

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊ. XXII

INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE

N° XXII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Pavle Ivić, **Dr Berislav Nikolčić,** Dr Asim Peco et Dr Mitar Pešikan*

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD

1977

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА XXII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Берислав Николић, др Асим Пецо и др Милар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1977

Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије
Издаје Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35

Штампа Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5

САДРЖАЈ

	Стр.
Милија Станић: Ускочки говор II	1
Милосав Тешић: Говор Љештанског	159

МИЛИЈА СТАНИЋ

УСКОЧКИ ГОВОР

II

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
ИЗ СИНТАКСЕ	5
Ред речи	5
Конгруенција	8
Елиптичност	11
Негација	13
Потенцирање значења (експресивност)	14
Ипитање плеонастичности	18
Изрази	19
Још неке напомене	20
Примери за паратаксу	20
Примери за хипотаксу	22
О неким односима у сложеној реченици	25
Везници	29
Именице	38
Заменице	44
Придеви	53
Бројеви	57
Још нека својства придевских речи	59
Падежи	62
Предлози	74
Глаголи	85
Инфинитив	93
Императив	95
Потенцијал	98
Конструкција би ¹⁰ + инфинитив	100
Презент	102
Имперфекат	104
Аорист	107
Перфекат	110
Плусквамперфекат	113
Футур	114
Футур егзактни	115
Глаголски прилози	116
Глаголски придеви	116

Прилози	118
Узвици	139
НЕАРТИКУЛИСАНИ ГОВОР	148
УСКОЧКИ ГОВОР ДАНАС	151
RÉSUMÉ	154

НАПОМЕНА: Скраћенице као у I делу.

ИЗ СИНТАКСЕ

РЕД РЕЧИ

1. — Реченични склоп у ускочком говору поклапа се углавном са реченичним склопом у нашем књижевном језику. Стога ће се овде дати само неке напомене.

Редовни ред делова личних назива јесте: име — презиме: *Никола Сиванић*. Али је овде могуће обртање, које је дошло до израза у администрацији и понеким другим списима. Присвојни придев који у ускочком говору функционише као презиме, што је познато и неким другим словенским говорима, увек стоји иза имена: *Зорка Пећирова*, *Мрдеља Вукосављева*, *Катица Вулева*, *Сека Вуксанова*, *Савка Бузина*, *Сиваница Миливојева* (Стй'о да се прѣмакнѣ Стѣници Мѣливоевѣј, а њна га дѣчекѣла шѣкѣм по нѣсу), *Госѣава Велимирѣва*, *Бранко Икѣнин*, *Илиѣа Мѣнин*, *Мујѣ Мѣшанѣв*, *Никола Мѣланѣв*, *Јанко Зѣрчин*, *Пеѣшар Мѣличин* итд., а ретко, изузетно обрнуто. Појава: *Госѣава Велимирѣва Јелић* сасвим је нова, необична и ретка.

У топонимима присвојни или који други придев, као и иначе, редовно стоји испред именице: *Сѣљевѣ сѣранѣ*, *Сѣрменѣ сѣранѣ*, *Трѣшѣеново брѣдо*, *Рѣђеново брѣдо*, *Облѣ глаѣва*, *Врѣњскѣ глаѣва*, *Дѣбелѣ глаѣвица*, *Дѣдсѣрукѣ глаѣвица*, *Рѣдѣ глаѣвице*, *Буѣрове кѣменице*, *Дугѣчкѣ дѣ* итд. Том поретку теже и примери у којима је редовно место посесивног генитива иза именице. Овај је генитив имао исту функцију као посесивни придев у другим топонимима, па је зато и могао да почне да помера своје место у правцу обичног места придева у топониму: *Мѣриѣа глаѣвица* (исп. *Буљѣова глаѣва*, *Дѣбелѣ глаѣвица*), *Кѣдѣиѣа брѣдо* (исп. *Трѣшѣеново брѣдо*, које му је у непосредној близини), *Мѣкиѣа ѣдѣ*, *Сѣљѣвиѣа ѣдѣок*, *Мѣкиѣа глаѣвица* итд. Међутим, још увек се може чути и ранији ред речи у топонимима ове врсте: *Цѣдѣиѣа Тѣмушиѣа*, *Дѣлина Јѣлиѣа*, *Пѣд Бѣганѣвиѣа* (Ѣтишѣ на Под Бѣганѣвиѣа, Ѣни живѣ на Поду Мѣкиѣа) и сл. Одатле се види да се овај процес још није стѣшао. Колебања има и у другим сличним случајевима: *Пеѣикѣова лѣква* и *Лѣква Пеѣикѣова*, али само *Гѣра сѣрдѣачкѣ* (Не би ѣн ѣжљегѣ ѣз Гѣру сѣрдѣачкѣ да му дѣш вѣла), *Јѣве Гѣгѣшкѣ* (Јѣѣтовѣла е ѣ Иѣѣа Гѣгѣшкѣ'ем), *Жѣдри'ѣло шѣранскѣ* (Кѣлиба

му е у Ждри'елу шаранскѡм) и сл. Нестабилно је место присвојног придева и у многим другим случајевима: Тѡ е сад Воинова лѡква, Неће доћи жена Новакова без некѡга грдила, Најприје запалише кѹшу сина Рѡсина, Дошѡ сѣн Вѣлипов, Порѡдила се сна Вѡсова, Како ми помѡже ђевојка Мѣлиславѣва!, Камо она Јѡвова плетивача? Бѣ е онѡ ди'ете Мрделино?, Овѡ е коњ Илин, Није јој мана да е за сином Титови'ем. и сл. Одлика је овог говора да се придевска реч радо меће иза именице или именске речи (нарочито кад је у питању присвојни или сл. придев, али и мимо тога):

Не бѡи се Гајо ни ка [= кад] пѹвѡ меѡава шѣверова. — Није покѡси'о ништа пѡд бѡг јакѣ. — Та е чѡек срма љуцка. — Нећу па да ми даш вѡс свѣт ѡкреснѣ! — Украдни јој рѡбу некаку. — Удри навѣше јѡгњад тѹ. — Онѡ е вода господка. — Ваку траву нећеш нај у половину лѣвадѡ струшки'ег. — Иза свѡкѣ ѣвѣ сѹкѣ вѡтра живѡ. — Тѹрци су трѡвци добри. — Мѡра да мѹзе мал толѣки. — Он је врсник Петров.

Као што се већ могло видети из неких наведених примера, таква је позиција придевских речи тако рећи редовна појава у ускочком говору у специфичним, емотивним реченицама и изразима:

Ўбила те сила небеска! — Шта ћу ја кукавац гѡрскѣ?! — Бљѣж отѡлѣ, ђаволе јѣдан! — Немѡ, шѣко, имена ти бѡжѣга! — Кѡсо мѡја брѣновѡна! — Шта ћу кукавац сињѣ! и сл.

И док у првој групи примера може бити и бива померања у правцу склопа какав имамо у случајевима: *ли'ей вѡ, здрѡво ди'ете, добра жѣна* итд., дотле су таква померања много ређа у другој групи примера. А има примера где померања уопште нема; поред *Муч, рђо јѣдна!* никад се неће рећи: *Муч, јѣдна рђо!*

Значајна је овде још једна појава. Субјекат се често помера на место иза предиката или некуд другде у унутрашњост реченице:

Бѣ'о е сѡкѡ! — Знам ја да ти неј доћи. — Не мѡгу ја с оволики'ем ручѣтинама, ђѣ ли ћеш ти с тѣ'ем трѣчицама! — Ни'есмо ми рѣпа бѣс кори'ена. — Немѡм ја никад ѡдуѣ [= предаха, одмора]. — Глѣѡ сам ја како он ѣгрѡ. — Ајде ти, доћи ћу ја. — Знам ја шта знам. — Знаду они шта е ѡрѹжје. — Није ѡна бѡлесна. — Пѡзнаем ја ѡега. — Кѡ вѡс свѣ'ет, такѡ ћу ѣ ја. — А. Кѡ е рѣкѡ? Б. Ишарѡна [= из Шарана] неко. — Ђаше он да нѡси ѡну канту. — Стѣ'о е да ѡдметнѣ Дрѡбњѡк кѡ што су се ѡдметнѹли Ўскоци ѡ турскѣ власти. — Свѣ пронѡшли љѹди. — Ёто ци'елу [= кутију дувана] спрѣгѡ ја ѡе. — Видѣм ја свѡе добрѡјутро.

Примери као *Мрчи ми свѣ'ес, Бѡли ме глава, Оѣекла ми нѡга* готово увек се тако говоре.

У примеру *Мѡли Јѡко би'аше придев мѡли* је саставни део предиката (= Јоко би'аше мали), а не атрибут.

Свему томе треба додати често пребацивање помоћног глагола или облика непотпуних глагола иза других предикатских делова, још даље у унутрашњост реченице или пак на сам њен крај, што је такође приметна особина ускочког говора:

Живљети ни'есмо у стању. — Ци'елу нђ спавала ни'есам. — Ни'кад књи'гѣ у руке ўзѣла ни'есам. — Јѣс не мѡгу ништа. — Из ала се ви'ђет нѣ може. — Да ми ни'е вѡс, нѡћила нѣ бик. — Ђгри'ат се од њѣга [шпорета] нѣ можеш ни'како. — Ни' зашта се тѡкнути нѣ сми'ем. — Јѡ му се сти'ди'о ни'есам. — Попу'штати ти нѣћу. — Ни'ко несрѣтнѡ од мѣне ни'е. — Тѡ кучак с мѡслом по'ди'о нѣ би. — У брсти 'е бѡ'о. — Вѡзде е ли'еп бѡ'о. — Јѡ биг рѡда бѡ'ла. — Ни'ко зна'т нѣће. — Кўкў мѣне, од живѡта штѡ ћу. — На'ма врата отворит нѣ дѡ.

Али не само помоћни и непотпуни, на крај реченице — али без икаквог немачког утицаја, већ под снагом унутрашњих реченичних покрета — доспевају и други глаголи:

Ни'кад се онѡко'га у тў пороциу нѣ родѡ. — Онѣ главнѡнѣ [= људи] нѣмѡ. — Она ће онѡ мѡло ли'вадѡ зачас дили'кнути.

Објекту је место иза предиката, али он често стоји и испред овога: Ни'кад књи'гѣ у руке ўзѣла ни'есам. — Ђћ кўћу да ўзмў у Нишић. — Све е њѣгово дѡо. — Све Исусове мўке сам ѡспѡти'ла. — Мѡчак ми сѡнѡј сланину дѡже. — Нѣмѡ тѣ сѡлѣ иж њѣга рѡ'еч да ѡску'чи. — Нѣ сми'е тѡ учи'вет. — Мѡго е кўћу држат рѡт. — Ђ девѣ зли'ѣ јѡдѡ сан се забавѡла!

У савременом српскохрватском језику као да је све живља тенденција да се придевско-именичка, тј. квалификативна или одредбена синтагма, као и неки други изрази, не растављају енклитикама. У таквим је ситуацијама раздвајање још обичнија ствар у ускочком говору него нераздвајање:

Ѓвѡ е пита за'брела. — У томе сан се [= сам се] стрѡу пробўдила. — Душѡнова е пу'ница дѡбра жѣна. — Онѣ јѡј ѡвѡдѡчице кѡварне. — У ѡвѡј се кўћи нѣ зна ни ко пи'ѣ ни ко пла'ћѡ. — Кѡ нѣ слуша стѡри'ѣга, зли'ем ће пу'тем обрнут. — Онѡ е мѡнче спрѣма злѡта. — Кѡлико би се данѡ мѡгло тѡ покѡсити?

Али то није и искључиво место енклитике у таквим ситуацијама. Као што се у нашем савременом језику могу срести разни обрти те врсте: *Тај ће ми сусрѣи осѡи'аиу у вечѡиом се'ћању, Тај сусрѣи осѡи'аће ми..., Тај сусрѣи ће ми осѡи'аи...*, — тако ни у ускочком говору нису искључење ове форме: *Ѓвѡ клўпко пѡткѣ ће подѡткати* (исп. *Ѓвѡ ће бити дѡста*), *Ѓвѡ кўћа е дѡтрајѡла* итд.

Треба овде напоменути да у ускочком говору енклитика стоји непосредно иза речи *али, јер* и сл., особито кад ове стоје на почетку реченице:

Али се повуја и паде. — Јер га одавно не бљеше виђела — насупрот све изразитијим појавама у савременом нашем језику да се енклитика не меће иза тих речи, већ тек иза наредних речи:

Али овај вид одбране подвргава се општим одредбама. Везници у сложеним реченицама не морају увек бити на почетку. Јакотисе [= ја ако ти се] навеланџим, станићеш се у Семољ. — Баво да се на мору ожени, и њему биг би'о крив. — З дѣвѣ гробѣ да дођеш, пукла би о смѣја. — На гробље ка смо били, виђела сам Јока. — Рада биг била Цѣако ако дође. — Нѣћу Мрдеља шѣтра да речѣ: „Ни'есте ме подслушѣли“. — Ово ако ме уздржи, злѣ. — Ја виђим два вука да сѣлазе нѣс Трештеново брдо. — Одни'ег кучки да успѣм. — Шѣла биг то да тѣслимѣм, итд.

Но ни овде се као ни другде не може говорити само о друкчијем размештају субјекта, предиката, објекта итд. И овде се често срећају разноврсна и необична премештања језичког материјала у реченици. Ако мисао у тренутку кад се саопштава није сређена, ако се казује *ad hoc*, онда ће се понекад сретати њени делови тамо где се иначе не би очекивали:

Оћеш ли чѣпнѣт од онѣг сѣношѣѣг сѣра маљечко? — Нѣ знам онѣ пила кѣ се ћѣла. — Ни'е могло мимо ово жѣшћѣ бит. — Дај ми двапѣ шта да заложѣм. — У кући што е паћна! — Карабое у Би'елѣм Пѣљу по шѣсет дѣнарѣ кодику ѣј! — Камѣн побљѣн вѣлики. — Подѣјали смо свѣљето јѣгњѣд. — Ёво му ѣће мли'ѣка јѣш. — Да ве сѣашѣм с врата јѣднѣм. — Нѣма е [линцуру] чѣек рѣчѣн сѣшит. — Шѣасмо под ово јѣбѣ маљо.

Поред обичног *двайри мљѣсѣѣ* слушао сам и: два мљѣсѣѣ-три. Има, разуме се, преметања не само речи у простој реченици већ и простих реченица у сложеној реченици:

Како бјѣше, не знам. — Оће ка [= кад] сам, не би'ѣм се. — Шта гѣј ѣће, нека прѣчѣ.

Што се тиче интерполација, оне су, разуме се, обичне, као у књижевном језику:

Он је, зѣр, занѣи'о у Сирѣвцу. — Дѣи ће, вљѣруем, шѣтра. — Шѣсто е, то ћеш ти бѣљѣ знаѣт од мене, би'о добар чѣек.

КОНГРУЕНЦИЈА

2. — Уз именице на *ица* као *двоица*, *трицица* итд. обично стоји, свакако на основи логичке конгруенције, мушки род. То често бива, из истог разлога, и уз бројеве *два*, *три*, *ѣба* итд.:

ѣба су се закѣѣтали. — Онѣ трицица нека онѣ ноће подкѣсѣ. — Ови двоцица дошли. — Јѣднѣ гѣдине ѣ Савину дану крѣнули два Тмѣшића. — Сви трицица су дошли. — Ови двоцица дошли да

кѹпујѹ шїльѣж. — Ја ћу љзѣти ђве четвѡрицу. — Дѡвео е ђве трѡицу. — Двѡ завршили вѣликѹ матѹру.
Ипак се сусрећу и двојински облици и граматичко слагање:
Тадѣ бїла су трї брата. — Бїла су свѡ трї плѡна. — Четвѡрица шїла окѡ ватрѣ. — Погѡди'о е ђвѹ трѡицу.

Име хришћанског празника *Свѣтїѡ Трѡица* схваћен је као лично женско име те се придевске речи уз њега, било у атрибутској функцији или као саставни део предиката, увек употребљавају у ж.р. Другим речима, сасвим је изгубљена веза са тројицом (три мушкарца). Према томе, овде је могуће само *Свѣтїѡ Трѡица долази* (а не и: *долазе*). И акценат је друкчији у овом имену *Трѡица* него у заједничкој именици *тїрѡица*.

3. — Уз бројне именице *двѡица*, *тїрѡица*, *десѣтина* итд., бројеве *два*, *тїри* и сл. обичнији је ном. мн. личних заменица од ген. мн.:

Мї двѡица ѡдосмо да кѡсїмо. — Стрѹжѡнѡ трїдес, а ѡни трѡица.
Али: Нѡс ѡсам, а њїг дѣсѣт.

4. — И уз презимена формално женског рода (*Сїѡѡжина*, *Лоїѹшина*, *Кршикаїа* и сл.), кад се односе на мушкарца, придевске речи стоје у м.р.:

Їсти Стѡѡжина нѣће да се пѡвинуе вѡљи сељѡка. — ђвї се Кршикапа нѣ шїени покѡрити, нѡ трїни лѣвѡр љза поѡса.

Исп. у Његоша: *исїи Пророчица* (Његош, Писма I, Београд, 1940, 202). У множини је обичније граматичко слагање, али није искључено ни логичко:

Нѡше су се Стѡѡжине дѡцкан досѣлиле. — Најѡвили Кршикапе.

5. — У овом говору не постоје примери овакве конгруенције (као у књижевном језику): *двоји свѡїови*, *двоје чарѡи* итд. Место тога у сва три рода заступљен је с. р. иза којег именица стоји у ген. мн.: *двѡја гаћѡ*, *двѡја саднї*, *двѡја чѡрѡнѡ*, *двѡја вїлѡ* (Нѡсїо е *двѡја вїлѡ*), *двѡја кѡрѡтѡ* (Имѡ сам *двѡја кѡрѡтѡ*), *двѡја ѡшвїцѡ* (Те јѡ навѣзи *двѡја ѡшвїцѡ*), *двѡја нѡжїцѡ*, *двѡја ѡпанѡкѡ*, *двѡја свѡтѡвѡ*, *двѡја вратѡ* итд.

То важи и за *тїрѡја*, за *четїири* је у употреби и једински и двојински облик с.р.: *чѣтївѡро саднї* и *чѣтвѡра саднї*, док је за даље бројеве обичан једински облик с.р. збирних бројева: *їѣтїѡро саднї*. Све ове атрибутивне синтагме састоје се, као што се види, из номинатива (*двѡја*) и ген. мн. (*гаћѡ*, *саднї*, *свѡтїѡвѡ*). Све то ће, мислим, бити последица адвербијалне природе неких бројева, њихове индеклинабилности, као и процеса адвербизирања знатног броја њихових облика (исп. *од два човека*, *у два човека* и сл.). И сви су ти синтагматски изрази у ускочком језику тако рећи окамењени:

Прѡшло е *двѡја свѡтѡвѡ*. — Вѹчѹ трѡја саднї.

6. — Одлика је ускочког говора то што се предикат уз збирне именице на *ад* и неке друге не појављује у једнини, већ само у множини, тј. граматичко се слагање не постоји у овом случају:

Тѣлѣд су дојавила. — Мѣнчѣд се тѣрајѹ. — Тѣлѣд не блѣжѣ. — Јагѣад пасѹ. — Нѣша мѣнчѣд ѹмиѹ да се бѣрѣ. — Тѣлѣд су се разобѣдала. — Крѣмѣд лѣчѹ. — Јагѣад блѣс. — Пѣшчѣд се кѣлѹ. — Дѣбѣро нѣша ѣца чѹвајѹ. — Нѣмѣте да јагѣад пѣдоѣ. Уз збирне бројеве налазе се предикати и у једнини и у множини: Плѣстѣ ѣнѣ двѣ. — ѣнѣ двѣ мрѹ. — ѣнѣ трѣ пѣдѣ цѣѹ дѣн, а ѣнолѣкѣ ѣткѣси трѹнѹ.

7. — Уз адвербијалне бројеве најчѣшѣ се употрѣбљавају облици неутрума у једнини; то важи и за адвербе и адвербијалне изразе:

Бѣло е двѣс ѣ пѣт ѣлѣдѣ. — ѣвѣ пѣшѣс шѣлѣвѣ [шѣливѣвих дѣвѣта] дрѣжѣ ми жѣвѣт. — Те ја нѣко мѣло крѣпѣ навѣзи. — Да ви ѣ прѣсто тѣ триѣс кѣлѣ шѣниѣѣ (порѣд: Да ви ѣ прѣсто тѣѣ триѣс кѣлѣ шѣниѣѣ). — ѹсирѣла нѣко мѣло сѣра. — Прѣватиѣ ѣнѣко мѣе двѣс ѣваѣѣ.

Уз ѣвако (неутрално, безлично) употрѣбљени глагол може стајати бѣло који број или род:

Нѣстало двѣѣ кравѣ (порѣд: Нѣстале двѣѣ кравѣ). — Пѣгубљѣно јѣдан ѣван и јѣдно шѣлѣжѣ (порѣд: Пѣгубљѣн...). — Дѣста би ми бѣло за зѣму ѣнѣ мѣѣг скѣрѹпа (порѣд: Дѣста би ми бѣѣ за зѣму ѣнѣ мѣѣг скѣрѹпа). — Дѣста би ми бѣло трѣја саднѣ. И сл.

8. — Среднѣи род у једнини чѣсто се употрѣбљава за нешто ѣпште, за нешто чији вршилац као да се не зна, као и за неко незадовѣлство, животне тѣшкоѣе, животну неумитност и неминовност, неку врсту судбинског збѣвања:

ѣтишло пѣ ѣволу. — Полѣвина нѣрода нѣкѣштѣно (м. некрѣштѣна). — Дѣрнѹло ми се. — Сѣвѣло се на јѣдну крѣву. — А. Кѣко си, Машанѣ? Б. ѣстарѣло се (м. *ѣстарѣ сам*). — А. Кѣко си, Васѣлиѣа? Б. Жѣво се. — А. Кѣко сте свѣи? Б. Жѣво се. — Нѣмѣ кѣ да кѣсѣ, ѣзгинѹло се. — Лѣни нѣ кошено, па ѣмѣ дѣста старѹлѣ. — Штѣ ѣ сѣмо [и за мушкарца и за женско]. — Зѣузѣло [грѣд] Трѣштѣновѣѣм брѣдом. — ѣсѹшило се [ребра]. — Јѣпѣ се дѣбѣро. — Нѣѣ рѣдило [ѣ усевима]. — Нѣѣ рѣдило без по питѣминѣма [ѣ трави]. — Кѣнѹло ти у бѹбреге! — Нѣ бѣло ми грѣѣа! — Разрѣдило се. — Нѣѣ дѣбра нѣ виѣјѣло, али штѣ ѣш.

Многи ѣд ѣвих случајѣва могу, разуме се, бити потчињѣни и законима граматичког слагања:

Сѣвѣли смо на јѣдну крѣву. — ѣсѹшила су се (ребра). — Нѣѣ рѣдила без по питѣминѣма (ѣ трави). — Сѣспѣјѣли смо на злѣ грѣне, итд.

9. — Јѣдно и друго слагање је ѣбично уз ѣсновне бројеве:

ѣмало би пѣшѣс дрѹгѣ да кѣси, и: ѣмало би пѣшѣс дрѹгѣ да кѣсе.

10. — Облици среднѣег рода служѣ и за исказивање ѣмалѣважавања, потцѣњѣвања, презира и сл.;

А. Зашто е Јанко тб уради'о? Б. Ђвѣтно (м. Зѣтб што е ѡвѣтан). — Науѣило е тб господовати (за мушкарца). — Полѡгало, гѡд, па паѡло (за мушкарца). — Дѡшло тѣ да ѡмрѣ (о мушкарцу). — Лѣдо па нѣ знѡ шта рѡдѣ. — Тб е пљѡно (за мушкарца).

11. — И у ускочком се говору речи као *нико* и сл. разбијају предлогом: Нѣ трѡжим јѡ ништа ни от кога, али реч *нишита*, поред тога што може бити разбијена: Сѡшѡ ни на шта, може остати и без уметања предлога: Сѡшо нѡ ништа. Мислим да је у овом другом случају реч *нишита* изгубила заменичко значење и стекла прилошко (рђаво, слабо) или именичко (ништавило, беда, нула), па се зато и не раздваја предлогом.

12. — Кад једински и множински облици значе исто, конгруенција се, природно, неутралише:

Ни'ѣсмо ни мѣ шѣша и: Ни'ѣсмо ни мѣ шѣше.

ЕЛИПТИЧНОСТ

13. — Између редукције материјала у речи, с једне, и реченици, с друге стране, принципијелно нема разлике. У оба случаја редукција се може протезати само до семантичне границе. Могу се редуковати сви елементи небитни за схватање мисли, а задржава се оно што је директно исказује. Због тога се реченица може свести на врло уске опсеге. Нису само овде у питању елиптичне реченице као *Вуѣи!* (што значи: Ударили су вуци у тор, или: Погледај, ено вукова, и сл.), *Зми'а!* (= Пази, ено зми'е, или: Бежи, ево зми'е!, и сл.) итд., већ и многе сличне, као: *Ўјсѣу!* — *Ќѡкѣј!* — *Мѡни!* — *Ќ!* итд., које се састоје од израза, речи или чак звукова и чији се смисао најчешће схвата из ситуационог контекста. Тако се, рецимо, реченица *Јединѡк, кѣкѡла му мѡјка!* може схватити тек из дате ситуације; она чини карику у предтексту и посттексту и схватљива је само у читавом том ланцу, слично ономе што се морају прочитати читаве претходне или наредне стране, каткад десетине страна, да би се појмило значење неке речи или израза.

14. — Навешћу овде неколико примера елипсе из ускочког говора као илустрације, иако елиптичност његове реченице не одудара од језичке елиптичности уопште, посебно у усменом говору:

Мврѡ да е ѡу (мора бити...).

Нѡсѣави мѡло качѡмака за рѣчѡк (настави котао на ватру да скувам...; иначе би реченица била готово апсурдна).

Ѐдем у дрѡвѡ (идем у шуму да насечем и дотерам дрва).

Ѐј да ѡмѡ хѣ мушко ди'ѣше, него ни камена! (Ај да има хе мушко дијете, па би добро било, него нема ни камена).

Ни'ѣсам кѡлико мѡј ѡѡѡѡ исѡо зѣмљѣ (нијесам колико је ли мој отац испод земље).

Не дѡј јѡгњѡдима у лѡваду (не дај јагњадима да уђу...).

Глава јој је не би 'е бунбар облеји'о (глава јој је толико велика да је не би...).

Он је не може би'и б'љ'е о(он је толико добро да не...).

Што не си'је мало? — Ова веза „си'је мало“ је у Ускоцима врло жива. Смисао је овај: Што не си'је, па макар се само мало задржала, па се опет брзо вратила?

Навадиле се овце у ливаду (навадиле се овце да ујављују у ливаду).

Улегла сам за ш'р'ју 'а ј'и' забрав'ила (да је узем).

Гл'д'ј, л'ле, к'ко ћу ов' ... (како ћу ово урадити, сашити, окрпити и сл.).

О'еш ли ориз н' м'со? (помоћни глагол самосталан; о'еш ли ориз ставити на месо).

Наш' е ј'д к'е (нашао је јад као што је).

У јес'н закољ'м м'са д'с'и'а (У јесен закољем више комада стоке те добијем доста меса).

С'ј'н, да ни'е ов' д'љ'а (стани да видим да није ова дуља).

Нек ш'уче ш'у'е, ј'дн'ко (нек коси туђу ливаду, све је исто).

С'ј'в'и'ћу м'ло гр'ња н' сијено док ш'ћ'н'м ш'врш'ва (ставићу мало грања на стрпано сено па нек тако стоји док га не будем површивао).

15. — Изрази као:

Мокра з'мља. — *Ли'епа к'ћа.* — *Ли'епо ди'ете.* — *Д'бар в'.* — *Ц'р Душ'н највећ' ј'н'к српски.* — *Самртна д'ша.* — *Ск'р'р'п б'ј'ел к' карта.* — *Г'рка ов' к'ва.* — *Неп'десни ов' оп'нци.* — *М'чан ов' наш живот, господине.* — *Он' јој ћев'јчице к'в'рне* итд.

нису синтагме, већ реченице са изостављеном споном. *Мокра з'мља* не значи *мокра земља*, већ *З'мља је мокра*. *Ли'епа к'ћа* значи *К'ћа је ли'јепа* а не *ли'јепа к'ћа* итд. Елиптичне реченице ове врсте честа су појава у ускочком говору, а увек дају неку процену или оцену.

16. — Упитне реченице са изостављеном речцом *ли* нису ретка појава у ускочком говору:

Им'ше к' он'је без она? — *Н'м'ш к'ке в'где ч'рапе?* — *О'еш от'и до к'либ'е?* — *Ни'есам отру'авила?* — *Зн'шта [= знаш шта] ћемо уч'њети?* — *В'ш к'лико су ов' л'пш'е?* — *О'еш ш'с на ов'?* — *О'еш об'с шт'а?* — *Зн'ш ти ј'шг'о [= још што] без т'?* — *Им'ш к'ку п'љу да се п'кри'ем?* — *О'еш н' з'иму у Би'оград?*

17. — Изостављање предиката (Св' му н'ке г'ке по в'рату. — Она пон'си к'рмету да ј'д' па в'зу н' в'рат) и др. речничних делова у случајевима кад су присутни у свести — обична је појава као и другде.

НЕГАЦИЈА

18. — Кад се одговор на питање састоји само од речце *не*, доста се често уз ту речцу употребљавају личне заменице, али не померају значење те речце. Пошто се те заменице у оваквим приликама изговарају са овом речцом као једна реч, имају исти акценат и исто значење, ја их овде пишем заједно са речцом *не*:

А. Јè ли ти дала ўже? Б. Нèона (овај је акценат уопштен, исп.: *нèјā, нèиш* па и *нèона*). — А. Јеси ли се ўми'о? Б. Нèјā. — А. Јесу ли дòћерāли шйльж? Б. Нèони. — А. Јесте ли дòручковāли? Б. Нèмй. — А. Штò си брйжан? Да ти нй'е слāб кò од ўкућāнā? Нèоно, итд.

19. — У клетвама се негација различито употребљава, што зависи од тога шта хоће онај (или она) који куне: да се заиста некеме деси зло које клетва садржи, кад одречне речце нема:

Ўби'о га бòг! — Врāt слòми'о!;

да баш много не жели да га зло задеси:

Бòга [= бог га] не ўби'о!;

и кад се одлучно не жели да се зло догоди и кад се клетва одлучно негира, управо пред страхом да се клетва не испуни, она се енергично побија:

Змй'а га запўнула нè!

20. — Кад неко мисли да није тачно оно што неко пориче, реагује се двема негацијама на то порицање. Нпр.: А. Нèмам дòста рāнè зā зйму. Б. Нè нèмāш. Значи: хајде, богати, имаш. Или: А. Нèшто ни'è-сам здрāв. Б. Нè ни'èси. Значи: Богами, јеси. Или: А. Не ўми'ем јā да се картāм. Б. Нè не ўми'еш. Значи: умијеш, умијеш (не вјерујем да не умијеш, рекао бих да умијеш и сл.). Или: А. Нè косйм нò јāдйм. Б. Нè нè косйш. Значи: добро косиш, твоје кошење није јађење но добро кошење, итд. У првој речци *не* осећа се призвук узвичности. Ова двострука негација служи искључиво као реакција на извесна, неуверљива, негирања.

У вези са две негације, али друге врсте, забележио сам и овај пример: *Мāло нè йо не бй, ёшо йш нèга*, са значењем: не потраја дуго, ето ти нèга.

21. — У примерима какав је овај: Ли'èчи'о га јā не ли'èчи'о, он [зуб] бòлй — негација *не* има дисјунктивно значење (Лијечио га ја или не лијечио...; било да га лијечим, било да га не лијечим...).

22. — У примеру *Дòчек нй'е мòгò бйшй сйлнй* [силнији] имамо обичан вид негације. Међутим, у таквим случајевима употребљава се још један обрт негације који исто тако има велику, ако не и већу снагу поређења, истицања, појачања значења: *Дòчек је бй'о нй'е мòгò бйшй сйлнй*,

где позитивна и негативна форма не потиру једна другу, већ се удружују ради снажнијег израза. Такви су и ови примери: Он је не може бити бдљѣ. — Глава јѣ [= јој је] не би је бунбар облѣтио, и сл.

23. — Има и обрнутих појава, тј. да се две негације своде на једну: Они су ниѣи пријатељи (м. Они нијесу ниѣи пријатељи).

У примерима какви су: Он није нишѣа ѣри ѣбе и Он је нишѣа ѣри ѣбе, Ти нијеси никакав ѣлѣкѣч и Ти си никакав ѣлѣкѣч — одрична и потврдна форма значе исто.

Случајеви Пригљѣ ми диѣѣ док се не вѣѣѣм и Пригљѣ ми диѣѣ док се вѣѣѣм поклапају се са одговарајућим случајевима у књижевном језику. То исто имамо, и поред нешто друкчијег осећања, и у примерима какви су: Не диѣѣ га док једе и Не диѣѣ га док не једе, тј. ово је не једе = једе, а не: не дирај га у време кад не једе, како би се та реченица могла такође схватити.

ПОТВЕНЦИРАЊЕ ЗНАЧЕЊА

(Експресивно изражавање)

24. — Док говори, човек обично не мисли на то како говори; он углавном мисли о ономе шта ће рећи. Међутим, има доста случајева кад је човеку стало баш до тога да пронађе најјача језичка средства за исказивање мисли.

Сваки језик, не рачунајући разноврсна кинетичка и слична средства, располаже разноврсним чисто лингвистичким средствима за потенцирање значења. Изнећу овде нека од таквих средстава у ускочком говору.

25. — Снажни семантични ефекти постижу се преласком са реалног на апстрактно, фигуративно значење. Фонд речи за конкретне појмове постаје на тај начин непресушан извор за фигуративно изражавање:

рѣниѣ (појаван, снажан ован) — преглалац;

рѣница (добра овца) — отресита жена;

бѣлуша (црна крвава бела лица) — глупа особа, особито мушка;

вѣ — човек који зна само да напорно ради;

шѣрац — човек с пегама по кожи;

грѣна — врло мршаво чељаде;

ѣѣца (тешка тољага) — гломазна девојка или жена;

бѣкоња (во великог трбуха) — човек са великим стомаком;

карѣган (ован великих завојитих рогова) — моћан човек;

вѣлоња — снажан човек;

вѣѣѣд (курјакова младунѣад) — жива, полетна, радна деѣа, способна да одраслима притекну у помоћ било у чему, особито у неком раду;

ђѣвѣ — велики број значења од рђава, зла човека до марљиве особе и домишљана;

сѣкѣ и ѣрѣ — многа позитивна значења;

Габелъ — човек у кога се не може имати поверења, превртљива особа; итд.

Често се читав израз или реченица или поједини њихови делови могу употребити са преносним значењем:

Зајала магла прѠ Сињајевине — креће се магла у великим масама преко Сињајевине;

Имаш у мене хѠ ошести — ја ћу те лепо дочекати, добро ће ти бити у мојој кући;

ЎдѠ се хјавѠ за хјавола — душла невоља (реченица је формално бесмислена јер се само женско удаје, али у ствари није бесмислена јер реч хјаво у преносном смислу може значити и женско);

Бљѣжи, јадна, бљѣжи. Није онога брѣва на свој Сињајевини — глупачина, незналица, забун.

Оваквих примера има веома много у ускочком говору, као и у другим говорима.

Ружне речи и изрази у фигуративној функцији каткад, услед своје велике фреквенције, тако рећи клишетираности, сасвим изгубе скаредност и употребљавају се, чак и пред „стидним“ особама, зато што у свести говорника немају више ништа заједничко са њиховим конкретним значењем, већ остаје њихова чиста фигуративност.

Велики семантички ефекат постиже се изразима са значењем супротним од нормалног у функцији еуфемизма: вѣселѣ Ѡвце (= тужне, јадне, жалосне овце), срѣхо (= несрећник, јадник) и сл.

26. — У Шекспировом „Хамлету“ налази се оно чувено понављање: „Речи, речи, речи!“ То класично појачавање значења понављањем речи или делова реченице, ја сам забележио у овој форми: „Рјѣчи, рјѣчи, рјѣчи, рјѣчи, рјѣчи, само рјѣчи!“ Из овога се види да број три (што се најчешће сусреће у литератури, нпр. Он идѣ, идѣ, идѣ) није каткад довољан да изрази сву мисао. Ево неколико примера за истацање значења понављањем језичког материјала:

Он свѣ јѣдно те јѣдно. — Тѣут, авѣтино ѡвѣтна! — Мѣуч, сѣлудниче сѣлудни! (иначе би било бесмислено пошто само сулудник већ значи сулудна човека). — Ај, ај, ај, али даљѣ не мѣгосмо. — ГѠвѣда ујѡвила у лѣваду па дѣћкајѣ ли дѣћкајѣ. — ОтвѠрила се врата па вљѣтар пѣва ли пѣва. — Ено ѣг, ѣдѣ ли ѣдѣ! — Дѣго, дѣго се причало. — Ўладе и ѣладе е улѠжиѠ ѣ тѣ лѣваду. — Ўладу ѣлада путѡ бѣлѣ кѠ на гѠри бѣлѣ снѣг. — А она сирѠта плѡстѣ, плѡстѣ, плѡстѣ. — Бѣљук, бѣљук, бѣљук (= све буљук до буљука). — Он мѠра ѣћи те ѣћи. — Бѣца, бѣца у врата крѣшима. — Бѡљен Бѡљеновић или Птрѣрѣшко Птрѣрѣковић (веома глуп човек, глупак над глупацима, глупак од глупака). — Па хѣри, хѣри вѣда. — Ударишѣ ѣ арлѡк, ѣ арлѡк. — Стѡвишѣ рѣке на трѣук па смѣг, па смѣг. — ЛиѣчиѠ га [зуб] не лиѣчиѠ, Ѡн бѠли те бѠли. — Бљѣж да бљѣжѣмо! — Нѣ бик ти вѣшѣ спѡвала да е бѣло трѣ ноћи на нѠј. — СтѣѠ е зѠр зѠриле да ѣљѣѣ ѣ кућу. — Свѣ тѣ па тѣ.

27. — Овамо иду и понављања у којима је прва или поновљена реч ојачана наставцима *иш*, *аиш*, *ан*, *ин* и др. или је посреди каква друга неподударност у њима:

цйшци'о (цйвци'о), цйшци'ела (Јѣкнѹла му цйшци'ела рѹка, Мй-ли'а ми 'е њѣгова дл'ака нб она цйшци'ела, Цйшци'ело жйто п'аде, Р'ади'о е цйшци'о б'ожй д'ан), цйп'анцй'о, с'ам с'амцйт, с'ам с'амйт, н'ов н'овцйт и н'ов н'овц'ат, пр'ав пр'авцйт, пр'ав пр'авц'ат (пр'авй пр'авц'атй госп'один), здр'ав здр'авйт, п'ун п'унцйт, п'ун п'ун'ан, п'ун п'унц'ат, п'ун п'унц'ан, један једйтй (Т'о ми се д'есило један једйтй п'ут), с'ув с'увцйт, с'ув с'увц'ат, г'о г'олц'ат, 'оба об'цйта (Оба об'цйта п'ута сам так'о п'ао [у сансу], на једвйт'ѣ ј'аде, на једв'ан'ѣ ј'аде, ј'евда на једвйт'ѣ ј'аде, ј'евда на једвйн'ѣ ј'аде, ј'едн'ом ј'едит'ом н'ѣ бисте обрнули, сйт сйц'ат, сйт сйт'ан (Д'асанга [= да сам га] р'ани'ѣ пр'ѣ-п'ѣла, бй'о би сйт сйт'ан), жйв жйвцйт, жйв жйвц'ат, један једй-нй, једна једйнит'а и сл.

Неки од тих израза не морају, разуме се, имати увек појачано значење, нпр. Пом'огло ти ј'утро ј'утрош'ѣ. — Т'о се д'есило на данашњй д'ан, итд., као што ни свако понављање не носи у себи појачање, већ може имати сасвим супротно значење: А. Како ви д'ома? Б. Здр'аво, здр'аво (= није баш добро) и сл.

Ојачања речи могу бити изведена и на који други начин, помоћу речи *с'ам*, *с'амо*, *в'ас*, *ш'ај*, *др'агй*, *йсйй* и др., њиховом комбинацијом итд.:

с'амо с'ам (и с'амос'ам: С'амос'ам пок'оси'о ст'о тов'ар'а сй'ена. — Нйко му нй'ѣ пом'ог'о, св'ѣ е п'дор'о с'амос'ам. — Дйг'о е вр'ѣху п'уну жйта с'амос'ам), с'амо с'ама (Д'ошла с'амо с'ама), с'ам кл'ас, с'ам пл'ас, г'ол'о зр'но, н'овй йстй ч'ас (на ови исти час), д'уг'овѣтан, д'угй д'уг'овѣт-нй, в'аздугй, б'ог'овѣтнй (К'оси'о е д'угй д'уг'овѣтнй л'ѣтнй д'ан или: К'оси'о е цй'о б'ог'овѣтнй д'ан. — Р'ади'о е цй'елу б'ог'овѣтнѹ н'ј. — Нй'ѣ п'атис'о д'угй б'ог'овѣтнй д'ан. — П'ад'ала е кйша цй'о б'ожй д'ан), с'амонов (= нов новц'ат), тй йстй, в'аздр'агй (Ш'ѣди'о е к'от кућ'ѣ в'аздр'агй д'ан. — Прст'енали су се св'удр'агѹ н'ј. — М'обра-ћемо узимати жйто св'удр'агѹ зйму. — Ш'ѣди'о е крај њѣга в'аз-др'агѹ н'ј. — Н'ѣ д'ам па да е тв'бй в'асци'елй свй'ет), св'аковѣтан (В'ук пок'л'о св'аковѣтнѹ овцу), св'ѣ с'амй (По лйвади св'ѣ с'амй ј'аб-л'ан!), с'амо један, т'а мйнѹт (О'ће кйша т'а мйнѹт), св'ѣтр'ое, ћ'ѣ-в'б'јка й п'о, и сл.

Да напоменемо овде да и низ творбених типова модификују значење у експресивном правцу, преводѣћи основно значење у аугментивно, деминутивно итд.:

кљ'усина, лйвадчина, д'ѣц'о, к'ућица, п'ун'ан, п'ун'ано (Йм'а п'ун'ано ћ'ѣц'ѣ), пр'ч'ѣвит, тр'буљат, мртв'уљав, маѣшан, пй'уц'нути, овойш-нй, тойшнй, оволицнй, оволицкй, оволицн'о, велик'ачак, велик'ачан, волик'ачкй, велик'ачкй, волик'ачнй, волик'ачкй, м'анит'ов, р'унд'ов, г'лават, г'лавоња итд.

Народни говори разликују се у овој појави углавном у мери, квантитету, фреквенцији употребе таквих ликова. Ускочки говор свакако спада у оне који су изразито склони тим средствима.

28. — Поред наведених и сличних, потенцирано значење носе у себи и многе друге речи, дакле не само изведене специфичним суфиксима већ и основне, примарне речи:

Мѡре га [тврдо месо] јѣсти кѡ имā зѡбā (= добре зубе). — Помѡћи ће кѡ е чѡек (= добар човек). — Ако бѡднѣ врѣмена (= лепог времена), свѣ ћемо на врѣме урадити. — Кѡ имā кѡћу (= добру кућу), не бѡй се јесењѡг кишā ни зѡнскѡг мѣћāвā. — Не дае се ди'ѣге [= девојка] нā нāм ѡ глāс нѡ чоѣку (= добру човеку). — Дрѡжите се кѡ јунаци, ѡѡди (= добри ѡуди). — Толѡкѡ (= многи) ѡткоси ће ни сатрунѡти. — Кѡлик је! (= огroman), и сл.

Међутим, те и сличне речи могу имати и имају и сасвим супротно, негативно, значење, али опет потенцирано:

Нѣ дā ни врѣме (= ружно време) да пѡкупѡмо ѡвѣ ѡткосе.

У ускочком говору честа је такође употреба речи које су саме по себи врло експресивне:

Ѡн је плѡнѡти ѡтац. — Тѣчѣ од ѡѣга свѣ ѡћарā крѡв. — Ѡстало ми је цѡглѡ пѣ динарā. — Нѡко жѡвѡ ѡѣ не сми'е ништа рѣћи. — Штā ћу, сѡњѡ кѡкавац! — Кѡћу [= куд ћу], сѡњā кѡкавица! — Пристави вѣчеру, свѡ су мртва глāдни. — Дā ми мало шѣжāнице, мртва сам жѣдна. — Пуштѡг [= пушти иг] да се ѡдморѣ, мртва су ѡмѡрни. — Свѣ жѡвѡ забѡравѡм. — Свѣ жѡвѡ скāпā од ѡвѣ врелинѣ. — Свѣ е жѡвѡ дāо за дѡвāн! — Нѣ би га ни рѡђенā мāјка пѡзнала! — Нѣ слуша ни рѡђенѡга ѡца! — Чѡтā мāјка! — Тѡ е, јадан, дѡндѡшманѡн! — Кѡси кѡ бѡг!

Снажно значење садрже и многе друге речи: *напѡтѣзати се* (Па̄с ти се мѣса напотѣзѡ!), *забрѡити се*, *занѡбри'аниши*, *занѡбр'аниши* итд.

30. — У свим језицима неки бројеви значе много више но што је ѡихово редовно значење. Они управо служе за потенцирано, мултипликативно приказивање нечега. Ти су бројеви обично: *ѡри*, *дѡвѡи*, *сѡи*, *хѡлада*, *мѡмон*. Слично је и у ускочком говору:

Нѣ дāм да си ми дѡвѣт пѡтā сѡн! — Рѣкѡ сам двадѣс пѡтā. — Стѡ пѡтā е слāгѡ! — Їљадѡле ти се! — Прѣма мѣне е кѡ да сан га дѡвѣт пѡтā рѡдила. — Јѣдна ѡста а дѡвѣт јѣзѡкā! — Јā јѣдну а ѡна дѡвѣт! — З дѡвѣ грѡбā да дѡћѣш, пѡкла би о смѡ'а. — Ѡвѡ сам пāрти'у дѡби'о са стѡ зѡдѡвā. — Мѡже урадити а и пѡести за трѡицу. — Тѡ ћеш тѡ рѣћи јѡш мелѣѡн пѡтā, а ћѣца ѡпѣт нећѣ прѣтвѡрити!

31. — Неки изрази, узвици и рѣце појачавају значење речи и израза уз које стоје:

Ѐјде, тѡ ти је ѡтолѣ-дѡтолѣ (= врло близу). — Ѡтка сѣбе ѡнѡ вѡ пāсе у ѡнѡј лѡвади! — Ѡнѡ е пѡпѡгāн! — Ѡнѣ прāпѡгāни нема кѡ-

лико е Црнѣ Гѡрѣ. — Станиѡ се питај бѡга ђѣ. — Покѡсили су питај бѡга кѡлико. — Вратиће се, али питај бѡга кад. — Ама баш ништа! — Ама баш добро! — Ама баш шутра! —

Познато је да везници, поред службе везивање речи и реченица, служе понекад и за истицање онога што се казује речима пред којима стоје:

Ђвѣ ти ѡ школѣ. — Били су и вудиѣ. — Од нѣвљешта и гѡра плачѣ. — Затѡ ти ѡ кѡжем. — Радѡ ѡ днѣви ѡ ноѡи. — Нагрдна била, ѡ са мнѡм!

Очигледно је да везник *и* у оваквој функцији није никакав везник, већ речца.

И речце *не, јес, да*, кад се накнадно додају изразу, постају елементар појачања:

А, нећу ја ноћивати, не! — Ја ти тѡ кѡжем, јес! — Неће дѡћи, да!

32. — Под извесним условима свака реч може постати узвик и тада упада у сферу акценатско-квантитативне неравнотеже, ослобођава се од акценатско-квантитативних законитости и може имати свакакве интонације, скраћивања, дужине, отезања итд. Ово интонационо „отуђење“ речи редовно повлачи за собом потенцирање значења и оно се ради овог и врши: *ѡуно, великѡ, дѡбра, јѡдѡ* или *јѡдѡ* и сл.¹ Те су форме семантички јаче од редовних форми: *ѡуно, великѡ, дѡбра, јѡдѡ*. *Ђја* је потврдна речца. Међутим, у форми *ѡја* значење је знатно појачано, и може, као и у другим случајевима, садржавати мању или већу дозу емотивности. У оваквим случајевима моменат истицања значења долази од необичности, одступања од онога што је редовно.

ПИТАЊЕ ПЛЕОНАСТИЧНОСТИ

33. — Ни у овом се говору не држи увек чврсто принцип чисте деминуције или аугментације, већ се деминутивном облику додају друге речи, које су ту плеонастичне. Израз *лѡек ѡлѡкнѣм* у реченици *Дѡј ми да ѡѡ лѡек ѡлѡкнѣм* значи исто што и *ѡлѡкнѣм*, тј. реченице *Дѡј ми да ѡѡ лѡек ѡлѡкнѣм* и *Дѡј ми да ѡѡ ѡлѡкнѣм* исте су семантичке вредности. Такве плеоназме имамо не само у синтагмама какве су: *великѣ ножѡѡи-не, сѡѡѡи цвѡѡѡи, мѡлѡ рѡбица* и сл. већ и у примерима као:

Прѡјаши га [= ждрѡца] мѡло. — Леже тѡ и мѡло одриѡѡма. — Презалогѡи мѡло. — Притрѡпи се лѡек. — Ђѣ су ми ђѡца мѡја! — Трнѣ ми чѡпра мѡја! — Шѣ дѡље, браву јѡдан! итд.

Међутим, треба имати на уму да је појам малог, односно великог, релативан и да садржи безброј степена. Од две кућице једна може бити мања, а друга већа. *Пројахаѡи*, поред осталог, значи: мало јахати, али то мало може значити пет, десет, двадесет минута. Уз речи које значе

¹ Види о овоме и код А. Белића: *Савремени срѡскохрѡвѡјски језик: Гласови и акценѡи*, Београд, 1951, 121.

нешто врло ситно, сићушно често се додају друге речи (ситан цветић) да се јасно, недвосмислено истакне та сићушност. У таквим се случајевима не може говорити о сувишној, погрешној употреби речи. Ја налазим да ни у примерима као *Ђе су ми ђеца мџа?* оно *мџа* (Ђе су ми ђеца?) не мора бити плеоназам, већ елеменат подвлачења значења и специјалног расположења ове мајке. Ни *Ше дџе* не мора бити плеоназам не само због тога што се може сести и горе већ ни због тога што је реч *дџе* у овом случају чврст ослонац онога што значи реч *иџеши*.

Као што се види, формални плеоназам не мора увек бити и стварни плеоназам.

34. — Навешћу овде неколико устаљених израза колико да се види природа ове врсте језичког материјала у ускочком говору:

бџк ти свѣтї; ђавџ мџкџ (На вретѣно не мџгу ђавџ мџкџ); ђавџ пџпи'џ; ђавџ џи'џ; џдџ се ђавџ зџ ђавџ; џ камѣн и џ дрво; свѣ у... (свѣ џ биџџк, свѣ у пџевџни'џ, свѣ у девѣдѣсѣт); у њѣгову (њѣну) глџву (А. Крепџла сџвуџа. Б. Ў њѣну глџву); тџ ђѣ (око, отприлике: Прѣдџјте Вѣлимџру тџ ђѣ десѣ гџџџа. — Дџџи ђѣ тџ ђѣ око Нџкољдџџа); бѣс тѣ без џвѣ (Ўзби'џ га бѣс тѣ без џвѣ — на правди бога, без разлога); нишџта зџ тџ; иџѣди, ђџволе (нека, стани, прѣстани, чуј, није тако и сл.); нѣкѣ јџде (џни Мџловџн нѣкѣ јџде мџже пџдни'џет — ето, нешто, нешто мало), кад гџј бџло (Плџтиџџеш тџ џвџ мѣне кад гџј бџло — јѣдном); ѣво га... (Ѣво га да кџси, да дрѣ... — способан је..., уме, може, вичан је...); учџните џм глџс (јџвите џм, не оглушите се о њџх); свѣ сџвџ пџра (Сџ'ѣно свѣ сџвџ пџра — здравџ, добро, сигурно и сл.); мџмо сви'џет (Јѣде мџмо сви'џет — прѣвише); џдни'џ мџрџви'џем вџду (паџ у дубџки сан); свџ'ѣ [свѣт] да е тџџј (Нѣџеш свџ'ѣ да е тџџј!); нѣ дџ се џџѣрат џ тџр; нџ под ногу (нџниже; лако); итд.

ИЗРАЗИ

35. — Пасивни глаголски облици значе каткад исто што и активни. Реченица *Пџди'ѣљени смо* може значити исто што и *Пџде'ѣлили смо се*. Управо, нико њџх није делиџ, већ су се они сами поделили. Међутим, кад та реченица (*Пџди'ѣљени смо*) значи: ми живимо одвојѣно, кад, дакле, има значење садашњѣсти, она се значењски не може изјѣдначити са реченицом *Пџди'ѣлили смо се*. Иста анализа може се извести и са реченицама какве су: *Умивѣн сам* и сл. Разуме се, те реченице могу имати и пасивно значење, тј. *Пџди'ѣљени смо* може значити и да нас је неко поделиџ и сл.

36. — С друге стране, активна форма у комбинацији са *се* може имати трпно значење. Реченице као *Окџџџала су се* [јагњад], *јџдо, џи'ѣиџо*. — *У бџрби на Мџјкџвџу рџни се џ главу*. — *Кџѣ џни гџџинѣ би ка се џи'ѣсџиѣе ви?* — *Скџџи се џџ сџ'ѣно дџсџџа лџко*. — *Мџгџше џн дџсџџиџи шџрџ док јџ јѣдну џако сан* [= сам] *се јџ рџчџно џ џрџѣ*, и сл. не казују да неко извршује радњу на себи, већ да неко изводи радњу на другоме, тј. јагњад

нису себе купала, него су их људи купали. Та реченица значи, дакле, исто што и: *Окүйайша* су [јагњад], *јадо*, *ли'еио*.

37. — Појава да се предикативност изражава екскламативним средствима, обично ономатопејским, доста је честа у ускочком говору:

Шчепа облугицу па буп у њега. — Он себе дићак у уста. — Ди'ете врљачи зидом, па вода туп међу рогове. — Камен гру у један бор. — Притрча му па плас, плас, плас по образима. — Ђива, јаро, горе ус планину. — Ујсту, Шароња, вук тодро (= те одро). — А, зеленко, мој брате рођени! — Иш, орб тодни'о (= те однио). — Он левор йза ласа па ду у њега. — Трта, врта, те у ватру, итд.

Ова је појава, уопште говорећи, најчешће знак неразвијености друштвено-културног живота.

ЈОШ НЕКЕ НАПОМЕНЕ

38. — Екскламативне реченице као

Бдже ми тј помози! — Сачувāj бдже и закрили! — Ђаво макō!
(Свѣ вљетар одни'о ђаво макō!). — Ако знам, јади ме знали!, и сл.
као и екскламатизовани изрази типа:

Јадо! — Кукавицѣ! и сл.

— постали су, у неку руку, обични узвици. У облику *кукавице* чак је и акценат измењен, тј. одудара од редовног акцента (*кукавице*), а и последњи је вокал продужен.

39. — У ускочком говору, а то, разуме се, није само његова особина, безличност може бити исказана и другим лицем јединине:

Ђво, остани и о једној крави, то опет ништа не помажѣ. — Радйш, мучйш се, па на крају завāлиш долину.

ПРИМЕРИ ЗА ПАРАТАКСУ

40 — *Койулаивне реченице:*

Могла биг још што у кућу сигурат и ништа више. — Йди код Радџицѣ и тражи шѣкиру. — Имагү доста мала и живљагү добро. — Окинүла ми се крава и ушла у купус. — Тй си капац па ради шта оеш. — Свѣ нареди како трѣба, па се онда жени. — Шѣди па навѣзи тај колицер. — Она ме пушши те прођој. — Пуче вук те закла оног вода. — Овако е било досад, а овако ће бити и посад. — Ни ко пйје ни ко плаћа. — Зорка зајарачйла, више ме не зарѣуе. — Сам пао, сам се уби'о. — То ти слас, то ти час, то ти оцу за појас. — У ушечени'у сан [= сам] се родила, у ушечени'у ћу и крепати.

41. Адверзативне реченице:

Има мајакā, али онакē нѐма. — Ја биг пòлако чепрљала, али ми нѐ да кўна. — Учио сам, ма нѐ знам. — Мањуе се [= склања се], али нѐ море ўвијек. — Оће да гради кўну на исти темель, па му стриц нѐ да. — Нагрла бига [= бих га, хлеб], но не мòгу. — Ўзег òнò једно, па безубā [= без зуба] нїкуд. — Вāзде е лї'еп бї'о [сир], али 'е овѐ гòдинѐ најлѐпши. — Ја ѝшла, па нїшта. — Пòмичѐ ни се јòш пòмало лѐба, а у òстāлòм оскўди'свāмо. — Ни'есам болесна, испòлела сам нāкò. — Нї'е ми мāло тѐшко, него ѝскопина! — Не чїнї ўзмāка, него алабурдѐ! — Нѐ шћāвāг пїти, но ме нāнерāшѐ. — Тагў дòћи, па ѝг нѐшто спрї'ечї. — Млòго пўтā ми 'е у живòту залазило зā нокте, па ме òпѐт ѐвѐ жїва. — Бїг, нò нѐмāм кāд. — Остала биг десе данā, али не мòгу. — Бїла е млòго слāба, али прѐчече. — Ја мајкића òсобїм, па зāлўд. — Таше да кòсї, па му нѐ даде Зòрка. — Нѐка што га [сено] разбурўка, но га ѝжеде. — Не бї'ѐ се òн [во], нò ће узманут òд мўā. — Кўцали су по мѐне, нѐће вїшѐ! — Нāдала сан се да ѝзїдѐ, па мѐшчїн нѐће. — Рѐко е да ће дòћи па га нѐмā. — Рāди'о сам цї'елòга живòта, па ѐво òну да ўмрем ò глāди. — Нѐмāм кўкāле брїшкулѐ, па ѝдѐм. — Нѐмāм вїшѐ нїкòга, па жївїм. — Вòлї биг да сам пòгинуо нò што се тò догòдило. — Дўк се вї'е а живòта нї'е.

Један специјални вид супротних реченица јесте онај у коме се супротна реченица налази на првом месту: Нѐ могу, а свѐ биг òвò жївò прòдò (исп. Свѐ биг òвò жївò прòдо, али не мòгу).

42. — Дисјунктивне реченице:

Вòља ти пїѐћети, вòља ти спāвати. — Или пїсди или ѝди. — Вòљ ти се жѐнити, вòљ ти се не жѐнити, ја ти вїшѐ нѐћу рѐћи ни'едну рї'еч. — Или ме држи кò што се чѐк држї или ме ўбї кò што се лўди ўби'ајў, а нѐ држи ме кò псā. — Å на врāта, å у кўну.

43. — Ексклузивне реченице:

Нѐнеш тї тò учињет нāко да се брўкāш. — Покòсићу свѐ, сāмо ће ми òстати òнò мāло при Главама. — Свѐ ми 'е слāбо рòдило, òсим што сам нāшò дòста кунпї'єрā. — Дòбра жѐна, сāмо да ѝмā чоѐка. — Дòћи ћѐ нāко не ѝмаднў сў чїм. — Тї нїшта нѐ знаш бе што глāш. — Сā ћу ја, сāмо да òвò зāши'ем. — Ја не мòгу дрўгò без нāко да ўмрем. — Мòраћу нāко се нѐ шћенѐ на мѐне окрѐнут. — Нѐ може вїшѐ нāко да му ўзмѐ пāмѐт. — Нїшта без кāмѐн ў дòм. — Не òстае ми нїшта, нāко да се пòмїрїмо. — Штò ће ми нāко да ми 'е јòш тѐжѐ. — Ја нїкуј ни'есам бе што сам једнў нòј ў Бòрје нòћила. — Кò кўти'а, мāло вїшѐ [= веће]. — Нѐћемо бљѐжат већ ако смо кўкавице. — Штā ће му вїше без да му ўзмў!

44. — Конклузивне реченице:

Стрѐсајў се òвце, бїће вѐликò врї'еме. — Òдлāжў крāве нòгама, бїће вѐликѐ стўдѐни. — Окрѐнуо се Мљѐсец на точўрак, бїће врѐмена [= неврѐмена].

45. — *Асверайивне реченице:*

Їмала сам двѡја вѹрмїнѧ, а сѧ нѧмѧм ни'ѧдни'ѧ. — Пѡглѧ, свѧ жарѧва стѡй ѡѧе, а лѧб се ни'ѧ ѧспекѡ. — Їлѧду рѧди, а јѧдан ѹживѧ. — йјутру прѧбройм ѡвце, кад ми нѧмѧ нѧјболѧга ѡвна. — Тамѧн ми шѧли за сини'у док чѡек нѧ кутњѧ прѧг. — Свѡја ѧѧца и свѡе свѧ, па не мѡгу, а нѧ бѧж ѡѧг. — Јѧ не мѡгу ни ѡви'ем цѡкама цѧвѧп да дѧм, а кѧмоли да јѡш двѧ'ѧ нѧвалѧм себе нѧ врат. — Не мѡгу живљѧт, а кѧмоли јѧсти. — Нѧ може ѡн млѧд, а ѧѧ ѧу јѧ пѡ старѡс. — Їмѧ двѧ'ѧ уре ѡтка сте дѡшли, а ништа ни'ѧсте јѧли. — Нѧ знѧш а ѹчи'ѡ си шкѡле. — Не мѡгу јѧ с ѡволикѧ'ѧем ручѧтинѧма, ѧѧ ли ѧеш тѧ с тѧ'ѧем тршчицѧма! — Ёво сам ѡстарѧла, а ѡногѧј чѹда нѧ виѡг. — ѡѧу да ѧдѧм на Бѹѧн, а тѧ ми пригѡди'ѡ да се картѧмо. — ѡнѡ двѡе мрѹ, а ѡни утѧкли!

ПРИМЕРИ ЗА ХИПОТАКСУ

46. — *Декларайивне реченице:*

Дѡбро е е си дѡшла. — Јѧ виѧу е лѧжѧ. — Рѧди би бѧ'ѡ да ми 'ѧ рѹка ѡд'пала нѡ што се тѡ дѧсило. — Рѧда е да ѧ јѧ ѧмѧм кѡру лѧба на трѧпези. — Трѧжѧм да бѧдѧ цѧрскѧ нѧшљѧдник. — Зѧмѹс жѧљѧг да ѹмрѧм. — Жѧѡ ми 'ѧ штѡ га нѧ виѡг. — Знѧдок вѧла ѧѧ [= да] е пѡгинуѡ. — Шѧѧла сам да прѡдѧм ѡнѧ двѧ брѧва. — Стѧдѧ се да ѹлѧжѧ. — Нѧ море што се нѧѧе површиѧва [сѧно]. — Виѧѧи кѧко ми тѡ мѡреш дѧти. — Прѧуми'ѡ сам да ѧе дѧнѧс дѡѧи Нѧкола. — Мѧшљѧг да ѧеш ми дѧти јѧдан зѧлогѧј. — Мѧсли'ѡ сам сѧдѧ ѡ рѧспусту да прѧѧм. — Ни'ѧ знѧла ѧѧ е у тебе кѹпѧш. — Срамѡта ти 'ѧ прѧјити ѡвѹ сирѡтињѹ. — ѡѧе да ѹмрѧ. — Мѧшљѧѧ ѹмри'ѧ. — Мѧшљѧг прѡлѡмиѧе се зѧмљѧ пѡда мнѡм. — Гѡворѧгѹ дѡѧи ѧѧ. — Нѧ знѧм ѡѧе ли штѡ мѡј учѧњѧт. — Мѧне би бѧло мѧло да прѧстанѧ. — Знѧм да му бљѧше Гѧврила жѧѡ. — Нѧдѧм се да ѧе сѧд по ми'ѧни бѧт лѧпѡтѧ [= лепа времена]. — Је ли грѡта да ѡстанѧ бѧ среѧѧ? — Виш кѧка му е кѹѧа. — Нѧ знѧм ѧѧ е бѧ'ѡ. — Виѧѧше Тѡмо Кршиѧапа да е ѡвамо ли'ѧпо. — Штѡ мѧрѧи штѡ е ѡтишѡ? — Да ѡѧѧ пѹштѧт Јѡка да дѡѧѧ. — Нѧ дѧм да ме нѧпанѧ. — Бѡлѧ би бѧло да су зѧ ѡѧ бѡлѧ. — Мѧло би јѡј бѧло да јѡј ѡправѧш писмо. — Виѧи кѧкав му е рѧчник. — Знѧм јѧ штѧ знѧм.

47. — *Темѡралне реченице:*

Ѧ зѡра, ѡни пѹштајѹ ѡвце ѧс [= из] тѡра. — Порѹчиѧу ти ѧ дѡѧѧ. — Пошто сан [= сам] се ѡткѡпѡ, ѡдѧм кѹѧи. — Пѡманѧ ѧеш [гордити се] кад код мѧне дѡѧѧш [= кад се за мене удаш]. — ѡѧу јѧ да рѧдѧм кад је мѧне гѹс [вољѧ]. — Ка [= кад] тѧмо, кад наврнуѡ вѧлиѧи нѧрод. — Тек ка [= кад] се нѧѧѧ мѧса, мѧран је. — Їмѧ дѧсѧ годѧнѧ ѡтка сам дѡшла [= удала се у ову куѧу]. — Јѧ ли дѡвѡдила Зѡрка кѡња ѡтка [ѡткад] га е ѡдвѧла? — Їмѧ двѧ дѧна

откō [= откад] сам ође. — Откā [откад] га е купи'о, ни'е длази'о. — Нè дй āј га док једē. — Нèмō крèну док ти се нè јāvим. — Нèмā двā ужета док заладй сунце. — Чўпни док нèшто приглām. — Чйм^а те виђог, паде ми нōм да е трèбало да ти купиим виле. — Чйм приймим писмо, одговорим.

48. — Финалне реченице:

Пōђосмо да пластимо. — Дāј пантōле да йг обљесим. — Нек дōђè да се ово трпā. — Пōитāјте дāко стрпāте прй'е кйшē. — Морām рāно устати дāко биш стйгō на врй'еме. — Дāј ми онй нōж дāко биг овō јāгње одрō. — Ёво йтām нèћу ли онō мāло припучит. — Да тўрим двāтри јāја да ви се скўвā. — Оправи Јōја да донесē биле-ћй'у. — Заклаћу овōг зрнāља да наедēm ћèцу. — Дè, сōколе, дāко би дошла да наставй мало качāмака нèћемо ли рўчати. — Штō йг нè обљесй [плèћа меса] да се мāло ћāну [просуше]. — Опрōвāј тў кōсу је ли оштра. — Потрчи, Сāво, нèлйг [нèћеш ли их] стйћи. — Одог нèћу лйг [ли их] вратити. — Пушти мāло нек се дāне [о јелу — да се охлади].

49. — Оййāйивне реченице:

Нèћу да се свй'ет рўгā с нāма. — Оћу да тўрим нèкōга сйра у питу. — Желймо да ве ўви'ек у срећи налазймо. — Вољела биг нèка ве свè бōг чўвā. — Бйк да штō глèām. — Мōлићу се бōгу нèка ве срећа на пўту прātй. — Жўдйм да га виђйм. — Рāда биг бйла да нас пōшетē.

50. — Каузалне реченице:

Кад је свè дтишло, й ми ћемо. — Ка сте ви дōбро, јā сам накрй-ви'о [капу, тј. задово'ан сам]. — Бљèж у кућу е ћеш озèпти. — Тй му завидйш ће бдљè ндсй о тебе. — Шèди па навèзи тāј кōли'ер пōшто сам јā у зāмету. — Тадèр се прдзовè Зèга зèмља јер је пōсто зèт зèмљè. — Кад је такō, нит сèли нит весèли. — Зали'èпићеш дōлину ка такō рāйш. — Сèстра приглā рўчак као у цārскōм двō у свè по реду пōшто јōе [јој је] бйло пдзнāто. — Кāко ни'е бй'о у при'èстōлници, цār Душāн нārèди да га одма вdзè у нў. — Осевāпи'о си се што си ми овō дāо. — Ка си тй зймўс дстала, нèћеш брзо ўмри'ети. — Нèћу док не мōгу. — Како ни'е смй'о кāзат нйкоме, дōђе му дўмре [= да умре] о тè тегдè. — Стй'о сам да мрèм што ни'есам мdгō кāзат нйкоме. — Нèка йг кад ймајў сй'ена. — Ѕзалўд га задāјаш, нè море претèћи. — Нè брини ка ти кāжèм!

51. — Концесивне реченице:

Не мōгу кад би ми вилице рашчèречи'о. — Ако е и грдна, она е од лdзè Нèмањића. — Дā йг је Тйто ндси'о [одела], нè би йм мāнè бйло. — Не отрйцāvам се јā нèга кāкав дā е. — Нè би ти се Сèка поврнула у Би'дград цй'о Би'дград да јој дāш. — Мdгāше он дстрићи трй док јā јèдну, йако сам се јā рачўнō у првè. — Бdгами

ћу сà шћес пà ако ће свè у воду! — Нèј кад би пàнцò! [= био мртва]. — Оћу пà кад би [= биг] главу изгуби'о! — Нè знàм ка би ме уби'о! — Нèћеш, па бòг! — Нèћеш макар се зèмља преврнула! — Нèћеш кад би зви'езде с нèба скидò! — Нè биг ти в'ишè спàвала да е било трí ноћи нà нòј. — Нè дàm па да ће о тебе прòвисор б'йти. — Нè дàm да ми дàш пèг и'љадà! — Н'и'е јòј мàне да е за с'ином Т'итови'ем. — Јèшћу вàла йако су ми р'уке нèопрàне. — Јà ти жèлим свàкū срèћу иако те ўзèт нèћу. — Оћу ма ме стри'єљали. — Нè биг ти приганицу йжела да ми дàш св'и'ет. — Нè море вàла ико [= иако] е жèнско. — Нèћеш па да си ми нà око йспò! — Вàлà толикò да е брàт брàту дàвà. — Нèћеш да си ми йз ока кàнуо! — Нèћеш да ти 'е чèлèнка нà главу! — Нèћеш тамàн да ће о тебе м'иллитор б'йти! — Нèћете да свèти'ем д'уком д'иш'ете! — Нè биг ўм'лела рèћи да ме зàкољèш. — Нè биг òвò уради'о да дòђе ђàвò и [из] сти'èнà.

52. — *Кондиционалне реченице:*

а) *йошеницијалне:* Мòгàг дòбро да ме вàтра нè упропàси [изгорела му кућа]. — Да е ври'еме б'ило с'унчано, свè би òдàвно б'ило срèћено. — Да òј пòпит òнò [лек], пòпуштило би те òдмà. — Да сте глàдни, нè бисте мánисàли òвòм јèлу. — Покòсило би се јòпè штò ако б'иднè к'ишè. — Ако мòгнèм, нèћеш ми т'и прекò прага прèкорачèвати.

б) *реалне:* Кад би ми т'и скòвò јèдне вèриге да му склòп'им òко врàта, тàкò би [=биг] га нàјболè ўватио. — Ако му га дàднèш, слòбодно се алàти сà ш'њим. — Ако те èкнèм, нèће о [=од] тèбе òстати ни омањàка [= мрвице]. — Тàкò си ў ватру ж'ив'у ако тàкнèш у нèга. — Примакнèш ли ми се, рàзбићу ти главу. — Б'иднèш ли штò ч'уò за Йли'у, òдма ми јàви. — Док се не нàедè мèса, òн не брòй.

в) *иреалне:* Рèп јòј [крави, овци, кобили] нòси'о ако ти 'е дàm [= продам] н'ижè [= јефтиније]. — Лàко биг јà да ймàм ђè стò и'љадà. — Да ймàм кр'ила, нè биг мòгла. — Да е цàда од Буàна сп'учена с Колàшином, кòлико би тò врèјело!

53. — *Консекутивне реченице:*

Ўгр'и вòду толикò да ўмрè ладнòћа. — Испу'лишè ми òчи да йспадн'у. Тол'икò ме б'и'о сàн обрвò да се ни'есам мòгла с м'лèста помàћи. — П'укò и'èвèр, òка нè дà отвòрити. — Штà су рàдили те су овàкò ўмòрни?

54. — *Компáраитивне и модалне реченице:*

Йдè кò да пàдà с нèба. — Да е дòбра задàјати кò што е вèчати [о жени]. — Ёво в'иђи кàко се сигурàвà јèло. — Ни'есам кол'ико јèсан [= јесам] ли мòга òца. — Штò рèкò т'и и Јòко, и òне су нàше. — Пòглàј кàко òкрп'иг. — Нàв'и се да в'идиш кàко ћу га зак'учити.

55. — Релативне и корелативне реченице:

Вала ти хѣ чуеш и хѣ нѣ чуеш. — Кѡди су јучѣ шѣћели, мѡрају шѣћ данас. — Ђе гѡј кртину наћѣ, љвати, па донесѣ. — Онѡ е Мѡри'а што врћѣ јагњад. — Кѡлико гѡј мѡгни, натѡвари на кѡња. — Што гѡј рѣкнѣм, ѡна мѣне [= мени] једанак. — Кѡлико гѡј рѣчѣш, даћу ти. — Што вѣдиш у сви'ѣту, наѡај се у ви'ѣку. — Све што љдѣ, тѡ долази. — Кѡга ни'ѣ на ди'ѣлу, тѡмѣ нѣмѡ ни ди'ѣла. — Кѡ нѣ слущѡ стѡри'ѣга, зљ'ѣм хѣ пѣтем обрнути. — Кѡ пѡгинѣ — пѡгинѣ! — Кѡ ѡстанѣ живѣ, срѣтно му бѣло! — Кѡме се крѣвало, писѡ е жалбу. — Ускаѡ е ѡѣе кѡ е налѣти'ѡ на крв. — Ку [= куд] је гѡј крѣтѡ, свѣ [= свуд] је добѣвѡ. — Ймѡ е сѣстру кѡја е бѣла рѣжна. — Бѣ'ѡ е један мрѣнар кѡј е вѡзи'ѡ вапѡре. — Ймѡ мљѣстѡ хѣ биг два тѡвара укѡси'ѡ. — Вѣдиш хѣ су ѡна два намета? — Кѡ нѣ море јѣс, нѣ море ни радит. — Што гѡђ љмам, ѡћу да дам Нѣколи. — Нѣк пѡкосѣ хѣ ѡѣе. — Нѣка прѣвѡли и хѣћа хѣ се нашѡ. — Опли'ѣнишѣ свѣ хѣ штѡ наћѡшѣ. — Што мѡгнѣмо, зазѣмићемо ко [= код] сѣбе. — Чѣ'ѡ наѡдница бѣдѣ бѡља, да му се бѡљѣ и плѡти. — Онѡ што е бѣло пѡкѡјнѡга хѣћа, сѡд је наше. — Ђѣ сте ви прѣкрѣчали, мѡгѡ е љ ѡн. — Нѣмѡ кѡсти кѡја хѣ те уѡдсти. — Кѡди'ѣ мажѣ [= шѣба], свѣ крв љдарѡ. — Кѡ кѡга наѡдлажѣ, да за њѣга ѡстане лѣб. — Кѡко бѣднѣш рѣкла, накѡ хѣ бѣти. — Ймали су јѣдну сѣстру кѡја е бѣла најзгодни'ѡ на сви'ѣту.

56. — Инѣрогѡгѣивне неѣравне реченице:

Вѣди шта е ѡнѡ зѡвѣ. — Крѣнуѡ да вѣди јѣ ли му дрѣжава у цѣлости. — Да вѣш ѡѣе ли јѡј се [ѡвај глави] јѡ [= јѡш] штѡ. — Нѣк спѡвају докле ѡћѣ, па да вѣдимо мѡже ли се живљѣт ѡд спѡвања.

57. — Ево неколико примера везивања зависне реченице за какву другу реченицу без везника у ускочком говору:

Мѣшљѡг љмри'ѣ. — Мѣшљѡг пролѡмићѣ се зѣмља пѡда мнѡм. — Гѡворѡгѣу дѡћи хѣ. — Тврѡда вљѣра нѣћу те прѣварѣти. — Он вѣдѣ клѣцају двѣ'ѣ срѣне на јѣдној нѡзи. — Јѡ вѣћѡк ѡви пѡбљѣже. — Вѣћу вањѣла на њѣму. — Вѣли наћи хѣ е [прѣжину]. — Пѡмисли бѣа кѡлико крѣпѣљ. — Пригрѣни се, Йли'ѡ, студѣно е. — Нѣмѡ жалѣт, љмѡ. — Шѣти, нашла сам хѣстѣлину. — Свиѣни, нѣ видѣм. — Нѣ море ни пѡ њѣ покѡсит. — Нѣ јѡши жѡдѣбе низ Јавѡрке, пѡдбѡрно е. — Опрѣзно цѣ'ѣпај, мѡже дѣбѣ'ѣ [= да убијѣ] нѣкѡга. — Нѣмѡ га заговѡрати, ѡѣе да радѣ. — Ђѣде тѣ осмѡчи качѡмак, јѡ нѣми'ѣм [= не умијѣм] итѡ.

О НЕКИМ ОДНОСИМА У СЛОЖЕНОЈ РЕЧЕНИЦИ

58. — Навешћу извѣстан брѡј примера из ускочког говора кѡји се налазе негѡде у пољу између паратаксе и хѣпотаксе, као и примере из кѡјих се виде какви други прѣлазни ѡноси у ѡбласти сложѣне реченице:

а) *Саставне*:

Зло ради другоме, нађај се себе — погодбена; последична.

Дошло врење, ваља мрјети — последична; исказна.

Не завири, прекинућеш се — узрочна; последична.

Оћу да урадим па ће изиде — допусна.

Мира лијепо кйшели млијеко, нйкад јој неће ужљућети — последична; узрочна.

Пйште дијете, забавите га — последична; узрочна.

Нека старо заваљуе, нека младо наваљуе — супротне.

Он је купио ћџцу те му тријебила ливаду — намерна.

Нека кџси и шта ђе — раставна.

Мй не плиенимо, мй смо бџрци — узрочна.

Изркни се, лакше ће ти бити — погодбена; узрочна.

Не држе ми се кџсти, распадам се — последична; закључна; апозициона.

Удајачи ту краву нек скџчи во на њу — намерна.

Спрџо се, спао с кџће — апозиција.

Мбраш спавати кџ тора, стравично е — узрочна.

Немо се ти први истрчавати, с манитијем се кџшају бџдови — узрочна.

Нема у тој ливади нйшта, не би нџктом зачакнуо — последична; узрочна; апозиција.

Посијџци ђви прџс — бџли, посијџци ђви прџс — бџли — погодбена; последична; узрочна.

Наруч йглица, наруч кџбилица — погодбене [= Ако ми позајмиш, позајмићу ти, или: Полижеш ли ме, полизаћу те].

Ўбио дџсу [= тегобан и дуг пут] до на Округлак и не нашџ дувана — супротне.

Ўчио и ђпет пао — супротне.

Завањај, бџлан, не прџтај — апозициона.

Поћџгда идџмо, те џзмџмо варџникџ — намерна.

Пџнеко би мџро, а пџнеко би ђпет џздравио — супротне.

Пџлижи ме, воко, па да те пџлижџм — погодбена.

Сло сан га, па џзалџд — супротна.

Нџмам вйше нйкога, па жйвйм — супротна, асеверативна.

Изџбила сам накџ дџку, свџ мџе, па ме ђпет џво жйвџ — супротна, асеверативна.

Нџмам кџкџлџ брйшкулџ, па йдџм — супротна, асеверативна.

Јџдна џста а дџвџт јџзйкџ — супротна, асеверативна.

Јџ јџдну а џна дџвџт — супротна, асеверативна.

Нек сџшије десџт прџџ, пџдиће е [= пџдићи ће, је кућу] — погодбена; последична,

Опòганѝли, па нè сми'уòвамо — последична; узрочна.
 А нӯ ùстајте, ври'еме е да се кòси — узрочна.
 Ожидила сѝг [= си их], па нè шћешè јèсти — последична; узрочна.
 Вѝђок, покòсили свè — исказна.
 Нек задерè же бѝло, покòсиће дòста — погодбена.
 Нека ѝг тӯ, нèће ѝг нѝко ùзèти — узрочна.
 Шћèла сам да зами'есѝм пòживо, па èто не мòгу — супротна.

Млòго пӯтā ми 'е залазило за нокте, па ме òпèт èвè жѝва — супротна; асеверативна.

Вѝди, Шарòв се скрӯжò, студèно му е — последична; узрочна.
 б) *Суѝројне:*

Пӯнè се бòй јèдан, а прāзнè двā — асеверативна.
 Нè знāш, а ùчи'о си шкòле!
 Èво òстани о јèднòј крāви, али нѝ тò нѝ'е нѝшта — допусна.
 Дӯк се вѝ'е, а живòта нѝ'е — саставна; асеверативна.
 Скӯвò се кò мòзак, сāмо е врèло — искључна.
 Нèшто òстало, а нèшто однèшèно — саставна.

Мāрко се мèтноу нā ујāка Мòнчила, а Андри'а нā свòга бāбāјка — саставна.

Тѝ издāи, а јā ћу сукати — саставна.

в) *Асеверативне:*

Стāри се кòњи òткѝвајӯ, а не пòткѝвајӯ — супротна.
 Разгòвāрā сā нама, а свè поглèдуе кроз прòзор — супротна.
 Ѐљаду рāдѝ а јèдан ùживā! — супротна, искључна.
 Пӯшѝ а мѝсли — супротна; саставна.

г) *Ексклузивне:*

Зāшто си инѝили'ер нò да ни пòмогнеш? — последична.

59. — Èво сад неколико примера за хипотаксичке односе.

а) *Исказне:*

Мучѝла сам се да ви нè биг штò нā чās нāни'ела — намерна; узрочна.

Поглèдни да кòкошке не ùлезӯ ù жито — намерна; узрочна.

Знāш ли кад је ми'ена — темпорална зависно-упитна.

Знāш ли же е Пèтар — месна зависно-упитна.

Пòгла мòи'è близнāдѝ кāко кòсè и плāстè — начинска.

Нèмāм пӯлè да ùстанèм — последична; узрочна.

Ѐмā трѝ године кāко га ни'есам вѝћела — временска.

Нек спāвајӯ дòклè òћè, па дā видѝмо мòже ли се жѝвљет од спāвāња — у првој: временска, у другој — зависно-упитна.

Нè ваљā што ѝм нèћете јāvити кā ћете дòћ — погодбена.

Јèси ли вѝди'о кāко òнò ди'ете извòли'евā — начинска.

Лупа [= краде] хѣ гѡј шта стигнѣ — односна.

Како она рѣчѣ, ѡн не препрѣчѣ — начинска; односна.

Ни'ѣсу се мѡгли накѡнчати кѡй ће е узѣти за жѣну — зависно-упитна; односна.

Не вѡлѡ кад чоѣка дѡцкан пѡспѣ хѣца — погодбена; временска.

Желимо да ве ѣви'ѣк ѣ срећи налазимо — жељна.

Жѣљела биг да га даруем — жељна.

Ѧне на нас да изведѣ кмѣтове — жељна, намерна.

б) *Временске:*

Неће ни мањкати док су ни рѣке — узрочне.

Душа су ми ѡвѣ паприке ка се ли'ѣпо ѣрѣдѣ — погодбена.

Не могу овѣдѡ прѡћи [натоварене саони] кад је тѣжа — узрочна (пошто је тежа); погодбена (ако је тежа).

Шклѡмићу саони ка се не заглѡвѣ — погодбене.

в) *Намерне:*

Свѣ дрѣждѣм шта ће ми дѡти — исказна (елипса:... да видим...); зависно-упитна.

Да не ѡстае да се ѣинѣјѣ Ашѡни — последична.

Исци'ѣпѡј дрѡва дѡко би сигѣрала што да јѣдѣте — узрочна. Говорно лице може изрѣћи намеру (жељу итд.) за неко д'руго лице, а не само за себе.

г) *Узрочне:*

Кад је тѡкѡ, јѡ е нећу продавати — погодбена.

А што кѡсѣш кад ни'ѣ ври'ѣме — временска.

Радуе се хѣ се ѣдае — исказна.

д) *Доѣусне:*

Тѡво да се на мору ѡжени, и ѡему биг би'ѡ крѣв — погодбена.

Свѣ да злѡти, ѡна е при'ѣклад — погодбена.

Е неј да ћеш се помѡмити! — погодбена.

З дѣвѣ грѡба да дѡђеш, пѣкла би о смѣа — погодбена.

ѣ) *Погодбене:*

Тѡкѡ си ѣ ватру жѣву ако тѡкнѣш у ѡѣга — поредбена.

Ако знѡм, јѡди ме знѡли! — допусна.

Тѣ, цѡре, ако си господѡр живѡта мѡѣга, јѡ сам вѡмили'ѣ мѡѣ — супротна.

Ка би ме зѡвнуо, ѣшла биг — временска.

Да се мòгу сà шњѝм вѝђети, ишч̀уп̀ò биг му вр̀ат из рам̀енā — жељна.

Р̀ада биг б̀ѝла Ц̀ако ако д̀òђ̀е — жељна; исказна.

е) *Поредбено-начицке:*

Да е д̀òбра зад̀ајати к̀ò што е в̀ечати — жељна.

З̀òрка зај̀арачѝла, в̀ѝш̀е ме не зар̀езуе к̀òлико да не пост̀òѝм — последична.

Вѝђи како се нам̀љ̀еш̀нā — исказна.

ж) *Односне:*

Їмā в̀еј д̀ва д̀ана к̀ако те ч̀екāмо — исказна; временска.

Шта г̀òд ð̀е, нека пр̀ѝчā — исказна.

К̀ò од св̀ди'ѝ [оваца] б̀љ̀ежѝ, н̀еће ѝг ѝмати — погодбена.

Мѝ љ̀е г̀òј б̀ѝдн̀емо, плат̀ић̀емо — погодбена; допусна.

Н̀е знā ни љ̀е т̀урā ни љ̀е ў̀ѝма — исказна.

К̀ò ў̀мир̀е — ð̀д судбин̀е е, а к̀ò ð̀здравѝ — ѝзли'ечен је — погодбена.

Їво дв̀и'ѝ-трѝ н̀òђи к̀ако е д̀òшла — исказна.

з) *Последичне:*

Ў̀грѝ в̀òду тол̀ѝк̀ò да ў̀мре ладн̀òђа — намерна.

и) *Жељне:*

Н̀ећу да се св̀ѝ'ет р̀ўга с н̀ама — исказна.

Оћу да т̀урѝм н̀ек̀òга с̀ѝра ў̀ питу — исказна, намерна.

Дов̀еди га да в̀ѝдѝм — намерна.

Бѝк да шт̀ò г̀л̀еām — исказна, намерна.

ВЕЗНИЦИ

60. — Покрајинска везничка вредност речи *без*, у значењу *сем, осим, већ, него*, овде се доста често срета:

Тѝ нѝшта н̀е знāш без што г̀лāш. — Не в̀алā к̀òсити без пред Їлиндāн. — Шта ће му в̀ѝш̀е без да му ў̀зм̀у. — Јā не м̀òгу др̀уг̀ò без н̀ако да ў̀мр̀ем. — Свѝ смо зд̀рав̀о без јā. — Св̀ако ј̀агње му ð̀тишло по осамн̀ес ст̀òтина бе [без] ш̀есторо. — Нѝ'ѝ нѝшта вр̀ута д̀ѝг̀ò без н̀ако м̀ало жѝта. — Остало имāње нѝ на кога без нā ме. — Јā нѝкуј ни'ѝсам без што сам ј̀едну н̀òј ў̀ Борје н̀òђила. — Н̀емā м̀òзга, без слāму. — Н̀емā ð̀н л̀ивад̀е без л̀ѝ'ег у Лице. — Н̀еће бес к̀ако му п̀ам̀ет за̀си'ецā. — Н̀емā нѝ ð̀н без ð̀нò ј̀едно ди'ѝте. — Нѝ'ѝ родило бес п̀ò г̀ноинāма. — Н̀е п̀итā се с ð̀ни'ѝм м̀òѝ'ѝем нѝко без јā. — Нѝшта без к̀ам̀ен ў̀ д̀òм.

Као што се види, овај се везник јавља сам у реченици (Нѐмā мѓзга, бе слāму) или у друштву са другим везницима: *шїо, да, нако* итд. (Штā ће му вїшє без да му ўзмў). У примерима као *Јā не мѓгу дрўгѓ без нāко да ўмрем оно без нако* уходало се као клише па се његова првобитна плеонастичност данас више не осећа.

61. — Везник *дāко*, постао контракцијом од *да ако*, употребљава се у независним и зависним реченицама:

а) независно (са значењем жеље, наде, ишчекивања): Дāко бāнѐ кѓјā од њїг. — Дāко дѓђе Зѓрка. — Дāко сврāти. — Дāко Мāшо нāђѐ ѓнѓ јāгње. — Дāко ѓчāплї штā од њѐга. — Дāко се пїѐтѐ да ўзмў ѓнў кѓсу:

б) зависно (намера, жеља):

Нѐмѓј дāлїт, лїле, дāко ви штѓ прїглāм. — Прићїћāј се дѓбро дāко га [земунца] ўловїш. — Дāј ми ѓнї нѓж дāко биг ѓдрѓ ѓвѓ јāгње. — Зāлї га [јāгње] дāко ожївї.

Мислим да је само по себи јасно да се самостална функција овог везника развила из његове несамосталне службе, као и да се из његовог оптативног значења развило и финално.

62. — И везник *нāко* је постао сажимањем, од *но ако*, а значи: *сем ако, осим ако, него ако, сем, осим, него, већ ако*; употреба, дакле, само у ексклузивним ситуацијама:

Нѐнѐш тї тѓ учїњѐт нāко да се брўкāш. — Не ѓстае ни нїшта нāко да се пѓмїрїмо. — Пѓжњѐћу јā ѓвѓ дѓ доведѐ нāко мїг [= ми их, руке] живїна осї'ѐче. — Не мѓгу нāко да пѓгинѐм. — Нѐћу вїшѐ рāдити нāко нѐ мѓгнѐм нїкуд. — Нї'ѐ мѓгло нāко тākѓ. — Не мѓгу нāко да лāжѐм. — Штѓ ће ми нāко да ми 'ѐ јѓп тѐжѐ. — Мѓраћу нāко се нѐ пїнѐнѐ на мѐне окрѐнут. — Јā ћу дѓ-ни'ѐти рāкї'ѐ нāко ми рўке ѓпанў. — Нѐ може вїшѐ нāко да му ўзмѐ пāмѐт. — Дѓћи ће нāко не їмаднў сў чїм.

63. — Форма *но* многу је обичнија од форме *него*, управо овај други облик је одскора ушао у ускочки говор:

Нѐ тākѓ нѓ овākѓ. — Зāшто си инѓїлї'ер нѓ да ни пѓмѓгнѐш. — Вѓлї биг ѓнѓг кѓња нѓ чоѐка на њѐму. — Не велїм јā зā тѓ нѓ зā све. — Нѐмѓј ў дебе нѓ ў боцу. — Безгрѐшни'ѐ је рāдити у нѐ-ћѐљу нѓ лāгати. — Овѓ млѓгѓ лѐпшїѐ бї'аше нѓ ўтробїца. — Мїлї ми 'ѐ нѓ сїн, —

али и:

Ѐј да їмā ћѐ мўшко ди'ѐте, него нї камена! — Вѓлї 'ѐ мѐтар ѓнѐ гѓре [ливаде] него двā ѓ тѐ.

Овај се везник појављује и са *ми*:

Бѓлї 'ѐ ѓн јўнāk нѓли тї. — Бѓлѐ дāнās неголи пїўтра.

Место *їрї'ѐ нѓ шїо* употребљава се и *їрї'ѐ нѓ*:

Тò е бiло прй'е нò е бiла òнā пòгиби'а.

Место *сем, осим, но (него)* често се употребљава везник *до*:

Нèма нйшта о тèбе [= од тебе] до кљ'ука. — Нèмāм нйшта жiвò до òвè дви'è краве и кòња.

У афирмативним реченицама то *до* значи исто што и *сем, осим*, али не и *него*:

П'ушти'ò свāк дò нās.

64. — Звук *а* може спадати у неколико категорија речи. Овде хемо га приказати као везник. Ево га прво у значењу временских везника *чим, шек, шек шшо*:

Ѐ зòра, òни п'уштај'у òвце йс тора. — Ѐ сам види'ò хе òде, јā зā н'йм. — Ѐ јā ис кòлибè, òн зā мнòм. — Пор'учи'у ти ā дòхè. — Загалāмили су ā су се сàстали. — Плāсти'емо ā се òткòси òс'ушè. Везник *а* често се употребљава у асверативној служби, било сам: Кад тāмо а бòг задрòби'ò òпсен л'èб у мли'èко па сркā. — А јā нèка што нèху с тòбòм, нò нèху ни с òви'ем. — А хè ху га др'угò нāни нò у кòлиби! — Отац ми се бй'аше ўплео у нāке д'угòве а имāше сāл нèшто мāло брāvā. — Ш'едй а др'угòме ò злу мйслй. — Ли'èпа а злā жèна, штèта! —

било у споју са *не (а не)* или са *хе* у значењу: *а камоли, камоли*:

Нè море òн ни прèт кућу, а нè да ти йдè ў планину. — Нè биг од нèга òтрла гòвнāву нòгу, а нè да га ўзмèм! — Он ми òдмāжè, а нè да ми пòмāжè. — Не мòгу јā воликй, а хè хе òн ноликй! — Нèмāм врèмена да дйшем, а нè да спāвāм —

или у споју са *камоли, немоли, нека, некали, нека да, немоли да* и сл.:

Он нè може да плèтè п'утем а нèмоли да кòсй. — Јā не ўми'ем двй'е да превèжèм а нèкали да га пс'уем. — Тò нè би мòгò Акан Мāрић а нèмоли òн сиромāшак. — Јā не мòгу да жiвйм а нèка да òрèм.

65. — Однос *а — а* може имати двојаку вредност. Прво, у коретативној служби: у *шренућку кад — у шом шренућку, чим — одмах*:

Ѐ га лāти ā га спрāти.

Овај однос може имати упитно и узвично значење: Кад га пре лати и кад га пре спрати?!

Друго, у узајамном односу: *час — час*:

Ѐ на врāта, ā ў кућу. — Ѐ у сèло, ā ў планину. — Ѐ тāмо, ā āмо. — Ѐ ў плочу, ā ў клинац.

Тај узајамни однос може, према приликама, бити адверзативан или копулативан.

Или дисјуктивни однос: *или — или, било — било*:

Ѐ јā ā тй — свèдно.

66. — Не само асеверативан, везник *нека* у споју са *шишо* може бити, разум се, и адверзативан у оној познатој вези: *не само — већ*:

А ја *нека* што *нећу* с *тѣбѣм* нѣ *нећу* ни с *ѡвијем*. — *Нека* што га разбурука нѣ га *йжеде*.

Али он може бити употребљен и у зависним реченицама, у финалном значењу (Удајачи *тѹ* *крáву* *нек* *скѡчй* *вѡ* *нá* *њѹ*) или у декларативном (Рѣци му *нек* *ѹћѣ*).

67. — *Ма* и *ама* су адверзативни везници и значе исто што и *али*: *Бйг*, ма не *мѡгу*. — *Ўчијо* сам *шкѡле*, ма не *знáм*. — *Ўмирѡ* е *прѡшлѣ* *гѡдинѣ*, ама *прѣтече*. — *Дѡбро*, ама не *прѣћерáј*. — *Ўчйм* га, ма не *слушá*.

Ти везници могу бити и узвици:

Ма *нѣмѡј* *тáкѡ*! — Ама *скйни* ми се с *врáта*!

Везник, односно речца *нека* у изразу као *Нека* га *нека* и сл. има значење испражњенога прилога *дѡбро* у изразу *дѡбро*, *дѡдѡро*. У овој служби *нека* и није везник, већ најпре адвербијална речца (са узвичним призвуком, са призвуком претње) за изражавање негодовања и стишане тежње за одвраћањем на неку акцију, неугодну за говорно лице).

68. — Везник *ше*, поред значења и службе коју има у књижевном језику, има овде још нека својства. Пре свега, он овде има нешто специфичнију копулативну функцију и одговара, ако не сасвим, особито у стилском погледу, а оно приближно, везнику *иа*:

Занесе се те *бодимйцѣ* у *пѡнор* — Јá сан га *пѣкѡ* *тѣ* *ћу* га *ја* *й* *јести*. — *Пѡзáймй* у *мене* *нѡвац* те *кѹпй* *шѣме*. — *Ўзѣ* *тѡјагу* те ме *ѹдарй*. — *Ѳде* у *Ријѣку* те *ѹлови* *двá* *кила* *рйбѣ*. — *Ѳн* *зáупйјо* *јѣдно* те *јѣдно*. — *Пѡтрчѣ* те га *ѹватѣ*. — *Самѣљи* *мй* *ѡнѡ* *жйто*, те *ја* *тадѣр* *напуни* *врѣћу* *брáшна*. — *Цáр* *нáрѣдй* те га *посијѣчѹ*. — *Зáковрнѹ* те *крѣпа*. — *Пѹче* *вѹк* те *зáкла* *ѡнѡг* *мѡг* *вѡла*. — *Ѳн* *свѣ* *јѣдно* те *јѣдно*. — *Штá* му е те *плáчѣ*? — *Штá* су *радили* те су *ѡвáкѡ* *ѹмѡрни*?

Ова служба везника *ше* честа је у ускочком говору. Друго, као што је раније речено, копулативне реченице са овим везником имају призвук когсекутивности. Најзад, везник *ше* у овој служби има, у примерима као *Ѳн* *бѡлй* *ше* *бѡли*, *Ѳн* *свѣ* *јѣдно* *ше* *јѣдно* и сл., свакако и компоненту асеверативности.

У ускочком говору везник *ше* употребљава се у служби везника *шишо* и релативне заменице *који*:

Штá е *ѡнѡ* те се *бијѣлаше* *мáлопријѣ* *ѡнамо*? — *Тѡ* е *ѡнй* те су га *њѣмци* *рáнйли*. — *Чйјá* су *ѡвѡ* *гѡведа* те су *дојáвила* *нá* *нашу* *лѡкву*? — *Дáј* ми *ѡнѹ* *кѡсу* те си *је* *прѣбијо*.

Бѣ ти *је* *ѡнй* *лáпис* те сан ти га *јѹтрѡс* *дáо*? — *Ѳво* ви *ѡнѣ* *вйле* те сте ни *йг* *јѹчѣ* *дáли*. — *Тѡ* е *ѡнá* *ѡвца* те се *рáно* *ѡбјагњйла*. У примерима какви су:

А. Оћē ли га освѣтит? Б. Оћē те врѣшко. — Ймā нā пошти те дй-ван чѣк. — А. Кака бљѣше грава у Стāрцу? Б. Бљѣше те ли'ѣпа. — Снāшло ме злѣ те вѣликѣ, итд.

— моменат асеверативности везника *ше* евидентан је. Мислим да се везничка функција тог везника у наведеним примерима не може порећи, не бар у некима од њих. С друге стране, мислим, исто тако, да се може говорити и о функцији речце и о прилошкој функцији овог везника, било да значи исто што и *шо*, било да се употребљава у значењу *баш*, *заиста*. Сви наведени и слични примери могу бити без овог *ше*, али је само по себи јасно да им је израз без њега знатно слабији.

Није тако ретка ни употреба овог везника у значењу *ако*:

А. Отѣће ти Бѣжо њнй цкљад. Б. Нек ме пѣјашѣ кѣ зѣкана тѣ ће. — А. Нāћерāћу те да слўшāш шта кāжѣм. Б. Не зѣви ме йменом тѣ ћеш. — А. Одјāвите ѣвце у Брцку да се напāсy. Б. Нѣ звāли се ми Брћāни тѣ ћете.

69. — Копулативна свеза *ја* може бити употребљена у адверзативној служби, тј. бити адверзативни везник:

Јā йшла, па нйшта. — Нѣмāм кyкālѣ [бришкyле, адута], па йдѣм [играћy]. — Нѣмāм нйкѣга, па жйвйм. — Јā мāјкића ѣсобйм, па ўзалyд! — Слѣ сан га у Сирѣвац, па ўзалyд!

70. — Тако може бити употребљен и везник *и*:

Ўби'ѣ дyсу [тежак и дуг пут] до на Окрyглāк и не нāшѣ дувāна! — Ўчи'ѣ и ѣпет пāѣ!

Само треба одмах додати да је изражајност везника *и*, па и везника *ја*, далеко већа у таквим примерима него што је то случај са везником *али*.

У примерима какви су:

Јѣ ли й тамо бйла кйша ѣвѣг лѣта? — Евѣ и ѣје. — Стѣгāј те й пйтāм. — Бйла сам и млāда. — Й сад ѣће да кyпеу у Санцаку. — Дѣшли су јyчѣ и и јѣдан й другй су здравѣ. — Од нѣвљѣшта и гѣра плāчѣ. — Евѣ ти й шкѣлѣ. — Ѡстало е й дољѣ двāдѣс јāјā. — Кљyсету трѣба и мрћy главу привѣзати. — Ёно й сад снй'ѣга нā Јаблāнову врy. — Кад је ѣнй, и ѣнй ѣ. — Йма й тѣ, и сл.

— може се говорити о мањем и већем степену асеверативности везника *и*, али се ни копулативна вредност овог везника не губи сасвим.

71. — Адверзативни везник *већ* (*веј*) у споју са кондиционалним везником *ако* (*већ ако*) може бити и ексклузиван, у значењу *сем*, *осим*:

Ѡди, већ ако си гѣрй од Васйли'ѣ. — Нѣћемо бљѣжати, већ ако смо кyкавице! — Йћи ћемо, већ ако пyнѣ мѣћава.

72. — Ексклузивни су везници *и*: *сал*, *салйи* [„само“], *шѣк*, *шѣке*:

Поткучи'о би он њега сал да мѡже. — Причај, браће, салти не баљезгај. — Говори теке пазѡ шта ћеш рећи. — Ђто дрѡм, тек да ми дан прѡђе. — Живѡм теке да живѡм.

73. — Познато је да се везник *али* употребљава у служби и значењу везника *или*:

Ўмро е трѡнестѡ али дванестѡ дан. — Јѡ ли бѡ'о жѡњен али нѡ'е?

74. — О асеверативној вредности неких везника већ је овде говорено, а сво и везника *ни* у тој служби:

Нѡ'е ѡг прѡво ни помагати ка су пѡшли ѡавѡљи'ем пѡтем.

Дисјунктивни везници *ниѡи* и *ни*, и у појединачној употреби и у употреби парова, употребљавају се у различитим облицима и комбинацијама: *ниѡи* — *чиѡи*, *ниѡ* — *ниѡ*, *ниѡи* — *ни*, *ниѡ* — *ни*, *ни* — *ниѡи*, *ни* — *ниѡ* итд.:

Нид га мѡш увѡсти ни извѡсти — Ни у дѡму нит у рѡду. — Не мѡгу нити живљети ни крѡпати.

Тако могу бити употребљени и неки други везници:

Вољ ти рѡдити, вољ ти не рѡдити. — Вѡља те пѡћѡети, вѡља те ѡћи. — Или ми врати онѡ дѡг ѡли, ако ти 'е лѡкшѡ, привати мѡј мѡл за летѡс. — Ил је кѡси тѡ ил је дѡј мѡне да е кѡсим — Јѡли мѡни јѡли да ѡмѡнѡм, итд.

75. — Везнички пар *јали* — *јали* (*јал* — *јал*) живи овде у народној песми, а у обичном говору се не чује Уколико би се, ипак, и овде срео, приспео је овамо из народне песме.

76. — Везник *ѡа* са везником *да* има асеверативну моћ за смисао зависне реченице:

Нѡ дѡм па да ће о тѡбе прѡвисор бѡти.

77. — То исто имамо и у споју прилога односно речце *ѡамѡм* и везника *да*:

Е нећу тамѡн да дѡ цѡутра нећу нѡшта у ѡста ставѡти!

78. — Кондиционални везник *ли* употребљава се овде као и у књижевном језику:

Примакнѡш ли ми се, рѡзбићу ти главу. — Наћѡш ли 'е, рѡци јѡј да дѡћѡ. — Ўвати ли га, ѡбиће га,

— а исто тако и финално *ли*:

Њди нећеш ли наћи онѡ шиљѡже.

79. — Везник *ђе* употребљава се у служби и значењу:

а) декларативног везника *да*:

Знѡдок вѡла ћѡ е пѡгинуѡ. — Нѡ знѡм ћѡ е мѡја рѡка [обамрла јѡј рука од великог рада]. — Нек ѡ он знѡ ѡе се кѡћа лѡ'ек овесѡлила. — Знѡш ѡе не пѡ'ѡм рѡкију — Нѡ'е знѡла ѡе е у тѡбе кѡпѡш;

б) каузалних везника *штоо*, *заштоо штоо*, *јер*:

Радуе се хѐ се удае. — Тй му завидйш хе бѡлѐ нѡси о тебе;

в) узвичне речце *штоо*:

Бѐ ја баксуз бйг да се зѐкану прѡвѡли сѡдно у мѐне!;

г) узвичног прилога *како*:

Не мѡгу ја волйкй, а хѐ хе ѡн ноликй! — Нѐ може ѡн млад, а хѐ ху ја пѡ старѡс!

80. — И звук *e* може, као и звук *a*, спадати у више категорија речи. Овде се он посматра са везничке стране. Најраспрострањенија је његова употреба овде у служби декларативног *да*:

Ја виђу е лѡжѐ. — Рѐкошѐ ми е је дѡшѡ. — Виђу с ѡба ѡка е хеш погријѐштити. — Бѡјѡ се е хе га краљ укѡрити.

Распрострањена је његова каузална служба:

Пѡитѡјте е хе кйша. — Не бачѡј тѡ е хе ти трѐбѡти. — Бљѐж у кућу е хеш ѡзѐпти.

А ево примера и за његову службу везника *штоо*:

Нѐ каем се е сам тѡ урадиѡ. — Дѡбро е е си дѡшла.

81. — Употреба везника *штоо* место релативне заменице *који*, *-а*, *-е* обична је појава у овом говору:

Ѧнѡ е Марија што врћѐ јѡгњѡд. — Нѐмѡ ти нѐкѡ што нѐ може хѐцу имѡват. — Јѐ ли ѡвѡ јѡгње што си заклѡ овнићак? — Бѐ ѡнй брѡс што ми ѐ Јѡко дѡниѡ?

Као што је већ речено, у свим тим примерима може бити употребљен и везник *ше*.

Корелација *штоо* — *све* у значењу *уколико* — *уишколико* и овде је распрострањена:

Што старй, свѐ луђй. — Што ближѐ, свѐ тежѐ.

Компаратив редовно прати тај однос.

Примери као:

Што си зачамѡ? — Што још нѐ грабй? — Што зѡбрйш у бѐшћење?
— Штѡ се кѐсерйш? — Што си такѡ гѡ, кѡкавче? — Што ни'ѐси скѡвѡла качѡмак? — А. Нѐхе дѡћи. Б. Штѡ нѐхе? — Што га бй'ѐш?
— А. Нѐху да йдѐм у Зѡкосе. Б. Штѡ бй?

— у којима *штоо* има вредност упитног прилога *заштоо*, обични су и у ускочком говору. У овој служби може бити употребљена и форма *шша*.

Шта хе му вишѐ без да му ўзмѡ?

— али је она много ређа у оваквом приликама од форме *штоо*.

Међутим, ова служба није везана искључиво за почетак упитне реченице. *Штоо* у тој служби може бити и у средини, али без упитног састојка:

Поглѣ тѣ кучкѣсисѣ што не дѣје!

У овој служби, служби упитности, може бити, место *шишо*, употребљен прилог *чудо*:

Чудо те нѣмѣ? — Чудо су њг пуштѣли?

— Чудо ве нѣ бѣ на мѣби?

Ево примера у којима се *шишо* употребљава у значењу *зашто шишо*, *јер*:

Љути¹о се што га ни¹ѣсмо њшчекѣли. — Стѣ¹о сам да ѣмрѣм што ни¹ѣсам мѣгѣ казати ѣвѣ тајну. — Осевѣпѣ¹о си се што си ми ѣвѣ дѣо. — Вѣлите [= грешите] што се нѣ женѣте.

У примерима какви су:

Нѣ би дѣишѣ што се нѣ би на мѣне окрѣнуо [= да ми помогне].

— Нѣкад нѣ дѣје што му нѣшто не дѣнесѣ

— *шишо* се употребљава у значењу: *а да, да*.

Није увек лако одредити имамо ли посла са везником или заменицом *шишо*. У примеру *Шишо рѣкѣ ѣи*, и *ѣне су нѣше* оно *шишо* може имати вредност израза *према ономе шишо*, и онда је заменица, а затим вредност израза *као шишо*, и онда је везник. Сличан је случај и у споју *шишо оно*:

Он је, штѣнѣ рѣ¹еч, потрпезнѣ кѣрва. — Нѣкола је, штѣнѣ вѣлѣ, вѣс о чѣлика,

— а тако и у споју *као шишо*:

Он ѣе, кѣшто чѣем, ѣзѣј о Улѣну дѣнѣ.

Нису, разуме се, то једини односи наведених везника. *Као шишо* може бити употребљено каузално (*ѣошишо*, *кад*, *будући да*):

Као што нѣ¹е бѣло пѣтѣвѣ, крѣнуо е по бѣспуѣу.

У примеру *Ума ми јѣш кѣ да нѣ¹е дѣби¹о рѣкију?* и сл. место везника *да*, може бити употребљено *ко, који, -а, -е* и *шишо*. Блиски су том примери и овакви: *Ума на мѣместима да е ѣбѣљело жѣто* и сл.

Шишо се употребљава и у значењу *колико, како*:

Јѣ сам бѣ¹о што сам стѣ¹о. — Рѣѣ сам у живѣту што сам мѣгѣ.

— Рѣди¹о сам што сам ѣми¹о, а штѣ ни¹ѣсам, ни¹ѣсам ни дѣжан.

82. — Везник *док* употребљава се у значењу и служби везника *јер*, *ѣошишо*, *кад*:

Нѣћу дѣк не мѣгу. — Сѣѣ ме мѣгу сѣд јѣти дѣк сам спѣо на ѣвѣ грѣне [остарео је]. — ѣнѣ [пропасти] дѣк су нѣкѣ [нерадни]. — Вѣдѣм јѣ штѣ ѣе бѣти дѣк ти нѣ можеш варѣнику да пѣ¹ѣш. — Нѣ можеш дѣк ѣн нѣе.

У овој служби *док* је обично под краткосилазним акцентом. *Док* се може употребити у значењу *ако*:

Док се не нѣдѣ мѣса, ѣн не брѣѣ.

Овај се везник употребљава и у значењу и служби адверзативног везника *a* и копулативног везника *и*:

Ўдарѣшѣ лѣме и мѣтаре, док ѣскочѣ ѣѣвѣ из јѣгарѣ.

83. — Прилог *докле* може бити употребљен као везник *док*: Чѣкѣј дѣклѣ мѣгнѣ. — Нѣмѣ дѣклѣ ѣвѣ јѣринѣ не продѣмо. — Нек спѣвајѣ дѣклѣ ѣѣ.

84. — Везник *кад* може бити употребљен као и у књижевном језику:

а) асверзативно, у значењу *a*, *a ѣо*:

Кад дѣѣм на ѣзвор, *кад* вѣда залѣдила;

б) каузално:

Кѣд ѣте дѣнѣс гѣре, дѣѣте шѣтра кѣд нѣс;

в) кондиционално:

Кад би га запало, ѣѣкѣ би ми нѣс.

85. — Везник *ако*, као што је већ речено, понекад се појављује у облику *ко*:

Ко би ѣбрали кѣјѣ малину, дѣћу ти. — Ђѣво ми дѣшу ѣдниѣо кѣ ѣу. — Кѣ знѣм, бѣг ме ѣбиѣо. — Ко мѣгу слѣнке ѣбити, ѣбиѣо ме бѣг. — Нека е дрѣјѣ ко му нѣ смѣтѣ. — ѣвѣ [болест] ко ме ѣздрѣјѣ, злѣ. — Ко бѣ — бѣ, ко нѣ бѣ — нѣ бѣ. — Ко бѣднѣ лѣѣпо, рѣстурѣѣмо сѣѣно. — Гѣба ме јѣла ко ми ѣна [Сека] нѣѣ старѣсниѣѣ од мѣѣ ѣѣѣ.

86. — Кад је човек у немогућности или оскудици, онда су жеље чешће него иначе. У ускочком се говору везник *да* често употребљава у оптативним реченицама:

Дѣ ми ѣ за вѣда да стѣгнѣм ѣ Старац. — Дѣ ми ѣ да се мѣло ѣдморѣм. — Дѣ ми ѣ дѣ дѣнѣѣти тѣ плѣт. — Дѣ ми ѣ дѣти ѣѣци да јѣдѣ. — Сѣмо да ми нѣ мркнѣ свѣѣс! — Дѣ ѣмѣ кѣкѣѣ подупѣрѣчѣ. — Дѣ ми га е скѣчит. — Дѣ ме мѣже свѣсти нѣ Грѣду. — Дѣ си жѣв мѣјѣци! — Дѣ мѣжеш покѣсити ѣвѣ. — Дѣ ми ѣ лѣѣи па ѣмрѣѣти — тѣ би нѣјсвѣтѣѣ бѣло, итд.

Везник *да* са енклитичком формом глагола *хѣѣѣи* у 3. лицу једн. презента (*да ѣе*) употребљава се у недоумици, при процењивању, у значењу: *можда, ѣѣѣриликѣ, ѣѣѣ, бар, нѣјмање, макар*:

ѣмѣ ѣг да ѣе трѣста. — Дѣнѣѣѣе ми да ѣе дѣѣ комѣта. — Укѣсѣћу да ѣе стѣ товѣрѣ сѣѣена.

87. — Заменица *све* употребљава се у споју са везницима *ако*, *кад*, *да* (*све ако*, *све кад*, *све да*) у функцији и значењу концесивних свеза: *макар*, *ако и* и сл. Према томе, заменица *све* у том споју губи заменичка својства и чини саставни део наведених концесивних везника: *све ако* итд.:

Све ако побљегнѐ, уватићемо га. — Све кад би ударѝла кѝша, жѝтима нѐ би помѝгла. — Нѐ вљерује [не вљерујем му] му све да ѝскрено кѝжѐ.

Ипак треба подвући да оно *све* појачава концесивност реченице пред којом стоји.

88. — Везник *као* (ко) има, разуме се, пре свега своју компаративну вредност:

Рѝдѝ кѝ земѝара,

— али у примерима какав је:

Їжѝде кѝ пѝшче

— могућа је и компаративна нијанса (Їжѝде као пѝшче и онда је то везник) и квантитативна семантична нијанса (= колико, ижѝде колико и пѝшче, много), и тада је *као*, разуме се, прилог.

89. — *Еда* је финална свеза; она је то и у ускокком говору. Међутим, у изразу *Еда ли га* (*је, их, Јована* итд.) *еда* више није везник, већ нека врста адвербијалног или партикулског глагола: *иде ли, долази ли, има ли га?* и сл. Особа која изговара ову реч жели да буде реално оно што пита, тј. да већ долази онај о којем се пита.

90. — Квантитативни прилог *кѝлико* може бити употребљен као компаративни везник *као* губећи при томе сваку везу са прилогом сем везу порекла или задржавајући још коју нијансу квантитативне адвербијалности:

Нѐ виђу кѝлико да ѝг [очију] нѐмѝм. — Ни'есам кѝлико јѝсанли [= јесам ли] мѝга ѝца. — Зѝрка зајѝрачѝла, вишѝ ме нѐ слушѝ кѝлико да не постѝѝм.

Облик *биреко*, пореклом од потенцијала *би рекао*, јесте партикула или прилог у значењу *можда, биће, веровашно, изгледа*:

ѐна је, бѝрекѝ, жѝѝтна. — Ёно ѝна ѝдѝ, бѝрекѝ.

Али тај облик може бити употребљен и као везник *као да*:

Бѝрекѝ си жѝѝтан. — Виѝѝш на мѝне бѝрекѝ ѝмѝш дѝсеторо ѝѝѝѝ, а нѐ мѝне јѝднѝга!

91. — Реч *ѝѝкѝ* је модални адверб, али није лишен ни везничке службе:

Ни'есам тѝкѝ свѝг јѝднѝг [= јѝдиног] сѝна у мртве ѝчи не пољѝбила!

ИМЕНИЦЕ

92. — Као што је већ речено, именице које значе предмете, дакле оне које су без природног рода, могу бити, у погледу граматичног рода, врло различито схваћене, при чему на формирање језичког осе-

ћања на овом пољу утичу различити фактори. Именице као *жар*, *гар* и сл. мушког су рода, док су именице *смис*, *глад* и сл. женског рода. Именица *слуга* нема исти третман као у књижевном језику: Пдслије некѡг врѣмена јави се ѡнѣ слуга — само мушки род у једн.; место *она слуга* за женску особу овде постоји само она *слушкиња*. Неке су именице двородне: *мукѡети* (м.р.) и *мукѡетиѣ* (ж.р.).

93. — Именице као *ѣрѡ*, *гаро*, *шаѡ*, *рѡдо* итд. не употребљавају се у множ. Уколико би се ипак употребиле у овом броју, понашају се као именице ж.р.: Оѣ ли дѡи ѡнѣ наше срѣѣ на рѣчак?

94. — Разни чиниоци могу утицати да, рецимо, градивна, јединска именица пређе у област множинске употребе. Не мислим само на врсте материје, течности, теста и сл., већ и на друге околности: Залијевају не јесеѣ вѡде. Али ова именица, као и друге које значе течности, може бити и овако пренета у множину:

Дѡ ми јѣдну чѡшу вѡдѣ — Дѡ ми јѣдну вѡду — Дѡ ми двѣ вѡде — Дѡ ни пѣт кѡва и пѣт вѡдѡ.

95. — Плуралија тантум врло је обична не само у области колективних већ и властитих (географских, топономастичких) именица:

ѣѡи, *сѡи*, *гѡсле*, *јѡсле*, *наѣве*, *сѡни*, *ѡди*, *сѡнице*, *вѣриге*, *вѣле*, *нѡжице*, *Гѡнѡци*, *Глѡве*, *Јѣчишиѡа*, *Кѡриѡа*, *Бѡре*, *Зѡкоси*, *Обручиѣ*, *Вѡкалиѣ*, *Сѡѣрѡне*, *Сѡѡца*, *Тѡралице*, *Прѡгѡни*, *Плаѡиѣ*, *Шумѡриѣ*, *Тѡвани*, *Рѡдине*, *Јѡве* итд.

Али нису увек, као што иначе бива и другде, јединско-множински односи чисти. Има именица које се употребљавају и као сингуларија тантум и као плуралији тантум: *Дрѡбѡѡк* — *Дрѡбѡѡци*.

Једински се облици често употребљавају у множинском значењу, било да служе као општи назив материје, било као назив врсте итд.:

Шѣница није дѡбро рѡдила. — Нијѣсмо ми шѡша. — Јѡѡ ѣг кѡ на гѡри лѡста. — Овогѡј лѣта салѣћела не сѡлна мѡа. — Кѡтила се срѣћѡм кѡ шѣница плѣвѡм, кѡ лѡвада цвѣѣтом, кѡ гѡра лѡстом, кѡ вѡда рѡбѡм! — Јѡѡ у њѣга вѣлико гѡвече (= много говеда). — Јѡѡ стѡ пѣдѣсѣт мѡзнице и триѣстак јѡдѡвѡња. — Шѡѡнѡ не вѡља рѡба у Боку? — Пѡбѡ ни јѡстѣѣѣб кѡкоши. — Јѡѣде скѡкѡвац свѣ жѡвѡ. — Стѡрѡ чѡвѡ пѣстѡтѡн ѡвѣ. — Кѡтѡ се кѡ кѡмак. — Бѡла чѣмѣрика свѣ кѡ ѡскиѣ. — Оѡтила се лѡвада цвѣѣтом. — Јѡглѣшкѡ и Аѡерика наѡиѡѡкале Кѡтѡла на Русѡ. — Мѡре се искѡпати пѣдѣсѣт кѡлѡ лѡнѡурѣ. — Чѣла зѡкупѡла мѣд. — У Дрѡбѡѡка врѣѡа ѡбојѡкѡ (= у ма ког Дрѡбѡѡка, у сваког Дрѡбѡѡка, према томе и множ.: у Дрѡбѡѡкѡ), и др.

Мора се додати да је тај начин изражавања каткад обичнији, а каткад и искључив. Тако је *Јѡѣде скѡкѡвац свѣ жѡвѡ*. — *Пѡбѡ ни јѡстѣѣѣб кѡкоши* и сл. много обичније него *Јѡѣдошѣ скѡкѡвѡци свѣ жѡвѡ*, док се, поред *Јѡѡ ѣг кѡ на гѡри лѡста*. — *Оѡиѡѡла се лѡвада цвѣѣѡм*,

готово никад не чује: *Ймā йг кѡ* на гѡри *лйстѡвā* итд.; место јединског облика множинског значења могле би лепо стајати само збирне именице: *Ймā йг кѡ на гѡри лйшйѡа*. Колико садржај управља обликом, лепо се види и из овог примера: *Бйла чемѣрика свѣ кѡ ѡускйѣ*, где множински облик *ѡускйѣ* разотрива множински садржај јединског облика *чемѣрика*. Колико је чврста у језичком осећању ускочког човека употреба јединских облика у значењу множине, види се из већ наведеног примера *Сйārй чўв йѣйсийоййн овиѣ*, у коме иза броја стоји ген. једн. место редовног ген. мн. Треба још нагласити да овај начин изражавања има естетско-стилску вредност у ускочком говору.

96. — Именице као *жйвѡййѡа*, *жйвѡ*, *мāл* и сл. спадају у збирне именице и значе исто што и именица *сйѡкa* у њеном збирном значењу. Према томе, кад се каже *Пушйѡи жйвѡййѡу*, то не значи: пусти једну животињу, већ овце, говеда итд. Треба, међутим, рећи да именица *жйвѡййѡа* може значити, иако ређе, и једно грло, и онда имати редовно и множинске облике. Такве су, и збирне и заједничке, тј. и са једн. и са мн., и именице као *гѡвѡжђе* (1. једн.: гвожђе као материја, 2. старо гвожђе, гвожђурија), *сйārудйја* и сл. Именице као *жйвѡ* (*Ѧвѡ* је добро за жйвѡга) и сл. немају множине, а тако ни именице као *мāл* и сл., сем у оним случајевима кад збирне именице могу уопште имати множинске облике: *Крѣнушѣ мāлови нйс планину*.

97. — Већ је речено да збирне именице типа *мѡнчāд*, *пйлāд* и сл. не могу имати уза се предикат у једн., какав је то случај у књижевном језику. Дакле само: *Мѡнчāд плѣвāју*, *Пйлāд су дебѣла* итд. (никад: *Мончад йлѣва*).

У овом говору не постоји именица *јāсйк* (постоји само ж.р. *јāсйкa*), па према томе ни мн. *јāсйци*, али постоји топоним *Јасйци* (и данас је то место под јасикама), што значи да су ти облици и односи постојали раније. У вези са тим треба рећи да у овом говору не постоје или готово не постоје називи за разне воћњаке, као *шльивик*, *крушйк* итд., а нису развијене ни именице као *борйк*, *јасйк*, *буквйк* и сл. Оно прво (као *шльивик* и сл.) сасвим је разумљиво, јер у овом планинском крају готово нема воћњака (сем нешто доле у Сировцу и Тушињи). Горе по планинама има боровница и јабучица, па постоје и речи: *борѡвњāк* и *јāбучњāк*.

98. — Знатан број властитих хипокористика у ускочком говору током времена изгубио је хипокористичност и претворио се у обична имена, дакле у немотивисане, неемоционалне речи. Само, није цела ствар у томе. Претварајући се у редовна имена, хипокористици нису увек престајали да буду хипокористици. То значи да у данашњем ускочком говору има знатан број ономастика који су истовремено јединствене форме и за име и за нежност, љубав, тј. који су истовремено и имена и хипокористици. Ево примера за то:

Мйле — *Мйле* (хип. од *Мйли'а*, *Мйлдсав*, *Мйливѡе* итд.), *Пѣро* — *Пѣро* (хип. од *Пѣшар*, *Пѣриша*), *Гāјѡ* — *Гāјѡ* (хип. од *Гāврилѡ*), *Бўро*, *Мāшо*, *Мйшо*, *Мāша*, *Мāја*, *Мй'ѡ*, *Мйћўн* — *Мйћўн* (хип. од *Мйли'а*, *Мйшар* итд.), *Мйћко* — *Мйћко* (хип. од *Мйли'а*, *Мй-*

лисав итд.), *Мићан* — *Мићан* (хип. од *Мили'а*, *Милићко* итд.), *Мићо* — *Мићо* (хип. од *Мили'а*, *Мирко* итд.), *Вуле* — *Вуле* (хип. од *Вукдсав*, *Вуксан* и сл.), *Јоко* — *Јоко* (хип. од *Јоксим*), *Кбо* — *Кбо* (хип. од *Кдсиа*, *Косијадин* и сл.), *Вуко* — *Вуко* (хип. од *Вуксан*, *Вукман* и сл.), *Раде* — *Раде* (хип. од *Радисав*, *Радосав* итд.), *Јово* — *Јово* (хип. од *Јован*), *Пеко* — *Пеко* (хип. од *Пећар*), *Ђана*, *Јела*, *Мара* — *Мара* (хип. од *Мари'а* итд.), *Наија* — *Наија* (хип. од *Наијали'а*), *Лако*, *Ббо*, *Бабо*, *Мујо*, *Рако* — *Рако* (хип. од *Радое*, *Радуле* итд.), *Сека* итд.

Ипак има доста хипокористика који су остали само хипокористици: *Јокан* (од *Јоко*), *Шума* (од *Милосава*), *Лаија* (од *Лабуда*), *Дујо* (од *Душан*), *Бболе* (од *Ббрђи'е*), *Бањо* (од *Бранко*), *Дањо* (од *Данило*), *Нбо* (од *Ндвица*), *Баја* (од *Сека*), *Кбла* (од *Икдни'а*), *Јбо* (од *Јоко*) итд.

— што никако не значи да је тиме круг затворен и да су ти хипокористици изгубили моћ да прерастају у имена. Није, разуме се, искључена ни супротна појава, тј. има хипокористика и деминутива који су прерасли у редовне, немотивисане речи и нису истовремено остали и деминутиви односно хипокористици: *равџић*, *ндржџић*, *дрлић* (на грабуљама), *главица*, *ндржџице* итд. Ови су деминутиви, односно хипокористици, изгубили сваку везу са деминутивношћу, односно хипокористичношћу. Ту, осамостаљену, природу ових именица показују и њихови аугментативни односно хипокористички деривати: *главичџићина*, *ножџићине*, *ножџић* и сл.

99. — У овом је раду досад више пута говорено о деминутивности и аугментативности, односно о хипокористичности и пејоративности. Овде ћемо додати још понешто. Као што свака реч може имати, поред своје редовне, обичне семантичне и функционалне димензије, и две друге — хипокористичну и пејоративну, тако сваки пејоратив може имати хипокористично значење и обратно — сваки хипокористик може имати пејоративно значење. Деминутиви *Јованчић* (<Јован), *Милића* (<Мили'а), *Миркић* (<Мирко), *Душанче* (<Душан), *Гајица* (: Гаврило, Гајо), *Миленце* (: *Мили'а* или ма ком другом имену), *Николица* (<Никола), *Сдвица* (: Сава, м.), *Мийрић* (<Митар) итд. — сви су редом хипокористици, који опет, могу бити и пејоративи. Али има и случајева где хипокористична форма носи у себи, у редовним односима, пејоративну садржину, нпр. *иљо*, што је, по природи језика, хип. од *иљуг* (исп. *шаро* од *шароња* итд.), али, у својој редовној употреби, не значи: леп, мио, драг прљуг, већ, напротив, слаб, врло слаб сир и слабо суво јело уопште. Такве су и именице *шрањо*, *дрњо*, *вљеја* итд. Као што се види, у неким случајевима (у оним када је основна реч са тешким значењем) ни хипокористична форма није у стању да промени основни тон значења, што, даље, само потврђује чињеницу о превази садржине над формом.

100. — Хипокористици — а тако се може говорити и о пејоративима — нису увек исте врсте кад је у питању њихова функционалност

и фреквенција. Хипокористици као *блáго*, *рбдо*, *злáйо*, *блáжо* и сл., односно *Блáго*, *Рбдо*, *Злáйо*, *Блáжо*, тј. било да се јављају као заједничке именице или као властита имена (надимци или лична имена) — општи су и чине саставни део редовног лексичког фонда ускочког говора. У ту категорију хипокористика спадају и хипокористици као: *Вуле* и *Вуио* (од *Вукосав*), *Дуле* (од *Душан*), *Кóјо* (према *Кóсиа*) итд. И таквих је хипокористика (тј. оних који су у мањој или већој фонетској вези и подударности са својим извором) — највише. Њихово је важење, дакле, опште. Међутим, има их који се везују за једну личност и не прелазе на друге особе, управо — у овом крају нема других лица која би носила тај хипокористик. То су појединачни, усамљени хипокористици. Такав је *Кóио* којим су тепали једном *Вукосаву* (а не и другим Вукосавима, којих има више у Ускоцима); или *Вуко*, који је носио један Вуксан, а не и други ускочки Вуксани; или *Сйáи'а* (тако је једна снаха звала свог девера Вуксана); или *Дрáго* (тако је називан један Милица у Барама); па *Зелен* (тако су звали једног Вула, вероватно зато што је био зелених очију); итд. Хипокористици као *Дрáго*, *Зелен*, *Сйáи'а* и сл. показују да они не морају да потичу од основне речи, од њеног гласовног склопа, већ су на њихов постанак утицали неки други моменти — боја очију, израз лица, нека друга претежна особина итд. Овакви су хипокористици врло близу личним именима. Има још једна врста хипокористика, ближа овој него првој, а ипак својствена, помична, летећа, факултативна. У т. 188 (Идео) наведен је велики број хипокористичких форми имена *Гáврилó*. Међутим, сви ти хипокористици могу се практично бескрајно множити на тај начин што се место почетног *г* или неког другог гласа у том имену употребљавају други гласови: *Гáишиа* — *Дáишиа*, *Бáишиа*; *Гáйћ* — *Мáйћ*, *Бáйћ* итд. Ови хипокористици чине најекстремнији вид факултативних хипокористика. Они се, као и они типа *Злáйо*, *Блáжо*, могу, али не морају гласовно делимично подударати с именом лица на које се односе.

101. — Даћу овде неколико примера преласка именица у прилоге у ускочком говору. Различити су чиниоци који омогућују тај прелазак, али је најважнији сама природа именице, њен семантични обим, квалитет њеног значења и сл.:

Йма йг [скакавца] кáштйг. — Мбгб бик ти испрйчати кáштйг чудá. — А. Кóлико су поплáстила? Б. Чудó [= много]. — Ймá снй'егá сй'áсет (исп. Блэжи отáлэ, сй'áсету један!). — Кóсило ми 'е десетйнак лудй нá мбби. — Ймá ни јбш кóмáт [= доста, доста; пред нама је још добар део пута; исп. Óдломй му вéликй кóмáт лэбá]. — Óћу, в'оља ми 'е! — А. Óћу ли шéсти с тббóм у áут? Ймáм нéшто пртлáга. Б. Кóлико? А. Нéмáг ствáрй [= много]. — Рéкла ми 'е йлáду грдá. — Свáћáли су се и мйрили стбтину пýтá. — Мáлйћ йг је. — Бйло иг је кй'áмет.

Облик *сй'áрй* у примеру *Нéмáг сй'áрй* јесте ген. мн.; то се види и по акценту и дужини последњег слога. Међутим, суштински, то није генитив, већ прилог, са значењем „много“. Овде је именица прешла у

прилог. Акузативи *сїдїїну* и *їладу* толико су се уходати у својој адвербијалној служби да се могу сматрати адвербима не само у случајевима кад значе *много*, *врло много* већ и онда кад значе своју стварну количинску вредност. Акузативни и номинативни облик се каткад изједначају у својој функцији: *Їладу радї, а један ўжива* и: *Їлада радї а један ўжива*.

И именице као *вѣла, шїдїша, јазук, срѣћа* итд. у примерима као:
Оћу, вѣла ми је! — Срѣћа што нїје дѣшб раније! — Јазук би га било јѣш кѣсити. — Грѣта е да ўбијеш итд.

— будући ту употребљене модално, у емоцији или као узвик, губе своју именичку типичност и прелазе у прилошке или узвичне сфере. Тако, кад се каже *Јазук би га било јѣш кѣсити*, исто је као кад би се рекло: *Штѣтно би га било јѣш кѣсити*.

У примеру

А. Ёно *їдў* свѣтови. Б. Кѣлико *їг* је? А. Вѣјска! — именица *вѣјска* то је јѣш само облички, а у ствари значи „врло много“. Она је, дакле, семантинтчки и функционално, у овом случају, прешла у прилоге. У такву ситуацију долазе и многе друге именице: *ѣблак, їдїшок, ријѣка, гѣмила, кѣмаїи, сила* и др.

102. — Понекад именице потпуно губе свој смисаони садржај и претварају се у пуке узречице, „поштапала“. У таквим случајевима именица може бити употребљена и тамо где би иначе њена употреба била неприродна или алогична. Тако се, рецимо, *брѣїије* може рећи оцу, сину, сестри, мајци итд.

103. — Неке од глаголских именица као *ѣдлаз, ѣдлазак* итд. имају као глаголске именице двојачко значење: перфективно — један долазак и имперфективно (итеративно) — више долазака.

104. — Именице од свршених глагола типа *искоїање* (Види мѣга ископања) нису баш ретке у ускочком говору.

105. — Елемент *јадо* у сложеницама типа: *јадѣкѣши* (Ќвијем тѣплїм јадѣкѣсти), *јадѣчѣок, јадѣкѣса, јадѣѣвце* итд. има придевско значење: јадне кости, јадне овце, јадни чѣск итд.

106. — Примери за атрибутску службу именица: *ї.љѣсма јадїкѣвка, љїдїша ѣѣѣјѣка, сїрдмаг чѣек* (Сирѣмаг чѣек нїје нїкуј прїстѣ), *кѣњ јадїћак, дївѣїша рѣѣѣїша, сїјанац кѣмѣн* (Не мош га помѣћи кѣлико стѣнац кѣмѣн).

107. — Неке су именице својим номинативним обликом и субјекатске и објекатске. Тако *шкѣїац* значи, прво, онѣг који шкопи (субјекат), а друго ушкопљѣног мужјака — вола, коња, овна (објекат).

108. — Упитне именице ускочког говора јесу: *чѣговїћ, кѣговїћ, кѣјак* (Којаці су ти вѣлсви? — Кѣјак ти је Зѣксѣа?), *колицїна* и можда

ће се чути још која. Очито је да овде имамо именичко-заменичку симбиозу. У ствари све су то заменице у именичкој форми. Тим именицама су сличне именице: *кóко* (кòпитовић, кòпитār), *кáко*, *дáко*, *нéко*, *нíко* и сл., али само формално, а не и функционално: *кóко* није упитно, већ је то онај ко пита, *дáко* је онај у чијем говору доминира *да* итд.

109. — У ускочком говору је знатан број именица насталих од придева. Неке од њих имају и именичку деклинацију:

Милановина, *Стáнковина*, *Кр̀ново*, *Лий̀ово*, *м̀удра* (= мудрица, паметница, паметарка, умница; Тò е мајчина м̀удра), *Јасéнова*, *Мáлйнско*, *Г̀дрáнско*, *Га̀цко* (Он је из Га̀цка, а не: из Га̀цког), *Б̀уково*, *Лу̀ково* (Досéли'о се йз Лукова), у *Јасéнови*, нá *Малйнску*, у *П̀д-малйнску*, у *Стáнковини*, нá *Горáнску* итд.

110. — Друге именице придевског порекла чувају одређене придевске облике као:

жй̀вò (= стока, мал; Ймáш ли дòста пй̀ће за жй̀вòга?), *жéнскá* и *жéнскá* (Нè дáј жéнскòј да јáрцá), *Брй̀кá* (Ујáвила ни гòведа у Брй̀кú), *млáдá* (= невеста; Дáли млáдòј ли'èпу пòли'евнý. — Кúпи'о сам рýо млáдòј), *М̀дкрò* (Плèшкè е дòшò с М̀дкрòга), *бй̀елá* (на оку), *Бй̀елá* (река и крај око ње), *вèселá* (вечерње село), *вèселò* (исто), *шáјнá* итд.

111. — У разним другим говорима неке од ових именица друкчије се понашају. Тако, нпр., у источним крајевима именица *млáда* има именичку промену. У Вукову Рјечнику именица *шáјнá* је без дужине завршног вокала. У овом говору она има дублетну промену: *Ймáм јèдну шáјну*, али и: *Ймáм јèдну шáјнý*; именички дат. и лок. преовладали су готово сасвим. Таква је, чини ми се, и именица *й̀дли'евнá* односно *й̀дли'евна*. Именице *вèселá* и *вèселò* сасвим су младе (настале су у току народноослободилачке борбе); њихова је, дакле, веза са придевом још на пупчаној врци, те се не може очекивати да имају још и именичку деклинацију.

ЗАМЕНИЦЕ

112. — У случајевима какви су *й̀ддá њиг*, *й̀рддá њиг*, *нй̀зá њу*, облици *њиг* и *њу* нису наглашени, изговарају се кратко и заједно са претходним предлозима као једна акценатска целина; они у тим спојевима имају сва својства енклитика, тј. изгубили су својства пуних заменичких облика (*њй̀г*, *њу́*: Њй̀г нèшеш продáвати. — Њу́ ћу òставити за пришлòд) и претворили се у енклитике. Мислим да је до овога дошло подсредством спојева: *й̀ддá ме*, *й̀рддá шè*, *нй̀зá се* итд. Тако у ускочком говору имамо двојство: *њй̀г* — *њиг*, *њу́* — *њу* као што у књижевном језику имамо одговарајуће двојство у аористу глагола *бй̀ши*: *бй̀х* — *бих*, *бй̀* — *би*, *бй̀смо* — *бисмо* итд. Према томе, треба разликовати, не сема-

тично, већ акценатски и квантитативно, форме као *на̄ њӯ*, *за̄ њӯ* и сл. од форми: *на̄ њу*, *за̄ њу*, *на̄ њга* (исп. *на̄ ме*, *за̄ ме*) итд.

113. — Неке заменице и њихови облици остали су без значења. Такав је, пре свега, енклитички облик *га*:

Нè мош га натòнтати. — Шт̄ага е снй'ега! Шт̄ага га е! — Ў мл̄ад̄б̄ д̄ба м̄д̄г̄ сан ви га свй'ема прескòчити и прèбачити. — Бл̄аго га тèбе, к̄ку га мèне! — Ј̄ао си га мèне! — Тèшко си га њèму! — К̄ку си га мèне! — В̄ала га д̄ан̄ас нèћеш й̄ћи на Б̄ӯан!

Ево примера за испражњено значење и других заменица и њихових облика:

Òнй Г̄а̄јо, к̄а ти р̄ад̄й, б̄йрèк̄о се ðс̄а! — Змй'а те пољубила мèђу очи, па му к̄ући не дòшò! — Овò се јòш пл̄аћ̄а пò старòм. — К̄уд ми се ðнò ðèде? — Чй ðнò тй бй'аше? — Шт̄а ðнò ðн гòвор̄аше? — Шт̄анò р̄ађ̄аше? — Какòнò бй? — Кò ðнò бй? — Кòно бй? — Кòнò привйкуе? — Какòнò блèше? — Ј̄а сам ðнò л̄анй бй'о кòд в̄ас? — Кад ðнò блèше? — Ка тй пр̄ава ðј да стр̄ад̄аш, штò да крй'еш ðног̄а крйвòга?, итд.

Као што се види, место, рецимо, *В̄ала га д̄ан̄ас нèћеш й̄ћи на Б̄ӯан!* или *Кòлико ðнò бй'аше с̄анс?* — лепо може да стоји: *В̄ала д̄ан̄ас нèћеш й̄ћи на Б̄ӯан* или *Кòлико бй'аше с̄анс?*

Овакви облици, може се рећи, чине једну од стилских одлика овог говора. Карактеристично је да се они најрадије употребљавају у емоционалним ситуацијама.

Не може се рећи ни да је у таквој употреби поменутих заменица увек одсутно свако значење. Оне у реченици готово увек дају призвук нечега неодређеног, нечега чије се присуство сећа, неког невидљивог чиниоца чија улога није баш мала.

114. — Неке од ових речи или облика уткале су се у друге речи не мењајући значење тих речи или формирајући са њима ново значење: *шй'òнò*, *шй'òнò*, *какòнò*, *ðèнò*, *кòнò*, *шй'ага*, *шй'агага*. Ови спојеви *шй'ага*, *шй'агага* значе: *колико*, *много*: *Шй'ага е снй'ега!* — *Шй'агага е мр̄в̄а!* У примерима као *Шй'ага га е* прво *га* је без семантичне вредности, а друго са њом (= Шт̄а е сира, снега итд.), али обоје *га* може бити без значења: *Шй'агага е* (= много, много). И примери као *Òнй Г̄а̄јо, к̄а йй р̄ад̄й, б̄йрèк̄о се ðс̄а* облик *йй* може бити етички датив, али и без значења, етички датив са испражњеним значењем.

У оном примеру *Шй'а̄ му е, шй'ӯ му е* значење онога *му* се толико замаглило да бих сад рекао да тај облик (*му*) ту пре потиче од *оно* него од *он*.

115. — За овај говор не могу се правити она ограничења која чини Ј. Вуковић за пивско-дробњачки говор, наиме да се „облик *њега* неће чути овде уз предлоге ни онда кад се заменица односи на живо

биће; ту ће доћи облици *њ* и *њега*². Напротив, у Ускоцима је као у Вука и у књижевном језику; наиме, тај се облик редовно чује уз предлоге без обзира на живост или неживост онога на што се заменица односи.

Не може се овде облик *њега* ограничити ни на „мушки род детета, јагњета и др.“, како наводи Ј. Вуковић за пивско-дробњачки говор:

Нѐмā ни ђнђг пѐлета. Њѐга е ђђдни'ђ ђрђ. — Ўвати ђнђ калуша-стђ јагњѐ. Њѐга ћемо заклати —

без обзира на то је ли то пиле петлић или кокица или је ли то јагње „овнићак“ или „јагњица“.

116. — Заменице *он* и *она*, у првом реду у патријархалним друштвеним формацијама, значе, поред својих редовних значења и функција, и *муж* (он) и *жена*, *суйруга* (она)³. Заменице *он* и *она* у овој служби стварно су именице.

117. — Повратна заменица *себе* и присвојна заменица *свој* употребљавају се у ускочком говору као у књижевном језику:

Дђчекђ е свђга прѐј'атеља. — Жѐиви од поштѐнђга свђга рађа. — Пђжали се јѐднђм свђм прѐј'атељу. — Јā сам капац од свђђга. — Тѐ себе [= себи] нѐћеш ђмалѐти, знам ја. — Она е понешѐна за свђјма. — Он глѐа свђј пђсђ. — Дђшле вљѐштице ѓ свђј рђд. — Ўдари'ђ нђгђм ѓ свђј ваган. — Не бегѐнишѐ да дђђе ѓ свђј дђм. — Кāко тђ рађиш, кђ ни себе [= себи] ни свђме, итд.

Замењивања, међутим, не мора увек бити:

Јā сам капац мђјм. — Наѐји кāко чељађе спрам тебе [= ожени се особом која ти одговара]. — Јā сам ѓзимђ за мђе пāре. — Ни'ѐсам кђлико јѐсам ли мђга ђца. — Јā сам је ђђе мђјђм рѓкђм ставѐла. — Имāш ли нѐкђга имāња твђга?

Заменице трећег лица могу се употребљавати у овом говору место *себе* и *свој*, што није одлика књижевног језика:

Свѐ е њѐгово [= своје] дђђ. — Он ѓми'е њѐга [= себе] чѓвати а дрѓгѐима кāко бѐјднѐ. — Он чѓвā њѐгову [= своју] лѐваду, а нāше запушти'ђ. — Тāкђ е ђн заѓпи'ђ у њѐгђвђј [= својђј] глāви.

Кад се говори уопштено, употребљава се само рефлексивна заменица *одн.* присвојна заменица за сва лица.

Свāк себе нек чѓвā. — У тѓђе нѐ дѐрāј, а свђе нѐ дāј. — Свђја ђѐца и свђе свѐ, а нѐ бѐж њѐг. — Ишћерāјте свāки свђј мā.

Само облик *себе* употребљава се уз речи *ђе*, *оѓка* [откад] и сл. и цео израз има тада потенцирано значење: *ђѓкā себе* — одавно, *ђѐ себе* — далеко, веома далеко или у узвичном тону — колико далеко итд.:

² ГПД, 59.

³ Исп. Г. Елезовић: *Речник* А. 1. то.

Бѣ себе бачи онї камѣн! — Од њѣга нї'е било писма ѓткѣ себе.
— ѓткѣ себе ћути ѓвѣ кѣлица!

118. — Од заменица *свој* јасно се разликује придев *свој* (= свој-та, крвно сродан):

Мѣне е Мїлица свѓја. — Мї смо свѓи.

119. — Облик *шїа* срећемо у овом говору у такозваним акузативним ситуацијама, било да та заменица има упитно, зависно-упитно, релативно или које друго значење. Овамо спада и доста номинативних „медија“ у којима ова заменица има исто тако разноврсна упитна и односна значења:

Штѣ су рѣдили? — Вїдїм јѣ штѣ ће бїти. — Млѓго јѣ мѣрїм што ѓн нѣмѣ *шїѣ* да јѣдѣ. — А сѣд да чўемо штѣ вї мїслїте о ѓвѓме. — Штѣ му се рѓдило, мўшкїћ или прслача? — Јѣвићу ти штѣ е бїло. — Јѣ ли ти дивїна ѓдни'ела штѣ? — Ымѓ сам штѣ јѣсти да сам ѣмѓ дѣвѣт трѓбўѣ. — Знѣм јѣ штѣ знѣм.

120. — Ево сад примера за облик *шїѓ* у истим ситуацијама:

Чўеш што ћу ти рѣћи. — Нѣђите штѓ сўво у ѓни'ем чечѣрима. — Јѣ ли бїло штѓ сї'ена? — Кўпи ми штѓ штѓ се јѣдѣ. — Кўкў мѣне, од живѓта штѓ ћу! — Што рѣче ѓвї чѓек? — Нѣ знѣм ѓће ли му штѓ мѓј учїњѣт. — Јѣ знѣм што ўпазїм.

Као што се види, примери са *шїа* и они са *шїѓ* потпуно се мешају. Тог мешања може бити и на најближим психичким релацијама: Штѣ знѣ свїња штѓ е дїња. Па ипак, иако примери са *шїѓ* нису ређи од оних са *шїа*, мора се рећи да се *шїа* све више употребљава, те изгледа да ће сасвим и преовладати.

Заменица *шїѓ* (*шїѣ*) може имати и неодређено значење (= нешто): Дѣко ви штѓ прїглѣм. — Јѣ ли штѓ ѣ'о. — Ако штѣ бїдѣ, рѣћи ћу ви. — Јѣ ли дѓље кѓт [= код] кућѣ кѓсила штѣ.

У значењу *зашїѓ* преовлађује облик на *о*:

Што нѣ прїћѣш да јѣдѣш? — Штѓвѓ нѣ би ѓнїг ѣѣвојѣкѣ, бѓк ти свѣтї Јѓван! — Што бљѣжїш кѓ да е ѓвѓ тўђе? — Штѓ си се удѣдечи'о? — Штѓ си се тѣкѓ улўбила?

Међутим, облик на *а* продро је, особито у експресивним ситуацијама, и у ову категорију:

Штѣ си ражѣпи'о, па не ўми'еш да сѣставїш?! — Штѣ си се дїгѓ кѓ да ти дрўгї псїма мѣтў?! — Штѣ си ми се нѣтури'о кѓ кїла нѣ дрво?! — Штѣ ми стѣвљѣш сї'ери нѣ очи?!

У свим тим и сличним примерима заменица *шїа* (*шїѓ*) примила је на себе адвербијалну службу. Тој служби приближује се и њена служба у овим примерима:

Штѓ ће ти кѣнтѣр? — Штѣ ће му вїшѣ без да му ўзмў? — Штѣ ће јѓј ѓнѣ прїча? — Штѓ ће ти кабѣница на ѓвѣкѓ ли'ѣгу дѣну?

Искључиво се употребљава облик на *o* у свим случајевима у којима та заменица стоји место релативних заменица *који, -а, -е*:

Мајка онџ малџ што е јџтрџс доџди'џ џџе. — Онџ е Мари'а што врџџе јџгџвџд. — Љџди што џе доџи џглџдни су џ свџм плџмену. — Доџе џ брат џвога што е џбљен.

И у корелацији је заступљен облик са *o*:

Штџ на ум, тџ на друм. — Свџ што џде, тџ долази.

У узвичним реченицама типа:

Што су ти ли'џпе џвџ чарапе! — Што е дџбок џви вџр! — Што су рџдиле дџвљакџ џвџ гџдинџ! — Што су џм гџдинџ, наки'џг нџма џ Стџрцу. — Што е џви штџв чџстит!

употребљава се облик на *o*. Међутим, кад ова заменица има значење прилога за количину — *колико, много* (моменат узвичности ни овде није одсутан), — онда је у употреби само облик на *a*:

Штџ е мрџва, јадо! — Штџ е јаблџна! — Штџ е доџкољеницџ! — Вџди штџ е лџстџ џ вџздџку!

Само тај облик сусреће се и у спојевима са значењски испражњеним *га* или *гага*:

Штџга е снџ'џга! — Штџгага е скакџвацџ! — Штџгага е борџвницџ! — Поглџдај штџгага е гџлубџва! — Поглџј штџга е мрџва. — Штџга е џвацџ! — Штџгага е наџрода! — Штџгага е јагџвџдџ!

У примерима какав је: Штџ кошта џвџ?, у којима се употребљава само облик на *a*, ова се заменица осећа потпуно као интерогативни квантитативни адверб (*колико*).

У значењу прилога *колико* употребљава се облик *шиџ* и у примерима какви су:

Он повџка штџ га грџло слџжџ. — Штџ вџшџ џмџш, вџшџ џеш бџти и цџ'ењен. — Штџ сте џрни [= орнији], бџљџ џете коџсити. — Штџ га вџшџ мџлуем, џно се вџше крџви, нџ бџло мајџи жџво! — Ћтиџилџ се [укупилџ се] џши, има иг што [= колико, као] гџбџ и живџнџ. — А. Коџлико тражџш за џву шџљџж? Б. Штџ дош, итд.

У овом последњем примеру могућ је и облик *шиџа*.

Облик *шиџ* је заступљен и у двочланим везницима:

Нџко вљџшто нџ јџшџ зџкана ко што га Раде јџшџ. — Нџшта ни'џ-су чињџели, осим што су јџли и спџвали.

Облик *шиџ* редован је и у спојевима какви су: *шиџ више* (Донџси што вџшџ), *шиџ мање, шџџ боље, шџџ јаче* (Замџни што јачџ), *шиџ горе* итд.

Што се тиче спојева ове заменице са предлозима, у њима у ускочком говору сретамо оба облика:

Зă шта ви 'е ѓвѓ? — Нй за шта се тйкнути нѣ сми'ем. — Нѣмаш ѓкѓ шта. — Нўдѣ ми ў што мало вѓдѣ. — Не зăвиг ти ў што мѓло сйра мѣкѓга. — Нѣмаш рашта.

Вредност облика *шйша* није, разуме се, иста у свим тим случајевима. Док се каже, на пример, само: Нѣмаш ѓко шта. — Нѣ знѓм ни зăшто ни крѓшто. — Нѣмаш рашта, итд., дотле није искључена могућност *Зă шйшо ви 'е ѓвѓ?* поред онога *Зă шйша ви 'е ѓвѓ?* и сл.

Ни у сложеним именичким заменицама, прилозима и везницима не сретамо увек јединствен облик ове заменице у ускочком говору:

Њно ѓни мѓли нѣшто шкѓмўћѣ [= неразумљиво говори]. — Нѣшто си се зăмисли'о. — Свѓшто саму [= сам му] рѣкла. — Зăшто да дѓдў ѓнѓ њйно. — Нѣ знѓм зăшто нй'е дѓшѓ. — Нѣшто се препори'ѣчили. — Нѣ знѓм нйшта. — Дўшѓн је у стању да учинй свѓшто. — Свѓшта ће бити. — Нѣмѓ у њйкову влѓдању нйшта слѓбо [= непоштено]. — Он не сѓмо што е нйштабрат и нйштапри'атељ вѣћ је и нйштачѓек! — Нѣшто ми се штўкћѣ. — Нѣшто ме бѓли глѓва. — Нйшта му на ѓкрес бй'елѓга свй'ѣта нѣ мош разўмити. — Пѓс нѣшто лѓе, да нй'е дивйна? — Тй си се нѣшто дрнула сѓ пѓ старѓс. — Тй си се нѣшто убеўти'о. — Јѣси ли штѓгођ укѓси'о? — Што гѓђ ймѓм, ѓћу да дѓм Нйколи. — Нѣшто ми 'е гѓрѣ од ѓвѣ свљѣтлости и вљѣтра. — Пѓнешто й дође [траве].

Није тешко одвојити заменичка значења од осталих (прилошких и везничких) значења у наведеним примерима:

а) заменица:

Зă што ти 'е ѓвѓ?;

б) прилог:

Зăшто си то учини'о?;

в) везник:

Нѣ знѓм зăшто си тѓ учйњела;

аа) заменица:

Нѣшто му е дѓни'о;

бб) прилог:

Нѣшто су ми ўста ѓгркнўла; итд.

Примери као *Ўси'ѓли смо нѣшйшо кунйшѣра*, *Имѓмо нѣшйшо мѓла* итд. обични су и чести у ускочком говору. У њима заменица *нѣшйшо* има вредност количинског прилога, без нијансе неодређеног значења.

Заменица *нйшйша* може чинити први део неких сложеница: *нйшйша-чѓек*, *нйшйшадрўг*, *нйшйшабрай*, *нйшйшарѓба* и сл. Јасно је да је ова заменица у том споју изгубила своју заменичку природу и прерасла у прилог, јер оно, рецимо, *нйштачѓек* значи: човек без имало онога што чини вредност човека. Међутим, те се сложенице не појављују увек у

тој акценатској целини, већ се могу појављивати и у виду синтагма: *нишија чдек, нишија рџба* и сл.

Из примера: *Кд е ђнџ?* — *Кд е сџнџ намџрџвџ Зџкана?* и сл. види се интерогативна природа именичке заменице *кд*, а из примера: *Нџје се рџди'о тџ кд ће свџ'ету угџдити, Ёмџ ли кд кд тџ знџ?* и сл. очигледна је њена релативна природа. Међутим, из примера: *Ёмџ ли кд кд тџ знџ?* прво *ко* значи *неко*, тј. заменица *ко* ту функционише као неодређена заменица, а друго *ко* служи као релативна заменица *који*. Ову службу има заменица *ко* и у примеру *Нџје се рџди'о тџ кд ће свџ'ешу угџдиши*

121. — У ускочком се говору анафоризам задржао у знатној мери:

Нџ да Лџле Бџрац и ђнџ Вџксановић. — Да ви је прџсто *ши'је* триџс кџлџ шџениџ! — Онџ е ђнџ Рџјко што е џтџс бџ'о ђје. — Шџџџ ме ђнџ'ем међџџи'ем ручџтинџма. — ђвџ бурџзер цџра Душџна џзме да прџви тџ град, а цџр Дуслџ'џн џзме да прџви ђнџ прџкоп. — Дџј ми *ши'у* јџдну кџпу. — Онџ Мџлисаџ неџе јџде мџже пџд-ни'ег. — ђнџш ли да џзмакнџш ђвогџ кџња? — Шџ'ла сам да прџ-дџм ђнџ двџ бџџва. — Мџчи тџ с *шџгџј* крџвета. — Забџравџк јџџџ ђнџ кџтлачу. — Кџ се џџде ђнџ чџша? — Ђџше ђн да вџдџ ђнџг вџла. — Прџпремџле ђнџ рџбу [= хаљине]. — Нџмџ нџ ђн без ђнџ јџдно ди'џте. — Налџџи тџ вџтру. — Дџј *шџме* џџку. — Дџли ми џџволу ђнџ лџваду.

Оваквих и сличних примера могло би се навести колико се хоће. Док разматра материјал овог говора, човеку се сама намеће констатација о обилној употреби заменица у њему, личних, именичких и других. Ипак ми се чини да је анафорска служба заменица, ако не највиднија, најистакнутија у области заменичке службе уопште у ускочком говору, а оно једна од највиднијих, најистакнутијих.

122. — Средњи род показних заменица (*ово, џо, оно*) служи за тако рећи универзално показивање, и оног што је лице, и оног што је предмет, и мушког, и средњег, и женског рода, и оног што је у јединици, и оног што је у множини:

Нџје ђнџ џџвојка нџ јџџџка. — Нџје ђнџ чџек нџ неџоџк. — Нџје ђвџ сџ'џно нџ слџма! — Каџа је *шџ* вџка? — Каџо е тџ плџкање. — Каџав је тџ плџч? — ђли ми прџватити ђнџ троџ јџнџџ? — Дџ-џерџ сан ти ђвџ десе бџџвџ. — Дџј ми тџ триџс оваџџ. — Кџсџг ђвџ мало лџвадџ. — Чџ'џ су ђнџ гџведа? — Кџџ је ђнџ што свџрџ? — Знџш, џмџ ђнџ рџ'џч. — Онџ е кџњ тџ'џг што јџду по ђви'џм вџровима. — Онџ е дџбар чџек. — Онџ е злџ жџна. — Онџ е дџбро ди'џте. — Кџ е ђвџ учџни'о? — Нџјбџлџ би бџло да ђне ђн ђвџ дџвџчџ вџћ. — Потџџите [= покосите] ђнџ окџ кџћџ.

Као што се види, кад се нешто уопштава, радо се употребљавају заменице *ово, џо, оно*⁴. Оне се готово редовно употребљавају за нешто

⁴ О општости ових речи и о општости уопште у језику в. В. И. Лењин: *Filozofske sveske*, Београд, 1955, стр. 260 („У језику је само опште“; „Ово?“ Најопштија реч“ и сл.).

недовољно издифенцирано, кад нешто није сасвим јасно у свести, кад се нешто не уме или неће да именује: Онб му кладз. — Да се не прегрије то кучки? — Сркните по једнѡм иза тога. — Не одвалуј то, јадан. — Оћеш ли шѣс на ѡвѡ? — Нуѡдј ми то. — Ишмркни то ѡз носа. — Бјг да ѡвѡ пѡтурим нѣће. — Шћасмо (и шћасмо) под ѡвѡ [= кућа] мало ѡзбѣ.

У случајевима какви су:

Ќдаклѣ се ти ѡнѡ ѡженї? — Шта ѡнѡ бї? — Шта то ти рѣче? — Кад ѡнѡ ѡн дѡлази, не бјеше рћав [= мршав]. — Чї ѡнѡ ти бїјаше? — Кѡї ѡнѡ чѡек бїјаше с тѡбом? — Кѡѣ ѡнѡ гѡдинѣ бї ка се писасте вї? — Тѡ е бїло ка се најприѣ ѡнѡ писало. — Знаш, їмѡ ѡнѡ рїјеч, и сл.

— употреба показне заменице није увек нужна.

Пошто ове заменице (*ово, ѡо, оно*) могу, као што смо видели, стајати уз све родове иако су саме, формално, средњег рода, — место њих могу, разуме се, стајати одговарајуће заменице мушког или женског рода:

Нїје ѡнѡ [= она] ћевѡјка нѡ јадѡјка. — Нїје ѡнѡ [= он] чѡек нѡ кѣчоек. — Чїја су ѡнѡ [= ѡна] гѡвеѡа? — Кѡї је ѡнѡ [= ѡн] односно ѡнај] што свїра? — Чїја е ѡвѡ [= ова] вѣза? — Мѡш ли сѣгнут да ми вратїш ѡнѡ [= ѡнијег] пѣт иљаѡа?

Овамо иде и употреба ових заменица у служби демонстративних квантитативних прилога, после којих стоји генитив (количински и деонич) као и иза редовних количинских прилога:

ѡвѡ [= оволико] љуѡї, ѡвѡ женѡ, ѡвѡ сѣлѡ, ѡвѡ ћецѣ, ѡвѡ јѡгњаѡдї, ѡвѡ зѣмље, ѡвѡ сїра, ѡвѡ лїваѡѣ, ѡвѡ кућа, ѡвѡ јѡрїне, ѡвѡ ѡваѡа итд. (Дѡста ми је ѡвѡ лѡја. — С ѡвѡ вѡлѡвѡ мѡжете дѡћерѡти дѡста дрѡвѡ).

Ове форме изражавања просто су се окамениле и никакви деклинациони чиниоци немају снаге да их промене: *с ѡвѡ ћецѣ, од ѡвѡ ћецѣ, у ѡвѡ зѣмље* и сл. Сви се ти изрази могу, разуме се, трансформисати: Нѣмѡ дѡклѣ ѡвѡ јѡрїну не продѡмо. — Нѣмѡм без ѡвѡ ћевѡјку. — Нѣ знам шта ћу од ѡвѡ ћецѣ, и сл., али се значење мења, тј. губи квантитативну компоненту.

Интересантно је да овај начин изражавања претвара у овај генитив не само оно што се у овом смислу лако претвара у генитив (Дѡста ми је ѡвѡ пѡрѡ. — Зѡдовѡљан сам с ѡвѡ зѣмље) већ и оно од чега парититивног генитива обично нема (Прїглѡј ти ѡнѡ мало жѣнѣ. — Нѣмѡм бес то ћевѡјкѣ). То што се овакав генитив може претворити у акузатив (Нѣмѡм бес тѡ ћевѡјку) показује да је овај квантитативни или парититивни генитив близак правом објекту.

123. — Релативне придевске заменице често се употребљавају као неодређене (*неки, некакав* итд.):

Ћнеш ли остати још *који дан*? — *Имаш ли кака имања*? — *Има ли* *ваша породица какав прѐмјенак*? — А. *Имате ли каке грабуље да ми позајмите да данас плаћим*? Б. *Нема, бдгами, без некаке гвоздене*. — „*Вљѣтар*“ *каже кака баба*. — *Има ли дбље која трѣшња*? — *Неко ће му ували* (= увалити, утрапити) *каку поруганицу*. — *Ајде, Гајо, разби кде дрво*. — *Насочи ми како ђевѳку*. — *Имаш ли како плу* [= поњаву]?

124. — У примерима као:

Кои си ти? — *Кои се наиједио?* и сл. —

упитна заменица *који* може имати два значења: 1. значење именичке упитне заменице *ко* (*Ко си ти?*) и 2. значење заменичких именица *чеговић* и *кдговић* (*Чеговић си ти?* — *Коговић си ти?*).

125. — У овом говору јасно се разликују облици *који* и *које*:

Бѣ ти је онд штене кде [никад којега] си купио у мене? — *Дај ми онй капут који [никад којега] ми је сашила Мйлосава*.

126. — Ускочком говору је позната и ова напоредна употреба заменице *који*:

Ни који узѣти, ни који оставити.

127. — Општа придевска заменица средњег рода *све* употребљава се овде и прилошки, или у значењу: *неиресивно, увек, ситално*:

Не могу свѣ на ипац. — *Свѣ мйслим шта ће бити*. — *Свѣ дрѣждим шта ће ми дати*. — *Свѣ му не дају да говори*. — *Мй га свѣ трпјј, а оно ўвијек ў завали*. — *Она свѣ нешто тѳтољй [= крије]*. — *Свѣ ће на вас ко на бијелу врању*;

или у значењу: *пошйно, сасвим*:

Свѣ су га [дроб] кдкошке разнијеле;

или у значењу: *само*:

Свѣ њйма дноси. — *Свѣ прѳ Главице зовѣ*. — *Свѣ ћете стјти дерњава!* — *Ћнемо ли свѣ по једноме трагу?* — *Дббро јѣдѣ, свѣ му пѳца иза ўши*. — *Свѣ га крйтикујѳ*. — *Свѣ се наўжили јѣдни за другйм*. — *Бйла чѣмерика свѣ ко ѳускије*. — *Свѣ самй јаблјн*. — *Свѣ га ћѣпаницама дћеря*. — *Избачуе свѣ самѳ ѳйћарѳ крѳ*.

Тај исти облик, као заменица, често се употребљава у значењу *сви*, али је, обично, шири но *сви*, јер подразумева и старо и младо, и мушко и женско, и децу:

Свѣ тѳри брѣме. — *Свѣ ѳ лѳсак!* — *Кад је свѣ изйшло, й мй ћемо*. — *Свѣ га жјли*. — *Свѣ дтишло на вашир*. — *Свѣ се дйгло на дрѳжје*.

У Ускоцима постоји и форма *сво*, али док се *све* употребљава самостално и уопштено:

Вљетар свѣ прѣврнѹ. — Свѣ пронашли људи. — Ўби^о град Кори-
тима свѣ. — Газап, свѣ тѣнев бѣ! — Побѣиѣ свѣ. — Ја сам свѣ моѣ
ѹрвѣ. — Свѣ е тѣ нашѣ сѣн Мѣрка Кршикапѣ. — Ја сам свѣ онѣ
попластила, ѣ! —

дотле се облик *сво* употребљава у значењу придева *цео, чистио, сав*:

Ўрвѣ е свѣ имање. — Ўкипелѣла сам свѣ мли^еко.

Облик *све* редован је и у оваквим случајевима:

све чешири, све шрое, све шесторо, све њеи и сл.

Место облика *сав* овде постоји облик *вас*, али *сва, све, сво*:

Васе [= вас се] углати^о. — Нѣма га забуна у вас свѣ^{ет}. — Бавѣ
ѣдни^о васколику шѣницу. — Јѣкнѹла му свѣ нѣга. — Шѣди^о е
крај нѣга вѣздрѣгѹ нѣј. — Вас је покискѣ.

Вас се сачувало и у сложеници вѣсточина [= свашточина]. — По-
ред вѣздрѣгѹ обично је и свѣдрѣгѹ: Прејѣчѣ е свѣдрѣгѹ нѣј.

128. — Место опште именичке заменице *свако*, која овде не по-
стоји, употребљава се заменица *свѣк*:

Свѣк ће на тѣ прѣстати. — Свѣк се спрѣма. — Свѣк би стѣ^о да га
вѣдѣ. — Свѣкоме се бѣлѣ дѣпала Жѣркова жѣна нѣ онѣ Лѣубова —

али постоје придевске опште заменице: *свѣкѣ, свѣкѣ, свѣкѣ*:

Ја сам свѣкѣм вљѣтру на пѣмету. — Ја сам свѣкѣме ѣвѣолу на пѣ-
ту. — Шѣерѣваѣмо свѣкѣг дѣна сѣ^осно. — Тѣвар на свѣкѣме
кѣњу. — Вѣк покѣлѣ свѣку свѣкѣветнѹ [овцу]. — Ишѣерѣшѣ
свѣкѣ свѣј ма. — Свѣкѣ трѣпѣи кѣ да дѣ зѣмѣ не дѣваѣа.

129. — Само сам једном забележио п. имер за комбинацију за-
меница:

Имајѹ чѣга-свѣга ѹ куѣи —

при чему облик *чѣга* само појачава значење облика *свѣга* [= чѣга све
ти људи немају у куѣи).

ПРИДЕВИ

130. — Систем одређеног и неодређеног вида у ускочком говору
углавном се не разликује од система придевског вида у развијеним
новоштокавским народним говорима и у српскохрватском књижев-
ном језику.

131. — Ускочки говор пружа доста примера у којима је индифе-
рентна употреба одређених и неодређених придевских облика:

Држи се младѣга и јѣкѣга — Држи се мѣда и јѣка (прва реченица
може бити изговорена и овако: Држи се младѣга и јѣкѣга, тј. са
функцијом неодређених придева). — Од нѣвљѣшта и гора плаче

— Од нѣвљештѡга и гора плаче. — И стѡра брада лаже, а торови овчи не лажу. — И стѡрѡ брада лаже, а торови овчи не лажу. — Окренѡ се на стѡра дреша — Окрени се на стѡрѡг дреша. — Честитам ви та нѡв прид — Честитам ви та нѡвѡ прид. — Од млада живца лако се прави овѡтина — Од младаг живца лако се прави овѡтина. — Си'ено се неће упуљати у сѡву пласту — Си'ено се неће упуљати у сѡвѡм пласту итд.

132. — Познато је да облици неодређених придева у извесним приликама полако застаревају у нашем књижевном језику. За ускочки говор то се не може рећи:

Млѡго пѡтѡ ми 'е у живѡту залазило зѡ нокте, па ме ѡпѡт ѣвѡ жѡва. — Пѡло и мѡне нѡ памѡт да ѡжсѡдѡм кѡмѡт мѡса сирѡва. — Бѡљѡ стѡра чѡкѡт нѡ млада дѡкѡт. — Нѡ идѡ се ѡ град празна шпѡга. — Нѡ мош ѡћи ѡ град празнѡ рѡкѡ. — Жмѡрѡ вода из бѡкова пѡња. — Очина ти ѡца! (псовка). — Од нѡука и гѡра плѡчѡ. — Мѡгу тѡ рећи сви'ѡтла ѡбраса. — Нѡмајѡ зѡр дѡбра кѡљсѡта.

Али и:

Кѡко му е сѡд ѡнѡм бѡлеснѡм ѡтѡту? — Према бѡскрѡјнѡга врѡмена тѡ нѡје ништа. — Ѧ помѡзи јѡкѡ нѡјѡкѡме! — Пѡниша жѡвѡга лелѡкѡ. — Свѡ на ѡкрес бѡ'ѡлѡга свѡ'ѡта. — Жѡвѡ од пѡштѡнѡга свѡг рѡда. — Бѡк те сачѡвѡ плѡмена ѡгњѡнѡга!

Кад се употребљавају у склопу назива празника, места итд., придеви су обично у неодређеном облику:

Ѧстѡ да жѡвѡ на Сѡкину имању. — Тѡ е бѡло нѡје ѡзмеђу Пѡтрова и Иљѡна днѡ. — Врѡтићу ти ѡ Митрову днѡ. — Бѡили су ту зѡдуго, до Арѡнѡелова дѡна. — Мѡде су ѡвце бѡиле код нѡѡга ѡд Бѡрѡјева дѡ Митрова днѡ. — Дѡрлѡ кѡ ѡ Савину днѡ. — Опѡкло сѡнце кѡ о Иљѡну днѡ.

133. — Именице придевског порекла као *Крново*, *Лийово*, *Мѡлинско*, *Пѡдмѡлинско*, *Гѡрѡнско*, ређе *Гѡрѡнско* (не: *Гѡрѡнскѡ* као у *Бука*, *Рјечник*), *Гацко* и сл. све су из неодређеног или одређеног придевског облика прешле у праве именице и, као што је већ речено, тако се и мењају. За њих је карактеристично да им је завршни вокал кратак, без обзира на то да ли су постале од неодређеног или одређеног придева. У исти систем уклапају се и властита имена као *Драго*, *Благо* и апелативи као: *драго*, *благо*, *нѡслѡн*, мѡдра (ово е моја мѡдра; мудрица, паметарка), Именице типа *Брѡкѡ*, *Бѡ'ѡлѡ*, *Мѡкрѡ* и сл., постале од одређеног вида, задржале су промену одређених придева. Такве су природе и тако се понашају и апелативи: *дѡбрѡ*, *млада*, *вѡселѡ* (Ѧнеш нѡ веселѡ, лѡ! — Сѡзѡвите вѡселѡ), *вѡселѡ* (Сѡзѡвите вѡселѡ), *злѡ*, *жѡвѡ* (Не мѡгу, а свѡ бѡг ѡвѡ жѡвѡ прѡдѡ. — Не знаѡ шта ћѡмо сѡ жѡви'ѡем), *жѡнскѡ* (Прѡсѡукѡла се жѡнскѡ), *стѡрѡ* (стѡрѡица), *стѡрѡ* (стѡрѡц) (Стѡрѡи чѡвѡ пѡстѡтѡн ѡвѡцѡ. — Дѡј ми пѡилу, стѡрѡи), *црнѡ* (пл. т., врста карата), *драга*, *драги* итд.

134. — У вокативу је и овде обичан одређени облик:

мој лй'спй бра̄те, дѣбра̄ моја шћ̄ри, моја златна̄ јабуко, слаткй̄
мој ћ̄вере итд. —

али није баш редак ни неодређени облик:

Јадна ма̄јко, јадни'ѿ свѣтѡвѡ?, дѣбар чѣече, јадан бра̄те, бѣлан
бра̄јко, сйлан јунѡче, грдан сине и сл.

135. — Придѣви постали од глаголског прилога садашњег могу
имати и одређени и неодређене облике (*носећа̄* и *носећа*), а придѣви као
йѣраћй̄ (сапун), *шйваћй̄* (машина) и сл. само су у одређеном облику.

136. — И овај говор зна за турске и др. непроменљиве придѣве:

Йѿо бљѣше рѡт [весео]. — Ма̄рица е рѡт (весела). — Он је ба̄тли.
— Она је капац ѡни'ем свѡи'ем. — Све бй̄ мѣит. — Бй'о биг мѣит
да ми не помѡже. — То е ба̄та̄л.

Међутим, неки од тих придѣва добили су неке наставке наших
придева и онда се понашају као било који наш деклинабилни придев:

Нѣма ова̄кѡ асулне ћѣѿе на цй'елѡј планини. — Она е асулни'ѡ
од Ма̄ри'ѿ.

Придѣви *йѣксин* и *ћѣскин* могу бити и индеклинабилни и промен-
љиви

Она је ћѣскин. — Све су њине ћѣвѡјке ћѣскин. — Оно е пѣскин
чѣек. — Онѡкѡ пѣксин жѣну нѣма̄ нй̄ко. — Она е ћѣскина. —
Вала ћѣскино створѣње! — На̄те ма̄те, пѣксинѣ ра̄боте!

Неки од њих могу п. и падати и којој другој категорији речи:

Жйвана е сад рѡт (придѣв). — А. Могу ли за̄ вйда у Мо̄рачкй̄
ка̄тун? Б. Мош рѡт (прилог). — Нѣма̄ већѣ тежѣ но̄ ка ти бѡг да̄
пѣксину жѣну (придев). — Ма̄ни се ѡна̄г пѣксина (именица). —
Бљѣжи, пѣксинѣ јѣдан (имен.). — Све су то̄ са̄ми пѣксини (имен.).
— Бйла биг мѣит да ме нѣ спѡсй Мӯро Ја̄кѡвѡв (придев). — Од-
јѣдном два̄ мѣита ӯ кући (имен.).

137. — Понекад компаратив значи исто што и позитив:

Он је мла̄д чѣек и Он је мла̄ђй̄ чѣек. — Чѡо сам од ста̄рй̄г (= ста-
ријих) лѡдй̄ и Чѡо сам од ста̄рй̄г лѡдй̄.

Позната појава у књижевном језику да компаратив понекад значи
,,мање“ него позитив — постоји и овде:

Ѧвѡ ми 'е за одра̄сли'ӯ ћѣцу. — Изабѣри здрави'ѿ крӯшке (тј.
оне које нису здраве, које су очуваније у односу на нездраве).
— Богѡтй̄ ће мо̄ћи платити.

Суперлатив, придевски или адвербијални, уз негацију каткад
има значење управо супротно од нормалног:

Нè мисли ми најбољè (= мисли ми лоше, рђаво). — Нй'е тò најбољй шйљег (= то је слаб или доста слаб шйљег). — А. Кака ти 'е кòса? Б. Нй'е најоштри'а. — А. Како е Мйлици? Б. Нй'е најбољā (= побољсва). — Нй'е òвò јāгње најбољè.

Вушовић⁵ примере као: *й̀дбољй, й̀дјачй, й̀дмлађй, й̀двшй* и сл. карактерише као „извесну врсту слабијег суперлатива“. За ускочки би се говор морало рећи „нека врста слабијег компаратива“.

Неки од придева чији позитив има значење суперлатива и који у књижевном језику немају облика суперлатива — овде ипак могу бити и тако употребљени: *најйошњй, најйокоњй, најзадњй, најкрадњй* (поз. *крадњй*). Мислим да је овде дошло до семантично-формалне контаминације. Али не само ови већ и неки други позитиви са врло високим семантичним степеном могу имати облике суперлатива: Они су најодличниј ђаци у Југослāвй.

137а. — У овом говору постоје не само упитне именице (*којак, чеговић, коговић*) већ и упитни придеви: *кагдашњй, кадашњй, кагдањй, кадањй, којашњй* и сл.:

Кадањè ти 'е òвò мли'èко? — Кагдашњй ти 'е òвò лèб?

138. — Поред редовног презименског генитива множине: *Удāша* е у Стāнићā постоји овај генитив и у придевској функцији, али без генитивних дужина и без осећања генитива, већ са осећањем придева: *Брасйво Стāнића* (= стāнићкò) *нй'е вèликò*. Тако је и у свим другим сличним случајевима (*рисићкй, кришкй, јелићкй* итд.).

139. — Ево примера за придевску деминуцију и хипокористицизам: *мāљй, мāйй* (мали), као и придеви заменичког порекла: *йошњй, овољци, вољци, овољцкй, вољцкй, й̀ољчкй, онољцкй, онољци, кољци, кољцкй* итд.

140. — Супстантивизирани средњи род неодређеног облика доста се употребљава за све родове:

Ударйло пљāно на мāнито. — Млāдо кò рòса (не само за момче већ и за девојку и за човека).

141. — Компаратив придева *висок* (вйшй, -ā, -è) често се употребљава место компаратива придева *вèликй* (вèћй, -ā, -è):

Дāј ми тè двй'е тòгбе да вйдйм кòјā е вйшā. — Тò е највишā слобòда. — Кака е рђа клèтна пòчинўла на òвā вèдила, а на мèне највишā. — Бйло е тò кò кўти'а, мāло вйшè. — Тй си крвнйк наш највишй. — Нашò ме јад вйшй òд смрти. — Тò ми 'е вйшй јад òд болести ў кући, итд.

Уз компаратив се употребљава и предлог *од* и везник *нò*: Нйко несрèтнй од мèне нй'е и Нйко несрèтнй нй'е нò јā.

⁵ ДИХ, 50.

142. — После израза *ни'е мѡгѡ* (*мѡгла, мѡгло, мѡгли* итд.) *би'иши*, у коме ово *би'иши* понекад може бити изостављено, редовно се употребљава компаратив:

Дѡчек *ни'е мѡгѡ би'ти си'лнѡи*. — Свадба е била *ни'е мѡгла си'лнѡа*. — Кѡсци су били *ни'есу мѡгли би'ти бѡљѡи*.

143. — Придев *др'агѡи, -а, -ѡ* може значити и *цѡ, -ла, -ло*:

Ни'е се пѡмакѡ др'агѡу нѡј. — *Ўзим'али смо жѡто свѡу др'агѡу зѡму*. — *Сп'авѡ е в'азд'агѡи д'ан*.

Образовања као прѣж'ак, прѣбл'аг, прѣдобар итд. обична су у овом говору.

144. — Мислим да су значења као *в'есео* = тужан, жалостан, јадан и сл., тј. супротна основном значењу, последица сујеверја, жеље да се преокретањем значења одагна зло, несрећа, оно што је неповољно. Интересантно је да и придев *њѣжан* може имати супротно значење: снажан, развијен (*њѣжан мѡмак, њѣжна ѡвѡјка*). И придев *чѡдан* има једно значење готово супротно основном: *чѡдна ѡвѡјка* = добра, згодна ѡвѡјка.

Обична је употреба компаратива и суперлатива *вѡлѡи* и *н'ајвѡлѡи*: *Вѡлѡа сам ѡ гору и ѡ воду нѡ код њѣга*. — *Вѡлѡ биг бѡ да ми с'ад б'анѣ Ми'ли'а ѡ сви'ета нѡ да ми нѣко ѡспечѣ вѡла*. *Н'ајвѡлѡи биг бѡ да те ни'есам ни рѡди'о*.

145. — Компаратив *г'рђѡи* долази од позитива *лѡш, рђав, зѡ, грдан* (Би'агу *г'рђѡи* нѡ *Њѣмци*). Кад придев *грдан* значи ружан, компаратив му је *г'рднѡи* (*Г'рднѡи'е ѡвѡјкѣ нѣм'а у сѣлу ѡд њѣ*). Кад придев *рђав* значи *мршав*, онда ни њему није компаратив *гори*, већ *рђавѡи* (*Овѣ гѡдинѣ ни'е м'ал рђавѡи нѡ л'анѡи, Овѡ ни'е н'ајрђавѡи'ѣ ј'агње*).

БРОЈЕВИ

146. — Синтакса бројева у ускочком говору углавном је као у књижевном језику. Одступања су незнатна. Место књижевнога *двоји, двоје, двоја* плус номинатив множине, што овде не постоји, ускочки говор има само *двоја* плус ген. мн.: *двѡја ѡѡан'ака* (м. *двоји ѡѡанци*), *двѡја гус'ала* (м. *двоје гусле*), *двѡја ч'ар'аѡа, двѡја к'ар'аѡа, двѡја в'р'аѡа*. То исто важи и за *трѡја* (*Ў цркву се с'јазило трѡја св'атѡв'а*. — *Им'а трѡја г'р'абѡл'а*. — У Дробњака *врѣћа ѡбој'ака* / И калчине и трѡја ч'ар'ап'а), *чѡшвора, а* и даље: *ѡѡшора в'р'аѡа, ѡѡшора ч'ар'аѡа, дѣсѡшора в'р'аѡа, дѣсѡшора ч'ар'аѡа*, уколико се, у оваквим случајевима, место *ѡѡшора* и даље, не употреби основни број: *ѡѡш в'р'аѡа*. Као што се види, идентични су појмови: *ѡѡшора в'р'аѡа* и *ѡѡш в'р'аѡа*, али нису *ѡѡш ч'ар'аѡа* и *ѡѡшора ч'ар'аѡа, ѡѡш св'аѡѡв'а* и *ѡѡшора св'аѡѡв'а*; први појмови значе јединску множину (*пѣт ч'ар'ап'а* — пет комада чарапа), а други — множину парова (*ѡѡшора ч'ар'аѡа* — пет пари чарапа).

147. — Збирни бројеви се најчешће употребљавају за збирове младих бића, младунчади и деце: *двѣ ђецѣ, њѣшоро мѣчѣдѣ, осѣмнѣшоро јѣгнѣдѣ, сѣдморо шѣлѣдѣ, шроѣчѣшворо јѣрѣдѣ, ѣсморо крѣмѣдѣ*. За групу одраслих мушкараца и женских особа радије се употребљавају основни бројеви одвојено за сваки род него збирни број у коме се родови не распознају: пре

Било е пѣт љѣдѣ и трѣ жѣне —

него:

Било њг је сѣдморо.

Уз збирне бројеве (*двѣ, ѡрѣ, ѡѣшоро*) и бројне именице за мушкараце (*двѣшца, ѡрѣшца, десѣшорѣшца*), место ген. мн. *нас. вас, њих* у књижевном језику, употребљава се ном. мн. (*ми, ви, они*):

Мѣ двѣшца, ка сѣдѣмо, вѣђѣѣмо штѣ ѣмо рѣдити.

Слично је и са придевским заменицама:

Оѣ трѣшца нѣка ѡнѡ нѡђе пѡкосе! — Оѡ двѣшца што се врѣтишѣ — затѣкошѣ запѣљене кѣѣе.

Данас нису искључене ни форме: ѡнѣ трѣшца, ѡвѣ двѣшца.

148. — Број јѣдан често се употребљава у вокативу:

Зѣбече јѣдан! — Крѣљо јѣдна! — Прѣстани, пѡгѣни јѣдна! — Кѣчко јѣдна! — Пѣто јѣдно! — Бљѣж ѡтѣлѣ, ѣѡволе јѣдан! — Мѣѣо јѣдна! — Пѡгѣнуљо јѣдна! — Кучкѡсисо јѣдна! — Смири се, крѣме јѣдно! (поред: Зѣбече! — Кучко! и сл.).

Њѣга доста често срѣтамо и у оваквој употреби:

Тѡ е бљѣка јѣдна. — Тѡ е стѣрѣ јѣдан дрѣш. — Оѣ је јѣдан чинѡвнѣк. — Тѡ е јѣдна ѡмѣла [= авѣтиѣа, будѣла]. — Тѡ е јѣдна цкврѣа,

— где, свакако, служи као појачање, садржи нијансу пејѣративности и сл.

149. — Средѣи род брѡја *јѣдан*, као и ср. р. заменице *нѣкѣ*, употребљава се у овом говору често у прилѣшком значењу: *ѡко, ѡприближно, близу, ѡѡприлике*:

Било њг је јѣдно трѣдѣс. — Донѣси ми јѣдно дѣсѣт ѡмѣтѣ. — Њмѡ биг јѣдно пѣдѣсѣт ѡкѣ. — Скѣпѣла јѣдно десѣт ѡљѣдѣ.

150. — Облик *ѡрѣви* може бити: 1. редни број, са дугосизним акцентом (*Јѣ сам прѣви дѡтрѣѡ. — Оѣ е прѣвѣ кѡјѣ се из Мѡрѣчѣ ѡдѣла у Ђскоке. — Ђ прѣвѡм мѣу. — Тѣ си ми прѣви чѣстѣтѡ*), 2. (под истим акцентом) придев, у суперлативном значењу: *најѡљѣи, изврѣшѣн* (Оѣи су прѣви љѣди ѡ нашѣм крѣју. — Оѣ е прѣвѣ жѣна у Ђскоцима; овако и *најѡрѣви*: *Најпрѣвѣ сан* [= сам] се упѣсѣла ѡ зѣдругу), 3. (под краткоузлазним акцентом) придев, са значењем: *ранији, стари* (Млѡго се рѣзликуѣмо од прѣвиѣг љѣдѣ. — Ни прѣвѣ жѣне јѡј рѣвне ниѣѣсу).

151. — Број *дѡѣ* може, особито у истицању, стајати место *ѡѡ*: *Јѣдѣм и пѣѣм, а двѣѣ нѡге ми дрѣкѣу*.

152. — Овај се говор супроставља Маретићевој и Вуковићевој констатацији да се *везник* и не употребљава у сложеним редним бројевима:

двџдес ѝ пѣтѝ, чѣтрѣс ѝ првѝ.

153. — И основни, и збирни, и редни бројеви, поред свог редовног значења, могу значити: *много, веома, јако* итд.:

Јѧ јѣдну, а џна дѣвѣт. — Јѧ јѣдну, а џна дѣвѣтѹ. — Јѣдна ѹста (глава), а дѣвѣт јѣзѝкѧ. — Јѧ јѣдно, а џн дѣветоро. — Свѣ у шѣснѣс! [игра, плѣва, скаче и сл.]. — Рѧдѧ зѧ трѝ. — Јѣдѣ за двџдицу. — Ударѝћу ти стџтину нџгѧ! [= истућѝ ћу те на мртво име; уз то презриво, потцењивачки услед средства којим ће туча бити изведена]. — На ѹ трѝста ѹшеченѝ'ѧ! — Ыљаду пѹтѧ бѝг пџгинуо за њѣга! — Ыбило ме милѝ'џн јѧдѧ.

Као што се види, за означавање великог броја или за истицање употребљавају се у Ускоцима ови бројеви и бројне именице: *дѣвѣт, дѣвѣтѧ, шѣснѣс, трѝ, двџдица, стџтина, сџџ, трѝста, ѝљада, милѝ'џн (мелѣџн), дѣветоро, двѧ* итд., а вероватно би се под другим условима могли употребити и други бројеви у тој служби.

154. — Још се држи стари ген. мн. именице *сѝџѝина* у примерима као:

Бѝло е домѧћѝнѧ коѝ су имѧвали и до пѣстотѝн мѧлѣ и вѣликѣ. — Бѝло е вѝше од пѣстотѝн дрѹгѧ. — Пџшаљѝ ми шѣстотѝн мџмѧкѧ.

155. — Честа употреба акузатива *сѝџѝину* и *ѝљаду* довела је до петрицифирања тих облика:

нѧ *сѝџѝину*, џ[џ] *сѝџѝину*, ѹ *сѝџѝину*, Пџзнџ бѝга (= бѝг га)
ѹ *ѝљаду*,

па је онда разумљиво што тај привидни акузатив, у ствари само основни број, може функционисати и као номинатив:

Стџтину је вѝшѣ од девѣдѣсѣт ѝ девѣт⁶.

156. — Још се може срести бројање до десетице: *двѧдес ѝ осѧм, двѧдес ѝ девѣтѝ, двѧдес ѝ десѣтѝ*. *Трѝдес* се изговори, али се не броји.

ЈОШ НЕКА СВОЈСТВА ПРИДЕВСКИХ РЕЧИ

157. — Својство придевских речи није само у томе да понекад прелазе у именице (*којѧк, Брѹкѧ, сѝџѝина*), већ и да врше службу именица. То се, тако рећи, срета на сваком кораку у ускочком говору, као и иначе у језику.

⁶ Ј. Вуковић (ГПД, 65) друкчије објашњава ову ствар.

А. Придеви:

Од неука и гора плаћѐ. — Нека старо завалуе, нека младо навалуе. — Немо бокти [= бог ти] брацка. — Ово се још плаћа по старом. — Од мале бива (гради се) велика. — Ко не слуша старијега, злијем ће путем обрнут.

Б. Заменице:

Свој се на свога наслања. — А он ни те ни овѐ, већ њѐга по зубима. — Оће с наком да се вѝди. — Ни у чѝју ни ма чѝѐ [= шта се то кога тиче, то је моја лична ствар]. — Ја сам мојем капац.

В. Бројеви:

Могаше он острићи три док ја једну. — Нек поўспорѐ први да биг [= би их] стѝгли задњи (услед настале ситуације овде придев задњи има вредност редног броја). — Доћи да ти једну рѐчѐм. — Неће једна, неће двије. — Један златниѐ зуба бијо е оће. — Ја сам се рачунѐ у првѐ.

158. — Доста је честа и употреба присвојних придева у именичкој служби: *мајчино*, *Сѐкино* и сл. Ово је случај кад неко нешто тражи од некога, кад га пита и сл., па му се обрати са: „Мајко“, а мајка припита: „Мајчино?“ Тако и: „Зорка“ — „Зорчино?“, „Милица“ — „Миличино?“ и сл.

159. — Маретић⁷ је посветио две пуне стране своје Граматике томе да, на основу материјала у Вуковим и Даничићевим делима, утврди распоред дужих и краћих облика. Дошао је до ових закључака: обични су само дужи облици (*нашега доброга оца*), затим распоред у коме је дужи облик испред краћег (*нашега доброг оца*); ређи је случај да оба буду краћа (*нашег доброг оца*) и да други буде дужи а први краћи (*нашег доброга оца*).

Ови закључци, без обзира на то што у овом смислу могу нешто казивати за Вуков и Даничићев језик, не значе ни приближно решење овог питања. Именица може имати уза се један или више атрибута. Ако је именица с једним атрибутом, имамо два случаја: *нашег оца* и *нашега оца*. Ако је са два, могућа су четири случаја: *нашега доброга оца*, *нашег доброг оца*, *нашега доброг оца* и *нашег доброга оца*. Ако је више од два, број случајева рапидно расте. Да би се утврдили колико-толико приближни закони распореда краћих и дужих облика у нашем језику, ваљало би ексцерпирати довољну грађу из целокупне наше литературе (не само уметничке) новог времена (од Вука наовамо), и поред тога што је о овоме питању у нас доста писано. Ствар се компликује и тиме што ова појава за многе, особито за писце, има вредност стилских домета и естетике. Стање овог питања у нашем језику може се донекле видети и из ових примера: Рјечник *хрватскога* или *српскога* језика (наслов великог речника Југославенске академије знаности и умјетности у Загре-

⁷ Стр. 198—200.

бу), Речник *српскохрватског књижевног и народног језика* (наслов великог речника Српске академије наука и уметности), Правопис *српскохрватског књижевног језика* (наслов правописа Правописне комисије Матице српске и Матице хрватске, Београд — Загреб, 1960). Ако се узме да три наведена дела спадају међу најауторитативнија дела о нашем језику, јасно је колико је ово питање непречишћено у самом нашем језику.

Ево како наведене односе представља материјал ускочког говора:

1. Један атрибут:

а) краћи облик:

Нѐмā бѐлѐг од мѐг псā. — Шћѐрāј сѝ'ено с рāвнѐг тāвана. — Ни'ѐсам, свѐтѐг ми Вāсили'а! — Вѐликѐг ли снѝ'ега, бѐже! — На ѓкрес бѝ'елѐг свѝ'ета. — Нѓнāшњѐг ме јāдa нѝ'е нāдѝло ѓдāвно. — Мāни се тѝ гāлатнѐг Сѐља;

б) дужи облик:

Дāј тѓме ћāку. — Учѝни'о е тѓ бѐж њѐнѓга знāња. — Да пѓведѐм њѝнѓга кѓња нā воду. — Она е у великѓме ѝзму. — Јā сам свāкѓме ћāволу на пўту. — Тѓвар на свāкѓме кѓњу. — Ўбила га стрѝ'ела свѐтѓга Їли'ѐ.

2. Два или више атрибута:

а) само краћи облици:

Срѐтог јѓднѐг свѓг пѓзнаника. — Їмала сам ўмри'ет од ѓнѓг сāмѓг снѝ'ега. — Кāко му е сāд ѓнѓм бѓлеснѓм ћѓтету? — Пўче вўк те зāкла ѓнѓг мālѓг вѓла. — Пѓжалѝ се јѓднѓм свѓм прѝ'атељу. — Од ѓнѓг сāмѓг снѝ'ега пўкнѐ му ницѝна.

б) само дужи облици:

Їспратѝли смо нāшѓга дѓбрѓга ѓца. — Гћеш ли дāти мало варѓникѓ ѓвѓме вѓселѓме [= јадном] ћѓтету? — ѓвогā и ѓногā свѝ'ета! — Дāј ми тѓгāј чўмнѓга [= јадног] дувāна. — Їмāш ли нѓкѓга имāња твѓга? —

в) краћи облици иза дужих:

ѓн жѝви од пѓштенѓга свѓг рāда.

г) дужи облици иза краћих:

Нѐмā такѓг ѓгњенѓга змāја!

А ево неколико примера за случајеве кад су придевске речи употребљене саме, без именице, у именичкој служби:

1. а) Ш ѝм је говорила. — Сā сви'ем пѓђе у Призрен. — Да се не пѓми'ешајў с нāши'ем [ѝнине кашѝке]. — Пѓмичѐ ни се

јѡш ма̀ло лѣба, а у ѡстѧлѡм оскѣди'евѧмо. — На мла̀ђи'ем свѣ'ет ѡстае.

б) Што си тра̀жила дру̀гога? — Са ова̀кѣма е ла̀ко ра̀говѧти. — Она е понешѣна за сво̀йма. — Дѣви'ека на исто̀ме. — Замарѣ'аг се око̀ногај [= око онога]. — Нѣмѡјте се с кѣме свѧди [= свадити]. — Бѣла е ш њѣме.

2. Тѡ е ма̀јка ѡнѡг ма̀лѡг што је јѣтрѡс до̀дио ѡђе. — Ова̀кѡ здра̀вље прѣдѧј ѣвѡлу, њѣкѡме ма̀лѡме.

Ако се бо̀ље загледа у наведени материјал, видеће се да он не потврђује сасвим Маретићеве тезе. Сем тога, пада у очи да су дужи облици обичнији у ситуацијама када се придевске речи употребљавају без именице, у самосталној или именичкој служби.

ПАДЕЖИ

160. — Ускочки говор спада у групу оних говора у којима је процес тзв. црногорског локатива заподенут а није окончан. Мога се рећи да су ту особину донели они ускоци који су после друге разуре Требјесе стигли у Ускоке преко Горње Мораче, као и други досељеници из области старозетских говора или из њима пограничних и блиских крајева. Овај је падеж тако солидно лежао у њиховом језичком осећању да га није могао ликвидирати ни готово двестагодишњи непрестани додир са редовним локативом. Мора се рећи да је данашњи Ускок потпуно „миран“ и кад изговори локативни акузатив и кад изговори локатив, што значи да му није страно језичко осећање ни за једну ни за другу форму:

а) Нѣма ва̀кѣ ѣвѡјке у цѣ'ѡ свѣ'ет. — Што̀но не ва̀ла̀ рѣба у Боку? — Ни'е зна̀ ѡ ма̀ ли штѡ тра̀вѣ у Поље. — Тѡ е ѡнѣ Ма̀љан што е бѣ'ѡ у Пљевља. — Нѣкѣ 'е учин на̀ на̀с. — Ђмала црѣ на̀ муке. — Бѡг на̀ небо, а лѣди на̀ земљу.

б) Пѡчинѣли смо на̀ Турскѡм мрѧмору. — Нѣће ми њѣко брѣчат на̀ мѡјѡј плѡчи. — ѡста ка̀нѡ ка̀п о листу. — Види, пѣкира е нѣће у прѣкуѣи. — Врѣћа е на кашѣну на̀ ја̀има. — Ђмѡ е дѣсѣ бутѣга у Шавѣику и Ђѣшиѣу. — Шѣдѣ на̀ Буѧну. — Вѣзитка е у кѣверу. — Нѣма̀ твѡга Ма̀љѡша у Југѡсла̀ви. — Бѣло е преко трѣс дру̀га на̀ гѣвну.

161. — У примерима као:

Јѣси ли бѣ'ѡ у Кола̀шин? — Јѣ ли Јѡко бѣ'ѡ у Нишиѣ? — Бѣли су у прѡшевину да прѡсѣ ѣвѡјку. — Бѣла е у Сирѡвац. — Бѣли смо у планину. — Бѣли су у Би'елѣ. — Бѣ'ѡ сам у Пљевља пљѣшкѣ, на сан [= сам] се пѡдби'ѡ. — Ка̀ [= кад] се жѣни'ѡ, бѣли смо му на̀ свадбу, и сл. —

глагол *бѣти* у језичком осећању ускочког човека значи: *ићи, ходити*: *Јѣси ли бѣ'ѡ у Кола̀шин?* = *Јѣси ли ићи у Кола̀шин?* У примеру *Бѣ'ѡ сам*

у *Пљевља њљѣшкѣ* реч *ѡљѣшкѣ* јасно показује кинетичку, а не статичку семантичку вредност глагола *биѡти* у ускочком говору. Стога уз глагол *биѡти* у овом значењу никад не долази локатив. Међутим, кад тај глагол значи *esse*, лок. се, разуме се, често срета иза њега, али и акузатив. Према томе, реченице *Били су ѡ Би'елѡ* и *Били су ѡ Би'елѡј*, *Би'о е у Колѡшин* и *Би'о е у Колѡшину* и сл. оштро се значењски разликују међу собом.

162. — Одређивање употребе овог падежа отежано је и у неким другим приликама, особито кад је изостављен глагол из реченице:

Дивѡта нѡ сви'ет! — Ђ нѡд бѡга! — Пѡдешѣ кѡ нѡ ватру! — Ни нѡ небо стѡба ни ѡ земљу јѡмѣ. — Ђно јѡгњѡд у туђу ливаду. — Тѣшко ми 'е нѡ крв. — Вѡљѡ толикѡ нѡ ѡвѡљѡј пѡзѡр. — Ђмѡ у ѡѣму [стрпаном сѣну] пѣдесѣ тѡвѡрѡ нѡ ѡвѡљѡј кѡнтѡр. — Нѡ чѡ'ѡ у рѡку [за кога навија]? — Нѣки 'е учин нѡ нѡс, и сл.

Ако се, рецимо, у реченици *Ђно јѡгњѡд у туђу ливаду* схвати да јѡгњѡд улазе у туђу ливаду, онда је акузатив добро употребљен, а ако се схвати да се налазе у туђој ливади, онда је акузатив употребљен некњижевно.

163. — У нашем се савременом језику, бар у централним градовима, све више осѣћа тенденција употребе темпоралног локатива место темпоралног акузатива: у *ѡѡм данима*, у *данима рѡѡа*, у *ѡѡм месецима*, у *ѡѡм годинама*. У ускочком говору ситуација у овом погледу мирује:

У дѡне кѡсидѣ и жѡѣтвѣ мѡ нѣ дижѣмо глѡву. — Кад бѡ'ѡг стѡри чѣк ѡ младо дѡба. — Ђ младо дѡба мѡгѡ санвѡга [= сам вам га] свѡ'ѣма прѣскѡчит. — Тѡ ни'ѣсам вѡдио у мѡе гѡдине. — Ствѡри вѣриге у мѡнѡт. — Лѡко е ѡ дѡн, тѣшко е нѡђу. — Оѡе ли Жѡрко дѡђи у ѡвѡ мѡѣсѣц? — Нѣмѡ ѡѡи нѡ ѡвѡ студѣн. — Врѡти'о се у зѡранке. — Нѣмѡјте ни долазит у врѡ'ѣме кѡсидѣ. — Дѡшли смо кѡѡи ѡ смирѡј, и сл.

Овамо треба додати и ове примере:

Јѣднѡм сам бѡла тѡмо у мѡју младѡс. — Тѡ сам доживѡ'ѡо о тѣбе ѡ старѡс.

Међутим, у прилогу ѡјутру имамо у ускочком говору само локатив; форма *ѡјутро* овдѣ не постоји.

164. — Односу између књижевне и „црногорске“ употребе акузатива односно локатива паралелан је однос између акузатива и инструментала:

а) Жѡви кѡ пѡд' подину. — Истри'ѣбиѡѣ се мѡђу се. — Шѡасмо под ѡвѡ ѡзбѣ мѡло. — Бѡли смо мѡђу брѡве код ѡнѣ лѡквѣ. — Бѡли смо прѣт краву. — Понѣсите га мѡђу се. — Оѡи ѡе тѡ ри'ѣшити мѡђу се. — Не мѡгу јѡ дѡви'ек бѡти ѡбојак под ѡпанак. — Оволикѡ му кѡбилица скѡчи мѡђу очи. — Пѡд мѡс вѡље страѡниј сѡдови. — Оѡо жѡто пѡд брдо ѡби'о грѡд;

б) Нѣм̄ам ни рѣмицѣ прѣт кућѣм. — Шѣнично мѣреш испѣћи подѣ пазуом. — Нѣм̄ој тѣ говѣрити прѣд њѣм. — Сѣстигѣ ме пред Буаном.

И овде има примера у којима, услед недостатка глагола и сл., није увек лако одредити зашто је употребљен акуз. односно инстр.: Под заклѣтву!. — Под њнканат! — Биће ти тѣ прѣд главу. — Тѣ ти је пред главѣм.

165. — Глаголи не остају увек са својом кинетичком или статичком природом. Кад се каже *Скѣчила му жѣишка мѣђу очи*, акузатив *очи* је књижеван (кретање долази споља), а кад тај исти глагол значи „мировање“, тј. кретање „у месту“, онда је, природно, на месту очекивати инструментал: *Скѣчила му кѣбилица мѣђу очима* (тј. појавила му се, створила му се кѣбилица међу очима). Употреба акузатива у примеру *Скѣчила му кѣбилица мѣђу очи* у ускочком говору — очигледно је дијалекатска.

166. — У инстр. оруђа јављају се, поред конструкција као у књиж. јез., и конструкције са предлогом *с(а)*.

а) Кѣтила се срѣћѣм кѣ лѣвада цвѣјетом, кѣ гѣра лѣстом. — Ўби'ѣ би вѣла ѣнѣм ѣпарницѣм. — Ўдри рѣћѣм ѣ земљу. — Нѣм̄амѣ чѣм подѣићи ѣнѣ бѣр. — Тулумом ѣ главу и гѣово! — Загризла сам мѣсо зѣбима. Није потпи'со својѣм рѣкѣм. — Тѣјѣм се ѣн нѣ бавѣ. — Дарѣнка ѣ ме зѣцама.

б) Не мѣгу јѣ с ѣволики'ѣм ручѣтинѣма, хѣ ѣеш тѣ с тѣјѣм тѣршицама! Не мѣгу да е глѣм с ѣчима. — Ш чѣм да заградѣм сѣјѣно? — Мѣгла бик се ш њѣм [сапуном] умѣват док сам жѣва. — Подлако, не мѣгу са зѣбима ѣиѣићи сѣјѣи! — Нѣ море ѣн мѣне с тѣјѣм наудѣти. — Ођу да те подѣиѣтѣм с ѣвиѣм пи'смом. — Јѣ не ѣми'ѣм с ѣвѣм кѣсѣм да кѣсѣм.

У књижевном језику нема предлога *с, са* уз глаголе *жениши се, ожениши се* и сл. Овде, међутим, нема ни те разлике:

Блѣжи, нѣћу да се жѣнѣм ѣнѣм бѣцѣм! — Шѣтра бик се ожѣни'ѣ с Катѣм, само кад би прѣстала.

И у многим другим приликама не може се са сигурношћу говорити о употреби једне или друге форме:

Ођу с пѣмоћи бѣга. — Не би'ѣ се бѣј са пѣачем, нѣ с ѣрѣжѣм и са мѣчем. — Би'смо пѣмоћу бѣга. — Шѣнуѣ с пѣмѣћу. — Шѣнуѣ пѣмѣћу. — Порѣвни са зѣмљѣм. — Опросѣ'ѣ би ш њѣм вѣс би'ѣлѣи свѣјѣт, и сл.

Разликовања нема ни у случајевима какви су:

Мѣло рѣдѣ с дуаном. — Тѣгуе с вѣнѣм

— место књижевног:

Мало раде дуваном. — Тѣгује вуном.

167. — Уз темпорални или локативни просекутив никад се не употребљава предлог *с*:

Зављесе града пошле Трештеновијем брдом. — Уби'о град Кд-ритима свѣ. — Йди свѣ сѣнтом. — Данима е падаља кйша. — Гд-динама смо живљели ли'епо, кб добри сунѣди.

То важи и за инструментал у заклетвама и сличним приликама: Кѹ ћете, бдгом браћо! — Нѣмѵ такѵ, бдгом сѣне! — Да ти 'е бдгом прѵсто! (и: Да ти 'е ђд бога прѵсто!).

Тако је и кад је у питању словенски, модални или који слични инструментал:

Ўвијек је ђна мѣне звала браћом. — Знам је нѣвљестѵм. — Йшла е брзѣм кѵраком. — Њѣговѵм нѣсрећом скѵчѣ вѣрница и прѣдрѣ длаку.

Узгред буди речено, словенски се инструментал све ређе употребљава у овом говору и већ данас звучи архаично млађем свету.

168. — У овом говору социјатив се никад не употребљава без предлога:

Шѣдѣ с Мѣлицѵм и прѣде. — Ђтишѵ е с Јѵком. — Бѣ'ѵ е с Мѣланом Вѣјачићем. — Сѣкѵ се с кљѵсетом. — Нека радѣ с тѣ'ем љѵдима тѵ. — Дрѵгѣ пѵт сам бѣ'ѵ у лѵву с Мѣрашом Јѣлића. — Јѣ се ш њѣм вѣћѣм свѣкѣ дан. — Срѣте се с браћом. — Нѣ мош тѣ ш њѣме надпѵтити.

169. — Употреба предлога *с* редовна је и у случајевима кад предмет чини саставни део „друштва“:

Кѵнѣм те с кѣпѵм у рѵци. — Утоликѵ цѣр Дукли'ѣн ѳграбѣ с прѵкопом.

170. — У ускочком говору сусрећемо, поред других, и ове примере:

а) са посесивним генитивом:

Нѣшта му ни'е било ни ђд ујѣда змѣ'ѣ. — Кѣко си смѣ'ѵ и пѵмислѣти да не пѵстѵпѣш по сѣвјету ђца?!;

б) са посесивним придевом:

Тѣдѣ га пѵведѣ под Везѣрѵв мѵс. — С бѵжѵм пѵмоћи. — На Петкову лѵкву ни тѣца нѣ смѣ'е привѣрити. — Дѵни'ѣла сам Душѣново писмо. — Постѵпи'ѵ по стрѣчеву сѣвјету.

Као што се види, ускочки говор стоји овде сасвим на Вуковим позицијама.

171. — Употреба генитива иза негације или уз њу огледа се и у ускочком говору:

Нѐмā нѝкака прѝкода, нō само рāскода. — Нѐмајӯ зār дōбра кљӯ-сета. — Црвѝг лјудѝ нѐмā од њѝг. — Нѝкакѐ врѐћѐ оѝе нѝѐ бѝло. — Без нѝкадār нѝѝе нѝкога. — Нѝкад књѝге ў руке ўзѝла ни'ѝсам. — Нōѝашњѝг ме јāда нѝѐ наодило одāвно. — Нѐмā га пōгāни кōлико е Језерā. — Нѐмā га јунāка кōлико е свѝѝета. — Пōткаштри'о шѝвѝр па нѐ дā ока отвōрити. — Нѐ знāму [= знам му] бōжѝга ли'ѝека. — Нѐмā нѝ прашкѝ брāшна ў куѝи.

Али се у доста случајева срета и акузатив у таквој прилици, било да је у питању однос негативног објективног или негативног партитивног генитива према објекатском акузативу или какав други однос ова два падежа:

Нѝѐ чӯо грōм [= није цикнуо, тренутно је био мртав]. — Не мōгу да дāм цѝвāп ови'ѝем цōкама. — Нѐ види'о дōм љѝду! — Нѝѐ ѝмō ни кōмāt лѝба сӯва. — Нѐмā послāничкѝ мāндāt у цѝпу. — Нѐмā нѝоклѝ дѝнār. — Нѐмā кōшуљу да обӯче. — Бѝ, али нѐмā нѝвац, итд.

То исто вреди'и за номинатив:

Нѐмā вāла ни'ѝдна шљѝва, љāвō пōзобō! — Нѝѐ ми прѝша. — Нѐмā нѝко да рāдѝ. — Нѐмā кō да рāдѝ, итд.

Па и у многим од наведених примера генитива уз негацију може стајати акузатив или номинатив без промене значења:

Нōѝашњѝ ме јād нѝѐ наоди'о одāвно. — Пӯнуо шѝвѝр, па нѐ дā ока отвōрити. — Прāзна чāша мōлитву не чѝнѝ. — Ёво сам остарāла а онō чӯдо нѐ виѝог. — Нѐ може брѝтву дōчекāти. — Нѐ узѝ му кѝло јѝдно! — Нѐ даде ми јѝдну извѝзати. — А. Јѝси ли штō укōси'о? Б. Нѝ кило. — На оѝвј ти се кōси не пōзнае отков. — Нѐма тō кōд нās, итд.

Ваља овде рећи да речи као *нишѝа*, *шѝа* и сл. остају редовно непромењене уз негацију у ускочком говору:

Нѐмā штā да дā љѝци. — Нѐмā нѝшта рӯжно ў томе. — Нѐмā нѝшта да те крпā. — Нѝѐ ѝмō нѝшта у онōј чӯтури [= глави]. — Нѐмā нѝшта прѝ вуни. — Нѐмајӯ нѝшта жѝвō.

172. — У овом говору нема ни трага од појаве:

Не могу ти рећи ништа доброга. — Не мислим да сам овим шта новoga рекао и сл.

172a. — Сличан је однос између потврдног партитивног генитива, акузатива и номинатива:

а) партитивни генитив:

Їмā тӯ нāки'ѝ пѝлāдѝ. — Наўзѝг се зѝмѝ. — Ођу да тӯрѝм мѝкōга сѝра ў пѝту. — Јѝла е јѝла скдрӯпа и лѝба. — Нāпѝ се рāки'ѝ. — Їмā нāки'ѝ слупākā грāбӯљā. — Свѝ дāјӯ, вѝна, брāшна. — Нā-

дām се да ће сад по ми'ени бїт љепотѣ. — Нака мли'ека сам сркб̄.
— Купићу ти свиленика;

б) објекатски акузатив:

Пристави месо за рѹчак. — Дај љѣб. — Испеци љѣб. — Дала сам сѡ ѓвцама. — Ја пднї'ела скѡрѹп и брашно. — Унеси љѹске да ви штѡ глѣам. — Дао сам цїгерицу мачки. — Свї'ем бѡг дѡ здравље. — Поћегда идѣмо те ѹзмемо варенику. — Шћерївамо свакѡг дана сї'ено. — Он їма вѣлїкї ѹплив;

в) номинатив:

Стрѣсај се ѓвце, бїће вѣлїкѡ ври'еме [= невреме]; итд.

И међу наведеним примерима за партитивни генитив има доста случајева кад се може употребити објекатски акузатив или номинатив (Дїпли јѡмужу. — Треба снї'ег да дѡгна. — Ѐскришкати су кунпи'ере (или кунпи'ер). — Ѐма тѹ нака пїлад, итд.). Разлика између ова два падежа састоји се у томе што се једним (партитивним генитивом) обухвата део нечега, а другим (акузативом) нешто као целина, као појам (овде и у једном и у другом случају у области неке материје, количине, разуме се). Кад, рецимо, неко од укућана каже: „Иди, дѡћерāj снї'ег“, онда он, разуме се, не мисли да се дотера цео снег из снежнице, већ један део, једна, две или три грудве. Та реченица има, дакле, исто значење као и реченица: „Иди, дѡћерāj снї'ега“. Тако је и у многим другим случајевима.

Стога није могуће заменити сваки партитивни генитив акузативом (Напї се водѣ. — Травѣ слабо ѹ планину. — Тек кад се наѣдѣ меса, мїран је).

173. — Ген. мн. *свї'ег* (или: *свї'ег їїї'ег*, *свї'ег ѓви'ег* и сл.) често се употребљава место акуз. мн. *све*:

Ја биг їг помири'о свї'ег. — Пѡзнаем свї'ег тї'ег. — И на нас свї'ег тѡ ће дѡћи. — Свї'ег ће їг пѡклати. — Свї'ег ћу ве пѡклати. — Мѡжемо рѣћи да ће тѡ [смрт] и на нас свї'ег на рѣд дѡћи.

174. — Забележио сам и један генитив, редак и необичан, који има вредност глагола: *Тѡ е брдїа*, као да се хоће рѣћи: то се броји, то ваља, то вреди.

175. — У заклицима, добром или лошем расположењу, у чуђењу и уопште у било каквом узбуђењу у ускочком се говору доста често употребљава сам падеж, особито генитив, место читаве реченице. Таква елиптична реченица често се, вршећи службу узвика, приближава правом узвику и каткад прелази у њега:

Врага! — Бавола! — Јада! — Јадā! — Неволѣ! — Напастї! — Нѣсрећѣ! — Пѡгиби'ѣ! — Срѣћѣ! — Зла! — Мѹкѣ! — Ѐпечени'а!
— Љепѡтѣ! — Срамѡта! — Срамѡтѣ! — Дивѡта! — Дивѡтѣ! —

Чудо! — Чуда! — Мўка! — Навакѣ! — Зіма! — Зімѣ! — Бавољѣ сйлѣ! — Звѣк! — Звѣка!

Као што је већ речено, оваква употреба падежа доводи до стварања правих узвика, прилога итд., а каткад се, разуме се, задржава и двокатегоријалност. Тако се именица *звѣк* преко узвичне (реченичне) употребе (*Звѣк!*) претвара у прилог *звѣк* (= много, веома много): Било њ је звѣк. Ова реч није, разуме се, престала да буде у ускочком говору ни именица (*Учини'о се вѣлики звѣк*).

175а. — Познато је да се у нашем књижевном језику темпорални беспредложни генитив све више шири на рачун темпоралног беспредложног акузатива. То се не би могло рећи за ускочки говор. Чак би се могло рећи да темпорални акузатив преовлађује, особито међу старијим становништвом. Ово вреди и за квантитативни акузатив односно генитив ове врсте.

а) Темпорални (и квантитативни) беспредложни акузатив:

Ће кѣша тѣ минѹт. — Мораћемо узимати жѣто свѹдрѣгѹ зѣму. — Јѣдну нѣј мишлѣѣг ѹмри'е. — Ради'о сам цѣо жѣвѣт. — Он излѣти ѣс кућѣ онѣ чѣс. — Овај пѹт си ме надмѹдри'о. — Овѹ гѣдину нећемо ѣмати брашна ни ѣкѣ, свѣ изгѣре. — Бѣ'о си ѣ ти ѣнѹ вѣчѣн. — Ударѣла га срчанѣ кѣп прѣшлѹ гѣдину. Овог су порекла, очигледно, и прилози: *онѣчас* и *ѣчас*: Онѣчас ѹстаѣ и начини ми мљѣсто. — Врѣти се тѣчас.

б) Темпорални и квантитативно-темпорални генитив:

Ради'о сам цѣ'елѣга жѣвѣта. — Свакѣ вѣчери гѹдѣ. — Овогѣ пѹта си ме надмѹдри'о. — Бѣлѣ е ѣвѣ гѣдинѣ ѣрница нѣ питѣмина. — Мѣо сан [= сам] се ѣви'ѣм врдесницима цѣ'ѣла жѣвѣта. — Рѣди'о се тѹрскѣг рѣта. — Прѣшлѣ гѣдинѣ дѣје ми ѹ кућу накав чѣк. — Пѣѣтели су цѣ'елѣ нѣѣи.

176. — Понекад се неки зависни падеж толико често употребљава да се, тако рећи, осамостали и после не подлеже неким законима којима иначе падежи редовно подлежу:

Кѣлико е прѣстѣ од ѣнѹ нѣј! — Од ѣвѹ гѣдину нећемо ѣдизѣти ѹ Старац. — Тѣ е с ѣнѹ нећѣљу данѣ. — Отишли су на Баре ѣмѣ нећѣљу данѣ. — Свѣ е такѣ било до ѣвѹ гѣдину. — Дѣј га с ѣвѹ стрѣну. — Прѣпни кѣња с ѣнѹ стрѣну пѣтока. — Имѣвали су Зѣковићи и до ѣѣаду мѣлѣ и вѣликѣ.

177. — Могу рећи да се појава *Идем код Милоша* и у Ускоцима, особито онедавно, све више шири. Ако се, нпр., никад не би рекло: Оћеш ли отићи код колибе?, већ само: Оћеш ли отићи до колибе? или: Оћеш ли отићи колиби?, примери као: *Ѓли се скѣнији да дѣћеш код мѣне* већ су сасвим обични. Ево још неколико примера једне и друге врсте:

а) старије стање:

Ћли да идемо кѡлиби мѡјѡј? — Дѡшѡ е напѡпар с пѡсла кѡћи. — Потрчи к ѡнѡј вѡди. — Йдѡм Јѡвану нѡ славу. — Дѡшла е дѡ моста, па се ушлашйла и вратила. — Ћнеш ли йћи к ѡйма. — Нйѡе дѡшла Урошу нѡ Мѡрку;

б) предлог код уз глаголе кретања:

Дѡћите шѡтра код нѡс. — Йди код Радѡице и тражи пѡекиру. — Пѡмањѡ ћеш кад код мене дѡћеш. — Увече смо дѡшли кѡ Зѡркѡ. — Дѡј да ѡдѡм код Мићѡвѡнѡ. — Дѡшѡ е код мене. — Ћтишѡ е кѡт приѡатеља.

178. — Ни стари генитив с предлогом у, са значењем припадности, својства, места и сл. и који се може, без измене значења, заменити номинативом (исп. руско: У меня есть и српскохрватско: У Милици дуге ирејавице = Ја имам и Милица има дуге ирејавице), — није остао неначет употребом предлога код место у. И ова се појава нагло шири и поред све чврстине конструкције са предлогом у:

а) старије стање:

Ймѡ у ѡѡга вѡлико гѡвече [= много говеда]. — У Лѡле јѡдан кѡњ, у Мйла двѡ. — Нѡмѡ му ћѡце у жѡнѡ. — У Мйкићѡ е дѡста мѡла.

Овамо иду и генитиви којима се указује на припадност делова неком предмету: *йѡша у кѡсѡ, врати у кѡсѡ, наслѡн у кѡриѡгѡ* итд. У неким од тих примера место предлога у може згодно стајати предлог на: *йѡша на кѡси* и сл.

б) Поред тога и ово (новонастало стање):

Нѡмѡ тѡ код нѡс. — Нѡћиѡо сѡнти [= сам ти] код зѡта. — Рѡдиће код нѡс ѡје.

179. — Треба овде рећи јѡш нешто о квантитативном генитиву и из ѡѡга проистеклом генитиву за меру. Поред обичних примера за те врсте генитива у ускочком говору какви су:

Пѡмичѡ ни се јѡш пѡмало лѡба. — Дѡниѡела врѡћу жйта и сл. — наилазимо, ређе, разуме се, и на „партитивно-квантитативне“ генитиве од именица које не значе количину, масу, „матѡрију“ и сл., вѡћѡи од зајѡдничких, чак и апстрактних именица, од којих се овај генитив обично не појављује, и то у подсмеху, одступању од редовног казивања и сл.

Јѡси ли нѡбаљѡ ћѡ мѡло жѡнѡ? — Ћнеш ли ми начйњѡт мало спѡменика ѡцу? — Шѡасмо под ѡвѡ мѡло йзбѡ. — Да ми Мйлан не притрча у помѡј, нѡ би пѡпка од мене вићѡли. — Бѡљѡ е шѡка стрѡ нѡ нѡруче мѡлбѡ.

180. — У примерима какви су: *Јѡси ли ѡвѡ двйѡе чѡше усѡла?* — *Трѡбѡ ми сѡмо чѡша* и сл. изостављѡн је генитив (*двйѡе чѡше млиѡека, чѡша рѡкиѡе*) те они изрази *двйѡе чѡше, чѡша* не значе више, у овак-

вим ситуацијама, разуме се, предмете, већ количину нечега која у њих може стати, значе, дакле, „чисту“ меру.

181. — Генитив *мукā* у примеру *Измучен мукā мимо вās свѣтѣи* изгледа да је сувишан; ако то није и ако се то схвати као потенцирање израза, онда тај ген. има вредност инструментала; цела ствар би се могла и друкчије тумачити — као да је муке примао, „упијао“ у себе, па би онда оно „мука“ био партитивни генитив. Мислим да и у реченици *Не чини се дана оно дана* треба схватити као партитивни генитив (= не чини се лепа времена).

182. — Аблативни генитив употребљава се у ускочком говору и са предлозима и без њих:

- а) О тебе ме кастѣг нашѡ. — Нѣшто ми је гѡре од ѡвѣ свлѣтлости и влѣтра. — Тѡ е свѣла од урметѣна. — Нѣ морете никуј од рѡсѣ [и узрок]. — Она блѣжѣ ѡд влѣтра. — Жѣна му е ѡд Ашанā. — Свѣ ѡд кара и ѡд бригѣ лѣутѣ дѡшло ми је ѡну заплѣвāти [и узрок]. — Пѡблѣгосмо с крви [и узрок]. — Бѡгами ће бити од Тѣрчиѣ коѣвитѣз. — Утриѣк се од зимѣ. — Стрāшљиво е о [= од] дивѣнѣ. — Кипѣ јој сѣзе кѡ ѣ стреѣ. — Убила га мѣма ѡд камена. — Ми је сā срца волимо [и начин]. — З глāвѣ рѣба смрдѣи.
- б) Чѣвāј се пуштѣницѣ. — Бѡг те сачѣвѡ свāкѡг злā и нāпасти. — Чѣвāј се пāsā. — Бѡи се вампѣрā. — Бѡи се мрāка.

Свакако је и прилог *зглāвѣ* (страшно, ужасно) аблативног порекла (Пѡгѣбосмо зглāвѣ).

183. — И у другим приликама може бити изостављен предлог: Пѡшљѣ тѡ јѣдно ѣцѣ дѡље (= Пошљѣ то једно од ѣце доље). Има и у ускочком говору као и у нашем књ. јез. глагола и других речи уз које могу стајати два палежа:

а) сāvјетовати и сāvлѣтовати:

Сѣѣди га сāvлѣтујѣ да пѡзовѣ ѡнѡг сиромāшка. — Сāvјетѣј му да нѣ идѣ;

б) помѡћи, помāгати:

Пѡдметнѣ рамена да би му помѡгѡ. — Пѡмāжѣ му. — Помѡзи га. — Пѡмāжѣ га;

в) зāдисāти:

Зāдишѣ ме нѣкā āпа. — Зāдишѣ му мѣма;

г) зāдимѣти:

Сā ѣу ве зāдимѣти. — Сā ѣу ви зāдимѣти;

д) влѣровāти:

Јā тебе [= теби] влѣруем. — Нѣ влѣрѣј ме. — Јā влѣруем бѡга ѣстинѡга. — Влѣрѣјте ме дѡбро. — Ако ме влѣруете, свѣ бѣ те-нев! — Нѣ биг јој влѣровāла кѡлико кѣри;

ђ) учити:

Ўчѐ га ђаволу. — Ўчѐ га ђавола;

е) ићи:

Йдӯ га кърте. — Манѝто те кърте йдӯ. — Йдӯ му на̀ мѐбу;

ж) за̀пасти:

Ако ми за̀панѐ, виђеђеш шта̀ ђе о тебѐ бй̀ти. — Освѐтићу се ако ме за̀панѐ.

з) до̀ћи, по̀ћи:

До̀ђе ме шѐс ова̀ца. — До̀ђе ме крсташ. — Дошла те добра кърта. — Пошла му кърта. — До̀ђе ми сйн̀ й свиђета;

и) смѐтати:

Смѐтѐ саму [= сам му]. — Смѐтало ме;

ј) мо̀лити, мо̀лити се:

Нѐмѐ, мо̀лй̀н те. — Учй̀ни ми по̀ вољи, мо̀лй̀н ти се;

к) разӯмити:

Нй̀шта му на̀ окрес бй̀ђелѐга свиђета̀ нѐ мош разӯмити. — Нѐ могу да га разӯмй̀м;

л) слӯжити:

Сва̀к сѐбе нек слӯжй̀. — Нѐћу да ти слӯжй̀м.

љ) издеверати:

До̀б. о су ме издевералѐ ђвѐ цй̀пеле. — Дӯго су ми издевералѝ ђвй̀ ђпанци.;

н) во̀ља:

Во̀ља ти ђадити, во̀ља не ђадити. — Во̀ља те шѐђети, во̀ља те ићи;

њ) сра̀мота, сра̀м:

Сра̀мота ти ђе прштитѝ ђвӯ сирѐтињу. — Сра̀мота ме да му кђжѐм;

о) слично:

Слй̀чно тѐме. — Слй̀чно тѐга;

п) квіт: квіт по̀сла и квіт по̀сѐ.

184. — Уз глагол *лй̀чиши* имамо двојаке односе:

Он лй̀чи Йлй̀ [= Илији] и: Он лй̀чи на Йлй̀у.

И у изразу *сам себе* колебају се падежи:

Она са̀ма сѐбе мӯчй̀ и: Она са̀му сѐбе мӯчй̀.

Уз глагол *судй̀ши* не долазе акузатив и датив, веђ само датив; дакле: *Судй̀ше ми*, а не: *Судй̀ше ме*.

Два падежа (генитив и акузатив) сређемо у изразима који се са̀стоје од глагола *сй̀аде* (*сй̀ало е*, *сй̀ађе* итд.) и именица *виђа*, *блеђа*, *рй̀ђа* и сл.;

Стаде блѣка оваца̄ и: Стаде блѣка овце,
 Стаде рѣка крава̄ и: Стаде рѣка краве,
 Стаде пѣска зми'ѣ и: Стаде пѣска зми'у,
 Стаде вѣка Нѣколѣ и: Стаде вѣка Нѣколу,
 Стаде Мѣлицѣ вѣка и: Стаде Мѣлицу вѣка.

Колебање постоји и у случајевима какви су: *брига за ђецом и брига за ђецу, мом оцу њстѣи сѣрѣц и мог оца њстѣи сѣрѣц* итд.

И у другим приликама сусреће се потпуно иста семантична вредност два различита падежа:

Оталѣ нѣкат љ ледину и: Оталѣ нѣктом љ ледину.

Ова подударност и идентичност значења долази од подударности ситуације коју ова два падежа обележавају у овом случају: *зариѣи нокатѣ у ледину* и: *зариѣи нокѣом у ледину* у суштини је иста радња.

Уз показне речце *ѣво* (ѣвѣ), *ѣто* (ѣтѣ), *ѣно* (ѣнѣ), *глѣ* и у сличним ситуацијама могућа је, као и у књиж. јез., употреба генитива, номинатива и датива:

а) *ѣнѣ наѣшѣ јагѣ*. — *ѣнѣ ти шкѣлѣ*. — *ѣно ножића*. — *ѣво чѣшља*.
ѣно ѣ сад сѣи'ѣга на Јаблѣнову вру. — *ѣно тѣлѣдѣ вишѣ кућѣ*.
 — *ѣно крѣмета код' кућарѣ*. — *Глѣ ти кучкѣсисѣ што не дѣѣ*.
 — *ѣно кѣсѣ уз навѣљак*;

б) *ѣно ти лѣнац на при'ѣи'ѣску*. — *ѣво чѣшалѣ, лѣлѣ*. — *ѣвѣ пѣна кућа*.
 — *ѣно тѣлѣ у грау*. — *ѣвѣ оглѣдалѣ, Гајѣ*;

в) *ѣво њѣму, а ѣво и тѣбе [= теби]*. — *ѣто Мѣлицѣ да прѣде*.

185. — Једна врста посесивно-етичког датива која се употребљава при изрицању клетве, негативне или позитивне жеље итд. — врло је обична у ускочком говору. Датив се често односи на говорно лице, али га говорно лице може употребити и за другога, тј. за особу која не припада њему, већ некоме другоме:

Врѣштила те зми'а мајци па не дану! — Не дѣчко зѣрѣ мајци!
 — Пѣшка те ѣбила оцу! — Не види'о дѣма ђѣду! — Не дигѣ се сѣстри с тѣ пѣстѣлѣ! —

186. — Близак је дативу комоди (Она данѣс плѣсти Дрѣгоју и Вѣлу) датив намсне:

Бѣрѣм штѣр крѣмету. — *Прибави'о сам гѣведима сѣ'ѣно за крѣну*.

187. — У наменски датив спадају и дативи у овим примерима:

Бѣѣ ви рѣчку дѣста. — *Ѡѣ ли бѣ [= бити] мли'ѣка рѣчку?*

188. — Уз инфинитив се појављује датив у функцији номинатива или инструментала:

*Злѣ живљѣти, гѣрѣ ѣмри'ѣти, а најгѣгѣ стару ѣмирѣти*⁸.

⁸ Исп. Маретић: *Грам.*, 1899, 550.

189. — Окончање неког процеса или неко стање може се обележити дативом место генитивом са предлогом *до*:

Нџ'е те тџмѣ дџџерџла ни глџд ни жџџа, нџ брџга за џџџџм.

190. — Обично је врло лако запазити разлику између заменичког енклитичког (нешто ређе и неенклитичког) датива и етичког датива, и поред тога што су ове две врсте датива, у неку руку, сродне. Кад се каже:

Ли'џпа ти 'е сџпа. — Дџли ми џџволу џнџ лџваду. — Жџна му е од лџдџ [= добрих лџди]. — Њџму е жџна џ другџме стању. — Отац ми вџј нџкуј нџ море. — Врџти'џ му се сџн из вџјскџ, и сл.

— онда је јасно да у свим тим примерима имамо посесивни датив. Исто тако, кад се каже:

Јџ ти зајавџм џвце у Брџкџ. — Џнџ ти 'е вџликиџ вџџара. — Џтлџ ти не изјџвљујџ. — Слџ, рџзлџ, и џто ти живџта!

— јасно је да ту имамо етички датив. Међутим, кад се каже:

Нџни'џ сџнти [= сам ти] кџ [= код] зџта

— не можемо сигурно рећи је ли ту у питању посесивни или етички датив. Ако је у наведеној реченици етички датив, онда она може значити и да сам нођио код свог зџта, а ако није у питању етички, већ посесивни датив, онда наведена реченица значи само да сам нођио „код твог зџта“.

190a. — Изгледа да ни вокатив са својим чврстим формама, јасно одвојеним од других падежних форми, није у стању да „вечито“ остане неприкосновен, нетакнут, тј. да му систем остане ненарушен. У Ускоцима се могу срести вокативни номинативи као: Како си, дрџг? — Мрш, Тали'џнац! и сл., први од времена НОБ-а, а други још од раније. Ово, разуме се, још ни близу не значи да је на помолу неки процес нивелације вокатива и номинатива, али су интересантни наведени симптоми могућности те нињелације. Томе треба додати хипокористични вокатив типа *мџј Гајџ* који представља врло озбиљно одступање од система вокативизма у ускочком говору. Овај вокативни номинатив или номинативни вокатив развио се у самосталну категорију: мџј брџле, мџј Мџро, мџј Гџвро итд. (исп. у другим говорима: мџј Бџрко, мџја Гџна, мџја Дџра м. Бџрко, Гџно, Дџро итд.; или *синџиђу слџткџ* м. сџнџиђу слџткџ).

191. — У конструкцији *Не ва'ља се сџба брџсаџи кад џдлазе гџсџи*, у којој се иза израза *не ва'ља се* употребљава инфинитив, сретамо номинатив (*сџба*), а акузатив се не употребљава и поред тога што то захтева глагол *брџсаџи*. Исто тако *Не ва'ља се зми'а уби'џи* (а не: зми'у уби'џа-ти), *Не мџре се Мџлика осуђџваџи* (нема појаве: Не може се Мџлику осуђивати).

Ја знам да израз *за сџда ви'ека* у реченици *Тџ се нџће нџђи за сџда ви'ека* и сличним значи: *док је века, никад*, али не знам природу те кон-

струкције. Очигледно је да предлог *за* има своју службу као у изразу, нпр., *за владавине Лазарева*, и да је оно *суда вијека* ген. једн., али није јасно каква је веза између ова два генитива.

ПРЕДЛОЗИ

192. — У овом говору нема ни трага од старог локатива: *ио кућа*, *ио ливада*. Исто тако нема ни појаве: *Идем у соби* (лок. м. акуз.).

193. — Б. Николић⁹ је констатовао да се у мачванском говору предлог *за* употребљава са ген.: за *зимѐ*. И М. Мословљевић¹⁰ констатује то исто за поцерски говор: за *курџа*, за *моје кућѐ*, за *ови(х) људи*, *није за козѐ сѐно*. За ову појаву зна и ускочки говор:

Бџљѐ би бџло да су за њѐ бџљѝ. — Ако е за смрти, ни љѐкар му нѐће пџмој. — Трѐба му ђубриво вѐликџ за тогџј. — И тџвница е за љџди. — Није то за Николѐ. — Што би џви пџс бџјџ дџбар за тора. — Џнѐ виџе су дџљѐ за вџра. — Стџјџ биг џвџ потрџбушину за гусџлџ. — Очџпај ми дџлке за гусџлџ. — Лџкшѐ за живџта. — Џвџ е дџбро за живџта. — Није за продаѐ. — Пџгано и за сиџена и за жита. — Спорџш је дџбар за ранѐ. — За сџмѐ пџшѐ вџљџ за гџј нџвац. — Тџ ѝмџ дџста сиџена за јѐднѐ кџ џвѐ. — Да ми бџ укџсита за јѐднѐ кџ џвѐ. — Испџлиџ е, није за живџта. — Бџџе џџе сиџена за пџврѐ. — Џвџ е дџбро за пѐпѐларѐ. — За љџди је чџс, није за погџнѝ.

Као што се види, у већини наведених примера предлог *за* има наменско или комодно значење¹¹. Није, међутим, искључена ни књижевна употреба предлога *за* у овом смислу:

Дџбро е џвџ за жита и за кџсидбу. — Донѐси ми двџтри сџпџа рџжанѐ слџмѐ, трѐба ми за штуру. — Тџ е џбџвница за кџ џну. Оставџћу га [мушко јџгње] за прџча [пџ џа, џвна за приплџд]. — Дџвео га за нџјамлџка. — Тѐшѐ нѐшто за дрџжалицу. Кад није у питању намена, изостаје и ген.: Нијѐсу се мџгли наџдџити кџи џе е џзѐти за жѐну.

194. — Ево још неколико служби предлога *за* у ускочком говору:

а) предлог *за* + акуз. у вредности предлога *о*:

Њмџ јѐдна за Вџса лџжљивџ прџча. — Кад ми се прѐвџнѐ свџјѐс, ништа нѐ знам за сѐбе. — За ме се гџворѝ да сам прџзница. — Није смѝјџ кџзат ниџкоме за цџреве кџџѐ уџи. — Сџ да ти за џвамо пѝшѐм. — За биѐли свџјѐт нѐ зна ништа. — Тѝ нѐ каеш за мѐне.

⁹ *Мачвански говор*, СДЗБ XVI, Београд, 1966, стр. 190. и 284.

¹⁰ *Ацкенџјски систем џоцерског говора*, Београд, 1928, стр. V.

¹¹ И Николићев и Мословљевићев примери гескузују то значѐне. Б. Николић то и констатује („За изрицѐне намене у мџчванском гесеру најчѐшће се употребљава предлог *за* + ген.“, 284).

б) Место ка коме се кретање усмерава или одређује обележава се и предлогом *за* с акуз.:

Ће за Београд. — Је ли ти другарица пошла за Америку? — Ови пут вди за Пиву. — Оћу да идѣм за Буковицу. — Слѣчио се за Нишић.

У свим тим примерима место *за* може стајати и предлог *у* (Ће у Београд. — Је ли ти другарица пошла у Америку?). Али та два предлога могу бити комбинована:

Ако крѣнѣш за у Америку, ђли ми писати?

в) Предлог *за* служи за изрицање намене (сврхе, циља) и у другим приликама:

Оставићу га [мушко јагње] за прча [праза, овна за приплод]. — Довео га за најамлика. — А. Штанѡ рѡди? Б. Ђ, тѣшѣ нѣшто за држалицу. — Саво ће за гѡведима, а ти ћеш за јагњѡдима.

г) У овим и сличним примерима:

Отишѡ е за ђѣцу. — Оѡде за косу. — Потрчи за везу —

предлог *за* служи за изрицање намере; он ту значи исто што и предлог *ио*.

д) У примеру *Он рѡди за Пѣшра* предлог *за* значи: *у користи*; то је ген. комоди. Међутим, тај исти пример може значити и нешто сасвим друго, тј. предлог *за* може у њему значити: *место, уместо*; ту, дакле, предлог *за* има значење замене.

ђ) Примери какав је *Иде за Милиѡм*, у коме се изражава кретање иза Милиѣе, позади ње, повукли су за собом и примере какав је: *Иде за послов* [= иде да свршава посао или: иде да тражи посла].

е) У примерима:

Нѣ кри се за њга. — Сакрио се за кућу. — Кућа му е за гѡрѡм и сл. — предлог *за* значи што и: *иза, с оне сѣране*.

ж) Дотицање нечега, било обухватањем или на који други начин, изриче се предлогом *за*:

Светилиа [= свети Илија] свѣжѣ Дуклиана за стѡнац. — Није ни мајку за сису љио. — Ђио ме за срце (фиг.).

з) Предлог *за* употребљава се у ускочком говору у значењу: *у љоку, док ѡраје, за време* и сл.:

Да ѡвѡ покосимо за лада. — Нѣћу за живѡта. — Стѣгли смо за дана у Кравицу. — Покупили смо ѡткосе за ли'ѣпи'ѣ данѡ.

Такав је предлог *за* као префикс у прилогу: *зѡвида*.

и) Предлогом *за* изражава се доста често узрок, тј. употребљава се у служби предлога *због, око* и сл.

Пѡснађашѣ се за мѡлѣ чѡнчицу. — Трѣба га кѡзнити за при'ѣкос. — Дѡшу ће ти љзѣти за пѣ дивѡрѡ. — Ништа за тѡ нѣмѡј рѡмати.

ј) Предлог *за* употребљава се и у изрицању цене и сл.:

Прѡдѡ ѿг за шѡс иѡбадѡ. — Купио санга [= сам га] за осан стѡтѡнѡ. — Нѡ биг учињѡсѡ тѡ за би'ели свѡ'ет. — Нѡ за живу главу!

Том значењу прикључује се и значење мере:

Ѡстѡ ми ѡе живот за длаку. — Ни'ѡсмо зѡр запѡли за тѡ пѡ кила јѡчма!

к) За = по, на:

Ѡћу ако ти ѡе тѡ за вољу.

л) Из примера:

Ўдѡта за Јѡваном Би'елића. — Ўдѡла се за Нѡколу. — Она е за Нѡколѡм. — Кад је дошла за Сѡља, ѡмала е триѡс годѡнѡ. — Пѡбљѡгла за Блажа Грѡдинића —

— види се да се уз глаголе *удати*, *удати се* итд. употребљава предлог *за* час са инструменталом, час са акузативом, што зависи од смисла и смера самих глагола.

љ) Није ретка употреба предлога *за* у значењу прилога *колико*, тј. за изрицање количине:

Мѡже да ѡрадѡи за трѡицу. — Нѡмѡ мли'ѡка ни за трѡћину.

м) И при изрицању замењивања једног бића или ствари другом згодно стоји предлог *за*:

Прѡва чоѡка нѡодѡиш за крѡва.

н) Предлогом *за* може се и указивати на нешто:

Тѡ ми ѡе за чудо. — Тѡ ми ѡе за дѡвно чѡдо.

195. — а) Предлог *у* може казивати потицање, добивање нечега од некога; у таквим приликама овај предлог може бити замењен предлогом *од*:

Пѡзѡјмѡи у мѡне нѡвац те купѡи шѡме. — Ѐскѡ мли'ѡка у Мѡње Рѡстића. — Ми смо ѡ ѡѡг ѡзѡли лѡваду. — Измѡми'ѡ би ѡ кѡрвѡ кѡпѡле. — Тѡдѡ ѡн загрѡжи ѡ бога крштѡницу. — Запрѡси'ѡ ѡвѡѡјку у Алексѡнѡ. — Купи ѡ Бошка.

б) Примери какви су:

Ѡнѡи дѡн јѡ сам ѡшѡ у дрѡва. — Ѡтишли су ѡ рибе — у којима се износи циљ, сврха и у којима предлог *у* има вредност предлога *за* и *ѡ*, — сасвим лепо леже у осећању ускочког човека.

Питање односа предлога *у* и *на* није издиференцирано ни у ускочком говору. Ако се неко место налази на терену вишем од места на коме се налази говорно лице и, особито, ако је то место равно или зарављено, онда је обичан предлог *на*:

Ѐдѡм нѡ Барѡ. — Ѡтишѡ е нѡ Стрѡг. — Нѡколина е кѡћа нѡ Барѡма. Међутим, ако је место ниже од места гворног лица, онда је обичнији, макар место било и зарављено, предлог *у*:

Шћѐрō е сй'ено у Барѐ. — Он живи у Стрѹгу.

Али кад се нека форма учврсти, углавном на бази овога што смо рекли, онда се употребљава само она без обзира на то где се налази говорно лице, ниже или више од места које се у говору помиње. Тако се каже *Їдем на Бӯан* и онда кад се говорно лице налази горе, у брдима, дакле на већој висини од оне на којој се налази Боан.

Постоје и разни други чиниоци од којих зависи употреба предлога у односно предлога *на* у овом смислу. Тако ће се рећи: *Їдем у Плевља* (рецимо ради какве куповине) и *Їдемо на Плевља* (у бој, у борбу). Исто тако рећи ће се: *Їдемо у ра̄и* и *Їдемо на ра̄и*. Свака конкретна ситуација пружа могућности за ближе одређивање употребе ове врсте ова два предлога.

в) Предлогом у често се одређује какво бављење, занимање, вршење каквог посла и сл.:

Бй'о сам у мљесечаре [регрути који служе месец дана]. — Били су у прѡшевину.

г) У приказивању својстава делова тела и разних односа у њему погодна је употреба предлога у:

Дѡбар у снази. — Црвѣнкас у лицу. — Рѡм у деснѹ нѡгу. — Валичан у памѣти. — У телу е дѡбар. — Мй'ења се у лицу, ђе да умрѐ.

Слично томе, у приказивању вредности некога или нечега опет се згодно употребљава предлог у:

Како е батљив у жени! — Нѣмā навакѐ у ђеци. — Їмā берй'нет у малу.

г) Овим предлогом указује се на лице од кога се нешто очекује, у које се полаже нада, вера и сл.:

Їмала сам на̄д у Мираша. — Нй'кад не гѹби на̄д у бога, ни вљѐру у лѹде. — Вѣликѡ е њѐгово поуздање у Милицу.

ђ) И при процени тежине нечега употребљава се предлог у:

Нѣмаше у њѐму пѣт кй'лā. — У ђвѡм сй'ену ймā триѣс товāрā.

е) Спољно дејство на нешто обележава се предлогом у:

Отѹкѡ сансе [= сам се] у рѹку. — Уби'о се у кољено.

196. — а) Предлози *од* и *из*, показујући одакле нешто потиче, тим самим могу значити узрок (у овом значењу предлози *од* и *из* често се могу заменити предлогом *због*), повод, начин вршења радње и сл.:

Свѐ што бй'вā, сѹдбина е крй'ва, али млѡгѡм ђд' памѣти бй'вā. — Тѡ е учй'ни'о из лакѡмислености. — Свāшто ће учй'нити из пацāлука. — Уради'о од инāта. — Не бй'ѐ се ђн [во], нѡ ће узманути ђд мѹā. — Мй се не стй'дй'мо ђ тогāј. — Дѡђѐ му да умрѐ ђ тѐ те-гѡбѐ. — Нѣмѡј се ђдā ме гри'ѣшпити. — Нѐ мош нй'шта ђд вљѐтра.

б) Предлошке синтагме са предлогом *од* као:

Он живи од^г поштенога свѣга рада. — Он живи ђ десѣт свѣѣг нокатѣ. — Мѣже ли се живљет од^г спѣвања?

— примери су за типично начинско значење.

Слична је тој употреби предлога *од* употреба предлога *о* у примерима:

Он би ђ томе живи^о вѣсѣ вѣ^{ек}. — Ђво, ђстани о јѣдној крѣви.

в) Примери за изрицање порекла као:

Ѓд наши^ѣ нѣко нѣ рѣди без јѣ. — Пушти тѣле од Зѣруљѣ. — Она е од лѣзѣ Нѣмањѣна. — Ђзѣ ѣвѣѣку о дѣбри^ѣ љѣдѣ. — Она е од Струњѣшѣ

— обични су у ускочком говору, док су примери као:

Закѣначи^о кѣд бѣна ђд Грбљѣ. — Пѣшље тѣгај ѣвѣѣка ђд Грбљѣ бѣна ѣзнесе тѣстѣменѣт пред нѣрод,

— који такође спадају у групу примера са значењем порекла, доста ретки и, вероватно, књишки.

г) У примеру:

Бѣло е ѣж ѣѣг [Васѣѣвиѣна] дѣбрѣг љѣдѣ

— предлог *из* значи, очигледно, исто што и предлог *међу*, али је до тог значења дошло преко значења потицања. Као да се хтело рећи: било је међу ѣима људи који су изашли на глас, који су се издвојили из масе и сл.

г) У реченици *Мѣли^о сан га из два ѣѣѣа* предлог *из* у изразу *из два ѣѣѣа* сувишан је, јер *из два ѣѣѣа* значи исто што и *два ѣѣѣа*, иако се мора рећи да он ту у извесној мери потенцира значење и опомиње на дистрибутивност. Ни у изразу *из ђнѣг сѣѣѣа* (Крѣнуо из ђнѣх стѣпѣ) предлог *из* нема неко особито значење, већ цео израз значи: сместа, ђдмах, не часѣћи часа.

ѣ) Обично је такође количинско значење предлога *од*:

Пѣд ѣѣм бѣсѣн од ђкѣ. — Дѣли су вѣла ђ двљѣста кѣлѣ. — Свѣ су му си^ѣна од^г по пѣдѣсѣ тѣвѣрѣ. — Ѓвѣ е спѣмѣнѣк од мѣлеѣна [= кошта милион].

е) Слично се употребљава предлог *до*, али са изразитим значењем процењивања:

Умѣ у ѣѣму до пѣдѣсѣт ђкѣ.

ж) У примерима *Ни^ѣ му мѣнѣ да е ђѣ цара* и сличним предлог *до* значи: код, крај, а у примерима *Ни^ѣ ѣѣ сѣѣло до мѣне* и сличним предлог *до* значи *за*.

з) У примерима:

Нѣје од раскида. — Биће данā од мегдāна. — Купи ми једне кārте од игрē

— предлог *од* употребљен је у служби предлога *за*.

и) Од=о:

Нē биг од њēга ђтрла нѡгу, а нē да га ўзмēm,

— са функцијом предлога *о* баш као у примеру, рецимо:

Орњō се кѡњ о мēне.

ј) Иако, бар формално, изгледа да је у примеру *Пукла од ēган шѣка* [= брука] у питању генитив потицања, ипак је у ствари предлог *од* употребљен у значењу предлога *о*.

к) Од = са:

Кўкў мēне, од живѡта штѡ ћу! — Виђећеш ти шта ће о тēбе бити! — Нē знīm шта рāдīm сām од сēбе.

л) Обична је употреба предлога *о* у случајевима:

Ѓбљесї пушку ѡ рамо. — Ѓбљесї клўпка о чїви'у и сл.

— али је ретка у примерима какав је овај:

Свē о сēбе тўри брēме,

— у коме је *сēбе* лок. и где предлог *о* значи исто што и предлог *на*. Вероватно је дошло до овакве конструкције зато што је значење глагола *шурїши* схваћено овде, макар и несвесно, као значење глагола *обесїши*.

197. — а) Предлог *су* (арх.) у значењу предлога *због*:

Сў тогā су се пѡсвадїли. — Мѡрā бити сў тогāј да е бїло.

б) То значење има, разуме се, и савремена форма тог предлога: *с(а)*:

Пѡбљего ѡвамо с крѡви. — Ш њē свē ѡвѡ бї. — Толїкѡ су ме резїлили с тēбе. — Он ће се с мālē ствāри наљўтити.

в) Није тешко видети да се ово значење развило из значења *потицања*.

г) Предлог *с(а)* употребљава се и у значењу „против“:

Бѡрилицмо се ш Њēmцима. — Са овāквїма е лāко рāтовāти. — Кѡ ће са ѡнѡм јāкѡм ашāнскѡм! — Да се јā ѣзби'ем с педēsет Ашāнā! — Тѡ е бїло кад смо рāтили ш Њēmцима.

Ако не би био присутан контекст, одређена ситуација, сазнање ко је пријатељ а ко непријатељ и сл., реченица *Са овāквїма е лāко рāтовāти* могла би имати два значења: 1. са оваквим (= добрим) борцима лако је извојевати победу и 2. лако се борити против оваквих (= слабих) бораца.

д) Предлог *с(су)* као префикс у неким сложеницама показује да неко има оно што значи реч којој је он префикс, да је бременим тиме и сл.: *жђейна, сйдопа, сјагња, суждребна, скдйна* (одатле *скдйница*), *сйрасна, суйрасна, сјужан* итд.

ђ) У другим сложеницама тај предлог *с(а)* као префикс означава свршетак, довршење, достасалост и сл. радње: *сазреши, срадиши, сасйарйши, сасйлейши, сасуиши се, сасуиши* итд.

е) Аблативни генитив с предлогом *с* обичан је у ускочком говору кад је у питању и време откад ће нешто почети да се ради, врши и сл.: с неђеље [= од неђеље], с понеђељника, с прђећа [од пролећа, или у пролеће: *Тд ћемо тдмо с прђећа*] итд.

ж) Генитиви ове врсте: *Украли звдо с цркве* имају вредност при својних придева: звоно с цркве = црквено звоно.

з) У примерима као:

Кумйн те са бджи'е странѐ. — С мдѐ странѐ неће ти бити криво, — у којима предлог *с* вреди као предлог *од*, аблативно значење је по мерено у правцу субјекатске функције дотичне синтагме.

Предлог *с* је обичан и у изрицању онога што представља предмет нечијег бављења, ангажовања око нечега и сл.:

Не знам шта ћу зймус с оволикйм малом. — Ако чунѐм да се не владаш добро, ја знам шта ћу с тдбѐм. — Не спрдај се, јадна, с дви'ем герѐлом! — С дѐвѐм нйвѐм је лако — йдѐ раѐник крѐж љу кѐ крѐз јарину, али ни'е с онѐм у Бари — спѐкла се кѐ камѐн.

и) У Ускоцима нису ретки ни овакви примери:

Они'е [= он нам је] с тѐрета. — Тд ни 'е з дангубѐ. — Они су ни с нагрђа.

Тако и у прилогу *сйѐрейшиѐ*. Као што се види, те реченице значе: он за нас представља терет итд. и предлог *с* значи ту *на*: он нам је на терету и сл.

198. — Предлог *на*, поред других значења, може имати и ова:

1. *за*:

Дѐ нѐвац на наке тандари'е;

2. *код, у*:

Кѐга си дстави'о на кући? — Како ти 'е на дѐму?;

3. служи за изрицање упослености, заузетости неким радом, око нечега:

Онѐ су јѐј ђѐца на шкѐбли [= школовању]. — Помѐгошѐ ми на кући [тј. у раду при подизању куће]. — Бйли су у Милана на рѐчку;

4. или за означавање начина рада или збивања:

Ѓѐте ли кѐћу на дѐме или на ластавицу? — Они потрчи на врат на нѐс.

У примеру *Ћио вљѣтар би'ѣ на врѣѣа* предлог *на* значи исто што и *кроз*, док се у примерима какав је *оѣалѣна на јѣзѣку* предлогом *на* с локативом указује на предмет таквих и таквих особина.

199. — Ево и неколико значења предлога *ѣо*:

1. после:

Пò Бурђеву дѣну ѣспртљали су у Кòрита. — По дѣнас нек мѣслѣ òни;

2. с локативом означава места у којима се нешто ради, збива и сл.:
Зѣпливѣле òвце по дòлинѣма с вѣликòм трѣвòм. — Нѣ'е рòдило без пò гноинѣма. — Ћшò е пò кућѣма и позѣвò на сѣстанак;

3. служи за изрицање дистрибутивности:

Ћште ѣм по четириѣта до нѣ Нѣгобују. — Заврзли су по двѣ јѣрма вòлòвѣ. — Свѣ ће òн дѣѣку пò дѣлаку;

4. за: науѣчени'е пò ѣга, ушечени'е пò ѣѣг;

5. обична је ѣгова употреба за изрицање цене, погодбе:

Нѣјпри'е нѣ дѣла га пò иѣладу дѣшѣрѣ.

200. — Ј. Вуковић вели за говор Дробњака и Пиве: „У овом говору, рекао бих, нема предлога с дативом“¹². Ускочки се говор, суседан говору Дробњака, супроставља тој констатацији:

Нѣвѣла си сѣ'ено ка Грацу. — Пòбљегла к рòдитељѣма. — Упути'о се ка чечѣру. — Потрчи òн к òнòј вòди.

201. — У Ускоцима постоји предлог *лѣше*¹³ са ген. у значењу: сем, осим, изузев:

Ћскопѣла му се кућа лѣше Јòвана и Мѣрка. — Лѣше и тѣцѣ у гòри. — Увѣли'о ми се кѣмѣн у дòм лѣше òвòг òстѣтка. — Свѣ муња убила лѣше òвѣ òецѣ. — Кућа ни се у црно зѣвила лѣше тѣбе.

То је негдашњи парт. през. *лѣше* од глагола *лѣшиѣти* који овде, поред других значења, као и глагол *зѣлѣшиѣти*, значи: сачувати, закловити од невоље: Лѣши ми, бòже, òвѣ сирòтињу. Преко партиципског значења и службе стигло се до препозиционе, па се после задржала предлошка, а партиципска се изгубила.

202. — Предлог *ѣуѣи* (ка, према, у правцу) често се употребљава у ускочком говору:

Сѣ ѣу пѣт ѣѣ. — Окрѣнуо е лице пѣт вљѣтра. — Тадѣ òн пѣт мѣне. — Скòчи òн пѣт ѣѣга. — Òн òндѣ пѣт Пѣтра.

Оно чиме се овај предлог разликује од других јесте то што према потенцијалном акценту других предлога стоји константни акценат овог предлога.

¹² ГПД, 82.

¹³ У Ј. Вуковића: *лѣше* (ГПД, 82).

203. — Турска реч *sebeb* (*sebeb*, *sebet* = 1. повод, 2. ради) постоји у ускочком говору као предлог с ген. у облику *себей* и *себе*, а у значењу *због* и *ради*:

Врати'о се себѣтогај (<себет тогај). — Себет чѣга е дѣлази'о? — Сѣбе шта си йшѣ у Колашин? — Дѣшла сам себе Миџа. — Сѣбе шта си ме тражи'о? — Дѣшѣ е себе тебе. — Ёво радѣм сѣбет вас. — Ни'е мѣгла себет нѣга.

Ови примери, узети овако сами за себе, без контекста, не пружају, готово, могућност да се одреди кад овај предлог значи *због* а кад *ради*. То је могуће учинити у свакој конкретной говорној ситуацији. Тако је у примеру:

Ўватили ђвце у комуну, па се поклтали себет комунa

— очигледно да предлог *себей* значи *због*. Помућеност значења овог предлога долази и од помућености значења предлога *због* и *ради* (*рад*) у ускочком говору. Има, разуме се, и овде употребе ових предлога у духу књижевног језика и то потпуно несвесно:

Нѣ мећѣ ђн завѣјушу рад стѣдѣни [књиж.: због студени]. — Сѣ'а-ла јѣчам рад кѣкошакѣ [тако и у књиж. језику]. — Забрѣњено радѣ комѣтѣ [књиж.: због комита]. — Ни'е ми рад тебе нѣ рад мене [тако и у књиж. ј.]. — Дѣшла е радѣ нѣга [могућно и једно и друго]. — Нѣмѣ рад мене (и: *рад мене* и *рад мене*). — Нѣмѣ рад Ашанѣ [= да не би Ашани чули; књиж.: због Ашана]. — Тѣ е рад здравља [књиж.].

204. — У овом говору постоји, додуше у ређој употреби, мало необичан предлог *йовољу* с ген., у значењу: у вези са, што се тиче:

Пѣвољу нѣнѣ ђдлести, мѣгла е јѣш живљети.

205. — Поред врло обичног предлога *крај* постоји и предлог *скрај*:

Јѣ се скѣжѣла скрај мрѣца.

206. — Иза предлога *йрема* стоји ген. у ускочком говору:

Она ни'е према нѣга. — Шта е тѣ према бѣскрајнога врѣмена?! — Ни'есам се лѣ'епо пѣни'о према ђни'ег пѣдѣкѣ. — Чѣек мѣра ђстати мѣран према највѣћѣга успѣка, а йсто такѣ и према највѣћѣга нѣуспѣка. — Према карѣтѣ мѣраш да говорѣш. — Према приѣатѣлѣ и дѣчек. — Ни'е бѣ'о према нѣга како трѣбѣ. — Чѣек се упрѣлѣ према врѣмена и приѣлѣкѣ. — Рѣвнѣње према брѣкѣ кума Спѣсоја. — Чѣтѣвѣ Земља не прѣстѣла према прѣстора ништа. — Према брѣја ѣѣѣ пѣстѣлајѣ се учѣтели. — Према чѣѣка и дѣчек.

Тако и предлози: *сѣрам*, *насуѣрой*, *сѣрема*, *сѣоред*, *йорад* и сл.: Нађи како чѣлѣде спрам тебе [= себе]. — Насупрот тѣга стѣй

Ћви¹ек мѡја ведрѡна. — Онѡ мѡнче спрѣма злѡта [= као злато].
— Ђно га спѡред навѡљка. — Ытѡ сам пораѡ себе.

Ја мислим да и у прилогу напремѡсе¹⁴ имамо комбинацију предлога *наѡрема* и ген. се.

207. — Предлог *исѡред* употребљава се у овом говору као и у књиж. језику:

Пѡбљеже лѡсица испрѣд кућѣ.

Пѡздрави га испред мене. — Пѡздравите ѡг ѡспред нас. Поручите ѡм тѡ испред цѡлѡг ѡвѡг краја. — Рѣци му тѡ испред ѡвѡг нѣсретнѡг народа. — Пѡздрави¹о санје [= сам је] испре тебе.

208. — Предлог *ѡреко* (*ѡрео*, *ѡро*) употребљава се као и у књижевном језику:

Не мѡгу ти вѡише ни прѡ прага. — Јѡ кѡ бѡза преко Глава дѡн-нѡј, дѡн-нѡј. — Пројави¹о е ѡвце преко наши¹ѣ вртѡча.

— а сусреће се често и у значењу надмашивања неке мере:

Нѣ треба ништа чѡиести прскѡ мљерѣ. — Нѣмѡј прѡ ѡзма. — Тѡ е бѡло преко свѡкѡг ѡзма.

Бѡло е преко триес другѡ на гувну.

209. — Именица *нѡћ* (*нѡј*), а понекад и именица *дѡн*, може стјати и акуз. место ген. уз овај предлог:

Ѡстѡ е прѡ нѡј ѡ си¹ену,

— иначе је редован ген.: *ѡреко ѡѡа* (*ѡрѡ ѡѡа*), *ѡрѡ зѡмѣ*, *ѡреко дѡна*, *ѡреко нѣђељѣ*, *ѡреко гѡдинѣ*, па и: *ѡреко нѡћи*.

210. — У изрицању нечега што као да не постоји, иако у ствари постоји, често се употребљава предлог *код* (са допусним значењем: мада, иако):

код ѡчѡ без ѡчѡ [неписмена], кѡт кућѣ бѣс куће [не могу да се користе њоме зато што у њѡј други станује], код рѡкѣ без рѡкѣ [заболела ју је па не може да ради њоме], кѡд нѡжѡца бѣз нѡжѡца [позајмио их комшија, не враћа их, па они сад немају чиме да стригу овце] итд.

Паралелитет *код* — без није обавезан:

Гладуе код толѡкѡг имѡња. — Јѡ сам ѡдрѡва код ѡчѡ [неписмена]. — Слѡеп код ѡчѡ.

¹⁴ Вук, Рј.: *наѡремѡсе* (на према се) *gegenüber vor sich hin*, е *regione praesentis*: погледај де *наѡремѡсе*: не видиш ли ми ѡе оваца. У РЈА, у обради Т. Маретића, речено је да је „напрема *praesentis*. исто што према“ и да се употребљава као ген. (А ево ти млади Црногорци, иде један напрема другога, Огл. ср. 233), као и са акуз. се па се наводи доста примера. Мислим да је, у најмању руку, спорно то тврђење.

211. — Предлог *уз*, поред месног, просторног значења, у Ускоцима се често употребљава и у временском значењу означавајући при томе читаво време које се казује именицом уз коју стоји овај предлог или део тог времена:

Ќвѝ ћемо ђпрести и изѝткати уз пѝсте,

или значи: за време, у току и сл.:

Тѝ е бѝло ѝз рѝт.

212. — Предлог *око*, поред других значења, често се употребљава и у изношењу каквог предмета спора (у значењу „због“):

Пѝсвађишѝ се око мѝђѝ. — Ниѝесу се мѝгли накѝнчати око нѝ-
какиѝ пѝрѝ.

Без се употребљава у овом говору и као предлог, и то као у књижевном језику:

Нѝ може ѝћи без мѝне. — Чѝек без рѝкѝ. — Ѐгрѝли су се без
Милицѝ. — Дѝшли су без Мѝлана. — Тѝ нѝћу учѝњети без Гѝврила;

или дијалекатски:

Ниѝеднога нѝ биг без Гѝврила [= сем Гѝврила]. — рд погѝни нѝшта
бес пѝгѝни. — Нѝшта без грѝбља [= сем грѝбља]. — Нѝшта тѝ
нѝѝе бѝло без бѝљегѝ. — Нѝшта без глѝба [= само глѝб].

213. — Темпорална служба предлога *иза* није честа, али је доста
очљива:

Нѝ мош закѝчит рѝонѝком без ѝза сниѝега [тј. кад снег окопни].
— Стрѝћи ћемо тѝмо иза нѝђелѝ. — Изѝ тога нѝстѝпѝ вѝликѝ ври-
ѝеме [= невреме].

Ево још неколико примера употребе предлога уз генитив:

Нѝ док сам јѝ жив, веј након мѝне. — Пѝшље тогај мѝнци се пѝ-
чешѝ тѝрати. — Пѝпѝ се сврг ѝега. — Одјѝднѝм се нѝшошѝ ван
грѝба. — Тѝр је бѝѝо начѝњен крѝј кућѝ. — Ѐто ти га покрај тѝ-
бе. — Трѝба нѝшто да ѝстанѝ и након нѝс. — Ѐди тѝ мљѝсто ѝега.
— Бѝѝо е ѝн мљѝште [= стари лок.] мѝне. — рн је више Пѝка. —
Дѝликѝћѝ му ѝчи навр глѝвѝ. — Ѐжеде кѝ пѝшче ѝсим крѝста и
зѝкона. — Свѝжи га нѝже тора. — Што се изѝвѝш приѝе вѝдѝ?
— Лѝгѝ рѝоплѝн повр гѝрѝ.

214. — Предлог *ѝри* употребљава се овде и приликом поређења
значењу „према“:

Нѝмѝ нѝшта при вуни. — Штѝ е ѝѝемачкѝ при рускѝј сѝли! — Тѝ
си злѝто при ѝѝј. — рн нѝѝе нѝшта при тебе. — Кака е рѝза кѝ-
пѝвнѝ при ѝвѝме. — Тѝ е мѝло при што ће бѝти.

Упорѝђивање може бити и друкчије, темпорално на пример:

Јѝ сам сѝ дѝбро при ондѝ.

Овај предлог са речју иза себе може изрицати време вршења нечега у присуству некога:

Òвò не испр́ичах пр́и њима двòици.

215. — Предлог *мимо* употребљава се уз акуз.:

Їзмучен м̀у̀к̀а мимо в̀ас св̀ѝ'ет. — Н̀ѝ'е м̀ò̀гло мимо òвò ж̀ѐш̀ћ̀е б̀ѝт. — Н̀ѐћ̀еш м̀ѝм̀ò ме ж̀ѝву. — Òн је на̀гр̀ђ̀ен мимо н̀а̀р̀од. — Òн се пр̀а̀в̀и п̀а̀м̀ѐтан м̀ѝмо св̀ѝ'ет.

216. — За означавање времена у току кога или после кога треба нешто да буде или да се чини — овде се употребљава предлог *кроз*, који се појављује и у форми *и́роз*, место предлога *за*:

Їд̀ѐм кр̀òз неколико д̀а̀н̀а. — Ж̀ѝто ће зр̀ѐн̀у̀ти кроз н̀ѐћ̀ељу д̀а̀н̀а.

217. — Примери за употребу два повезана гпредлога:

Тò ми 'е нà под ногу. — Òво е зà у иланину. — Òде до ù Баре. — Св̀ѐ се к̀а̀н̀ѝм да òд̀ѐм до на Б̀у̀а̀н. — От̀ѝди дò под гору и ј̀а̀ви М̀ѝлу Тм̀у̀шићу да дòћ̀е. — Сн̀ѝ'ег до повр кòљена. — Їшла је сà мном до иза гòр̀е. — Гòнићу те до на неб̀еса.

— Ст̀у̀ри'ò сн̀ѝ'ег до у Сирòвац. — Кòлико òмà до у С̀ѝњ̀авину?
— Òби'ò д̀у̀су до на Ок̀уг̀л̀а̀к. — Нек л̀ѐж̀е дò пред нòј.

Два предлога често се сретају у прилозима, и то не само у оним свима познатим: *зàдòви'ек*, *з̀а̀у̀ви'ек*, *н̀а̀òколо*, *òколо*, *з̀а̀у̀ју̀иру* и сл. већ и у оним мање познатим: *на̀у̀ѝр̀и́чу*, *на̀у̀з̀òчас*, *ѝòз̀а̀с̀уну*, *на̀у̀з̀òвањ*, *на̀у̀ѝч̀ени'е*, *на̀òд̀сло* итд.

218. — У ускочком је говору врло честа редупликација предлога *с*, и то у везама *ш̀њ̀им* и *ш̀њ̀ом*, које се каткад осећају као беспредложни облици, па им се зато још једном додаје предлог *с*:

Тò е òн̀и што е сà ш̀њ̀òм ù ш̀кòлу òшò. — Л̀ѐгò е сà ш̀њ̀ѝм да сп̀а̀в̀а. — Ш̀ћ̀ела сам да сà ш̀њ̀ѝм дòћ̀ѐм кòд в̀ас. — Їшò сам сà ш̀њ̀òм ù ш̀кòлу. — Не ùми'ем ти сà ш̀њ̀òм [шива̀ном машином] р̀а̀дит. — Їзрòд̀и сà ш̀њ̀òм тр̀и с̀ина. — Ж̀ели'ò биг да се в̀ѝћу сà ш̀њ̀ѝм. — А òн ти ми т̀а̀дà п̀òч̀н̀е пр̀и́чати штà се сà ш̀њ̀ѝм тр̀ѐв̀ило.

219. — Једном сам забележио удвојен предлог који се везује за сваки члан синтагме:

Кр̀ѐнуò е по др̀жави по свòјòј,

— што свакако није карактеристично, већ само ствар куриозитета.

ГЛАГОЛИ

220. — Ускочки говор спада међу наше дијалекте у којима се-аорист и имперфекат добро одржавају, док су се супинске и инфинитивне форме потпуно помешале. Сем тога, овде је врло жива конструк-

ција типа *био доћи*. Треба још додати да се овај говор одликује, поред непосредног, директног, саопштавања, још и знатном наративношћу и да су у врло живој употреби сви глаголски облици које она захтева.

221. — У ускочком говору глаголи *јесам* и *бији* понекад се употребљавају у значењу глагола *имаји*:

Никакѐ смисли у неѐга ни'е. — Никад онакѐга у тѹ пороциу неће бити. — Ни'е овога ушечени'а ни'је у сви'ету. — Кога ни'е на ди'елу, тѐме нема ни ди'ела.

Чини ми се да у примерима:

Немѐј косити је има бусика. — Немѐј мљети је има Ћосо

— имамо обратну појаву, тј. да глагол *имаји* значи *бији*.

У примерима:

Ќе ли се ѓвце очемѐрати? — Ќе да умре. — Да се не довати [= дочека на руку], ѓћаше главу разбити. — Ќе људи да пропадну. — Било е тѐ онда кад је ст'ио Машан да умре. — Ради'о сам ц'јелѐга в'јека па ѓво ѓћу да умрем ѓ [= од] глади. — Ка [= кад] т'и ѓ да страд'аш, штѐ да кр'и'еш онѐга кр'ивѐга?!

— глагол *х'и'еши* не значи хтење или жељу, већ има сасвим друго значење: бити на путу извршења нечега, бити готов за нешто, стићи, приспети итд. (Ќе да умре = Дошло му време да умре, убрзо ће умрети). Слична су томе и значења у примерима:

Ќе к'иша. — Ќе сн'и'ег, светога ми Пѐтра! и сл.;

— у свима њима изражава се готовост, непосредност неког збивања.

Као и у другим случајевима, значења се могу гранати у најразноврснијим правцима: Ќе стѐ прѐца у кућу (= треба). — Ќе ли се глава осн'ецат ѓвѐм ј'агњету? (исто). — Ако се ш'ћенѐ плаћати, плати'еш (исто). — Ќе ли му бити бѐљѐ (= има ли изгледа) итд.

222. — Глагол *имаји*, поред значења: морати, требати:

Имаш дѓћи па да ће ти чѐло пр'снѹти. — Имаш се покоравати вѓљи ѓвѐ заѓднициѐ. — Имѐ си ми дѓни'ет нѓвац,

— често се употребљава у значењу: замало се не десити, тек што се није нешто десило и сл.:

Имаг умри'ети. — Имала умри'е у пѹту. — Имала сам умри'ети од онѓг самѓг сн'и'ега. — Има ме убити. — Имала црћ на муке. — В'и'и, имаг слѓмит нѓгу. — Имаше ѓг ѓавѐ наћи да ѓм не прискѓчиг у помѓј. — Имала сансе [= сам се] пом'амити ондај. — Има умри'ети, а'нѓели ш ѓим!

223. — Глагол *бији* често се употребљава у значењу глагола *х'и'еши*:

Б'и ли вѓдѐ? — Б'и ли мало мли'ека? — А. Б'исте ли ми помѓгли у косидби? Б. Б'исмо.

224. — Изрази: *нѣмā га* (*је, њг* и сл.), *нѣје га* итд. значе: најбољи, највећи, најгори, најмањи и сл.:

Їмā двоє ђецѣ, нѣма њг у Југослāвију. — Нѣје га забуна у вā-свијет [= вас свијет]. — Нѣје њг домаћинā кòлико вātā вāла си-рòвачкā.

Исти се ефекат постиже и помоћу других сродних обрта:
Нѣкад онакòга у пòродицу нѣће бѣти.

225. — Питање непотпуности и зависности тзв. непотпуних глагола није у ускочком говору тако једноставно. Кад се један непотпун и зависни глагол употреби на било који начин самостално, одвојено од непосредне допуне, „ван контекста“, онда он тим самим стиче могућност самосталне употребе, самосталног функционисања, па се у извесној мери осамостаљује, тј. употпуњује и његово значење. Ускочки говор показује читав низ, читаву скалу прелаза од пуне непотпуности и зависности употребе до полунепотпуности и полунезависности па, каткад, до пуне осамостаљености и потпуности значења. Мислим да то потврђују ови примери:

Мѣ нѣ можемо бѣс тогā. — Вѣшѣ му нѣшта нѣ можемо. — Ђсијече вѣшѣ нò што му трѣбā. — Тѣ нѣш, Сāво, зā јагњāдима. — Ђе мѣвтѣ. — Кад ѡнѣш, нѣко с тобòм нѣ може. — Жѣвò нѣће нѣ у шта. — Нѣће бес кāко му пāmѣт зāсијецā.

226. — У изразима као *иāмо се, иѡиāмо се, āмо се, двамо се, вāмо се* и сл. рефлексивна заменица, чије је „природно“ место уз глаголе, налази се у споју са прилогом. Ово је, види се, настало елипсом глагола (помакни, покѣени итд.).

227. — Апсолутно идентичне форме имају понекад два различита значења:

- а) безлично: Кòњи се рāнѣ јѣчмом [= људи хране коње јечмом];
- б) рефлексивно: Кòњи се рāнѣ јѣчмом [= коњи једу јечам].

Тако је и у овим примерима:

Мòгāше ѡн ѡстрићи трѣ док јā јѣдну ѣако сансе [= сам се] јā рачунò у првѣ (1. мене су сматрали таквим; 2. сам сам се таквим рачунао). — Ђбѣ ме кò што се људи ѡбѣјāју (безлично: као што људи људе убијају; и рефлексивно: као што људи убијају сами себе). — Јѣ ли се учитељ пензиѡнисò? — У бòрби на Мòјковцу рāни се у главу [1. би рањен; 2. сам себе је ранио]. — Рāниò се на Бѣгāлници.

И п̀римери као: *Нѣмò да се дѣрāш* и сл. имају два значења: 1. немој да ме дираш или немој да дираш друге и 2. немој сам себе да дираш.

Глаголи као *иомокриши се* значе: 1. испустити из себе мокраћу и 2. испуштајући мокраћу из себе посути је по себи.

228. — Глаголи као *забрстиши се* (*Козе се забрстиле*), *зарадиши се* (*Људи се зарадили*) значе: увелико се одати, предати брсту, раду. Другим речима, козе већ одавно брсте, људи одавно раде. Асоцијација на почетак, који садрже глаголи као: *зайливаши* и сл., овде је варљива. Исто тако *зайисаши се* не значи: почети увелико писати, већ: дуго интензивно писати.

229. — У примеру *Не могу се одговорити свијема* изгледа да је се индиферентно или сувишно; у ствари, није, јер је значење овога *одговорити се* нешто друкчије него значење глагола *одговорити*; *одговорити се* у наведеном примеру готово је исто што и *одужити се*. Међутим, из примера као:

Нёће се овб прёћи бёз некёга грёдила. — Мани се тёга ёвола. — Чёкај да смйслим. — Чёкај да се смйслим. — Нёће разумёети. — Нёће се разумёети. — Дё, мйчи! — Мйчи се одатлё, гурбетко! и сл.

— види се да је иста семантична вредност са заменицом *се* и без ње.

У реченици *Он се вали* глагол *валиши се* је просто повратан, а у реченици *Како се валише на Илију, бодисе мило!* — прелазан.

230. — До народноослободилачке борбе редовно се у Ускоцима употребљавао глагол *одмориши се*, дакле са *се*: *Шуфра ћу се одмориши*; *Шете, људи, да зайалимо и да се одморимо*; *Одморићу се кад завалим долину* итд. Без *се* могао се употребити тај глагол као транзитиван: *Одмори коња, дй'еише!* Међутим, данас се тај глагол употребљава у истом значењу (као и *одмориши се*) и без *се*: *Одмори мало, Одморићу иууфра*. Ово се чује највише међу омладином. Међу старијима ретко. Очигледно је да је употреба глагола *одмориши* у значењу *одмориши се* импортована у ускочки говор, као што је импортовано и *јакати* (*Он ддбро јакә*), поред редовног ранијег *јакати се* (*Он се ддбро јакә*).

231. — У ускочком говору има подоста јединствених форми за оба вида трајања глаголске радње:

везаши (Везб е коња за шљиву, Вёжб га ў два припона, Вёзб сам цй'елб јутро за жётелицјама), *сни'евашши* (Јеси ли штб сни'евала? и Он сни'евә чёсто), *ћейашши* (*Кунин'ер је ћейб* = процветао и *А, ў нас шљиве ћейашу ддцине*), *ручашши* (Јеси ли р'учб? и *Ручали су, ручали, а младә е двбрела!*), *ужинаши*, *вечерашши*, *гађашши* (*Видим зёца и гађем га* и *Гађем* и *ид неколико иушә иа шёк игодим*), *зрөнүши* (*Шеница е зрөнүла* и *Жийио зрөнё*) и др., па онда *шелевонираши*, *шелегрависаши* и сл.

Тежња да се за разна значења употребљавају и разне форме доводи каткад и до диференцирања ових јединствених форми: *ручашши* — *ручавашши*, *вечерашши* — *вечеравашши* и др.

232. — Али је интересантнији један други вид додиривања, преплитања и замењивања свршености и несвршености глагола. Наиме,

у ускочком говору није ретка појава да свршени глагол стоји место несвршеног и обратно:

а) несвршени место свршеног:

Помагај, бђже! [= помози]. — А нећу ја ноћивати, не́ [= ноћити]. — Оћеш ли веј устајат? — Шћдај, Нђвица [= седи]. — Ђнда не жалї мрї'ет [= умрети]. — Ни'есам га глѐала [= виде ла]. — Мђрам Сави слати скђрѹп [= послати]. — Је ли Радисав слазї'о? [= сишао]. — Не ђтварај врата да кокоши не ѹлезѹ [= немој отворити]. — Ђдавно о тебе ни'есмо добївали писмо [= добили]. — Ђвђ е Гашо ѹзимђ [= узео]. — Ни'е, наприлик, јђш ѹлази'о [= изашао, дошао из Београда]. — Не дїрај га док јѐдѐ [= не: док траје једење, већ: док не заврши једење]. — Је ли доводила Зђрка коња ђтка га е одвѐла?;

б) свршени место несвршеног:

Ђна травѹлина и бѹсичина не би се осушила два дана да гране сѹнце [= да греје]. — Ђли ма̀ло ш'с? [= седети]. — Ма̀ло ћу шћднѹти. — Што не лежѐш ма̀ло? — Шћди ђе једно два дана. — Стани кој дан код нас. — Кад разманѐш кодђм, ђнда сѐпет стра̀да [= размахујеш]. — Прејѐчђ е свѹ драгѹ нђј [= јечао].

Израз *ма̀ло ћу и'ес* био би бесмислен кад глагол *и'ес* не би показивао колико-толико трајну радњу.

233. — Маретић¹⁵, Вуковић¹⁶, Решетар¹⁷ и др. говоре о глаголима типа *узрадїши* (префикс уз + инфинитив несвр. гл.). Маретић о њима непрестано говори као о свршеним глаголима, а и Решетар их тако схвата налазећи да су имперфективни глаголи префиксом уз сведени овде на перфективирани презент, док се Вуковић супротставља мишљењу да су то свршени глаголи. „Префикс уз који је везан само за једну специјалну употребу презента не уноси, изузетно од свих случајева везивања префикса са глаголом, значење свршености у значење глагола“. Он наводи заиста вредне примере из којих се види да презент ових глагола у значењу футау егзактног казује напоредну радњу, а не радњу свршену пре неке будуће радње: кад те ѹзбије, ја ћу те бранити и др. Примери које сам ја забележио у ускочком говору показују да се уз презент ових глагола у значењу футау егзактног у зависним реченицама употребљава у главним реченицама углавном свршени глагол:

Ако не ѹсплѐстїм, ђдма ћу дђћи. — Ако ѹсплѐстите шѹтра, јавите ми. — Ако ѹзрадїш, помђћи ћу ти. — Ка ти ѹстреба лѐвђр, даћу ти га.

Примери као *Ђвђ ко* [= ако] *ѹдржїш, злђ* не казују ништа у овом правцу, али би најадекватнија глаголска попуна у том примеру вероватно била

¹⁵ Грам., 596; Rad 180, 228; Rad 211, 75.

¹⁶ ГПД, 85—86.

¹⁷ Jezik Marina Držića, Rad 248, 189.

ова: *Ово ко уздржси, биће зло*, при чему би глагол *бићи* имао вредност и свршеног и несвршеног глагола, што зависи од конкретне семантичне ситуације те реченице. Забележио сам свега један пример са несвршеним глаголом у главној реченици:

Ако ми устребаш, зваћу те,

што није баш онако убедљив пример напоредне радње какви су Вуковићеви примери, јер се исто тако може рећи: *Ако ми устребаш, изоваћу те* (*јавићу ти, рећи ћу ти* и сл.). Као што се види, и примери из Ускока потврђују Вуковићево мишљење о напоредности будуће свршене или несвршене радње главне и зависне реченице, а не искључиво предбудућу радњу.

Али и даље остаје питање јесу ли глаголи типа *узрадићи* свршени, као што мисле Маретић и Решетар, или несвршени, као што мисли Вуковић. Ја мислим да је до контрадикторних схватања дошло услед неусаглашеног схватања форме и садржине. Облички је *узрадим* свршен глагол, а садржински несвршен, исто као што су глаголи, нпр., *срадићи, ирекосићи, испираћи* и сл. облички свршени, а садржински несвршени.

Остаје још једна ствар да се погледа у вези са овим глаголима. Решетар сматра да, ван облика презента, ови глаголи немају никаквих других облика. По њему, не постоје ни инфинитиви *узрадићи, уисисаћи* итд. Он чак замера Маретићу што је рекао да други облици ових глагола „нијесу обични“ — требало је, мисли, да каже да их нема. Ни Маретић, ни Вуковић, а ни Р. Алексић¹⁸ не наводе никакве друге облике ових глагола изван презентских. Мислим да је то гледиште — да ови глаголи немају и не могу имати других облика сем презентских — неисправно. Ја сам у ускочком говору забележио: *Уздржсе, бдже*.

234. — Има још једна категорија глагола у нашем језику која је слична, сродна глаголима типа *узрадићи* и која се такође налази у зони међу половима свршености и несвршености глагола. То су трајни глаголи са префиксом *из* као *избићи, испирајћи* и сл. Кад се каже *Он га је избио*, јасно је да је ту глагол *избићи* свршен. Међутим, кад се каже: *Да се ја сам избијем с педесет Ашана!* (забележено у Ускоцима), опет је јасно да се сад не може више глатко говорити о свршености глагола *избићи*, већ да се из самог глагола осећа ток, трајање борбе пре извојевања победе.

235. — Примери за непрелазне глаголе у функцији прелазних:

Остара ме та твоја школа. — Шћди га [дете]. — Задишѐ ме нека апа. — Б. Пљџни ме те не. — Сјаши ми Петра с врата ако бдга знаш! — Сјаши то кљусе бок те убио у вр главе! — Лџи га! — Идџу га крте. — Шћгај га [= коња] ту подре [= поред] тора. — Одмори тога коња, јате [= јад те] видио! — Стани га. — Заклаћу вала ово јагње да наедѐм ћцу па трѐсло да трѐсло.

¹⁸ *Језик Мајице Анђина Релковића*, Београд, 1931, 128—129.

236. — Глаголи који у овом говору могу бити и прелазни и непрелазни:

Узаврело мли'еко — непрелазно,
 Узаври мли'еко — прелазно;
 Заждѝ у Мòрачу — непрелазно,
 Заждѝ виђело — прелазно;
 Òвце јавē — непрелазно,
 Јави òвце — прелазно,
 Пројавишē òвце — непрелазно,
 Пројавишē òвце Лопѹшине — прелазно;
 Погòресмо (сунце нам спржи жита) — непрелазно,
 Погòресмо дрва — прелазно;
 Ди'ете дòй — непрелазно,
 Ди'ете дòй мли'еко — прелазно,
 Јагње дòй òвцу — прелазно,
 Мајка дòй ди'ете — прелазно,
 Подòј òвцу — прелазно,
 Подòј јагње — прелазно;
 Вурѹна дѝми — непрелазно,
 Тѹ те дѝми — прелазно;
 Рѹшти снѝег под нòгама — непрелазно,
 Рѹшти шēћер — прелазно;
 Ја не палѝм — непрелазно,
 Палѝ òнѹ ћѹзину [слаб дуван] — прелазно;

Укљѹнула би кòкòш са земљē у ўста (толико је мали) — непрелазно,

Укљѹнула ме кòкòш — прелазно;
 Обòси'о ми кòњ — непрелазно,
 Обòси'о си га [коња] — прелазно; итд.

237. — У ускочком се говору углавном одржавају разуђени односи књижевног језика: белети — белити — белети се — белити се:

Поцрњела е веòма. — Оцрњила га. — Нèмòј ми ождѝдити качамак (или: кѝшело мли'еко). — Оби'ели'о е кàмаре. — Оби'ељело е (= пао је танак снег). — Оби'ељеле Бàре. — Оби'елила собу. — На сѹнцу се би'елē шѝжнѝ врови по Сѝњавини. — Ёво ѝмā нѝкò ври'еме, и ў нàс су се ћевòјке пòчеле би'елити. — Бòлē да ти се зелèнѝ грòб нò да тò ўрāдѝш.

а) Примери за глаголску деминутивност у ускочком говору.

мирѹкати — мирѹцати — мирѹцкати, свирѹкати — свирѹцати — свирѹцкати, ћѝлнѹти, ћѝлкати, плàкнѹти, лајѹцати — лајѹкати — лајѹцкати, лајѹкнути, лѝцнѹти, лѝднѹти, ладнѹти, пѝкнѹти (мало сећи, поред: снажно дувати, викати — Шàкнѹо пѝвѝр, òка нē дā отвòрити), виђнѹти, виђцнѹти, виђкати, крѝкати, пѝкати, горѹкати, вирѹкати, кѝвкати, јавнѹти се, јавкати се, врѹннѹти, крепѹц-

нути, цуријкати [= помало тећи], цурнути, бјелнүти (бљенүти) се, бацакнути се, радүкати — радүцати (Ево радүцам, нє радјим) — радүцкати, бѡцкати, бѡцнүти, дражүкати — драшкати, стркнүти (Одог да стркнем крѡву. — Нєкуд ни стркнүло једно шиљеже), гүцнүти, лѡкнүти, т₁ енүти [= мало тренути], рүднүти, вирүцкати, чүпкати, грїцкати, кѡскати, кѡснүти (Кѡсни онѡ око кѡлибѡ), лајүцнүти, скѡкнүти, плүснүти, дїрнүти, бацнүти итд.;

б) радња, стање или збивање у великом обиму:

напотезати се, занеобрїанити, занеопганити, обнєвиђети, обнепитати се, занеошишанити, насмїати се, исмїати се, напїђети се, нарадити се, најести се, налѡкати се, најици се, накѡсит се (Вала сам се накѡсио цїјело лѡто), налајати се, намучїти се, наспавати се, најграти се итд.;

в) компаративност и суперлативност:

Вѡли биг онѡг кѡња нѡ чоєка на њему. — Вѡлиа биг да ми рүка ѡпанѡ нѡ да се тебе шта дѡси. — Најволї смо да живимо у мїру и добросушеству. — Најволѡ да се тўрајү.

238. — Овде треба поменути глаголе као: *нѡсайи*, *вѡдаии*, *кѡсайи*, *вѡлаии* и сл., у којима су *и*-основе прерађене у *а*-основе; они, у језичком осећању ускочког човека, представљају неку врсту аугментације са примесама пејоративности.

238а. — У ускочком говору има доста разноврсних средстава за подстицање, што се види и из ових примера:

Дѡј да пѡсѡдїмо мѡло кўпуса. — Дѡј да ѡдѡм до у Дѡлину Јѡлића. — Ај да ѡдем до њѡга. — Ајде да дѡм ў шкѡлу онѡ најстаријѡ дијѡте.

Само је по себи јасно да глаголски облици *дѡј* и сл. у таквим приликама немају више никакву глаголску функцију, већ се употребљавају у служби речца: *де*, *нека*, *хајде* и сл.

239. — И овде поједини узвици и речи узвичне природе уопште могу заменити глагол, тј. изразити оно што се глаголом казује:

Дијѡте се в ѡлакнү зїцѡм, па вѡла тўп мѡђу рогове. — Пўшка ўчини тѡн, а он се прѡврнү. — Ћѡрѡ грабуљѡма сїѡно и ѡне ѡндѡ кврц. — А ѡна јарѡк ў кућу. — А ѡн лўс по њему.

240. — Ево примера за употребу глагола *шребайи*:

Трѡбѡ бик се ѡбријати. — Трѡбѡ сам йграти пѡт. — Трѡбѡло би се окўпати. — Овѡ двїѡе су ми трѡбѡле. — Нијѡсїг [= нијеси их] трѡбѡ остаљѡт. — Нѡ би трѡбѡло да га [= сено] трпѡмо. — Донѡси ми двѡтри снѡпа рѡжанѡ слѡмѡ, трѡбѡ ми за штуру. — Трѡбѡла си пўштити тў ѡвѡљу јѡгњѡд. — Трѡбајү ми грабуље.

Инфинитив

241. — О појави *Идем да сјавам* и *Идем сјавајти* не може се унапред рећи ништа прецизно. Погледајмо прво материјал:

А. Непотпуни глагол или какав такав израз или реч + инфинитив
Трѣба ђецу исправити на пут. — Онда не жалим мрѣт. — Стѣо
санти [= сам ти] дати. — Јѣс не мѣгу ништа. — Не мош закучит
раонѣком. — Пѣчѣ овакѣ говорити. — Оѣете ли пуштат ѣву стѣку
на попас? — Мѣре се искѣпат педѣсѣт кѣлѣ лѣнцуре на дан.

Б. Непотпуни глагол или какав такав израз или реч + да + презент:

Оѣе да ѣѣра лѣнцуру у Колѣшин. — Не мѣгу да дѣшѣм ако ми
вљѣруеш. — Нѣмѣ кѣ да рѣдѣ осим Нѣкола. — Нѣѣу да ѣдѣш у
Зѣкосе. — Не може да плѣтѣ путем. — Смѣјѣм ли да упѣтѣм. —
Нѣмѣ да се нѣтѣжѣш, нѣ прѣѣи да јѣдѣш. — Пѣп стѣо да дрѣж
гѣвѣр. — Тамѣн заустѣо да кѣжѣ. — Не море да се спуштѣ на
земљу.

242. — Према овом материјалу као и оном којим још располажем,
на ускочки се говор не може применити глобална констатација о источ-
но-западној разграничености ове две форме. Мислим да је најближе
истини ако се каже да је ишчезло језичко осећање разлике у употреби
допунског инфинитива и везника да + презент у великом броју случа-
јева у ускочком говору, уколико је, разуме се, то осећање икад постојало
у неким од тих случајева; другим речима, за данашњи ускочки говор
не може се, мислим, говорити о превази једне од ове две форме. Ако
се цела ова појава узме у елементарном виду, онда се ни на који начин
не може оспорити потпуна семантична еквивалентност форми, рецимо;
Мѣрам ѣѣи и *Мѣрам да ѣдѣм*.

Постоје само нека ситнија ограничења у несметаној, глаткој упо-
треби ове две форме у ускочком говору. Узимама два запаженија. Прво,
уз безличне облике глагола *ѣрѣбајти* не може се подједнако употре-
бити инфинитив и форма да + презент: *Трѣба ѣѣити* и *Трѣба да ѣѣим*
нису, очигледно, идентичне у значењу. Оно *Трѣба да ѣѣим* садржано је
у ономе *Трѣба ѣѣити*. Форма *Трѣба ѣѣити* као безлична тим самим је
сведлична, а оно *Трѣба да ѣѣим* чини, бар формално, 1/6 значења безличне
форме. Та ѣе неравнина све више ишчезавати уколико се више буде
развијала употреба личних облика глагола *ѣрѣбајти*, а према ономе што
се збива у последње време, тај је развој, изгледа, незадржив. — Друго
ограничење садржано је у степену потпуности значења такозованих не-
потпуних глагола и израза. Уколико је непотпуни глагол или израз
несамосталнији, утолико се више остаје при приснијој вези допуне са
непотпуним глаголом или изразом; ту смо још на терену предикативности
(*Сѣ ѣе дѣѣи*). Међутим, уколико глагол или израз непотпуног значења
постаје или постане самосталнији, утолико лабави и веза између „не-

потпуног“ глагола или израза и допуне; ту сад, место једнопредикативности, почињу да се развијају односи двопредикативности, прелазимо на терен реченичности односно на двореченички однос, те се тиме елиминише и допунска функција инфинитива, а презент прима на себе функцију посебне предикативности (Оће да му дођем на господ). И према томе, оно прво ограничење (*ијрѣбаши*) било би препрека елиминисању супротности, ово друго би послужило као бифуркациона база, док би по средини остала напоредна употреба ове две форме.

Као што смо већ видели, у примерима:

Оћу ћѣци да глѣам вѣчеру. — Оће на нас да изведѣ кмѣтове. — Пошла сам да кўпим дрва и сл.

— није глатка или је готово немогућа замена везника да + презент инфинитивом. „Непотпуни“ глаголи су се толико семантично „употпунили“, толико осамосталили да им већ инфинитивна допуна није потребна или им је једва потребна. Оно што би требало да буде разбијени инфинитив, тј. да + презент, сад функционише, ако не као класични тип декларативне, оптаивне, финалне или какве друге зависне реченице, а оно готово као нека од тих реченица. Другим речима, у таквим случајевима се у великој мери изгубио моменат суплетивности. Примери *Ја нећу да иѣиље бидне грдније ривѣчи* и сл. нису потврде само за то да у случају различитих субјеката нема инфинитива као допуне, већ и за семантичну осамостаљеност глагола *нећу*. Исто тако ваља имати на уму да се ни примери као:

Нѣје ми дѣо да рўчѣм и Нѣје ми дѣо рўчати. — Рѣкѣ е дѣи и Рѣкѣ е да ће дѣи. — Оћу дѣи и Оћу да дѣјем итд.

— не поклапају значењски увек сто посто и да каткад има ситнијих или крупнијих прелива у значењу.

243. — Ј. Вуковић¹⁹ наводи примере:

никад га наћерат да узме; никад му доказат колико е тврдоглав, итд. — па вели да реч *никад* ту значи једва, тешко, а да „инфинитив значи неку радњу у прошлости и има неку боју значења потенцијалног“: *никад* му доказат = једва му се доказало или: тешко му је било доказати. Та конструкција постоји и у ускочком говору:

никад га сѣићи, никад га наранићи, никад га смѣрићи, никад га задовљѣићи, никад јој надѣдати, *никад* се најести итд. —

и може на њу бити примењено Вуковићево тумачење, али, као што се из примера види, и не мора, тј. инфинитив не мора значити само прошлу, већ и садашњу и будућу радњу или какво својство.

¹⁹ ГПД (100).

Императив

244. — Ево најпре примера за обичну употребу императива:

Чѝм прѝмѝш ђвѡ пѝсмо, ѡдговѡри. — Довѡдите ми ѡногѡ кѡња. — Сѡгни нѡђе дваѡс илѡдѡ да ми дѡш. — Смѡкни му узду. — Донѡси ми кѡсу, ѡно е на зѡкосу. — Прѝстави мѡсо за рѡчак. — Шѡте на глѡвицу. — Пушти ђвце поврѡ жита. — Рѡчѡјте, зѡмѡн ви ѡе.

245. — Императив се обично употребљава без личне заменице, али се у истицању или сличној прилици може употребити и с њом:

Рѡбни тѝ њѡга по рѡпу. — Глѡдѡј тѝ свѡј пѡсѡ. — Вѝди тѝ њѡга. — Дѡђи тѝ шѡтра. — Нѡмѡјте се вѝ шѡлѡти сѡ мнѡм. — Шѡти [= Шеди ти], Мѝле! — Нѡмѡ тѝ брѡчати нѡ ме. — Нѡстѡј тѝ њѡга, нѡђе ѡн да ти кѡси ако га не нѡстойш [= нагледаш, контролишеш],

246. — Перифрастични императив:

Нек ѡрѡ и тѡгли кѡ јѡ па ѡе ѡмати. — Нѡка ѡг нека мало дѡриѡмајѡ. — Нег дѡђе да се трпѡ ђвѡ сѡѡено. — Кѡ е небѡтли, нек ѡзѡђе. — Нека вѡђе ѡстане Јѡко. — Да нѡ чуе злѡ! — Да се зѡмиѡенѝмо, па да мрѡмо. — Дѡвиш [= да видиш] ђвѝ кѡвчег мѡј [= оди да видиш, погледај]. — Плѡе да ѡнсе [= им се] пѡшлѡ и дѡбе млиѡѡка.

Ваља рећи да се овде, као и понегде другде, сачувао облик за 3. л. једн., макар врло оскудно:

Нѡс те ѡѡвѡ!

247. — Императив глагола *дѡти* претворио се у речцу за подстицање. Према томе, фраза *Дѡј да јѡдѡм* може имати два значења: 1. дај ми да јѡдем (редовно императивно значење) и 2. дѡ (ѡј) да јѡдѡм (*дѡј* као императивна речца). Ваља још рећи да се речца *нѡдѡ*, поводећи се вероватно за речцом *нѡдѡј* (<ну дај), осећа каткад, као и *нѡдѡј*, као императивни облик: *дај, ѡружи, дѡдај*, и може се, разуме се, употребити самостално, без императива:

Нѡдѡ ми тѡ прѡшлѡицу. — Нѡдѡ ми тѡ шѡѡкиру. — Нѡдѡј ми тѡ. — Нѡдѡ ми тѡ пѡврѡз. — Нѡдѡј ми тѡ нѡжице. — Нѡдѡ ми јѡдан плѡт.

И облици *ѡјде, ѡјдемо, ѡјдеѡе* итд. често се осећају као императиви (*иди, идимо, идиѡе* и сл.) и тада се употребљавају самостално:

ѡјте ви, а мѝ ѡемо ве стѝћи. — *ѡјдемо*, Мѝлица.

Пошто у овим и сличним примерима имамо исте облике и за императив и за императивну речцу, природно је што језичко осећање не може увек остати строго одређено, тј. ова два језичка осећања могу се помешати. Тако у примеру, рецимо, *ѡјде нѡѡшѡѡј диѡѡе* оно *ѡјде* може бити императивна речца (= напитај диѡете) и императив (*иди* и *напитај* диѡете). Има, разуме се, и разних других осамостаљивања: *Нѡка* и *Јѡја ѡје*. — *Нѡка, Нѡкола!* итд. Могућ је, разуме се, и обрнут процес — да се запо-

ведни облик сведе на императивну узвичну или какву другу речцу, узречицу и сл. или да му се значење испразни:

Виђи кака е ова матара! [= Кака е ова матора!]. — Бљежи, нећу да се жѣним онѣм баѣѣм! — Бљежи, јадан, бљежи! — Мани, јадна, мани!

У примерима:

Пођи љвати га. — Џѣди навѣзи тај ко̀ли'ер пошто сам ја у за́мету [послу]. — Џди спавај. — Џди стрѣзи ја̀гња̀д. — Скѣчи донѣси во̀дѣ. — Потрчи, Јѣѣ, врати гѣведа. — Пази не потѣпи [= не изгуби] штѣ, итд.

— имамо по два императива.

248. — Несвршени се глаголи често употребљавају место свршених у области императива:

Џлази, Тѣлѣ! — Пи варѣнике па ли'ѣжи. — Турѣј на ватру. — Анѣ љстајте, ври'ѣме е да се ко̀си. — Џјде, завршѣј то си'ѣно. — Кад шѣснѣш трпати си'ѣно, зѣви ме. — Шѣдѣјте, љѣди! — Прѣвај па ѣш виђети. — Џстај, што лежѣш ко̀ да си жѣѣтан! — Креѣћи, Гајо. — Дѣш се! — Миѣи ми се с ѣчи! — Врѣи се што при'ѣ кѣћи. — Заваѣјај, бѣлан, не прѣстај. — Зѣвите Мрѣдељу да ви јѣдну ѣтпљѣва.

За неке од тих вредности могло би се рећи да је данас место замене настало изједначење: *ѣсиѣј* = *ѣсиѣни* и обратно, *ма̀кни се* (*ма̀к се*) = *миѣи се* и обратно *ѣиѣи се* = *ѣиѣи се* и сл.

248а. — Изрази као *ѣамо се*, *ѣоѣамо се*, *ѣоамо се* итд. имају императивну вредност. То долази отуда што је стварни носилац императивности — облик заповедног начина (*ѣамо се ѣоакини*, *ѣамо се ѣоѣири* и сл.) пренео на остатак израза (*ѣамо се*) свој императивни садржај у часу своје редукције. Слично је томе и оно *на се се*, у коме је редукован глагол [на се се повуци = устукни, заустави се]. Под извесним условима многе ствари у језику могу послужити за исказивање заповести:

Гѣре! — Дѣлѣ! — Говѣрити! — Кѣћи! — Не, на спаваѣе! А. Ођу да ѣдѣм у сѣло. Б. Неј!

249. — Наративни императив је врло чест у ускочком говору:

Џ га лѣиѣи ѣ га сиѣиѣи. — Дѣѣошѣ те ја угѣѣѣ. — Он немадни кѣд, но му га дѣде. — Ћѣсо нешто ма̀ло по̀приѣѣ некаку лажу. — Ја ѣсеѣлај ко̀ва, ѣблѣси јѣдну ѣбравниѣу за кра̀ну, па по̀јаши. — Приѣрчи и изѣри жѣво ди'ѣте ѣж ѣѣ. — По̀блѣзи ѣнда ја. — Запораѣи и пѣри. — Срѣтни ја ѣѣга. — Слѣи, разлѣи, и ѣто ти живѣта! — Свѣу у ко̀ма̀те шлѣѣскај. — ѣтлѣн на врата бљеж. — Ја загрѣилај на свѣ ѣста. — Савѣи се и скрѣжѣј насрѣ ко̀либѣ.

Као што је познато, овај императив има један једини облик — 2. л. једн. У ствари, то више није 2. л. једн., већ скамѣњен, безличан или,

боље, свеличан облик: *ја ѿошрчи, ѿи ѿошрчи, он ѿошрчи, ми ѿошрчи, ви ѿошрчи, они ѿошрчи*. Од тренутка кад се овај облик ослободио своје императивне „обавезе“ и примио на себе функцију нарације, могао је ући и ушао је у ред облика у којима употреба лица није ограничена.

Одатле је проистекло још једно његово својство. У примерима као:

Ѐ га лати а га спрати. — Слй, разлй, и ёто ти живота! и сл. —

овај је императив протегав своје причање из прошлости на садашњост и будућност, па се од „историјског“ облика развио у облик којим се може саопштити ма који други моменат:

Ево, остани и о једној крави...

У круг наративног императива улазе и примери полусложеничког типа, као:

Свѹ нѹј смо отвори-затвори [= отварали и затварали]. — Кад биде стани-пани, друкчи^е ћемо се разговарати.

Ј. Вуковић²⁰ вели да се, кад „хоће да се истакне дуго трајање радње“, употребљава удвојени историјски императив: „ја га ту моли, моли, и богами, не помаже“. Мислим да је ово у Вуковића омашка (под утицајем знатног броја примера са удвојеним императивом), јер је не само у народним говорима већ у језику уопште понављање императивних облика за истицање дугог вршења радње — практично неограничено: могу бити два, три или више пута поновљени, што, разуме се, зависи од „напона“ мисли говорног лица, иако се, истина, двојно и тројно понављање најчешће срета. Уосталом, и сам Вуковићев пример: *чеки ја њега, чеки, чеки* супротставља се његовој, Вуковићевој, наведеној констатацији. Ево неколико примера из ускочког говора:

Испешē се на врг па пѣди, пѣди, пѣди до у заранке. — Шѣдошē на стругу па мѹзи, мѹзи док не помузошē свѣ онѣ млѹгѣ ѳвце. — Одошē рано у Шумарице па си^еци дрва, си^еци, си^еци до подне. — Ђѣр, ѣѣр, ѣѣр за њима и кад бй пред бйљегом, његов кѹњ избй најпри^ед. — Рече да ће дѳћи, те мй чѣк, чѣк, чѣк, па кад га нѣ бй, ѳдосмо свѣкй свѳјѳ кѹћи.

250. — Овде треба поменути и једну посебну врсту наративног императива за истицање дугог вршења радње. То су императиви као: *ај, вѳд, нѳс* и сл.:

Ѐј, ај, ај, ја ѳдог ѹ гај. — А ѳн ти ѳнѳ мѣсо нѳс, нѳс па за врѳта. — Ѐн ѳнѹ краву вѳд, вѳд, вѳд па на Шљеме под пѣтомѳг бака. — А ѳн ти ѳндѳ блѣж, блѣж, блѣж док не сѹста и паде кѳлико е дѹг. — Лѣг, лѣг, лѣг, кѳко!

Као што се види, две су основне формалне одлике овог императива: 1. дуљење основног вокала и 2. редукција императивног наставка;

²⁰ ГПД, 97.

понекад има и већих скраћивања: *áj* (<ајд < ајде). Не треба сметнути с ума да ови императиви имају каткад узвични карактер, па су онда могућа и разна акценатско-квантитативна варирања. Тако, док се каже само: *ѡа вод, вод, вод на воду*, дотле се може чути и: *ћѣр, ћѣр, ћѣр* и: *ћѣр, ћѣр, ћѣр*. Ипак је функција дугосилазног акцента доминантна у оваквим приликама; тај акценат је овде носилац значења.

250а. — У примерима какви су:

Уздржи, бѡже. — Залиши ми, бѡже, ђвѹ сѣрочад. — Помѡзи, свѣти Василије. — Сакрили, бѡже. — Сачѹвај га, свѣти Нѣкола. — Сакрили, гѡсподе, рѡбље свѡе —

поред других, изражена је типична молба помешана са жељом. Заповест⁷ жеља, молба, клетва (Нѡс те ѡѡвѡ) итд. могу бити изражене посебно императивним облицима, а могу бити помешане у истом облику.

У примерима:

Шѣ, ѡволе! — Привали! — Ћѹти! — Мѹч! — Ћѹт! — Претвѡри јѣднѡм, враже! —

и овако је, без онога „на лицу места“, очигледна узвичност наведених императивних форми, док је у примерима какви су:

Полижи ме, вѡко, па да те пѡлјжем. — Скѡкни па лѡкни, и сл. — очигледна гномска природа императива.

Пѡтѣнцијал

251. — Овде, пре свега, имамо употребу потенцијала као у књижевном језику:

а) као потенцијал:

Ўкљунѹла би му кѡкѡш са зѣмљѣ [толико је мали]. — Нѣмѡ ѹ тѡј лѣвади нѣшта, нѣ би нѡктом зачакнуо. — Измами¹⁰ би ѹ кѹрвѣ кѡпѣле. — Да се ни¹⁰сам ѹжапти¹⁰, одговѡри¹⁰ биг дѡбро. — Прѣпочѡ би зми¹⁰и ѡчи. — Да е ври¹⁰еме бѣло сѹнчано, свѣ би ѡдавнѡ бѣло срађено. — З дѣвѣ грѡбѡ да дѡђѣш, пѹкла би о смѣа. — Посркала биг кѣло варѣникѣ;

б) као оптатив:

Ишѡ биг с тѡбѡм. — Спѡвѡ биг дѡн и нѡћ. — Вѡли¹⁰ бик се ш њѣм ѡкушат. — Кад би кѣша нашла! — Кад би слѹгѡ бѣло! — Рѡдѣ биг бѣ¹⁰ да ми ¹⁰е рѹка ѡд¹⁰пала нѡ што се тѡ дѣсило. — Ишѡ биг на вѡшир. — Јѣла би прѣганѣцѡ. — Јѡ биг ѹзѣла стѡ кѣлѡ. — Шѣѣли бисмо се напи. — Нека би бѡг дѡ да пѡнѣ кѣша. — Дѡвео биг мало ѡѣвѡјкѣ;

в) кондиционално:

Ође би бѣло чѣститѡ кад нѣ би бѣло врѣмена [= невремена]. — Да ми нѣ Јагѡша, ѹмрла биг. — Да не притрчаг, ѹбили бишѣ га.

— Да ни јесам коевитезо, никад више у оној тмуши куће не биг вйди'о.

У примерима:

Препочо би зми'и дчи. — Превели би те жедну преко водѣ. — Измами'о би у курвѣ кдпйле, и сл. —

поред потенцијалног значења, имамо и квалификационо.

252. — Потенцијалом се често изриче претпоставка, вероватноћа, неизвесност, приближност и сл.:

Имало би пешѣс другā да кдси. — Они би обезви'али беж њѣга. — Ис теће би згддно било. — Водила би крава ддслѣ. — Трѣбало би ми десѣтак мѣбенйкā.

За примерс:

Јазук би га било кдсити. — Не би он йжљегѣ љз Гору сирѣвачкѣ за живу главу. — Јā га не биг никад пѣзнала, и сл. —

најпре бих рекао да се у њима казује тврдња, решеност, одлучност.

253. — Кад би се место:

Јазук би га било кдсити. — Трѣбало би ми десѣтак мѣбенйкā, и сл. —

ставило:

Јазук га је е кдсити. — Трѣбā ми десѣтак мѣбенйкā, —

имали бисмо исто значење; једина разлика била би у лежернијем уверењу у првим примерима него другим. Исту ситуацију имамо и у примерима:

А. Ймāш ли йљаду дйнāрā да ми дāш. — Б. Ймѣ биг [= имам, наћи се]. — У сансу један каже: „Трй“, а други: Ймѣ биг [= имам].

Из ових примера се види да се потенцијалном формом саопштава исто оно што се казује презентском, само нешто неенергичније, неодлучније. Уосталом, треба имати пред очима да се ни обликом презента не саопштава нешто увек са истим степеном енергичности, одлучности и сл.

254. — Реченицама:

Не би он йжљегѣ љз Гору сирѣвачкѣ за живу главу. — Не би изйшѣ нѣћу у прѣкућу за жива бѣга и сл. —

у којима се нешто одлучно тврди, врло су блиске значењски реченице као:

Сāде не биг мѣгѣ ка би ми јѣзик дйѣкѣ. — Не дāм да би ви кйле рйкнуле. — Вала те више нећу мѣлити да би ми онѣ цѣке свѣ покрѣпале ѣ глāди. — Вала не више нећеш тākѣ тѣрчйти кад би о тебе свѣ дѣкати пāдāли.

Овај се начин изражавања употребљава у јаким ситуацијама, кад се две моћне околности супротстављају једна другој, од којих она у зависној реченици пада пред оном у главној.

И овај потенцијал може понекад бити замењен обликом презентата или футура:

Нè дāм — да ви киле рикнѹ. — Вала те вйшè нèшу мòлити да ће ми онè цòке свè покрèпати òд глади.

Конструкција: *би'о* + *инфинитив*

255. — Ово је специфична конструкција или сложени глаголски облик, који нема свог имена. Ј. Вуковић²¹ вели да је то „једна врста потенцијала — иреалног — за радњу у прошлости“. Састоји се од глаголског придева радног помоћног глагола *биши* и инфинитива: *би'о доћи*, и обичан је у овом говору:

Бй'о рани'è доћи. — Бйла га питати. — Бйли лèтòс вйшè кòсити, пā бисте сād ймали сй'ена зā мāl. — Нè бйли пуштат стòку у туђе ливаде, па сād нè би ймали пòсла са судо̀вима. — Бйле и'èђети с мйром, па ве он нè би дйрò. — Бйла дој на ври'еме да òвò грабйш, те сād нè би мòрала йтати. — Бйло рани'è мйслити, па сād нè би бйло ша̀кама ў груди. — Бйло уранйти. — Бйло сй'нòј нами́рит òвна да га нòћас вўк свèзана нè дерè.

Као што се види, у сложеним реченицама овај се облик увек налази у првој простој реченици. А ако је употребљен у простој реченици, онда та реченица увек долази као одговор на оно што је саговорник рекао у претходној реченици:

А. Умри'èчу ò жèђè. Б. Бйла пòни'ет бòцу вòдè. — А. Òстаће ми вèлика ливада (= много ливаде) непòкошена. Б. Бй'о пòкупйт мòбу.

Иначе би те реченице, без оваквог контекста, гласиле:

Бйла пòни'ет бòцу вòдè, па сād нè би ўмирала ò жèђè. — Бй'о пòкупйт мòбу, па ти нè би òстала непòкошена вèлика ливада.

Овај сложени глаголски облик састоји се, као што се види, из безличних облика (*био*, *доћи* — комбинација безличних форми) и формално је безличан. Тим самим је његова јединствена форма и теоријски и практично лична, тј. стварно се може употребити за свако лице; другим речима, оно што се њиме казује може се односити на било које лице јединине или множине²². А.: Ёто нèмāм пāлицè др̀вета прèт кућòм. Б.:

²¹ ГПД, 99.

²² Према томе морала би отпасти Маретићева констатација: „Rijetki ovaj oblik употребљава се само у 2. licu jedn.“ (ГС 1899, 630), а и слична констатација Јб. Стојановића (ЈФ II, 205).

Бй'о мањѣ шѣђет ка су се вукла дрвѣра, или у сложеној реченици: Бй'о мањѣ шѣђет ка су се вукла дрѣва па би сад ѣмб дрѣва прѣт кућом). Да је то тако, види се и по томе што се овај облик може употребити и безлично, тј. што је не само формално безличан већ што се може употребити за неодређено лице: Било ѣранит, Било доћ на вѣи'ѣме. Кад сам рекао јединствена форма, онда сам мислио на обличку, формалну безличност ове конструкције; иначе, она, као што се лепо види из наведених примера, нимало није јединствена кад се имају у виду форме рода и броја помоћног глагола *биши* у њој: *био доћи, била доћи, било доћи, били доћи, биле доћи, била доћи*.

256. — Овим обликом казује се радња коју је требало да неко врши (*бй'о драйши*) или изврши (*бй'о рѣћи*), или коју није требало да неко врши (*нѣ бй'о драйши*) или изврши (*нѣ бй'о рѣћи*). При том се осећа, као што је у литератури већ констатовано, призивак прекора што се није поступило кад треба. Мислим да Ј. Вуковић није у праву кад вели да је овај облик иреални потенцијал за радњу у прошлости, већ да је то иреални кондиционал за ту радњу (Била поранити па би сад бй'о вѣс ѣзмет готѣв = Да си поранила, сад би сав посао био готов). Али је ту, вероватно, пре збрка у терминологији но у фактичком Вуковићевом схватању ове појаве.

Маретић²³ карактерише овај облик као облик „морања у прошлости“. Вуковић²⁴ то не прихвата, већ вели „да је то облик *шребања* у прошлости“. М. Пешикан²⁵ мисли да је Вуковић у праву кад одбацује Маретићеву констатацију. Несумњиво је да је ово требање (уз дозу прекора) у центру значења овог облика. И утолико су Вуковић и Пешикан у праву. Међутим, конкретне семантичне ситуације једне одређене језичке форме могу бити разноврсне, под разним утицајима, у разним интонацијама, у преливима и сл. да се не сме увек тврдити само то и то. Тако ја никако не бих смео порицати момент морања, неопходности, нужности у примеру *Бй'о драйши па би сад ѣмб шй'а јѣсши!* (= да би сад имао шта да једе, било је неопходно, нужно да оре, морао је орати).

257. — Као ни у средњокатунским и љешанским говорима, тако ни у ускочком говору ова конструкција нема упитног призвука. То што се она може тумачити упитном формом (била поранити = да си поранила зашто ниси поранила? итд.), није доказ њене упитности, јер и она формално упитна реченица *зайшио ниси ѣоранила* није, као што каже Пешикан, стварно питање, већ прекор.

258. — М. Пешикан је добро запазио да овај облик казује радњу коју је требало да неко врши или изврши (или не врши и не изврши) у сопственом интересу, у интересу остварења својих намера. Тај сопствени интерес, остварење сопствених намера важи за готово све примере

²³ ГС 1899, 630.

²⁴ ГПД, 99.

²⁵ ССЈБГ, 204.

с овом конструкцијом. Али мислим да се не може рећи да важи и за све. У примеру *Било сѣној намириши овна да га нѣѣс вѣк свѣзѣна нѣ дерѣ* оштећен је сопствени интерес лица која нису „намирила“ овна, већ га је вук заклао, али је оштећен и интерес говорног лица, и оно, док говори, никако не искључује себе из тог интереса, већ му је тај интерес стално пред очима. А и у свим другим примерима, баш због оног прекора, осећа се извесна заинтересованост говорног лица за незгодну, непријатну ситуацију оног лица (или лица) које је пропустило да поступи како треба.

Презенти

259. — У примерима као:

Здрѣв си! Здрѣви сте и сл. —

презент глагола *јесам* има изразито оптативно значење.

260. — Реченице као *Дѣ видѣи* могу, поред осталог, имати и ова два значења: 1. императивно и 2. финално (= дођи да видиш). Према расположењу, тренутној ситуацији и сл., те реченице могу бити различито изговорене (да видиш, да вѣдѣиш итд.), па и тај изговор може утицати на значење или бар његову боју.

261. — У примерима какав је *Ако бѣднѣм шѣ уради'о, да дам главу* презент, поред значења императивности, садржи и нијансу футура.

262. — Презенти као *мѣгнѣм, знѣднѣм, бѣднѣм, шѣнѣм, чѣнѣм, дѣднѣм* и сл., обично са инфиксом *н*, употребљавају се, као што је познато⁷ у зависним реченицама место предбудућег времена:

Ако мѣгнѣм, дѣи ћу ти нѣ мѣбу. — Ако мѣгнѣм, вратићу ти с јесе-ни онѣ дѣг. — Кад знѣднѣ, тадѣ ће ти рећи. — Кад шѣ чѣнѣш, поручи ми. — Нег дѣђу ако шѣнѣнѣ. — Док бѣднѣм живѣ, вѣ глѣдѣвати нѣћете. — Кад трѣбаднѣ, урадићемо. — Ако шѣ бѣднѣ, рећи ћу ви.

Али се неки од тих презентата могу срести у приповедању (историјски презент) и у самосталним реченицама:

Шѣднѣм јѣ да се одморѣм. — Затрѣжи му нѣвац и он му дѣднѣ. — Помогнѣм јѣ њѣму да устанѣ, а он ми ондѣ станѣ причати шѣта се ш ѣим трѣвилѣ. — Чѣнѣм јѣ да е он нѣће у Мѣрачи, те јѣ тѣмо.

Наративног презентата има, разуме се, и од друге врсте: *Дѣчѣк ѣдѣ у јѣдну водѣницу и шѣмо нѣћѣ Тѣса*, а тако и презентата у функцији егзактног футура: *Ако е нѣ узмѣи дѣ шѣуѣра* [ливаду под фрут], *дѣдог је дрѣгѣме*. Презент има вредност футура егзактног и у примерима о којима смо већ говорили, као: *Ако ускосѣиш, зви ме*. Као што је већ речено, у оваквим случајевима радња зависне реченице не претходи радњи главне реченице, већ је напоредна с овом.

263. — У ускочком говору обични су и примери као:

Їдѣм крѡз неколико дан̄а у Пљевља. — Шѹтра чдѣмо у село. —
Їдѣм ј̄а с̄а дѡље —

Тј. употреба презента насвршених глагола у значењу футура. Проф. А. Белић вели: „*Суѹра идемо у лов* и сл. Обично се вели да овде презент има значење будућег времена. То није тачно. Овде значење будућег времена има цео израз, а у том изразу будућност значи прилог *суѹра*, а *идемо* значи само напоредну радњу која у вези са *суѹра* и сама добија значење будућности“²⁶. Мислим да наведена Белићева констатација не одговара стварности. Футурски предлог *суѹра* у наведеној реченици врши само функцију „свог дела будућности“ (исп. *Довече идемо у село, Идем чрексуѹра у град, Кроз шест̄ месеци идем у Африку, Данас идемо у Тимар*), а не и будућност уопште. Према томе, футурски прилози нису искључиви носиоци будућности у оваквим примерима већ и презентски облик *идемо* (уосталом, та реченица значи исто што и *Суѹра ћемо ићи у лов*, где футуру *ићи ћемо* футурски предлог *суѹра* ништа не смета да буде носилац футурске радње). И прилог *данас*, који је углавном садашњи прилог, тим самим што може стајати уз ово футурско *идемо* показује да је тај презент самостални носилац будуће радње. Његова се футурска семантичност особито види из примера као: *Їдѣм ѹ свијет па шта ми бѡг да̄*, где се прилошки футурски елеменат уопште не појављује, и без обзира на то како се дошло до те врсте футурског презента. Према томе, мислим да у примерима као *Суѹра идемо у лов* презент ипак има значење будућег времена.

264. — Није редак ни квалификативни презент:

Не држѣ јој се љѣца. — Та̄ ви мљ̄н крӯпн̄и [каву при млевењу].
— Замор̄им се ѹза стр̄ану. — Кад̄ кѡкошка пљѣв̄а, догѡдиће се нѣка нѣсрећа. — Лан̄ѣ бат̄ерије транзисторскѣ. — Она се стал̄но т̄ир̄иш̄и. — К̄йдај̄у ми се приј̄ѣва. — Стал̄но нѣшто т̄ут̄а пѡ кући.
— Нѣ скид̄а се с кљ̄усета.

Презент овде може имати два значења: 1. основно презентско и 2. квалификативно.

265. — Близак је овом презенту гномски презент:

Рѣдом чдѣ рѣдица. — Пр̄ва̄ потоњ̄у нѣ стижѣ. — Нѣ може шѹт с рѡгатијем. — Ниј̄есам ј̄а рѣпа бѣс коријена. — Празна ч̄аша мѡлитвѣ не ч̄ин̄и.

266. — У реченицама као *Шт̄анѡ* [= шта оно] ѡн гѡвор̄и презент значи: шта он рече мало пре и близак је аористу за непосредну прошлост.

267. — Треба рећи овде реч-две о једној врсти основног презента чија се радња не дешава у време кад се о њој говори. Овај презент показује да је нека радња некоем сад занимање, посао, а не да се она

²⁶ А. Белић: *О језичкој чприроди и језичком разв̄ијку*, Београд, 1941, 372.

врши док се о њој говори. Он се обично употребљава у одговорима на питање о томе шта неко сад ради, дакле у разговору између два или више лица. Кад неко пита свог саговорника: *Шта сад радѝш?*, овај, иако то у том часу не чини ништа, одговара: *Кѡсѝм*. Ово је, дакле, радња коју он сад обавља као свој претежни посао. Ево још неколико примера:

А. *Шта сад радѝте?* Б. *Ѡрѣмо* (овај одговор може дати, и обично га даје, једно лице у име своје и још једног лица или више лица, у име своје породице). — А. *Сад сѝгѣрно ткѣш?* Б. *Нѣ, плѣтѣм чарапе Ылѝ*.

Имѣрфектѝ

268. — Пре свега да наведем неколико примера употребе имперфекта какву сретамо у књижевном језику:

Нѣмѣше у њѣму пѣг кѝлѣ. — *Нѣ шѣвѣѣг пѝти, нѡ ме наѣерѣшѣ*. — *Мѣглица [игра] се пѡљем пѡвѝѣше*. — *Желѣасмо и сѣвѣ кѡрѣ љѣба*. — *Кѡсѣгѣ ѣ Поље Зѣковиѣа*. — *Имѣгѣ дѡста мѣла и жѝвљѣгѣ гѣ добро*. — *Вѣциѣгѣ се двѣ чоѣка ш њѝм*. — *Нѣ знѣвѣгѣ за кѝшело млиѣко*. — *Нѣшто се гѡре биѣљаше*. — *Ѡтац ми се бѝѣше ѣшло у дѣгове, а имѣше сѣл нѣшто мѣло брѣвѣ*. — *Шта чиѣаше ѡнѡ мѣлѡ?* — А. *Шта рѣѣгѣ?* Б. *Кѡсѣгѣ ѡнѣ ѡрѝцу*. — *Кѣко се вѣљаше на Ылѝѣу, бѡже мѝлѝ!* — *Имѣше ли кѡ ѡнѣ без ѡна?* — *Нѣ стѝзѣше на свѣ стрѣне*. — *Из мѣглѣ нѣчѣјно пѣдѣше снѝѣг*. — *Ѡ облѡј глави зѣвѝѣгѣ вѣци*.

269. — Имперфекат се овде често употребљава место презента ради блажег, „мекшег“ саопштења (исп. Ј. Вуковић, ГПД, 88):

Шѣасмо под ѡвѡ [зграду] ѝзбѣ мѣло. — А. *Ымѣ ли трѣвѣ у ѡнѣ брѣгове?* Б. *Имѣше*. — *Кѣкѡнѡ [= како ѡно] се ѡн зѡвѝѣше?* — *Кѣликѡнѡ [= колико ѡно] биѣше сѣнс?* — *Кѣликѡнѡ брѡјасмо [= рачунасмо] јѣдан тѡвар?* — *Кѣкѡнѡ идѣсмо крѡз ѡвѣ плѣнину?* — *Кѣкѡнѡ глѣдѣсмо на ѡвѡ?* — *Имѣше лиѣпо имѣнце*.

Лако се може запазити да сви наведени презентски имперфекти нису исте врсте. Највећи број од њих значи садашњу ситуацију, али са призвуком жеље, намере, бојазни, стрепње од нечега непредвиђеног, непознатог и сл. У оним примерима у којима се имперфектом казује нешто добро, повољно, готово увек је присутан призвук бојазни да се нешто не поквари, не крѣне у рђавом правцу. Кад се каже *Бљѣг дѡбро*, *Бљѣше дѡбра шѣница*, *Имѣше лиѣпо имѣнце* и сл., онда готово увек стоји у подсвести говорног лица: ако се шта рђаво не деси, ако бог уздржи, само кад би овако остало итд. Овај призвук бојазни, несигурности често се и изриче. Тако се, поред *Бљѣг дѡбро*, може чути и: *Бљѣг дѡбро ако бѡг дѣ* (не у смислу да донесе здравље, већ у смислу да допусти и даље овако добро стање, да одржи ово здравље). Или: *Бљѣше лиѣпа шѣница* ако е нѣ убиѣе грѣд или нѣ спржѝ сѣнце. Или: *Бѝѣше лиѣпо мѡнче*

ако га ббг сачува̄. Треба овде додати да је оно бљг у реченици Бљг ддобро или у реченици Бљг ддобро ако ббг уздржѝ презентски имперфекат (= добро сам), али да у реченицама типа Бљг ддобро да ми грдмови не загрмљешѝ у крсиа то бљг више нема значење „чисте“ садашњости, већ као да се осећа да је прошло нешто што је било ту, нешто садашње; то је нека врста блиске прошлости (бејаш добро, била сам добро, нисам више добро). Овакве реченице обично долазе као одговор на питање: шта радиш, шта чиниш, шта то градите и сл. или уз какав други контекст: Дај ми што да једѝм, ђаг да кѝсѝм. — Донѝси ми коју љѝску, дђаг угри'ати когѝ водѝ. Ова конструкција (имперфекат глагола шѝеѝи + инфинитив или презент са везником да) налази се у другој од две просте реченице једне сложене реченице од којих је прва самостална, главна, а друга формално самостална, напоредна, а у ствари зависна (финално-каузална) реченица. Друкчија је ситуација са конструкцијом дђаг (ђаг, шђаг) + инфинитив у примерима какав је Да се нѝ доваѝѝи нѝ рѝку, дђаѝе главу разбѝѝи. Као што се види, она ту, у кондиционалној атмосфери, има значење потенцијала за прошлост (... разбио би главу). Слично је и у примеру Ђагѝ дђѝи ѝа ѝг нешто спрѝ'ечѝ, само у адверзативној ситуацији (дошли би, али их спречи нешто).

Једна од наредних категорија презентског имперфекта била би она коју срећемо у примерима: Како се ѝѝ ѝнѝ звѝше?, Чѝ ѝнѝ ѝѝ бѝ'ашѝе?, Коликѝнѝ бѝ'ашѝе сѝнс? итд. Могло би се рећи да се овде овај облик готово сасвим очистио од свих модалних боја, као и то да су изгубљени у свести и трагови прошлости и будућности овог значења. Другим речима, реченице Како се ѝѝ ѝнѝ звѝше? и Како се ѝѝ ѝнѝ звѝѝм?, Коликѝнѝ бѝ'ашѝе сѝнс? и Колико е ѝнѝ сѝнс? итд. јесу семантични еквиваленти. Овде треба додати да се у ову „игру“ уплео и аорист: Чѝ ѝнѝ тѝ бѝ'ашѝе? = Чѝ ѝнѝ тѝ бѝ? = Чѝ си ѝнѝ тѝ?; Коликѝнѝ бѝ'ашѝе сѝнс? = Коликѝнѝ бѝ сѝнс? = Колико е сѝнс? итд.

Али су и оне реченице типа Имагѝ дѝсиа маѝа и жѝви'агѝ ддобро често без модалног призвука. Ова реченица може бити употребљена у четири вида са истим значењем:

Имагѝ дѝста маѝа и жѝви'агѝ ддобро,
 Ымајѝ дѝста маѝа и жѝви'агѝ ддобро,
 Имагѝ дѝста маѝа и жѝвѝ ддобро,
 Ымајѝ дѝста маѝа и жѝвѝ ддобро.

Имперфекат типа кѝсѝсмо (А. Шта радѝте? Б. Кѝсѝсмо) има два значења: 1. косимо сад, ево видите — косимо (као што смо већ рекли), и 2. сад нам је време косидбе, тај посао сад обављамо (овај је имперфекат раван оном презенту који је показан ту горе). И овде, дакле, имперфекат значи садашњу радњу, прво ону која се врши у време говора и, друго, ону која се не обавља на лицу места говорног лица, али се обавља у то време као посао, занат, сезонски рад и сл.

И имперфекат мѝшљѝаг (Мѝшљѝаг да ђѝш ми дѝти јѝдан зѝлогѝ) има два значења: 1. мислим (презентски имперфекат) и 2. помислих (непосредна прошлост).

У вези са презентском ситуацијом имперфекта требало би мислити и на чињеницу да је нека радња започела у прошлости и да је у свом трајању стигла до у садашњост. Ако се нешто тако збива у стварности, природно је онда да се појаве и у језику одговарајуће форме. А како та иста радња може прећи и у будућност, није онда, мислим, никаква не-обичност да се у једној те истој глаголској форми — била она претеритска, презентска или футурска — осете призвучи прошлости, садашњости и будућности. Те призвуче ја видим и осећам у фрази: *Оћаг ма̀ло кућа̀рице да на̀правим* или у реченици: *Милијаг да о̀гра̀дим на̀ко ма̀ло кућѐрка* и сл. Садашњост је овде, рекао бих, непосредно повезана са прошлошћу и будућношћу.

270. — Ево неколико примера и за квалификативни имперфекат

Шћа̀ва̀ше он га̀но по̀чети ко̀сити. — Мо̀га̀ше он о̀стрѝти три о̀вце док ја̀ једну. — Уча̀ше ди`ете прѝлично, бо̀гами. — Ра̀ђа̀ше добро. — Она̀ ха̀ше по̀ кило пи`у̀цнути. — Ја̀дни Миле ха̀ше рѐћи. — Ма̀јка го̀во̀ра̀ше да Ри́суљу трѐба са̀ранити ко̀ инса̀на. — Ви́ка̀ше покòјни ђедо: Свѐ мо̀жеш учѝњет, али пони́зити чо̀ека — немо̀ј.

Као што се види, овај имперфекат значи: имао је обичај, његова одлика била је и сл.

На основу онога што је горе речено о имперфекту, није тешко видети да су имперфекти као: *Уча̀ше ди`ете добро*, *Ра̀ђа̀ше добро* и сл. трозначњски: 1. вршење радње (учење) у прошлости, 2. вршење те радње у садашњости и 3. квалификација детета.

271. — У случајевима какви су:

Нѐ мо̀га̀гу̀ ништа учѝњет. — Нѐ мо̀го̀шѐ ништа учѝњет. — Ни`ѐсу мо̀гли ништа учѝњет —

имперф., аор. и перф. своде се на исти семантични чинилац. Може се мирно рећи да у оваквим ситуацијама ни момент глаголског вида не носи собом своје битне карактеристике, већ се повија за осећањем говорног лица било на једну, перфективну, било на другу, имперфективну, страну; другим речима, оно *нѐ мо̀га̀г*, *нѐ мо̀гог* и *ни`есу мо̀гли* може се осетити и као перфективно и као имперфективно.

272. — У последње време у нашој лингвистичкој науци много се говорило о напоредности и доживљености као неопходним, тако рећи битним чиниоцима значења имперфекта. Ја, право говорећи, немам ништа против тих чинилаца. Чак бих био вољан да их подржим у извесним ситуацијама. Међутим, из овде наведеног материјала могло се видети да су ти чиниоци у имперфекту или врло занемарени или не постоје. Где је и каква је напоредност радње у примеру *Нѐ ишћа̀ва̀г ий̀ши, но̀ ме на̀ћера̀ше?* Ја је не видим. Не видим неку битну „доживљеност“ у примерима какав је *При`ѐ има̀г нѐшино, а сяд̀ нѝшино*. Ако се у примеру *А. Ши́а ра̀ђа̀гу?* *Б. Ву̀чи`агу̀ сй`ено* „може“ говорити о доживљености, не видим како ће се говорити о напо̀р едност и радње облика *ву̀чи`агу̀*. На-

поредност радња несумњиво постоји у реченици *Сунце сија, шрава расије, гора зелени*, без обзира на њихове каузално-консеквентне односе, па ми опет не говоримо о напоредности радње у презенту. Али све ово не значи да ја негирам моменте напоредности и доживљености радње имперфекта (они су обично наглашенији у њему него у другим глаголским облицима), већ просто да они нису битни за значење имперфекта, већ само обично присутни елементи тог значења.

Аорист

273. — Прво област прошлости.

а) Непосредна прошлост:

Направи ли лѣнгу? — Прѣсѣг јас по себѣ. — Оде стакло у тирѣнте. — Шта ђно шѣг да ве пѣтам? — Униѣг цѣпеле у сѣбу. — Дѣје Шѣла. — Кѣд ми се ѣдошѣ машице? — Прѣсѣг мас. — Ёто, прѣшече ме у крстима, па сѣд нѣкуј. — Ёво залѣтиг ѡѣ. — Ёно ѡвце ѡдјавишѣ љ потру. — Пѣкиште сѣѣно. — Ёно паде Мѣлица. — Прекѣпље млиѣко, ѣј, цѣра! — Вала ви јѣ урѣдиг дѣван! — Јѣ ѡвѣриг да не смрѣди ѡви ѣвѣ [кожа].

б) Било која прошлост, тј. аорист може бити замењен прошлим временом, јер значи радњу извршену у једном тренутку прошлости:

Штѣ урѣдѣ, нѣзѡпѣт! — Млѣго му жѡ бѣ што га ниѣсам ѣшчекѡ. — Нѣмасмо вѡлѡвѣ, те смо ѡрали само двѣ дѣна. — Знѣдок вала ѣѣ [= да] е пѡгинуо. — Пѡшто прѣдаде шѣљѣж? — Ёво сам ѡстарѣла а ѡногѣ чѣда нѣ виѣог! — Стрѣже ли тѣ кѡѣ јѣгѣ? — Нѣ паде ни ѣѣдна слѣна ѡдѣ прѣтѣс. — Јѣ ѡ тогѣ не ѡблазѣг. — Пѡгѣбосмо з глѣвѣ. — Стѡпишѣ [= изгубишѣ] ми нѡжѣѣ. — Дѣлѣкнѣ ми кѡсу и нѣ врѣти ѣе.

в) У нарацији. Овај аорист је прикладан за причање и врло је чест у ускочком говору, као и наративни императив. У доста случајева примери какви су наведени под б) мешају се са овима.

Пѣче вѣк те закла ѡнѡг мѡг вѡла. — У расѣит најѣвисмо ѡвце љ траву да не блѣѣ. — У ѡрби на Мѡјкѡвцу рѣни се љ главу. — Бѣнѣше у пѡноћ. — Мѣло прѣнебѣ, ѣто ти Брѣѣнѣ. — Тѣдѣ Гѣју лѣде чѣшу. — Тѣдѣ Лѣла залелѣка. — Нѣтутѣг на ѣѣга у мрѣку. — Јѣдно се брѣдо ѡбрете више мѣне. — Кѣљнѣ му крѣв на грло. — Направи се штѣка. — Дѣѣе ми нѣкав чѣек на кѡнак.

Ј. Вуковић²⁷ вели да се аорист употребљава за тзв. ограничену прошлост, тј. за причање сопствених доживљаја („паде велики сниѣг, па не могѡсмо ѡвце прејавити“), али му се чини да се такви облици не би могли употребити у причању „по чувењу“, у препричавању нечијег

²⁷ ГПД, 89.

причања, већ да се овде употребљава перфекат („ћед ми је причо...“), сем када се у препричавање уноси директан говор („не могосмо, вели, ниједну овцу прејавити“). Ја не бих хтео ово да поричем, али ми се чини да Вуковићево ограничење не мора бити увек на снази. Ево зашто. Само препричавање може бити изведено у разним атмосферама и расположењима. Ако лице које препричава догађај стално мисли шта му је оно лице рекло, онда је перфекат свакако обичнији од аориста, иако ни овај није ни у тој ситуацији апсолутно искључен. Међутим, ако је причање првог приповедача било врло упечатљиво, тј. ако се други приповедач, приликом свог препричавања, сасвим уживи у причу — онда је аорист сасвим обичан и у причи другог приповедача. Ја сам чуо препричавање једног дечака коме је једно лице испричало ноћни сусрет пса и вука на сеоском раскршћу и њихову [вука и пса] сурову ноћну борбу под тешким кишним облацима. Цела та сликовита прича била је, безмало, у аористима, мада је дечак био други приповедач.

274. — Друга област значења аориста јесте садашњост:

Пйште ми ди'ете. — Шћшћ Даринку да удају. — Она црче о сичи'е. — Кдѣга Зѣковића ти бй? — Йеждошѣ ме живу. — Кдoliko ти онѣ йма гддйнѣ? — Крѣпа ми мал. — Покрѣпашѣ ми ђвце без водѣ. — Крѣпашѣ ми крѣве ђ глади. — Побий'ѣлешѣ ми ђчи радѣћи од зви'ѣздѣ до зви'ѣздѣ. — Каконѣ бй? — Искѣпашѣ ме. — Ёво ђвце одјавишѣ у потру. — Подмри'есмо ђ сушѣ. — Помѣтосмо се. — Пѣкиште сй'ено. — Изгѣре ни жйто. — Погѣресмо. — Прекйп'ље мли'ѣко, ѣј, цура! — Распаде се ђнѣ кѣкѣш, убила е сила нѣбескѣ! — Дѣдошѣ говѣда свѣ белѣју. — Чй онѣ ти бй? — Зѣкла не дивйна. — Йструну' ни жйто по пѣлозима.

Као што се могло лако запазити, у наведеним примерима имамо неколико врста презентских значења аориста. Прво имамо примере типа *Чй онѣ тй бй?* у којима аорист глагола *биши* има вредност презенте *јесам* или имперфекта глагола *биши*. *Кдoliko тйй онѣ йма гддйнѣ?* = *Кдoliko тйй је гддина (Кдoliko ймѣш гддйнѣ)?* = *Кдoliko тйй онѣ ймѣше гддйнѣ?* Овамо иду и примери са аористом глагола *ићейи*: Шћшћ Даринку да удају (= 1. хоће, намеравају, приправни су да удају Даринку и 2. *ѡћгӯ* (или: *ћгӯ*) Даринку да удају. Аорист у наведеној реченици може имати, разуме се, и своје претеритално значење: хтели су да удају Даринку. Слично се могу транспоновати и примери: *Каконѣ бй?* *Да ми бй укдсйши за јѣднѣ крѣвѣ* (презентска жеља) и сл.

За аористе у примерима *Ёво ђвце одјавишѣ у йштру*. — *Прекйп'ље мли'ѣко, ѣј, цура!* рекли смо да значе непосредну прошлост. Међутим, та непосредна прошлост толико је у опсегу садашњости, та је радња још толико у свести и у оку — да тај аорист може значити и радњу у садашњости, ону која се врши у време говора о њој: ево овце јаве у потру. У оваквој ситуацији и са оваквим значењем перфективни глагол *одјавиши* (тј. *одјавишѣ*) функционише у свести ускочког човека као имперфективни. Исто тако *Прекйп'ље мли'ѣко* значи да је радња извршена непосредно пре тренутка говора. Међутим, аорист *прекйп'ље* може ту значити и: кипи

млеко, не дај девојко. И аорист *д̄адош̄е* у реченици *Д̄адош̄е г̄веда св̄е бел̄ају* може значити: упропастише, уништише (непосредна прошлост), али и садашњост: ено говеда чине грдну штету.

Најчешћи је презентски аорист типа *Изг̄оре ни ж̄иш̄ио*. И највећи број горе наведених примера те је природе. Овај аорист значи да се сад, тј. у време говора, збива, одиграва оно о чему се говори. Према томе *Изг̄оре ни ж̄иш̄ио* не значи да нам је сунце спржило усеве, већ да их сад упиштава; жито се сад налази у фази сушења. То је најимпресивнија представа овог аориста. *Побӣџелиш̄е ми ђчи рад̄џи од звӣџезд̄е до звӣџезд̄е* не значи да су ми очи побелеле, већ да се налазе у стању белења, да постају беле, тј. пропада ми живот у овом проклетом раду. *Пом̄џисмо се* не значи да су поцркали од хладноће, већ да их хладноћа сад мори, сатира (немају дрва, одеће, а хладно је). И тако увек.

Као што се види, овај аорист има основно значење презента. Оно што га донекле одваја од овог презента јесте, поглед већ наведених појава, то што се у презентској „радњи“ овог аориста осећа и призивак прошлости и призивак будућности, док се у основном презенту мисли искључиво на садашњост радње.

275. — Трећа област аориста јесте будућност. Ево примера за то:

П̄одит̄ајте, ѓмркосмо. — А̄јде, м̄рче. — В̄иш̄е се она̄к̄џа у ѓну п̄д̄род̄ишу н̄е род̄и. — Н̄е д̄ај, уби га. — О̄днӣег ја ѓв̄џ, а ти п̄слӣче д̄џи. — Одог ја сад, а ти д̄џи кад ѓј. — Држ ме, п̄адог. — Одог ја, а ти п̄ази к̄ућу. — Ако е [ливаду] н̄е узм̄еш д̄џ шутра, д̄адог је др̄џџме. — Одог ја да к̄џв̄ам кач̄амак. — А̄те, љ̄џди, зан̄џисмо. — Пожурите, св̄ан̄у. — Једну н̄џ м̄иш̄љаг ва̄ла ѓмрӣе. — Брзо, мртац б̄и! — П̄одит̄ајте, св̄е т̄енев б̄и. — П̄џеког те, бл̄џжи.

Као што се види, аорист у наведеним примерима значи, пре свега, непосредну будућност, нешто што ће одмах отпочети да се врши, или што ће наступити и сл. Говорно лице предвиђа, закључује, сигурно је да ће ускоро бити оно што изриче аористом, па што у неку руку узима као свршено. Уз овакав аорист често се нађе нека реч за подстицање како се не би извршило оно што се њиме казује: *А̄јше, љ̄џди, зан̄џисмо* (пожуримо да нас не би затекла ноћ, сад ће мрћи, сад ће се ноћ спустити). — *Држ ме, ӣадог.* — *Н̄е д̄ај, уби га* итд. Међутим, ваља рећи да и ова непосредна будућност може имати два вида: или говорно лице изговара футурску радњу а још није кренуло, или је изговара кад је већ спремно да крене или је већ кренуло (Одог ја да к̄џв̄ам кач̄амак).

У примерима какав је *В̄иш̄е се она̄к̄џа у ѓну ӣд̄род̄ишу н̄е род̄и* имамо, види се, будућност уопште, тј. било који тренутак будућности. Ни у примерима какав је *Ако е [ливаду] н̄е узм̄еш д̄џ шутра, д̄адог је др̄џџме* нема, строго говорећи, непосредне будућности.

276. — У кондиционалу, у аподози, аорист може бити употребљен у значењу потенцијала:

Дас̄им̄џ [= да си имао] ван̄та кр̄ст̄а, ја п̄адог. — Ја д̄ид̄ог [= да идох], ти п̄аде. — Да сам ӣ ја ӣгр̄џ, ӣмасмо ч̄џири шт̄џка. — Да н̄е уграб̄и да е ӯдаг̄иш, за̄кла ме [змӣја].

Само, као и иначе, аорист и овде носи собом своје боје. Кад се каже: *заклала би ме*, клања, јасно, нема, а кад се каже *закла ме* (у кондиционалу, у служби потенцијала) — као да је клање ту; као што се види, овде се аорист и потенцијал слажу у значењу, али не и у јачини његове експресије — аорист је јачи.

У протази пак аорист се може употребити место предбудућег времена или презента, у два вида:

а) Нè шћесте ли ме послушати, грдно ћете се кàјати (= 1. ако ме не будете послушали... 2. ако ме не послушате...);

б) Не урадите ли овакò, биће зла (= 1. ако не будете урадили овако... 2. ако не урадите овако...).

277. — Обична је употреба аориста у пословицама:

Нит бòгата зàјазй нити глãдна нàрãнй. — Каку ме скрòишè, тãкū ме йздри'ешè.

278. — Има и овде једна конструкција: *ймаг* + инфинитив, тј. аорист глагола *имати* са инфинитивом:

Ймаг умри'ети да ми нè даде сãплак вòдè. — Йма изгубити глãву.

— Ймасмо изгинути кò нã Косову. — Ймала е умри'ети ð глãди.

— Тãкò ме забòље трбук, ймаг умри'ети у дèкйк. — Йма ме урни-сãти.

Слично конструкцији *Ðñãг умри'ейи*, ова конструкција, која се обично употребљава у главној реченици повезаној са погодбеном (или је ова изостављена, али се подразумева), значи: умало не умрех, умро бих, мало је требало па да умрем... итд., а то „мало“ јесте оно што се казује погодбеном реченицом.

279. — Из досадашњих примера могло се видети да у ускочком говору није редак аорист имперфективних глагола, углавном у оним значењима и функцијама у којима се употребљава и у књижевном језику:

Шèђешè јèдно пòла сãта (перфектуирана непосредна имперфективна радња). — Шта чйћесте у соби (исто). — Лãла у Баре лèтòвã (извршеност имперфективне радње, али без осећања непосредне прошлости = Лала је у Барама провела лето, Лала у Барама проведе лето). Стрйже ли тй кòдè жãгње? (исто). — Јã ð тогã не ðблãзйг (исто; овај глагол може бити и перфективан, али је у овом примеру имперфективан), итд.

Перфекай

280. — Нисам забележио ни један једини пример са *се је*:

Прèудала му се снã. — Дèрнulo ми се на тèбе. — Натãдачи'ò се и ðде. — Òкòпò му се, па му нè дã жйв'лети. — Извãли'ò му се зфб.

— Оградило се велико врење. — Слѣгѣ се велики народ. — Усмрђело се. — Забавио се ђ јаду. — Њива се заливадила. — Нанѡжио се. — Пѡмео се у Викалицѡма.

Готово је иста ситуација и са *ме је, ѡме је, не (нас) је и ве (вас) је*: Бавѡ ме надарио! — Уштинула ме. — Притијеснио ме ђви јурцуп. — Попљуштала ме вода пѡ уснѡма од ѡутинѣ. — Оправио ме тѡта за виле. — Укљунула ме кѡкѡш. — Лијепо не дѡчекѡ. — Брзо ве нѡшѡ.

Али и:

Јѡво ме е ударио кѡменом у главу — што би можда јѡш боље звучало да је речено без *је*.

281. — Поред крњег перфекта којим се као и у књижевном језику и иначе казују прошли догађаји (нарација), у ускочком говору је веома распрострањен и крњи перфекат у значењу основног перфекта, са неким својим специфичностима, разуме се:

Завилашио рѡгове ђвну. — Онѡ ми крѡва ѡстала пѡдѡјна. — Рудоња начинио Кѡлоњи вашу. — Допртљѡ имѡ двѡ мљесѣца. — Утурѡла га у задругу. — Микѡило Јѣлић пѡмузо ѡвце. — Јечам уватио лѡд, па сѡд јѡдра. — Ђно га, ујавио ѡвце у стри. — Полуђела ми снѡ. — Узмаксѣ ѡвце [= престале да дају пуну количину млека]. — Прѣћетѡ јѡблѡн. — Јскнула му нѡга. — Вук пѡклѡ сваку сваѡветнѡ [овцу]. — Мањкала му двѡ брѡва. — Ограшило сунце. — Запунула га змиѡ. — Стѡпио [изгубио] пѣт иљѡда. — Гаврило ѡвро. — Дѡшѡ Урош Гѡгѡш. — Мѣтнуо шпѡлку мѣђу ѡг.

Оно што је Вукотић²⁸ рекао за овај перфекат у пивско-дробњачим говорима важи и за ускочки говор. Једино што крњи перфекат ѡвде има већи временски радијус акције. Оно што се њиме износи не мора бити увек везано за непосредну прошлост. Мислим да И. Грицкат²⁹ није довољно осетила овај крањи перфекат, па је, вероватно, зато и склона да га препусти дијалекатској сфери. Ако се има на уму да су га, и то у широкој употреби, многи дијалектологи констатовали по југозападним крајевима српскохрватске језичке територије;³⁰ да га је Вуковић нашао у Вука; да се сваког часа може срести у насловима по новинама и другде (*Вукмановић ѡсејнио алжирског ѡремијера* и с.л.), дакле и ван поменуते „дијалекатске“ територије, — онда, мислим, на овај облик треба гледати као на саставни део књижевног изражавања.

282. — Посебну пажњу треба обратити на примере овог перфекта какви су ѡви:

²⁸ ГПД, 91—96.

²⁹ *О перфекту без ѡмоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синѡкситичким ѡјавама*, Београд, 1954, 6—8.

³⁰ Ј. Вуковић, о.с.; Б. Милетић: *Црнички говор*, СДЗБ IX, 554; М. Пешикан: *Сѡварѡдрнѡгорски говори*, СДЗБ XV, 200; Д. Барјактаревић: *Новојѡз арско-сјенички говор*, СДЗБ XVI, 135; А. Пецо: *Говор ишѡчне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 181—182; и др.

Пукле муње небескѣ. — Њикнуо пѣвѣр. — Штѣ си се такѣ улѣ-
била? — Одаврло ми међу плећи. — Нѣшто ме стѣгло у прсима.
— Огрчала ми уста. — Занеобри'ани'о и занеошишани'о. — Прѣ-
цениле ми се пантоле на колѣенима. — Одвркла! — Зачивути'о,
нѣ мо ш њим [= не мош ш њим] ништа. — Убила га мѣма ђт
камена.

Кад се каже *Пукле муње небескѣ*, очигледно је да се оним *пукле*
саопштава збивање у непосредној прошлости, тј. да је до избијања
невремена већ дошло, да се оно извршило у блиској прошлости у од-
носу на време саопштавања од стране говорног лица. Према томе, рекло
би се да је то краћи перфекат за непосредну прошлост и ништа више.
Међутим, ствар тако не стоји. *Пукле муње небескѣ* значи: пуцају муње
небеске. Према томе, овде немамо посла са перфектом за оно што је
било, за прошлост, већ са перфектом за оно што се сад збива, са перфек-
том за садашњост, са резултатом онога што је започело у прошлости.

На сличан начин могу се објаснити и други, горе наведени при-
мери. *Стѣгло ме у прсима* — процес стезања изведен је раније; говорнику
то више није у свести; њему је у свести садашњи моменат бола; *Стѣло*
ме у прсима је живље као израз од израза *Стѣже ме у прсима*. Итд. Као
што се види, овакви перфекти често значе стање у коме се неко или
нешто налази.

Али се оваква садашњост може изрећи и пуним перфектом: О
дѣвѣ злѣчѣ јадѣ сан [= сам] се забавѣла!

Није тешко видети да се овај перфекат својим семантичким са-
држајима и модалним побудама приближује аористу за садашњост типа
Изѡре ни жѣшо.

Исто тако је јасно да су перфекти ове врсте — квалификативне
природе: Ударило жѣто у вр чѣска. — Дѣгла се ђнѣ ѡловина. — А.
Како е Урош? Б. Провѣли'о се [= много једе]. — Пѣда мѣѡм се би'ѣ-
ли'о снѣг, и сл. То исто може се изрећи и пуним перфектом: Нѣшто е
ижѣлди'о.

Могу, разуме се, бити у свести присутни елементи и прошлости и
садашњости: Пѣло ми нѣ памет. Овамо свакако иду и примери као *Ево*
крѣнуо сам ус [= уз] *ѣланину* и сл., тј. са пуним перфектом, који значе
да је „радња“ започела, али и да се и сада врши.

283. — У ускочком говору нису ретки примери као

Тѣ си ѣмрла ђ [= од] глади и сл. —

којим се, као што се види, казује нешто садашње, али у јакој, великој
мери (= ти си мртва гладна).

У сферама садашњости налази се и оно што се казује оваквим
перфектом: Ка сте вѣ дѣбро, јѣ сам накрѣви'о (капу) [= кад сте ви
добро, добро је и мени без обзира на то у каквом се стању лично на-
лазим].

284. — Све је остало:

а) перфекат са основним значењем:

Ма̀ло сам приштѣјела. — Најпрва̀ сансе [= сам се] уписа̀ла у за̀другу. — Ја̀ сан [= сам] се пресевѝо. — Препорекли су се нѐшто око мѐја. — Сйно̀ј Ма̀рко сйшо̀ ис [= из] планѝнѣ;

б) перфекат у функцији императива:

Да се нѝеси по̀мако ода̀влѣ;

в) исказивање жеље перфектом:

Да сте до̀шли ра̀ниѣ;

г) футурски перфекат:

Јавѝћу ти шта̀ е бѝло [= шта̀ ће бити];

д) нарација:

1. краћим перфектом:

Остале трѣ уд̀вице о̀ та̀ трѣ брата. — Оправѝо о̀тац сй̀на у млин. — По̀п стй̀о да др̀жи го̀вор. — Нѐко сй̀нуо зв̀но с црквѣ;

2. пуним перфектом:

Шћ̀ела сам да ск̀очим нѝз грѣду. — Имали су јѣдну сѣстру. — Мљ̀ели су на рѐвѣну. — На̀лгео̀ е у зв̀анѣ мљ̀есто Гр̀бље. — Бѝло е ту св̀акѣ вљ̀ѣѣ;

ђ) употреба перфекта у пословицама:

Гу̀рава ко̀била свѣ̀ поље по̀била [коса]. — Да̀о сам пла̀нину за̀ селину; итд.

— као у књижевном језику.

Плусквामीрфекаӣ

285. — Говорно лице употребљава плусквамперфекат кад саопштава своје доживљаје, запажања и сл. (обично кад је начињен помоћу имперфекта помоћног глагола):

Бљ̀егу̀ до̀шли. — Бѝаше ул̀овѝо ку̀ну нѐђе у Сем̀љу. — Бѝаше се ул̀овила лѝсица у гв̀бѣа. — Бљ̀еше до̀шло врѣ̀ме да се мр̀чи. — Бљ̀егу̀ свѣ̀ пок̀осили. — Бѝаше му кр̀епала кр̀ава; —

или (ређе) кад је начињен помоћу перфекта помоћног глагола:

Бѝли су ме ук̀рвнѝчили. — Бѝо е до̀ћерѣ на̀ку сѣ и [= из] Шав̀ни́ка; —

или кад казује оно што је чуло од другога:

Бѝла му се, вѣ̀лѣ, позлѝјѣдила он̀а ра̀на, па е до̀лазѝо до̀ктор и лѝјѣчѝо га. — Бљ̀еше се, каже, огр̀адила на̀ка вѣ̀лика̀ лѣ̀нца.

Као што се види, све радње исказане плусквамперфектима у наведеним примерима резултативне су и исказане перфективним глаголима, али није искључена употреба имперфективних глагола:

Би'агү кóсили нѣшто у Главама.

Говорно лице може у истом стилу тражити какво обавештење од каквог лица за које се зна или претпоставља да зна неки податак:

Бљѣгү ли штó сй'али?

Из готово свих наведених примера види се да је плусквамперфекат употребљен за самосталну прошлу радњу, тј. за радњу која, у свом временском току, није повезана са неком другом радњом, или се повезаност, кад постоји (као у примерима типа *Били су ме уквѣничили*), не види из текста, већ из контекста, из органске говорне ситуације.

286. — Ако се радња која се износи плусквамперфектом налази уз неку другу претериталну радњу, плусквамперфектска радња претходи оној другој:

Било е рóдило лѣпóта бóжа, но ме зàкла сýша. — Бй'о га е нàшб, нò га е ðпѣт изгуби'о. — Пòшб он ўјутру ў планину, а прòнòй бй'о пàо вѣликй снй'ег, па нй'е мòгò òтйћи. — Били су се толйкò завадйли да йг вѣй нйко нй'е мòгò помйрити. — Би'аше се ўплаши'о, па га нѣ шѣг. — Пòмисли, бй'о ўвати'о на спàвању зѣца гòлим рýкама, па му се у копрцању òтргò и пòбљегò.

Фушур

287. — Квалификативни футур:

Не бй'е се òвй вò, нò ће узманут òд мýа. — Мàра лй'епò кйшѣли мли'єко, нйкад јòј нѣће ужљўћет.

У првом примеру место футура може стајати презент (... *но узмачује од мува*), а у другом — презент (... *никад јòј не ужљўћи*) или перфекат (... *никад јòј није узљўћело*). Са тим примерима сродан је пример:

Шѣсто е — тй ћеш, Мрдеља, тò бòљѣ знàти — бй'о дòбар чòек. И у њему је футур раван презенту (... *ти то боље знаш*).

288. — У примерима какви су:

Нà тò ће Јòван дòдати. — Нѣћу, рећи ће Зòрка

— имамо перфекатску употребу футура, док се у примерима какав је:

Нѣ знàм, нѣћѣ бйти дòшли —

(футур помоћног глагола *бйти* + глаголски придев радни) износи несигурно вршење радње у прошлости.

289. — Футур за блажу заповест, али није искључен ни ефекат обичног императива:

Тй ћеш спàвати òђе сà ш њйм. — Јòш ћеш прйтурйти. — Пòдjà-ћеш на бѣнга. — Врàтићеш ми òвй нòвац ò зàкосу.

290. — Конструкција: презент глагола *имайи* + да + презент неког глагола није ретка у овом говору; она има значење футура (исп. франц. је *chanterai*):

Ймām да га ўби'ем [= убићу га]. — Ймām да е дђенѣм. — Ймајў дчи да ти скдчѣ и: ймā дчи да ти скдчѣ.

291. — У примерима какав је:

Ўскоро ће жњѣтва —

оно *ће* је самостално, јер попуњавање у овом случају не би ни приближно одговарало стању какво је без догуне.

Израз *Нѣће ѿдкѣ бйи* има два значења: 1. није тако (през.) и 2. нећу допустити да тако буде.

292. — Редовни и разломљени футур:

Они ће тѣ урадити — Они ће тѣ да ўраде —

имају готово увек исто (футурско) значење. Само у случајевима кад помоћни глагол не функционише као енклитика, већ кад може имати и самосталније значење, — може бити разлике у значењу међу тим двома формама: Они ће да йдў (= Они хоће да иду и Они ће ићи), Са ћу да лѣжѣм (= Сад хоћу да лежем и Сад ћу лећи).

Фуѿур егзактйни

293. — Облици футура егзактног употребљавају се у овом говору, „не“, како вели Ј. Вуковић за пивско-дробњачки говор, „у значењу какве будуће или предбудуће, него у значењу перфективне радње за обичну прошлост, ма да се... ипак радња доводи у везу с другом радњом у будућности“³¹, и то у погодбеним реченицама:

Ако бйднѣм тѣ уради'о, да дам главу. — Ако бйднѣ Сѣка тѣ рѣкла, мѣ се дчи ш њѣм вишѣ нѣћѣ глѣдати.

Међутим, данас ће се футур егзактни чути у ускочком говору и у својој основној употреби, тј. у значењу предбудуће радње:

Кад бйднѣ дѣшѣ, питаћу га.

Оно чиме овај облик одступа од књижевног језика јесте то да се он овде може употребити не само за прошлу и предбудућу радњу већ и за напоредну будућу радњу³²:

Кад бйднѣш стрйгѣ ѓвце, зѣви ме.

Иначе је најобичнија појава да се предбудућа радња исказује презентом перфективних глагола:

³¹ ГПД, 87.

³² В. у Ј. Вуковића ГПД. стр. 85—87,

Кад јој њййдē пѣтнѣс гѣдйинā, ўдаће се. — Кад свўчеш јѣш ѣнѣ мāло плāстѣвā, кѣнеш вйшѣ ймати штā да рāдйш. — Звāћу те ако ми ўстрѣбāш. — Ђѣнеш ли ми дāти вѣлове кад ўзорѣш?

Презент несвршених глагола као мѣћи, смљѣйи, шћѣйи, знāйи итд. у облику: мѣгнѣм, смљѣднѣм, шћнѣм, знāднѣм употребљава се у зависним реченицама у значењу футура егзактног:

Ако се шћнѣнѣ плāћат, плāтићу. — Дāћу ти ако мѣгнѣм. — Ако знāднѣм, свѣ ћу ти лй'ѣпо рѣћи. — Ђѣ ако смљѣднѣ.

Глаголски ѣрилози

294. — Глаголски прилог садашњи није чест у ускочком говору, али није ни необичан. Што се тиче његовог значења, оно се не разликује од онога у књижевном језику — напоредност радње:

Умѣри'ѣ се јѣдўћи. — Побй'ѣљешѣ ми ѣчи рāдѣћи од зви'ѣздѣ до зви'ѣздѣ. — Мй се ѣтѣгнусмо идѣћи. — Лежѣйи се лйвада нѣ косй. — Цāр Дўшāн, знāјўћи кѣт кућѣ да му у жѣнѣ нѣмā ћѣцѣ, дāде јој [сестри] тастāменат цāрскй.

295. — Данас ће се срести придеви бўдўћй и йдўћй у овом говору. Интересантно је да су придеви шћѣћѣā и ўдāћā (Ни шћѣћѣā ни ўдāћā), који нас опомињу на садашњи глаголски прилог, створени, као што се види, додавањем суфикса *ћа* на инфинитивну основу; дужина на претпоследњем слогу могла је доћи и од гл. прил. садашњег и од одређ. придева.

296. — Глаголског прилога прошлог нема у овом говору, али постоји придев бйвйшй (*Тѣ е бйвйшй чѣк*, каже се за човека који је здравствено јако оронуо или који је много изгубио од некадашње моћи и угледа).

Глаголски ѣридеви

297. — Два су широка поља употребе глаг. придева радног у ускочком говору: жеља и клетва.

а) Жеља:

Од њѣга ѣсто шйроки трāг! — Свѣ ти срѣтно и чѣстито бйло! — Кйћйла се срѣћѣм кѣ лйвада цвй'ѣћем! — Ајде, срѣћа ти нā пут бйла! — Злāтиле ти се рўке! — Добро дѣшѣ! — Йљадйле ти се! — Пѣмогѣ ти бѣг. — Срѣћа те прāћйла на свāкѣм кѣрāку! — Здрāво бй'ѣ! Љѣпѣтѣ се нанѣси'ѣ! —

б) Клетва:

Сврнўло ти! — Шћѣкнуо ти мѣдрй ўдарац ў вимѣ! — Вўци те пѣели! — Ўзма га ўзѣла! — Стйди'ѣ се! — Йжѣла те живйна дāбѣгдā! — Ђāвѣ ти скāмени'ѣ вйлицѣ! — Ўдари'ѣ ти мѣдрй ўдарац

у бубреге! — Пуќла ти паћја пџгиби'а! — Загрми'о ти свети'ли'а
[= свети Илија] љ главу!

298. — Гл. партицип радни често се употребљава у функцији императива и оптатива:

Прџсто [опроштено] ти било! — Ми'сли да га ја слџжџм. Сломи'о
врџт ко ћу! — Гу'ба ме јџла ко ми Сџка ни'е старџсни'а од моџ
ћџцџ! — Ако знам, знали ме јади! — Ако знам, помџми'о се! —
Ко знам, знало ме ћџрило! — Неј, ва'ла, ћџвџ тџзи'о [= те изио].
— Само мрџнџга бџљели [бубрези]! — Рџп јој [крави] нџси'о
ја ако ти је да'м јефтџни'џ! (шаљиво).

И овде је лако видети да се жеља (клетва) и заповест стално мешају и преливају и да увек није лако одредити где једна престаје, а где друга почиње.

299. — Честа употреба неких од оваквих израза води ка њиховом значењском пражњењу и свођењу на узречице, клише:

Разбурџкашџ гџведа си'џено, пџпи'ла з'ла срџћа! — Сџка не море
ћџвџ пџпи'о! — Ко могу слџнкџ обити, уби'о ме бџг! — Крџпашџ
те'лад, ћџвџ ма'кџ! — Не море џви нџжић, пџпи'ла му'ња! — Џвџ
се [сено] угри'џло, не било бџжџ! — Не ва'ља вџда, пџпи'о ћџвџ! итд.

Наместо елементарне жеље развило се неко прилошко значење:
џџџила з'ла срџћа = до последње трунке, сасвим и сл.

300. — Гл. пр. радни није чест у придевској служби у ускочком говору. Али кад се употребљава у тој служби, ничим се углавном не разликује од те службе у књижевном језику. У примеру *Шџџ си учџњџла, кџка'ла?*! имамо гл. пр. радни *кџка'ла*, а у примеру *Нема'м кџка'ле бришкулџ, џа џдем* тај гл. придев функционише као обичан придев. А пошто се може чути и *Нема'м кџка'лџ, џа џдем*, запажамо да гл. радни придев у придевској служби може бити и супстантивизиран. И у примеру *Како мџже жи'вџџџи, кџкџ!* гл. р. пр. *кџкџ* значи „јадан, несрећан“, али ни именичко значење („кукавац, јадник“) није необично.

301. — Гл. пр. трпни не употребљава се овде ређе него у књижевном језику, али уколико се употребљава, његова је употреба као у књ. јез.:

Јџ ли увџден џни вџсели пџс? — Ёно гџведа пу'шћџна. — Кад је за'клџто џвџ јагње?

ПРИЛОЗИ²³

302. — Форме прилога врло су разноврсне. Прилози потичу из разних извора — могу бити именичког, заменичког, придевског итд.

²³ Форме непроменљивих речи нису разматране у делу о облицима па је то учињено овде.

порекла, а има их, разуме се, који представљају праве прилоге. Они, затим, могу бити најразноврсније сложени или представљати разне клишеиране или елиптичне реченице. Доста их је који су у овај говор ушли из других језика, већином из турског. Разноврсности облика прилога доприносе, поред осталог, и разноврсне гласовно-морфолошке могућности. Карактеристично је и то што се за исти или нешто вариран појам употребљавају два или више сродних прилога или бар облика који се међусобно разликују партикулама:

а) *овакō, ваkō, евоваkō; оволикō, воликō, евоволикō, оволишнō, овоишнō, воишнō, овоишнō, воишнō; онакō, наkō, енонакō* итд.;

б) *сād, сādā, сādе, сādек, сādен; шādā, шādē, шādēr, шādēн; куд̄, куж̄, куж̄, куд̄ā, куд̄ār, куд̄āн, куди'е, куди'ен, куди'ер; оуд̄ā, вуд̄ā, оуди'е, оуди'ен, оуди'ер, вуди'е, вуди'ен, вуди'ер; шуд̄ā, шуд̄ār, шуди'е, шуди'ен, шуди'ер; онуд̄ā, нуд̄ā, онуди'е, онуди'ен, онуди'ер; овамо, вамо, амо* итд.;

в) *дшālē, дшōлēн, дшlē, дшlēн, ддашlē и одашlē, дшāлē и ошāлē, дшāлēн и ошāлēн; ддавлē, ддовлēн, ддāвлē и одāвлē, ддāвлēн и одāвлēн* итд.;

г) *йōлако и йōлаkо, лāгāно, йōлāгāно, йōлāгāнцē, йōлāгāчкē, йōлагiгāно* (у шали, „измотавању“), *нāјлак, йднāјлак*;

д) *мāло, малēчко, малiчак, малēчак, йдмало, йомалiчак, лi'ек, ли'ечак, ли'ечић, зāли'ек, зали'ечак, зали'ечић, мдешно, мдешно* итд.

ђ) *ндокōс, наокōскē* итд.

303. — Прилози по значењу:

а) Прилози за време (временски):

йдшlе (Могу скљвāt онљ пашту, па пōтлѣ мēсо), *йдшlе* (Пдшлѣ дпēt нāvали), *нāјшлe* (Нāјшлѣ крeпaшеш ђ глāди), *йдсли'е* (Да ми 'е дати ћeци да једљ, па ћу се пдсли'е рeшавати ђвe мљкē), *онiчac* (= сместа, одмах), *ддмā, йзмā, йрi'е* (Рēкō ми 'е пг i'е), *нāјпри'е* (прво, у почетку; давно, некад: Нāјпри'е запāлишē кљћу сiна Рōсина; Нāјпри'е нē дāла га пд иляду динāрā; Нāјпри'е ти блēше бдлē стд динāрā нд сād дви'е иляде), *ддслē* (Свē ддслē ми 'е прiчд), *ддслēн, ддселē, дселē, кдлико дāнāс, кдлико йшiйра, зiми, зiмљс* (Зiмљс жāлāг љмгi'ети), *кдд* (Бiг, нд немāм кдд; Немāм кдд сiђет; Ймд си кдд прегрāдит тбр), *нāјшлe, нāјшлe, нāјшлe, нāјшлe* (Нāјшлe кāко ђj!), *јесенāс* (Ако здрāvлѣ биднē, грāдiћемо кљћу јесенāс), *йшiйридāн* и *йшiйридāн, йшiйрадāн, зāвiдa* (Дāко ддћē зāвiдa), *зāјушра, зāрaнa, йодāнāс* (Пддāнāс нек мiслē дни), *зāнāви'ек, зāдуго* (Зāдуго нi'е ддлази'о), *мāлочac, чāсiри'е* (Чāспри'е ддћē?), *свaкiчac* (врло често: Једēм јā свaкiчac), *дāнāс, ндћāс, јшiрбс, лēшбс, йрдешбс, шāчac* (1. одмах, сместа: Тāчac ђде, Бēвђјка тāчac скдчi и ђде нā воду; 2. за тренутак:

Дај ми тачас нџице), *дйѣш*, *дйѣ*, *дйѣш* (Саџ дѣѣ јџпѣт да одузимају), *јдйѣ*, *чѣс* (Причекѣј чѣс), *чѣсом* (Онди'ег јџ чѣсом), *чѣском*, *дд-ви'ек(а)* (Дд'ви'ек јџ цинѣр у устима; Дд'ви'ека нѣ истџме), *зѣдови'ек* (Кѣкѣ мене зѣдови'ек), *џномлѣни* (Дд'лази'о е џномѣни и бй'о десе-пѣтнѣс дѣнѣ), *йрџиушѣра*, *ујушѣру* (нема *ујушѣро*), *дџсад* и *дџсѣдѣ* (Вѣлило дџсад нй'коме нй'е), *йџсад* и *йџсѣдѣ* (И дџсад и пџсад), *шѣдѣ* (Тѣдѣ йг је вѣчйла у Сѣкину лйваду, Тѣдѣ Лѣла залелѣка), *шѣдѣ* (Бй'ѣше тѣдѣ кџлиба џѣ), *шѣдѣр* (Тѣдѣр би ме слѣшџ), *џндѣ*, *џндѣр*, *зѣчас*, *лѣни* (нема *лѣне*; Лѣни'е вѣдѣ бй'ло бџлѣ), *йрѣклѣни*, *йрѣконолѣни*, *дд'ви'ек* (= увек, стално: Дд'ви'ек рѣдй напѣпар), *сйнџ*, *уиџнѣѣ*, *гџдишнѣ*, *днѣви*, *нѣѣи* (Рѣдй се и днѣви и нѣи), *уви'ек* (Мй га тѣпѣј, а џно уви'ек у завѣли!), *нѣсен*, *сѣ* (= увек: Сѣ у истџй ѣйсй'и), *м'ѣсечно*, *јѣчѣ* (Јѣчѣ е бй'ло студѣно), *шѣтра* (Шѣтра ѣмо кџсити), *дџгодйне*, *вйшѣ* (= вѣѣ: Не мџгу вйшѣ ни пѣрџ прага), *џновечѣри* (Бй'о сам џновечѣри кџд нй'г), *џновечѣр*, *џновечѣ*, *сѣд*, *сѣдѣ*, *сѣде*, *сѣдек*, *сѣдер*, *сѣден*, *џсад* [= одсад], *џдондѣ*, *йрѣконовечѣри*, *йрѣконовечѣр*, *йрѣкџчџвечѣ*, *йрѣкџдѣн* (Пѣрѣкџдѣн лѣжй у шкрйпу), *џномѣд*, *џномѣднѣ* (= пѣрѣкѣчѣ, а не: пѣре неки дѣн), *вѣви'ек*, *йрѣкџшѣр*, *зѣмѣниле* (= у своје време, некад: Зѣмѣниле мџгџ сам дџбро скџчит), *вѣкйшџм*, *йџнеѣри* (Плѣстй пџнеѣри), *зѣдѣна*, *йџзѣсѣнушѣ*, *йџзѣсѣнушѣ*, *зѣсѣнушѣ*, *йџзѣдѣна*, *нѣџбдѣн*, *йрџдѣн*, *йрѣџдѣн*, *йрѣкџдѣн*, *џбдѣн*, *џбнѣѣ*, *нѣѣу*, *дѣѣу*, *уџдѣн*, *вѣзде* (Вѣзде е лй'еп бй'о), *вѣзди*, *вѣзда* (Онй гѣрѣл је вѣзда чйс и џпѣрѣн), *џшѣд*, *џсѣдѣ*, *дџчкџно*, *лѣшйи*, *йрѣдлѣшйџс* (Кѣпи'о е пѣрѣлѣгџс одй'елџ), *йрѣкѣиушѣра* (рѣѣ *йрѣкѣиушѣра*), *чѣсйшџ*, *чѣшйѣ*, *йџчѣсйшџ*, *йџчѣшйѣ* (Јѣвите се пѣчѣшйѣ), *џшйри'е* (џтпѣри'е се дѣрѣкѣчйѣ рѣдйло), *дд'вечѣ*, *дџдовечѣ* (Чѣкѣѣу те дџдовечѣ), *ѣгѣда*, *йџѣгѣда*, *ѣкад*, *ѣкадѣ*, *йџѣкад*, *йџѣкадѣ*, *ушџоликџ* (Утолйкџ уџдарй гѣџм у плѣс), *уџоноликџ* (= у онај час: Уџоноликџ завйкѣшѣ лѣѣди, Уџоноликџ уџдарй кйшѣ), *шѣдйстйшѣчас* и *шѣсйшйшѣчас*, *џшйкѣсебе* (= џдавџно), *јѣднџм* (1. у јѣдно време, некад: Јѣднџм ѣшѣ и тй вйѣети да сам бй'о у пѣраву, Да ве сйѣшѣм с вѣрѣта јѣднџм; 2. јѣданпѣг: Земѣнуџ е јѣднџм; 3. нйјѣднџм: Не мџгу јѣднџм кѣѣчйти), *нѣџбдѣн* и *нѣџбдѣн*, *йџндѣи*, *йџдѣну*, *зџрџм* (џтишџ е зџрџм), *џндѣј*, *уџнѣј*, *нйгда* (Нйгда нй'е пѣрѣстѣла да нѣсй), *кѣдгџ* (Тй шѣде кѣдгџ, а јѣ нй'кад), *нѣгда*, *јѣко*, *јѣком* (Јѣком йѣдѣ лѣдни дѣни), *йрѣвџм*, *јѣдѣнак* (1. џдмах, смѣста: Причекѣјте, јѣдѣнак ѣмо; 2. истџврѣсѣмено, у исти мах: Јѣдѣнак зѣпушѣшѣ пѣшѣке), *свѣнѣј*, *йџсвѣнѣј* и др.

Прилози типа *лѣшйџс*, *јѣсѣнѣс*, *нѣѣс* и сл. показују џба времена: и пѣрѣходџно и нарѣдно, углавџно на бази близйне:

Ако здѣрѣвѣла бй'дне, гѣрѣдйѣмо кѣѣѣу јѣсѣнѣс (џчйглѣдно: нарѣдно време). — Дѣлѣзйла е јѣсѣнѣс (џчйглѣдно: пѣрѣходџно време). — Зймѣс жѣлѣг да уѣрѣм (пѣрѣходџно). — Зймѣс џткџ [= џткѣд] сам лѣгла свѣ кѣрѣнѣ нѣџпѣко (пѣрѣходџно). — Кѣ ѣе зймѣс кѣлѣта?! (нарѣдно). — Зймѣу су [$<$ зймѣс су] ме џдѣрѣли (пѣрѣходѣна зйма). — Кѣпи'о е пѣрѣлѣтџс (пѣрѣходџно). — Кѣка се кйшѣ нѣѣс йзлй (пѣрѣходѣна нѣѣ).

(Нека ти је одовуд и одонуд једнако), *оње* (Оње сам јг нашао), *овђе* (Овђе пред Ваца долазио), *најријеко*, *ујријеко*, *дшуде* (Он је отуде — и [из] Санцака), *ђе драго* (Тџри га је драго), *ддклен*, *ионаниж* (Окрени га понаниж), *унтар*, *унтра* и *унушар*, *унушра*, *никуј*, *никуд*, *ниоклѣ* (Нѣма ниоклѣ дйнар), *ниоклен*, *дклѣ*, *дклен*, *ддклѣ*, *дклѣ-ддклѣ*, *ддвлѣ* (Мдре е [електрику] ддвлѣ ддвес), *ддвлѣн*, *свџе*, *иђе* (Оставио га без иђе ишта), *издалѣ* (Он је издалѣ), *днелѣ*, *днелѣн*, *дсваклѣ*, *дсваклѣн*, *некуд*, *некудѣ*, *некудѣ*, *некудије*, *некудиен*, *некудиер*, *одувддблѣ*, *ддлѣ*, *ддлѣн*, *никуде*, *никудѣ*, *ишмо* и *ишмо*, *нижѣ*, *овудѣр*, *вудѣр*, *шудѣр*, *онудѣр*, *одаклѣ*, *одаклѣ* и *одаклѣ*, *одаклѣн*, *дшуде*, *дшудѣ*, *ошудѣ*, *ионанижѣ*, *ионавише*, *иџ* — *иџ* (Тџ чџ), *тџ* *вйди* = ни трага, никад више, пропало), *намљѣшѣ*, *кудѣр* (Нѣ знам кудѣр љу прдвџ ђвџ сџѣна), *иднагоре*, *иднадоље*, *недикуд* (= однекуд), *икуде* (Мдш ли, Пѣтре, икуде?), *икуд*, *икудије*, *вудѣј*, *чѣк*, *кџј* (Бйг, но нѣ знам кџј), *акдббгдѣ* (= куда?: А. Акдббгдѣ, Милане? Б. До на Бџан), *ддма*, *кџћи*, *најрозѣри* итд.

Горе су наведени прилози и за место и за правац. По правилу, они се међусобно значењски довољно разликују:

Ође сансе [= сам се] рѣдио (место). — Овѣдѣ е прѣшѣ (правац).

Међутим, они нису увек потпуно семантично разграничени, било да је тешко утврдити је ли реч о месту или правцу, било да се ова значења садрже или преливају у истом прилогу, било да је посредни неки други моменат. Нпр. прилог *ошмо* је по својој природи изразит прилог за правац: Дѣхерај ђвамо тџ шџљѣж. И то је његова редовна служба и значење. Међутим, у примерима:

Сѣд је ђвамо вѣлика зѣма. — Вѣкаше Тѣма Стѣниѣ да е ђвамо лѣѣпо. — ђвамо лѣѣди пѣчињѣ кѣсити ђ Видову днѣ —

тај прилог нема више значење правца, већ значење места. Тако је и са његовим краћим облицима:

Довѣди га вѣмо (правац). — Вѣмо га вѣлѣ на свѣ џста (место). — Јѣле, ѣмо! (правац). — ѣмо је сѣд дѣбро (место). — ѣмо е Ниѣола (место). — А. Камо ти јѣгѣд? Б. Ёво јг ѣмо.

Слично је и у овим примерима:

Кѣдѣ си данѣс јѣвио ђвѣ? (правац). — Нѣ знам кѣдѣ е ѣѣна лѣвада (место). — Свџј га тражѣ (правац). — Свџј се овѣко жѣвѣ (место) итд.

Међутим, већ у примерима какви су:

Свѣни ђвамо. — Нѣ знам кѣдѣ е ѣѣна лѣвада —

није до краја издиференцирано значење места и значење правца.

Прилози *унушар* и *унтра* (у овом говору не постоји предлог *унушар* или *унушра*) могу имати оба значења, и значења места (*Унтра* е мѣиѣг двлѣста) и значење правца (*Идѣм унтра*, лѣдно ми је).

Прилози *кӯд* (*кӯј*, нема *кућ*) и *кӯде* (ређе од *куд*) служе као прилози за циљ:

Оће ли Пётар кӯј данас? — Кӯ ћеш, вӯк те заклѠ! — Кӯде га вѠдѠ?

Прилози *кӯдѠ*, *кӯдиѠе*, *кӯдиѠен* и *кӯдиѠер* не значе, пак, циљ кретања, већ правац кретања:

КӯдиѠен си дѠшѠ? — КӯдѠ су прѠшли партизѠни?

Али ово не треба схватити као апсолутну разлику. Прилог *кӯј* у реченици *ЇдѠм кӯј ѝ други*, поред циља, може значити и правац (куда и други), као што прилог *кӯдѠ* у реченици *КӯдѠ ћеш?* може имати и значење правца и значење циља. Ово долази отуда што се појмови правац и циљ често у свести мешају. У облику *куде* значења правца и циља диференцира акценат: *кӯде* = *кӯд* (циљ), а *кӯдѠ* = *кӯдѠ* (правац).

Треба још рећи да прилози као *вӯдѠ*, *ѡвӯдѠ* и сл. јесу прилози за правац. Кад се каже: *Вӯда ѡрегази риѠку*, јасно је да оно *вӯдѠ* значи правац. Међутим, ови прилози, поред показивања правца, „линије“ кретања, могу показивати и простор кретања, тј. место по коме се неко кретање има вршити, нпр. *ОвӯдѠ ћеш јѠвиѡи ѠвѠце*, тј. по овом месту.

Прилози као *кӯд*, *кӯдѠ*, *кӯдиѠе*, *ѠклѠ*, *ѠдаклѠ*, *ѠѠклѠ*, *кѠмо*, *ћѠ* итд. јесу упитни прилози:

ДѠклѠ заватѠ твој дѡ Ѡ чечѠра? — Кӯд ли Ѡ Ѡнѡ дрӯгѡ кѠтѠ? — БѠ су ћѠца? — КѠмо ти нѠжице? — ѠдаклѠ су Ѡвѡ мѠнци? —

али они, као што то у нашем језику иначе бива, могу служити као везници релативних или зависно-упитних реченица:

НѠ знам кӯд је ѠтишѠ. — НѠ знам кӯј ћу се диѠевати. — УкопѠли су га тамѠн ћѠ су га нашли, итд.

Раније је било говора о томе како се ускочки говор понаша у употреби разних језичких средстава у вези са глаголима који значе кретање и миновање. Ево неколико примера за „правилну“ употребу прилога *ће*, *куд* и сл.:

Мѡ онӯда чѠсто налазѡмо (= наилазимо). — КӯдиѠе идѠте на воду? — БѠ ви кѠсѠ лӯди данас? — Куд ћѠ дог Ѡнѡ мѠсаницу? — Кӯд је дѡ Ѡ сапӯн? — Куј се дѡ Ѡевајӯ тѠ ѡгле? — Кӯ ћете, бѠгом брѠћо! — НѠ знам кӯј ѡдѠ. — Кӯ ћеш, грѠан! — Ајде, ку се гѠј диѠѠвѠ, срѠћа ти на пӯт бѡла! — НѠће да ѡзађе кӯј. — Ку се ћѠде Ѡна чѠша? — Куд ми се ћѠдошѠ мѠшице? —

и неколика за „неправилну“ употребу тих прилога (која је ређа):

Ѡди Ѡје. — ДѠ сѡг [= си их] дѠћерѠ Ѡје дѠ ѡг глѠдѠмо. — БѠ Ѡј? (= Куд ћеш?). — Кӯј ми Ѡ Ѡнѡ шѠрпа? — УскѠкѠ е Ѡје (= овамо, у Ускоке) кѠ е налѠтиѠ на крѠ.

Као што се види, прилог *кӯј* у прстпоследњој реченици има вредност прилога *где*. Додуше, та би се употреба могла и правдати психолош-

ким моментима, као да је говорно лице, док је изговарало ту реченицу, имало на уму процес: куд ми је „отишла“ шерпа, куд ми се дела и сл.

Прилог *камо* се овде не употребљава у значењу правца, већ у значењу прилога *где*:

Камо ти кабаница? — Камо ти опанци? — Камонā (= камо она) пѣкира? — Камо ти онā два динара? — Камо ви онē грабуље? — Камо ти онй бритвѹлин што ти малоприје дадог? — Камо ти зекан? — Камо онā бй'елā чаша?

Овде се прилог *камо* употребљава као узвик за нереализовану жељу:

Камо срѣћē! — Камо срѣћē да е дѹшѹ!

Именички прилог *дѹма* има и значење места (А. Бѣ е Нйкола? Б. Дѹма е) и значење правца (Отишѹ е дѹма). Прилог *кући* употребљава се само за правац (Дѹшѹ е кући); месну вредност овог прилога замењују изрази *који куће, на кући* (Како ти је на кући) и сл.

305. — Прилози за начин (начински):

чѣчки, дѹбро (Мйлован дѹбро учй), *нѹкѹс, наокѹсѣ, лѹчки, нѹшки* (Он говорй нѹшки), *йѹнашки, йѹднашки* (Јā сам тѹ уради'ѹ пѹд-нашки), *нѹнски, мѹјски, йѹмојски, вѹшки, йѹвѹјски, свѹјски, йѹйѹвѹјски, йѹвашки, йѹнѹнски, вѹчки, зѣчки, рѹш* (А. Могу ли дѹ ноћи стйћи у Брѹкй Катѹн? Б. Мѹш рѹт), *ѹвакѹ* (Нйка се овѹкѹ укапила ни'есам), *ѹкѹ* (Дѹшѣ ми, ѹкѹ е; ѹкѹ не ѹлѹ; Како ме ѹкѹ грѹм ѹби'ѹ ѹ свашта!; ѹкѹ ми је йѹзбѹцан живот кѹвѹ (= као ова) чѹпра), *йѹкѹ* (Нѣ такѹ нѹ овѹкѹ), *онѹкѹ* (Ено онѹкѹ онй црнй су-кѹльѹк), *нѹкѹ* (Не могу нѹкѹ йгрѹти; Ни'есам бѹна, испѹљела сам нѹкѹ; Нйко га нѹкѹ нй'е излѣмо; А. Како си? Б. Нѹкѹ), *кѹко* (Нѣ знѹм кѹко; Како тй тѹ рѹдйш?), *какѹнѹ* (Какѹнѹ бй?), *нѣкѹко, нйкѹко, свѹкојѹко, кѹко му дрѹго, како бйло, йѹркѣ* (1. тречећи: Трѹкѣ, бѹре!; 2. ѹако: А. Мѹже ли бн тѹ урѹдити? Б. Мѹже трѹкѣ), *нѹјлак* (Јā сам нѹјлак кѹси'ѹ), *йѹнѹјлак, йѹлако, йѹлѹко, йѹлѹгѹно, йѹлѹгѹчкѣ, йѹлагѹгѹно* (шал.), *кличкѣ* (Вѹћи се кличкѣ), *йѹшйѹшйѹмйѹѣ, йѹшйѹшйѹмйѹѣ, шѣнично* (умилѹто, мазно: Шѣнично гѹворй), *мѹвйѹѣ* (ѹбае: Оѹе мѹвтѣ), *алѹбѹрдѣ* (југиш, трком: Не чйнй ѹзмѹка, нѹ алѹбѹрдѣ), *брѹдоножйѹѣ, зѹјад* (= криво: Бй ми зѹјад), *наойѹсло, нѹойѹко, наойѹчкѣ, ѹѹба* (узалуд: Цѹба зѹдѹјаш тѹ јѹгѹе, нѣ море претећи; Цѹба што дерѣш свѹј живот цй'ѹ вй'ек), *нѹшѣнѹн³⁵, нѹшѣнѹнѣ, бѹдйѹнкѣ, сйгѹр, йѹсйгѹр, йѹсйгѹрно, сйгѹрно, ѹшйѹрѣ* (= отприлике, одока), *ѹѹока, ойѹрйѹликѣ, йѹйрйѹлици, ѹсйѹо* (тачно, како треба, чисто: Бѹсто е скѹчи'ѹ), *ѹѹѹр* (ѹѹѹр би бйло изйѹмити двй'ѣ краве), *зѹѹѹр* (= корисно: Покѹсите тѹ, зѹѹѹр је), *нѹгорѣ, нѹболѣ, бѹдимйѹѣ* (Сйшѹ е бѹдимйѹѣ), *ѹвр'ѣ* (= онако, отприлике, одока: Гѹђѹм ѹвр'ѣ; 99+55 је ѹвр'ѣ 140), *йѹскѣ* (Дојѹви ѹвце пѹскѣ), *йѹском, йѹсом* (Јѹвили смо йг' пѹсом), *ушйѹмйѹѣ, нйчкѣ* (Пѹѹ

³⁵ Тѣнѹн је им.: Јā йг ѹкѹ начинйѹм кад ймѹм тѣнѹна.

лако, лагано), *йобд̄улькѣ*, *йд̄бољѣ*, *нд̄срамош̄у* (= силом), *сй̄лѣм* *нд̄срамош̄у* итд.

Овде, разуме се, није могуће навести све прилоге за начин типа: *вд̄село*, *рд̄до*, *јак̄о*, *весѣлиѣ*, *рд̄диѣ* итд.

Именичко или придевско порекло прилога као *й̄рк̄ом*, *й̄рк̄ѣм*, *сй̄лѣм*, *мй̄лѣм* (сй̄лѣм или мй̄лѣм) и сл. — очигледно је. Оно што за њих треба рећи јесте то да се они све више удаљују од своје именичке сфере и све више постају прилози. Оно што их још држи на именичкој врвци јесте то што ти прилози, у том истом облику, могу бити инструментал једн. дотичних именица. Прилози као *з̄ими*, *й̄рк̄ѣ*, *й̄асом* итд. показују релативно велику лакоћу формирања од овог или оног јединског падежа; међутим, прилог *сй̄вар̄и* показује да ни множински падежи нису искључени из тог процеса. Интересантна је појава да значењски исти прилог може потицати од разних падежа и других облика: *й̄рк̄ѣм* — *й̄рк̄ѣ*, *й̄асом* — *й̄аски* — *й̄аскѣ* — *й̄аском* итд.

Пол̄ако (са дугоузлазним акцентом) значи доста лаганије од *й̄лако*.

306. — Прилози за количину (количински):

м̄ало, *й̄д̄мало* (П̄мало е срам̄ѣта, а м̄ѣже бити ниѣе п̄мало нѣ п̄д̄ доста што ўвиѣек чуп̄амо од в̄ас), *вӣшиѣ* (Њ̄ѣ си вӣшѣ д̄аѣ), *кай̄љѣ*, *кай̄и*, *м̄рвѣ*, *й̄р̄уна*, *сй̄вар̄и* (= много: А. О̄ђу ли ш̄ѣс с тѣб̄ѣм у аут? Й̄м̄ам нѣшто прт̄љага. Б. К̄ѣлико? А. Нѣм̄аг̄ ствар̄и), *лиѣек* (Нек̄ й̄ пас зн̄а х̄ѣ се к̄ӯна лиѣек овесѣлила; Нѣм̄а сй̄ѣна³⁶ без лиѣек у Лиѣце), *нӣлиѣек* (А. О̄ћеш ли ми лиѣек дати? Б. Нӣлиѣек!), *оволик̄ѣ*, *волик̄ѣ*, *й̄олик̄ѣ* (Т̄ѣ сам толик̄ѣ зн̄ала), *онолик̄ѣ* (Онолик̄ѣ за онолик̄ѣ нек̄ покоси х̄ѣ д̄ѣс), *нолик̄ѣ* (Нол̄ик̄ѣ р̄ад̄и), *к̄ѣлико* (Б̄й̄сте ли ви к̄ѣлико з̄ед̄но?), *ч̄удо* (Ч̄удо си ми д̄ала; Б̄й̄ло е ч̄удо г̄лоуб̄ѣва на ѡра̄њу), *м̄алечко* (О̄ћеш ли м̄алечко ч̄уп̄н̄ут од ѡн̄ѣ сй̄нош̄њѣг̄ сй̄ра?), *м̄ад̄го*, *овоӣшӣн̄ѣ*, *овоӣшӣно*, *й̄оӣшӣн̄ѣ*, *й̄оӣшӣно*, *с̄уб̄лӣзу*, *к̄ѣличко* (Й̄ш, к̄ѣличко ми д̄аде!), *сй̄нон̄ас̄ӣѣ* (Стон̄асто сам ѡѣе р̄ат̄ниѣа), *ц̄абѣ* и *м̄аб̄а* (= јевтино, нипошто, без накнаде: А. П̄ѣшто пр̄ѣдаде ј̄аг̄њ̄ад? Б. Ц̄абѣ. — Д̄адог̄ му ѡн̄у ш̄иљѣж ц̄аб̄а. — Д̄ѣ санти [сам ти] ш̄т̄ик̄ ц̄аб̄а), *лиѣѣчак*, *лиѣѣчић*, *д̄ѣс̄ӣа*, *д̄ѣс̄ӣи* (Т̄у е јѣдна в̄р̄љика д̄ѣсти), *м̄аличак*, *м̄алѣчак*, *з̄алиѣек* (З̄алиѣек ми к̄ӯћу нѣ разб̄и), *залиѣѣчак*, *залиѣѣчић* (= замало), *д̄ѣбро* (= веома, јак̄о: Д̄ѣбро га е й̄збиѣо; З̄ѣм̄аниле м̄ѣг̄ѣ сам д̄ѣбро ск̄ѣчит), *к̄ѣм̄аӣ* (А. К̄ѣлико й̄м̄а јѣш до Тим̄ара? Б. Й̄м̄а к̄ѣм̄ат; Й̄м̄а к̄ѣм̄ат д̄ѣ но̄ћи), *м̄аѣчак* (Д̄ај ми маѣчак), *нӣӣшӣа* (Ниѣе нӣш̄та), *б̄ѣљѣ* (= више: Б̄ѣљѣ ни се д̄ѣпала ѡв̄а), *лиѣѣка* (Ј̄ѣси ли сй̄п̄ала пс̄ӯ јут̄р̄ѣс лиѣѣка?; Й̄м̄а ли лиѣѣка л̄ѣба?), *нѣколико* (Й̄м̄ам нѣколико ливадѣ), *ўмало* (1. замало: Ѝмало ми нѣ разб̄и г̄лаву, 2. мало: Ѝмало е ѡн̄ѣ од Бӯана

³⁶ Трава се коси, а сено се не коси; сено је покошена трава. То је логика и логистика. Има људи који сматрају глупошћу рећи да се сено коси. Наведени пример показује да није нелогично тако рећи. Ако се трава кошењем и просушивањем претвара у сено, онда није неприродан мисаони процес померања појма траве у појам сено и обратно.

дò Бѣрѣ), *јаче* (А. Ѐмѣ 50 кѣлѣ. Б. Ѐмѣ *јаче*), *ѣдјаче*, *кѣсѣѣг* (Мòгò бик ти кѣстѣг рѣћи), *òдвѣћ*, *òдвѣшѣ*, *пòвѣшѣ*, *прѣгнѣто* (Вриѣдан је прѣгнѣто; Прѣгнѣто ми је жѣò), *ѣдла*, *ѣдлу* (Мѣѣлица е нѣша пòлу; Дѣј мѣне пòла), *сѣди* (сасвим, потпуно: Тѣ си сѣди луд), *о-о-ò* (= много: Ѐмѣ дò Биѣлѣ сѣт и о-о-ò!), *ѣднѣно* (Ѐмѣ пунѣно ѣецѣ; Ѐмѣ га и нѣму пунѣно), *ѣо* (= пола: Ѐмѣм пò кѣла; Зѣузò ми пò кућѣ), *ѣдѣѣко*, *ѣдлѣо*, *сублѣзу*, *ѣднò* (Начѣнѣг, бòгами, пунò; Õбу пунò, пунò, пунò), *ѣджѣво* (Шѣѣла сам да зѣмиѣсѣм пòжѣво), *нѣѣоли*, *јѣдно* (Дѣј ми јѣдно дѣвѣста дѣнарѣ) и др.

Раније је говорено о могућностима појединих речи и израза да значе више или мање од онога што редовно значе. У примерима:

Ѐнѣ, кòличкò ми дѣде! — Ѐзò толѣкò ѣвѣдѣ! — Ѐмѣ кòлико е дòста! — Кòлико е òногѣ гѣѣѣва! — Кòлико е снѣѣга! — Штò сте волѣкò навѣлили (= натоварили) на òвѣ ѣвиѣс?! — Штò си толѣкò зайнѣчи'ò?). — Пòглѣј штѣгар је гòлубòвѣ! — Штѣгага е шлѣѣвѣ! — Штѣ е јѣгòдѣ! и сл. —

прилози *кòлико*, *кòличкò*, *ѣоликò*, *оволикò*, *ѣѣѣ*, *ѣѣѣга* и сл. имају такво (увѣћано или умањено) значење. Није тешко осетити да су ова значења пропраћена са доста изненађења и узвичности.

У изразима: *кòлико дѣнѣс*, *кòлико ѣѣѣѣра*, *кòлико јѣѣѣ*, *кòлико òвѣ нѣѣѣѣѣ*, *кòлико òвѣ гòдине* и сл. прилог *кòлико* појачава, „осигурава“, „обезбеђује“ време казано речима уз које овај прилог стоји (*кòлико дѣнѣс* = јòш данас, сигурно данас и сл.).

Прилог *кòлико* употребљава се у компарацији у случајевима величинског изједначења, тј. када се једна величина своди на величину друге:

Пòмисли, бѣва кòлико крпѣљ. — Тѣвòј рѣкѣв је кòлико ѣ мòј. — Зѣкан ѣмѣ на трбуку гѣку кòлико òраг, —

па се, као и у наведеним примерима, приближава поредбеном везнику *као*:

Да ми је скòрѣпа кòлико с пѣлѣа. — Да ми је да јѣдѣм кòлико да нѣ умрме ò глѣди. — Нѣ биг је влѣровѣла кòлико кѣра. — Нѣѣ кòлико је ли мòј òтац с Мѣриѣна глѣвицѣ [лежи мрѣв у гробљу].

Као што у књижевном језику сретемо именице у служби количинских прилога (*Бѣло је сила народа*), тако то сретемо и у овом говору:

Ѐшли смо кòмѣт кроз нѣѣѣку гòру. — Премѣѣѣо ми кòмѣт лѣваду. — На Òкруглѣѣку блѣше силѣси'ѣ свѣѣѣга. — А. Је лѣмò [= ли имаò] штò гòстѣ? Б. Ѐмò е си'ѣсет. Ѐмѣ снѣѣга си'ѣсет (= огромно много). — Блѣше трѣвѣ кѣлѣѣѣж. — Бѣло е звѣк нѣѣѣкѣ живѣнѣ. — А. Кòлико ѣмѣ Шѣвѣбѣ? Б. Чѣдо. — Ѐмѣ скѣѣѣѣѣѣ чѣдо. — Ѐзмакò ми је чѣдо. — Сѣѣѣѣно е с нѣѣга чѣдо. — Изѣшло би чѣдо. — Мòгò бик ти ò тòме кѣстѣг (= врло много) рѣћи.

Чак и у изразу *сила бѡжја* са потпуним номинативним обележјима имамо прилошко значење: врло много (Било њг је сила бѡжја). У овакву функцију могу запасти и многе друге речи.

Именица *чудо*, изгубивши именичка својства, могла је после бити не само, као што смо видели, количински прилог већ и упитни:

Чудо (= зашто, што) га нѣмѣ? — А. Нѣје ѡшѡ у Колѡшин. Б. Чудо? — Чудо га ниѣсте звѡли?

Само је по себи јасно да су прилози као *овоѡишнѡ*, *овоѡиѡнѡ*, *ѡѡишнѡ*, *ѡѡиѡнѡ* и сл. деминутивног значења према прилозима *овоѡикѡ*, *ѡѡѡико* итд., прилози са *ѡ* још и са хипокористичком нијансом, док су прилози типа *овоѡикачкѡ* (ређа употреба од придевске) аугментативни (и пејоративни) према основним прилозима.

307. — Упитни прилози:

ђѣ, *кад*, *како*, *кѡлико*, *ѡкѡлико*, *кѡд* (Кѡд ѡѣде ѡнѣ спѡрѡчаѣе?), *дѡклѣ* (Дѡклѣ е твоја?; Дѡклѣ ѡдѣш?), *дклѣ*, *дѡикад*, *зѡишѡ*, *чѡдо* (в. горе), *рѡишѡ*, *кѡј*, *дклѣн*, *дѡаклѣ* и *одѡклѣ*, *кѡдѡ*, *кѡдиѣ*, *кѡдиѣн* (Кѡдиѣн је нѡша ѡспѡша?), *кѡдиѣр*, *ишѡ* (Што нѣ јѣдеш?, Што ниѣси ѡвиѡ ѡвѡ жѡто?, Што ми ниѣси рѣкла да ѡзрѡчим вѡрѣнику?), *ѡдишѡ* (Пѡшто е сѡ зѣта?), *ѣда* (ѣда Јѡла, дѡшо?), *кѡмо* (Кѡмо ти кѡњ?), *ѡ* (= шта је?), *нѣли* (= зар не: А. Нѣѣе дѡћи. Б. Нѣли? Ово треба разликовати од *нѣли* = неѣеш ли: Потрчи нѣли га ѡватѡти) и др.

308. — Прилози за потврђивање, уверавање, слагање, одобравање и сл.:

ѡѡишѡ (= нека, добро, у реду: А. Скѡвѡла сам ѡм мѣса за рѡчак* Б. Тѣшто), *ѣвала* (= тако, да), *мѡшалѡ* (= браво, дивно), *авѣрим* (= браво, одлично), *дѡ*, *јѣс*, *јѣстиѣ*, *ѣја* (А. Дѡј ми нѡж. Б. ѡнѡ велики? А. ѣја), *ѣја*, *нѣка* (у реду, добро: А. Одѡвиѡ Мѡтар ѡвѣѡ у Глѡве. Б. Нѣка, нѣка), *ѡдѡѣ* (= нека, добро, у реду), *бѣли* (заиста, сигурно), *зѡистѡ*, *збѡљѡ* (ѡн је збѡљѡ пѡштѣн дѡмѡѡин), *бѣзбѣли* (= заиста: Нѣѣѡш тѡкѡ бѣзбѣли), *сѡгурно*, *пѡсѡгѡр*, *нѣнѣ* (= да: А. Је ли дѡшѡ ѡко? Б. Нѣнѣ), *дѡ*, *тѡкѡ* (А. Покѡсили смо лѡваду у Вѡкалиѡѡа. Б. Тѡкѡ), *адѡ* (= да, јѣст, као присѣѡјуѡи се: А. Је ли Јѡко бѡѡѡ у Нишиѡ? Б. Адѡ, бѡѡѡ е), *зѡистѡ*, *ѣ* (А. Бѡѡѡ е дѡбар. Б. ѣ, ѡзѡвањ), *ѣ* (= да: А. Да дѡѣ ѡнѡ старѡ? Б. ѣ. — А. ѡбѡѡ га ѡнѡ Зѣковиѡ. Б. Је ли ѡнѡ сѡн Лѡзѡрѣв? А. ѣ. — А. ѡгрѡш пѣт? Б. ѣ), *свѡкѡко*, *адѡнѡ* (= да, него како: А. ѡвѣ ѡу ѡм кѡмѡте ѡставѡти за вѣѣеру. Б. Адѡнѡ!; А. Пѡслѡѡу га ѡ шкѡлу. Б. Адѡнѡ!), *бѡгами* (Ниѣсам бѡгами), *дѡбѡѡме*, *бѡѡме*, *адѡ* (= да, него: А. ѡдѣ ли ѡн за Бѡрову Глѡву? Б. Адѡ), *ѣла* (= да: ѡѡу ли га свѣзѡт? Б. ѣла), *вѡктиѣ* (= заиста), *ѡзѡрок*, *бѡш* (= заиста: Бѡш си бѣстиѡ!), *вѡла* (Вѡла си дѡсѡдиѡ и бѡѡу и ѡѡудиѡ!; Нѣѣеш вѡла кѡд би цркѡ!; Нѣмѡ вѡла ниѣдѡнѡ шлѡѡѡѡ ѡвѡ пѡзѡбѡ; Нѣѣе вѡла ниѡшта на пѡнѡѡј свѡѡѡѡѡ да ѡѡинѡ) итд.

Прилог *ѣја* вреди колико и прилог *да*. Међутим, прилог *ѣја* је смотиван, као и прилог *ѣ*, и иједан и други значе појачано потврђивање. Сем тога, прилози ове врсте (за потврђивање, одобравање и сл.) врло лако прелазе у узвичност (*ма̃шал̃а̃, бра̃во, ѣвала, ав̃ѣрим* итд.), и бивају узвици (Бра̃во, соко̀лови мо̀и!), док су прилози *за̃исѣа, одисѣа, зби̃ља* итд. често упитни.

Прилог *н-н̃* није никакав глас *н*, већ неартикулисани глас који се добива истискивањем ваздуха из централног дела носне дупље при потпуно затвореним устима, при чему је први део кратак и низлазне интонације, а други дуг и узлазне интонације.

309. — Одрични прилози:

нѣ, нѣка̀ко, нѣошѣо, нѣоколико, нѣђе, нѣкад, нѣкуј, нѣја̃, нѣѣ̃, нѣони и др.

Као што се види, ови и слични прилози служе за одрично потврђивање и поред одричности носе редовна својства својих категорија, значе место (*нѣђе*), време (*нѣкад*), правац (*нѣкуј*), начин (*нѣка̀ко*) итд.

У примерима какав је: А. *Ка̃ ће од̃ћи?* Б. *Шѣд̃ зна̃м* оно *шѣо* значи исто што и *не* (= не знам).

310. — Неодређени прилози:

нѣђе, нѣкад, нѣка̀ко, нѣколико, нѣкуј, нѣоклѣ итд.

311. — Прилози за показивање:

ѣво, ѣѣо, ѣно, ѣвѣ, ѣѣѣ, ѣнѣ (ѣво̃ ѣг, ѣвѣ̃ ѣг), *глѣ, види, ви̃ђи, да̃виш, ви̃ш* (= гле: *Ви̃ш ти̃ њѣга̀*), *ѣдглѣ, ѣдгла̃, ну̀* (= да видим, покажи: А. *Бо̀ли мѐ ру̀ка.* Б. *Ну̀*) и др.

Ови прилози могу имати значење непосредног показивања (ѣнѣга) и значење скретања пажње уопште (ѣнѣ = гле). Сви лако прелазе у узвике, било сами, било у каквој другој вези, и изражавају чуђење:

А. *До̃шѣ Јѣван.* Б. *ѣнѣ!* — А. *За̀гѣрка сѐ испро̀сила.* Б. *ѣнѣде!*

За експресивније чуђење употребљавају се форме: *ѣнѣ-дѣ, ѣнѣ-дѣ, ѣѣо-дѣ, ѣѣо-дѣ* и сл. Као што се види, овде постоје три нијансе: *ѣнѣде, ѣнѣ-дѣ* и *ѣнѣ-дѣ*.

Прилози *ѣво* и *ѣѣо* често се појављују са енклитиком *ѣи* (*ѣвоѣи, ѣѣоѣи*) на крају каквог излагања другом лицу.

312. — Прилози за сумњу, неизвесност, несигурност, вероватноћу и сл.:

могу̃ђе, влѣроват̃ино, свѣка̀ко, ѣдбош (Она е̃ то̀бош ра̀нѣ), *баја̀ги, кобаја̀ги, ме̃ичѣн* (= изгледа, вероватно: *На̀дѣ сан сѐ да̃ ѣѣде, па ме̃ичѣн нѣђе*), *ја̀млѣм* (Јѣс, *ја̀млѣм, бѣгами!*), *ја̀нѣм, ја̀млѣ, би̃рекѣ* (Трѣни, *би̃рекѣ* си утѣчен!), *рѣби, би̃рек* (= изгледа, као, рекло би се), *на̃ѣри̃лик* (= поприлици, како изгледа, изгледа:

Њи'е, наприлик, излази'о), *ћџли* (Ўчи'о е у Пљевљима, *ћџли*), *најамџи* (= по прилици, како се прича: Напамџт ће га ђерџт у Шавњик), *зџмисџ* (ми 'е), *наџам се*, *вљџруем*, *мислџм* и др.

Прилози као *ћџли* увршћују се овде зато што се њима означава неизвесност; *ћџли* је иначе неодређени прилог готово раван прилогу *наџе*.

Прилог *мџичџин* је заменичко-глаголског порекла (< мене се чини), али су и заменички и глаголски елементи, иако се понекад осећају, значењски прешли у прилог као: изгледа, вероватно и сл. Слично је и са облицима: *јџмлџм* (< ја мним), *јџмлџи* (функционишући као прилог, у значењу *изгледа*, могло се изгубити крајње *м*), *јџнџм* (упрошћаване групе *мн*). Облици *наџам се*, *вљџруем* и *мислџм* су још евидентније глаголи него облици *мџичџин*, *јџмлџм*. То су глаголи, али су се они у својој глаголској служби толико примакли, у многим случајевима, прилошкој служби (= вероватно) да се тако у тим случајевима морају и третирати. Ова појава није, разуме се, одлика само ускочког говора, већ и других народних говора и књижевног језика и језика уопште.

313. — Прилози за жељу, срећу, наду, прижељкивање, захваљивање и сл.:

идмаџабџг, *здрџво* (Здрџво, како си?; Здрџво бџ'о!; Здрџво пџшџ!), *сџсрећџм* (А. Ударџли смо темелџе. Б. Сџсрећџм!), *блџго* (Блџго мене јџтрџсџ; Блџго га мене!), *блџгџи* (Блџгџи мајџци џ синове!; Блџгџи лџли!), *џџнош* (Пџнош мене, *ћџцо мџја!*), *дџбџгдџ* (А. Од вас џстџ шџроки траџ! Б. Дџбџгдџ; А. Оздравџће. Б. Дџбџгдџ!), *аџрли* (срећно, са срећом), *вџла*, *валџџбогу*, *акџбџгдџ* (А. Ђете ли штџ жџџети? Б. Ђемо акџбџгдџ), *џнаџдбога* (А. Ђе ли претџи? Б. Ђе џнаџдбога), *дџбрџџџро*, *дџбарџечџ*, *дџбрџечџ*, *дџбарџечџр*, *дџбранџџ* и сл.

И неки од ових прилога лако бивају узвици: *блџго*, *блџгџи*, *џџнош* и сл.

Именице *вџла* и *невџла* често се понашају као прилози:

Вџла ти на свџму. — Вџла Њџколи што ни 'е пџмџгџ вџџи сџ'ено. — Невџла ти што ми се џетету ни'џси наџшџ на рџку.

Место *вџла* (*је*) *Богу* у Пиви³⁷ овде се за изјаву саучешћа чује: *валџџбогу*. Овај се облик употребљава и кад некога задеси каква штета. Место њега може се у таквим приликама рећи: *вџла бџгу* (Крџпџ ми џнџ вџ, па вџла бџгу). То зато што се богу, из страха од већег зла, захваљује готово увек и на злу. Међутим, форма *бџгу вџла* изражава радост, весеље, срећу због нечега што је повољно или што се повољно, срећно свршило, догодило и сл.:

Здрџво смо, бџгу вџла. — Ўкупџли смо дџста мџрса, бџгу вџла. Али се овај прилог употребљава и са дугосилазним акцентом и

³⁷ Ј. Вуковић: ГПД, 78.

тада има друкчија значења — значи неку неизвесност, чуђење, несигурност и сл.:

Штā ли ђе ш нѣм, вāла бѡгу? — Ођу ли га нāј кѡт кућѣ, вāла бѡгу? — Вāла бѡгу дђе ли кѣша? — Вāла бѡгу, кāка си рђа!

За изражавање чуђења употребљава се и израз: *пѡмāгāј бѡже* (или *гѡсѡде*):

Штā се ѡчинѣ од ѡвѡг куншиѡера, пѡмāгāј гѡсподе (= ау!).

314. — Прилози за клетву, злу жељу, несрећу и сл.:

кѡкѡ (Бѣће ти кѡкѡ; Кѡкѡ га мѣне), *дāбѡгдā* (Дāбѡгдā ти се шѣме ѡтрло! Избѡцала га живѡна дāбѡгдā!), *бѣсѡрѡа* (Стāниѡ се бѣсѡрѡа!), *нāзѡиѡи* (Отишѡ нāзѡпѡт), *нāѡѡчас*, *нāѡиричу*, *нāѡѡвањ* (обично у благој форми) *нāѡишечениѡе* (Нāѡишечениѡе ти пѡт!; Не мѡгу да се дѣгнѣм, нāѡишечениѡе; Нāѡишечениѡе ти бѣло!), *ѡѡвањ* (обично у благој форми: *ѡѡвањ* ти бѣло!), *āрāн* (Арāн ти бѣло!), *нāѡиāко* (Нāѡпāко га шѣла!), *ѡѡчас*, *ѡзлѣчас* и *ѡзлѣчас* и др.

Лако је запазити да *дāбѡгдā* може, према приликама, служити за изрицање сасвим супротних расположења (Свѣ ти срѣтно и чѣстито бѣло дāбѡгдā! — добра жеља; Глаѡу изгѡбиѡ дāбѡгдā! — рђава жеља).

Исто тако је лако видети прилошку природу речи *нāѡишечениѡе* у горњим примерима и именичку у примерима какав је: Нѣмā ѡвогā нāѡишечениѡа нѣђе.

У примеру

А. Бѣ ти ђе тѡ лѡвадѣ? Б. Бѣсѡрѡа (= бескрајно далеко) —

бѣсѡрѡа је прилог за означавање велике удаљености, док је у примеру *Бѣсѡрѡа му глаѡа!* прилог за клетву, за рђаву жељу (= изгубио глаѡу, ѣаво му однео глаѡу).

Само је по себи јасно да је *кѡкѡ* типичан пример узвика: *Пѡкла ми вѡк јāгњāд, кѡкѡ!* Међутим, у примерима као *Бѣће ићи кѡкѡ* и сл. то већ није никакав узвик и, без обзира на то какве све службе може вршити у реченици као такав, најпре ће ићи у адвербијалне речи са прилично покретним значењима (клетва, рђава жеља, начин итд.). У овакву ситуацију може, разуме се, dospети и ма који други узвик.

315. — Прилози за узрок, разлог и сл.:

сѡѡгā, *сѡѡгāј* (Стѡгāј те и пѣтāм), *рāшѡа* (Имā у Шпāнā дѡбра ѣѡѡјка, шѣли су да е прѡсѣ за Мѣлāна, рāшта су ишли у Шумāрице), *зāиѡ*, *ишѡд*, *зāишѡ*, *ђѣ* (Бѣ нѣ виђѡшѣ, нāѡишечениѡе!), *ѡкѡшѡа* (Нѣмā ѡкѡшта ићи), *нѡкѡшѡа* (Пѡсѡадѣшѣ се нѡкѡшта) и сл.

Рāшѡа може бити и упитно: А. Отишли су ѡ Стрѡг. Б. Рāшта?

316. — Прилози за изузимање:

тѣк, тѣке (Нѣј прѣј тѣке такѣ), *лише* (Лйше бйло!), *сѣл* (А. Јѣ ли ти бй'о кѣ? Б. Сѣл Мйрко), *сѣлйи*, *сѣмо*.

317. — Адвербијалне речце:

зѣр (= *можда*, *вероватно*: Урадићу њ ја зѣр нѣшто. — Зѣр си га дѣвео? — Нй'е зѣр?! — Они зѣр нѣмају кљ'усега. — А. Што нй'е дѣшѣ? Б. Зѣр зѣтѣ што га бѣлй нога), *бѣр*, *дѣјбер* (само, бар, макар: Нек се рѣнй дѣјбер; Дѣј ми дѣјбер двѣ), *бѣрем*, *йѣчек* (А. Тй си сѣставйла! Б. Ё, пѣчек!), *йѣче*, *йѣчем* (Нѣмѣј пѣчем да ѣдѣш, Да нѣнеш пѣчем нѣ пѣдник?), *мѣђер* (пак: Тй мѣђер нѣнеш с нѣма, Мѣђер га нй'еси нѣшѣ?), *нек(а)* (Нек х'ути нѣше), *де* (Дѣ претвѣри; Дѣјдѣ ми тѣ кружак, Збрка), *дѣдѣ*, *дѣдѣр*, *ѣла* (де, дела: Ёла, л'уди; А. Оли мли'ека? Б. Нѣ. А. Ёла, јѣдан!), *ѣлаше*, *н'у* (Н'у, скѣчи; Н'у нѣли йшѣрѣт тѣлѣд из лйвадѣ), *ан'у* (Ан'у пѣкушѣј), *н'у*те, *н'убд*, *н'убди*, *нѣ* (ево, узми: Нѣ ти ѣвй бритв'улйн), *н'удѣ* (1. = дај: Н'удѣ ми тѣ пѣврѣз; Н'удѣ ми љ што мало вѣдѣ; 2. = де, хѣјде: Н'удѣ да ѣвѣ прикосймо), *н'удѣр*, *дѣламо*, *дѣлаше*, *дѣламоше*, *ѣј* (ѣј да прѣгазймо ѣв'у рѣчицу; ѣј да идѣмо; ѣј пѣведи кѣња нѣ воду; ѣј пѣграпте ѣткосе у Таванйма), *ѣјд*, *ѣјде*, *ѣјдемо*, *ѣјдѣше*, *ѣјдемѣше*, *ѣјмо*, *ѣјмоше*, *ѣјше* (ѣјте поплѣстите ѣнѣ мѣло ѣткѣсѣ), *н'удѣј* (Н'удѣј ми сѣплѣк), *дѣј* (Дѣј да кѣсймо, Дѣј нѣстави тѣ мли'еко), *ѣјдѣдѣ*, *н'у дѣ*, *н'у дѣше* (Н'у дѣте да штѣ јѣдѣте), *н'у ѣјде* (Н'у ѣјде да ѣнѣ поплѣстймо), *ан'у* и *ан'у* (Ан'у нѣлйг проб'удити), *ѣјшѣмо*, *ѣ*, *ѣше* (= де, дѣте: ѣ, Мйлосава!; ѣте, сокѣлови, пѣкиште!; ѣте, л'уди, м'рче!), *х'иш* и *х'иш* (= шути, х'ути), *х'уш*, *ш'уш*, *нѣмѣј* (Нѣмѣј йшй), *јелдѣ* (Лй'ѣпа к'уна, јелдѣ?), *да* (Да се пѣмйрйте!; Да се нѣ прѣгрй'е тѣ к'учки?; Да се нй'еси ѣбй'ѣ), *йѣ* (ѣво ви по чѣтири стѣтине; Прѣдо йг је по чѣтири стѣтине; Јѣ сам ѣзимѣла пѣ трй кѣшуље шѣрйма; На свѣку йг'лу по јѣдну с'умакнѣш), *ли* (Цѣр ли бй'ѣг док хѣвѣјка бй'ѣг! — Дѣбро ли нй б'ѣше док ѣн б'ѣше жйв! — ѣво ли ти пѣтље п'уна к'уна. — Йлѣв ли 'е, г'убѣв ли 'е! — Гл'упо ли сам йгрѣ! — Ж х'ѣволом ли 'е тѣ зѣрада!), *баш* (Баш тй хѣш ѣвѣ ѣпрати), *шѣмѣн* (Тѣмѣн Сймо да зѣнкне а п'ушка ѣчйни тѣ!), *ше* (те дѣбро, те нѣѣпѣко, те ј'унѣчки), *јѣш* (јѣш кѣко) итд.

Што се тйче значѣња и функције овйх речци, ѣне су врло разнорѣдне. Тако је *јелдѣ* упитно; *ли* служи за истйцање и бојй реченйцу узвйчно, док је у реченйци *ѣвайшй ли га*, *ѣбйше га* погодбени везник, а првенствѣно је упитна речца: Јѣ ли дѣшѣ Јѣксим?; *йѣчем*, порѣд значѣња *йак*, носй себй каткѣд нйјансу прѣтѣе (Да нѣнеш пѣчем у сѣло), *йѣчек* се употрѣблѣва у присѣнају као потврда ѣнога што је речѣно (А. Нй'еси га вйђѣла ѣше, нѣ у Колѣшйну. Б. Јѣс пѣчек.); велики је број императивнйх адвербијалнйх речци (ѣ заповѣднйх речцама в. и под „Императив“ у „Сйнтакси“). Сем тога нй значѣња и функције им нйсу стабилизѣване, већ ѣд прилйке до прилйке јѣдна те истѣ адвербијална речца може имати и разлйчито значѣње и разлйчйту функцију. Тако речца *зѣр* може бити

упитна (Зър ћеш нас оставити?), за претпоставку, вероватношћу (Зър су га зауставили на конач) итд. Речца да може бити заповедна и упитна, па потврдна итд.

318. — Разгледајмо још неке такве речи.

а. Нек(а) је императивна речца:

Нека кдсй. — Нек спавају дѡклѣ дћѣ. — Нек изидѣ.

Међутим, та речца, али само у облику *нека*, употребљава се кад неко хоће да се супротстави нечијем мишљењу, делању и сл., да га заустави, прекине, са значењем: немој тако, стани, не, није тако: *Нека, Милица, бдгаји!* Супротстављање не мора бити увек енергично, може оно бити у облику благог одбијања: *Нека, нека, имам ја амо некѡ шѡрбу; Нека, нека, ја ћу; Нека, ћѣца ће исци'дѡаји.* У примерима какав је *Нека иѣ, нека!* јасно је изражена претња, док се у примеру *А. Задѡужила се. Б. Нека, даћу јој ѡ'ладу дѡнѡрѡ* изражава одобравање, слагање.

Императив *иѣди* или *иѣ* потпуно је прешао у сферу речце *нека* у примерима као:

Шѣди, ѡ'воле! — Шѣ, ма'ѡ јѣдна!

У примерима какав је *Нека шѡо га* [сено] *разбурѡка, нѡ га ѡжѣде* речца *нека* је корелативни везник (= не само).

б. Реч *жѡми* значењски нема више никакве везе са „жив ми“ или „живи ми“, већ се употребљава у реченици којом се потире оно што је речено у претходној реченици и што је саговорнику обично непријатно (А. Зѡрка ће се удати за Љѡба. Б. Ствѡрно?! А. Неће жѡми, дѡрѡм те). Она, уопште говорећи, оснажује, поткрепљује, подупире смисао реченице у којој се налази.

в. Речца *ѡа* употребљава се за означавање осредњости:

А. Како те слѡжѡ днѡ билѣђи'а? Б. Па, слѡжѡ. — А. Имѡ ли штѡ трѡвѣ ѡ Старац? Б. Па, имѡ. — А. Ваљѡ ли му штѡ днѡ сѡн? Б. Па ваљѡ.

Слична је речци *ѡа* речца *а*, само се мора додати да је у овом случају осетан моменат нерасположења, незадовољства, неког немоћног, смиреног протеста против „више силе“, управо против мучног живота:

А. Јѣсте ли пѡкрили днѡ ма'ѡ кѡћѣ? Б. Ѧ јѣсмо, нешто смо скр'пѡили.

г. *Кѡми* је, као што смо видели, именица (Бљѣжи, кѡми ти ѡ дѡм) која се, иако ређе, још може чути поред редовне *камѡн*. Међутим, као што и *камѡн* може функционисати као адверб (А. Урадиће дн тѡ. Б. Ѧће камѡн (не, никако). — А. Укѡсиће дѡста. Б. Ѧће камѡн (неће ни травке), тако се и *кѡми* употребљава за енергичну негацију. (Кѡми ће урадити. — Ни кѡми лѣда ни'ѣ ѡстало. — Наѡдо се да ће ѡздравити, кѡми).

319. — Показаћу овде још неколико примера разних категоријских могућности прилога:

Пдколико и *идколико* (у игри коликању): упитни и количински прилог. При лози *идијак* и *идлијо*, који се дају као одговор на прилог *идколико*, могу бити количински и начински.

Вйшѣ: 1. прилог за време (= већ: Нѡ вйшѣ ѡтѣла нѡн; Вйшѣ е саспијо; Ѡдрѡ се вйшѣ; Вйшѣ се прегулијо и прѣдрѡ; Вйшѣ нѣне дѡлазйти; Нѣ море вйшѣ да дјанй; Ја тѡ вйшѣ не мѡгу трпљети; Ја вйшѣ мѡгу без свѡкѡга; Не мѡгу ти вйшѣ ни прѡ прага; Он је вйшѣ прѡшли чѡек; Ја сам тѡ вйшѣ забѡравијо; Нѣћу вйшѣ рѡдити нѡко нѣ мѡгнем нйкуд; Кад ме ѡглибѡш, нѣмѡј ме вйшѣ прѡти; Изнемѡхала вйшѣ бйла; Ајде да мѡземо, вйше е вѡкат).

Није тешко видети да у неким од наведених примера прилог *више* није „чист“ темпорални прилог, већ и прилог за количину времена.

2. компаративни прилог за количину: Тй си вйшѣ рѡдијо; Рѡбрен је вйшѣ бѡчијо; Јѡван је вйшѣ скѡчијо; Ја ти вйшѣ нѣ дѡм; Пѣму си вйшѣ дѡла; Тѡ се дѣсило у вйшѣ мѡвѡ; Зѡрка е вйшѣ ѳзѣла.

3. (с нагласком: вйше) прилог за правац (= мало нагоре, на горњу страну: Вйше, вѡко, вйше), прилог за заповест, узвик. Сва три ова значења могу бити посебна, оделита, али су најчешће сливена, тј. ова реч може истовремено имати сва три наведена значења. Слично је и с прилогом *дѡље*: а) место (Мѡја е лйвада дѡље), б. правац (= мало надоље, на доњу страну: Дѡље, јѣле!), в) заповест, г) узвик. И у везама: *вйшѡмо*, *дѡљѡмо*, *ћуљѡмо*, *бѡрѡмо*, *јѣлѡм*, *ѡмѡздѡљ*, *ѡмѡзѡбр*, *дѡље ѡмо*, *вйше ѡмо*, *ћуље ѡмо*, *бѡре ѡмо*, *ѡмо ѡздѡљ* итд. имамо сличне значењске односе. Ови се прилози употребљавају углавном при орању.

4. предлог (Он је више куће; Ёно кѡња више Вулевѣ пѡјатѣ). Прилошко-предлошка служба речи као *више*, *ниже*, *близу*, *йрије* (Устѡ е прије зѡрѣ; Лѳуди прйје нијесу овѡкѡ жйвљели) и сл., или именичко-предлошка речй као *крај*, *око*, *чело* и сл. дѡбро је позната у књижевном језику, а тако је и у овом говору.

Прилози *овѡкѡ*, *вѡкѡ*, *йѡкѡ*, *нѡкѡ*, *ѡнѡкѡ* и сл. јесу заменички показни начински прилози у којима је каткад изразит поредбени смисао: Овѡкѡ нйко не ѳмије; Тѡкѡ га вйшѣ нѣнеш плѡстити; Нѡкѡ се жйви; Урѡди ѡнѡкѡ, и сл. Међутим, сви они могу имати значење осредности: унеколико, осредње, није дѡбро и сл.: А. Кѡко рѡди? Б. Онѡкѡ. У овој служби ови прилози могу бити и начински и количински.

Раније је речено да су прилози као *сйгурно*, *сйгур*, *йѡсигур* и сл. начински (Он сйгурно рѡди). Међутим, сасвим је јасно да се могу употребити и као прилози за потврђивање: А. Ѡнеш ли ми дѡти вѡла да ѳзорѣм ѡнѡ мало ѡрницѣ? Б. Ѡћу, пѡсигур.

У примерима: Јѣдва пѡдиже врѣћу, Јѣдва се дйже и сл. *јѣдва* је, јасно, прилог (= тешко, с муком), док бих рекао да је ова реч у примеру *Јѣдва ѡн нѡ бриѣг а йушка йуѣ* везник (= тек, чим).

О разноликој природи речи *кад*, *ђе*, *кѹд*, *овако*, *иѿако*, *колико* итд. не треба ни говорити, јер је она позната и у књижевном језику (Колико имаш брава?; Ђисте ли ви колико заједно?; Доћи ћу колико данас итд.).

Прилози *ионасе*, *ионадсоб*, *идсебице*, *идсебно*, *идбанди*, *одвојено*, *идбашка*, *узасоб*, *насамо*, *засе*, *збанде* итд. могу бити начински, али је у њима садржан и месни моменат:

Свакоме даде каву понасе. — Доведо ѿг понасе. — Остави ѿг понасе. — Турѿи сѿр и љѣб пѣбашка. — Тѣшко е жѿвљет пѣбашка. — Оди да ти нешто кѿжѣм насамо. — Кућа му е насамо. — Сваки засе ѿгра. — Засе јѿгњад, засе овце. — Немѿте, ви збанде. — Љѹди збанде.

Вѿздѿн је прилог који значи количину времена (Ђѣрајѹ е волови вѿздѿн), али има и значење количине уопште (= много: Вѿздѿн су се нешто ту свађали).

Прилог *јѣдњако* може бити начински, количински, временски (Нек туѣе [= коси] ту ѿѣ, јѣдњако; Јѣдњако ни је подиѣлила; Свѹд је јѣдњако; Он је јѣдњако тражи).

Избиљѣ показује начин (Избиљѣ га е изѹдарѣ), количину, степен количине (= веома, јако: Избиљѣ е бѣлесан), може бити потврдан и упитан (А. Удае се Анђелија. Б. Избиљѣ (потврдан). — А. Јѣлица није дошла. Б. Избиљѣ? А. Избиљѣ).

Бешѿлѣ је потврдно (Бешѿлѣ е дѣбар чѣек), упитно (А. Ођу да се жѣним. Б. Бешѿлѣ?); са нешто чуђења, изненађења, тврђења (= стварно, заиста), у присећању и сл. употребљава се *бешѿлѣ* у примерима какав је: А. Вратила се жѹја. Б. Глѣ, бешѿлѣ!

Свѣ је заменица. Али је то и прилог за време (= увек, стално, непрекидно: Свѣ ѹ истој ѿјѣси; Свѣ бѣчи у млиѣко; Јѿ се свѣ ш њѿма иѿнѿтим; Свѣ ѿг брѣиѿг; Пѣлако, немѣ свѣ наѿпац; Свѣ за мѿмѣ трѣѣ онѿ тѣлѿд; Свѣ зѣвѣ да му се пѣмогнѣ), допусни везник заједно с везником *ако* (Не мош му ништа свѣ ѿко га и ѹватиш). Ево још неколико случајева употребе ове речи: Кѹдије шѿѣба, свѣ крв ѹдарѿ; Свѣ биг рѣко да е он; Вљѣтар пѹва свѣ јѿчѣ; свѣ завала дѣ завалѣ; свѣ дѣсад.

Зѿчудо значи исто што и *чѹдно* (начински прилог): Зѿчудо ми је што ѿг немѿ, а има и значење количине времена (= дуго): Зѿчудо ѿг није бѿло, Остаѿе зѿчудо тамо, Бѿли су ѣђе зѿчудо.

Дѣклѣ може бити упитни месни прилог (Дѣклѣ е тѣѣја?), упитни временски количински (докад, колико: Дѣклѣ ѿе ѣвѣ тѣ ѿјѿти?), везник: Дѣклѣ се не пѣмѿѣ, срѣѿе мѣђу ѿма немѿ.

Дѣтлѣ значи, прво, до тог места: Дѣтлѣ сте кѣсили и прѣшлѣѣ љѣта; затим, дотада: Дѣтлѣ ми спрѣми кѣње па пѣјѿши. Израз *ѿѣр дѣтлѣ*, у коме је оно *ѿѣр* императивна рѣѣа, значи: у највећој мери, најбоље, најгоре, преко тога се не може итд.: Бљѿше свѿдба ѿѣр дѣтлѣ!, Тѣ е жѣна ѿѣр дѣтлѣ!

Чак је, видели смо, месни и количински прилог, а служи и као адвербијална речца за истицање: Нй'е ме пђдупрла чак ни Сэка!

Смљѣста је прилог за место и за време (Смљѣста су ўстали и ђишли).

Сйр'аначкѣ је прилог за место, али и за начин. Такви су и прилози нђой'ако, наой'дсло, снѣрукѣ: 1. начин: Свѣ нђоп'ако ўр'адї, 2. место: Окрѣни р'укав наоп'дсло (= с лица).

Прилози и'дш'ље, и'дш'ље, и'рй'је и сл. јесу прилози за време. То су и суперлативи: нђј'ош'ље, нђј'ош'ље, нђј'осли'је, нђј'ри'је. Међутим, у примеру Нђј'ри'је ће бй'иш да е заб'дравй'о оно нђј'ри'је не указује на временски моменат, већ на нешто што се сматра за највероватније, што је на првом месту.

О-о-ђ је очигледно узвик, али је то и прилог за велику количину времена (с'ат и о-о-ђ!) и за велику количину нечега (много): Нђбр'ала ј'аг'ђд'а о-о-ђ!

Д'уго је прилог за време, за количину времена (Д'уго нй'је д'олази'о) и прилог за исказивање дужине (Д'уго си ђипекла ўрезнй'ке).

Ал'ал није само именица, већ и прилог за одобравање, изражавање задовољства и сл. (Ал'ал ти вљѣра!), често за узвичним призивцима, разуме се. Сличне односе показују и речи зѣм'ан, в'акаш и сл. Тђ е в'а-кат; Дђћи ће, в'акат!).

Маѣчак је придев, али и прилог за количину (Ќвй ми 'е кап'ут маѣчак, Д'ај ми маѣчак скђр'упа).

Нй'иш'а је заменица, али и прилог за количину (Нй'је нй'шта вр'ута д'йг'ђ без н'ако м'ало жй'та).

Речено је већ да је ўй'ечени'је именица. Али то може бити и прилог: Ўй'ечени'је се ђбуо!, Ўй'ечени'је пђ нй'г!

Кђлико је прилог, али и везник (Нѣ биг од нѣга залђжила кђлико од' п'ашчета!).

Ј'ђш је прилог за количину (Д'ај ми ј'ђш), и за време (Ј'ђш р'адѣ).

Ако се прилози као нђой'ако, наўзђчас и сл. могу узети као прилози за клетву, злу жељу и сл., тиме се, разуме се, не ништи нй'хово начинско значење.

Количински прилози и'дш'ј'о и и'дш'ако појављују се и у форми: м'ја и ш'ака, а ово су и именице.

Лй'епо је прилог за начин (Лй'епо не дђчек'ашѣ), а може бити и за количину (= добро, доста: Лй'епо е рђдило).

Прилози ђй'йр'вѣ, изђйр'вѣ и сл. могу бити начински и временски. У Он нѣ р'адй' ш'акђ ово ш'акђ је прилог за начин, а у А. П'ослали смо га ў иланину. Б. Т'акђ — прилог за одобравање, потврђивање и сл.

Ќш'лѣ је исто што и ђдаш'лѣ, тј. то је прилог за место, али то може бити и прилог за време (= тада): Ќтлѣ ђш'ј' појашй'и кђње па заждй' у Мђрачу.

Прилог *ѡкоскѣ* садржи и месно и начинско значење.
Реч *ковшиѡез* је узвик и прилог (= у помоћ).

Већ смо видели да реч *ѡако* може бити везник, као и то да је независна функција речи *ѡако* израсла из њене зависне везничке службе. Оно што овде треба додати јесте да самостална служба везника *ѡако* може лако да пређе у адвербијалну службу: *ѡако* дођеш завида.

Дрѣѡва је именица и прилог.

Нѣђе је прилог за место, али и прилог за неодређену количину, величину и сл. (= око, отприлике, по прилици): *Нѣли ми скѡпит нѣђе* десе другѡ на мѡбу; и прилог за време (= у неко време, једном, неки пут): *ѡли се скѡнити да нѣђе дођеш код мене*. Прилог *ђе* може имати вредност прилога *нѣђе*: *Је ли се удала ље?*

Прилози *дрѡго* и *мѡло* имају ова значења: 1. радујем се, веселим се: *Дрѡго ми је што се оженио ѡнѡм љевѡјкѡм*; 2. (у осећању снаге, самовоље, ината, љутње и сл.): *ја ѡћу тако, воља ми је, може ми се*: А. *Што нѣ једеш, срѣшо?* Б. *Нѣћу, дрѡго ми је*. — А. *Што гѡзиш тѡ трѡву?* Б. *ѡћу, мѡло ми је*; 3. (у обраћању другом и трећем лицу или другим и трећим лицима): *како хоћеш (хоћете), како хоће (хоћѣ), како ти је воља: Баш ви дрѡго!* — *Баш му дрѡго!*

Прѡје је предлог и прилог за време, али може бити и прилог за начин (= брже: *Нѣ можемо вѡла прѡје стрпати ѡвѡ сѡјено па сад кад би пѡ ѡљев!*)

Трѡа-врѡа и *ѡрѡе-врѡе*, речи узвичне природе, могу бити и прилог за место (= тамо-амо) и прилог за начин (= безглаво, смушено), са знатном експресијом у оба случаја.

Кѡј је упитни прилог за правац (*Кѡј су ѡтишли?*), прилог за правац (*Ишѡ е кѡј га нѡге нѡсѣ а ѡчи вѡдѣ*), неодређени прилог, тј. прилог за неодређени правац (= некуд: *Нѣће да љзађе кѡј*).

Тамѡн, поред значења *ѡиш*, које смо горе показали, може бити и прилог за потврђивање (= заиста): А. *Јѣ ли ѡвѡѡ?* Б. *Тамѡн такѡ!*, за меру: *ѡви ми је кѡпѡт тамѡн*, а може бити и узвик за негодовање, супротстављање, недопуштање и сл.: А. *Наумѡла да љде на вѡшир*. Б. *Тамѡн!* У овом смислу употребљава се *нѣмѡј* и *ма нѣмѡј*: А. *ѡће да ти ѡдузмѡ ѡнѡ лѡваду*. Б. *Нѣмѡј!*

Ама је везник (*Пѡтѡ санга, ама се нѣ даде ни доватѡт*), али и прилог за појачавање (= баш, управо: *Нѣмѡ у Стѡрцу ама ни слѡнке!*) и узвик (*Ама бѡг*, али се *ѡкућѡни нѣ слѡжѡ!*). Тако се употребљава и *ма*: *ѡчим га, ма нѣ слуша; Ма бѡће, чѡче, да е тѡ кака тѡца*.

Мѡре је 3. л. једн. од глагола *мѡћи*, али и прилог за појачавање, истицање: *ѡзличѡи, море, кѡ рѡкѡм да мѡче*, и узвик: *Мѡре нѣмѡј се шѡлѡити сѡ мнѡм!*

ѡј је у *ѡј да љдемо* императивна речца, али није у реченици: *ѡј да ѡмѡ ље мѡшко диѡше, него ни камена!* Овде је *ѡј* употребљено за одобравање, слагање (= добро, у реду). Тако могу бити употребљене и

друге речце: *ājđ, ājđ-ājđ, ģене-ģе*: Да е сáмо тó уради'о, па *ājđ-ājđ* (или *ģене, ģене*).

Итд.

320. — Количински прилог *мáло* не употребљава се само уз именице којима се означава нека материја: *мáло шѣћера* (и *мало шѣћера*, *мáло зѣмљѣ, мáло мли'ѣка* итд. и уз неке друге: *мáло смíсли, мáло вóљѣ* и сл., већ и уз именице које значе бића и предмете:

Чувај ми *òвò* мáло кўћѣ. — Оħаг мáло кўћицѣ да направим. — Да ми нй'е *òвò* мáло жѣнѣ, прòпò биг. — Јеси ли нaбaљò ģѣ мáло жѣнѣ? — Дòвео сам *òнò* мáло нѣвљестѣ. — Пáзй ме *òвò* мáло Јòка. — Оħеш ли ми начй'ѣт мáло спòменийка òцу. — Нѣ дй'рáјте ми у *òнò* мáло чоéка.

Мислим да није тешко видети да се основна значења ових именица померају ка именицама количине и квалитета. Треба додати да се оваква употреба не сусреће само у иронији, шали, хумору и сл., већ и у сасвим обичном, свакидашњем говору. У књижевном језику она се, оваква употреба прилога *мáло*, ретко налази или се уопште не сусреће.

321. — Кад се два прилога употребе један уз други, онда се, обично, првим одређује смисао другог: *в'рло мáло, недòвично снáжно, дòс'тa слáбо*. Показаћу овде два-три случаја такве везе који су обични у ускочком говору:

ш'у ģѣ значи: око, отрпилике (Предáјте Вѣлимйру тў ģѣ десѣ гўљá;
ш'у дòљѣ, ш'у гòре, тў д-сно, тў прй'ѣ *нѣкй дáн, ш'у нѣкй дáн, ш'у*

нѣдáвно — први део (*ш'у*) примиче, приближава значење прилога (или синтагми) испред којих стоји (= близу, скоро, недалеко, недавно итд.);

ģѣ дрўгò, кáд дрўгò, кўј дрўгò итд. — други део (*дрўгò*) не стоји овде сасвим без значења и службе; тај део истиче значење прилога пред собом у односу на адвербијалну ситуацију у наредном исказу: Ђѣ ģу га дрўгò нáни нò у кòлиби!;

збй'ља бешáлѣ — изгледа плеонастично; међутим, израз се употребљава готово као клише и свакако је јачи од својих појединачних састојака;

ш'ѣке шáкò може гласити и *ш'екйшáкò* и, поред осталог, значи: олако, онако, без ичега: Нѣћеш прòћи тектáкò;

нѣли (= зар не: А. Ни'јесам омрсила òвце. Б. Нѣли?) може бити појачано са *де*: Ни'јесам отруњáвила нѣли де?;

е ља је језички шире, док је са семантичне стране плеонастично: Е па òндáр мòѣ. Слично је и са *а ну*: А ну òкушáј.

Прилог *шáмо* употребљава се уз личне заменице трећег лица, ређе уз друге речи, у тренуцима какве непријатности и у жељи да се такво шта „одагна“ од себе и од своје куће: *шáмо òн, шáмо òна, шáмони* (< тамо они): Слòмила му крáва нòгу, тамо нѣму.

Адвѐб *ђа* — *ђа* има вредност дисјуктивне везе адверба *час — час*, *сад — сад*: Ба *у* плочу, *ђа* *у* клинац. Исти је случај и са *а* — *а*: А *у* плочу, а *у* клинац.

322. — Речца *йо*, поред других значења и служби, унеколико умањује основно значење придева и прилога с којима гради сложене речи: *идјачи*, *идјаче*, *идмањѐ*.

Понекад оваква сложеница значи што и проста реч:

Њграј, плѣвјај, лѣпѣ ђѐвѐјко,
Пѐмањѐ ћеш кад код мѐне дѐђѐш.

У примерима какав је

Не мѐгу јѐдном кљѐчѣти —

прилог *јѐдном* значи што и ниједном. Ово негирање вредности прилога *јѐдном*, тј. свођење његовог значења на значење прилога ниједном, последица је негације не. Иначе, *јѐдном* значи што и 1) једанпут и 2) некад (Јѐдном ћеш се тѣ мѐне шѐтѣти).

Видели смо доста именица у функцији прилога. Обратни случајеви нису тако чести, али нису ни искључени. У примеру: *Дѐсило му се нѐдо-идѐко* адверб *нѐдоидѐко* осећа се као именица (= зло, несрећа).

323. — У овом говору, као и у другима, има повише непроменљивих придева (индеклинабилија), углавном турског порекла, који, у већини случајева, служе и као прилози:

кабил (тур. kabil), *кабул* (тур. kabul), *баѣѣл* (тур. battal), *баѣѣли* (тур. (bahtli), *каѣѣц* (млет. sarace; Ја сам каѣѣц мѐјм), *аѣѣри* (тур. hayırlı), *зѣѣри* (zorlu), *навѣѣкли* (тур. nafakalı), *барѣѣбар* (тур. beraber, перс. berāber), *раѣѣ* (тур. rahat), *дѣѣјак* (поп. идеѣљена и адвербизирана именица, тур. dayak — соха, батина), *надѣѣјак* (на силу, силом), *дѣѣјан* (тур. dayan) и др.

Из ових примера лако је видети њихову раздвојену придевско-прилошку природу:

а) Диѣѣте бѣѣше рѣѣт (весело),

Мѣѣгѣ е кѣѣћу дрѣѣжат рѣѣт (слободно, комотно, лако).

б) Сѣѣй сте вѣѣ баѣѣбар (једнаки),

Сѣѣвѣ вѣѣлим баѣѣбар (једнако, подједнако).

в) Он је чѣѣек аѣѣрли (срећан, срећне руке),

Аѣѣрли (срећно) ти бѣѣло.

Итд.

Турски наставак *ли* накалемеио се на неке домаће основе: *обрѣѣзли*, *идѣѣрошкѣѣли* и сл.

324. — Колебљивост у облику прилога последица је понекад препозиционих могућности уобличавања именице: *злѣѣрадѣѣце* и *злѣѣра-*

дице (= злонамерно, намерно), а понекад директног или индиректног потчињавања облика предлогу: *йоздсунца* и *йоздсунцу*.

Прилози као *двайуй*, *два йуша* и сл. гласе у ускочком говору: *двапūt* (и *двапū*), *двапūта* итд.

У прилогу се може испољити и неодређени и одређени придевски облик: *ўзбчас* и *ўзлйчас*.

Префикс *йо* може бити пред позитивом, компаративом и суперлативом: *йдјако*, *йдвисоко*, *йдјаче*, *йдвшие*, *йдшежє*, *йднајвише*, *йднајбоље*. Понекад се *йо* удваја: *йдоовише*, обично кад се захтева више него што значи *йдвшие*.

Међу позитивом *йдише* (*йдише*) и суперлативом *најйошље* (*нај-йошље*) и *најйослие* нема компаративног облика. Иако се у облицима *најлак* и *йднајлак* може видети нека врста суперлатива, бар облички (суперлативни предметак *нај*+позитив), мора се рећи да то занчењски није никакав суперлатив — ови облици просто значе: полако, лагано; сем тога, овај се „суперлатив“ и акценатски разликује од ускочког суперлатива: *најлакше* — *најлак*. Мислим да у овом облику не треба видети никакву везу са појавом „најлав“, „најдаса“ итд.

Забележио сам један случај деклинације прилога: *Дџста* е мѣне твџйг *йўйшарџ*. Вероватно према ген. мн. *йўйшарџ*.

Исто тако и један случај компарирања именица: *сйршше*. Пешикан вели: „страше“ (компаратив од страх)³⁸.

Облик *нџошкуд* добивен је метатезом од *џнекуд*.

Поред *како* сусреће се и *каки* с наглашеном цртом чуђења.

Јасно је да је прилог *шрке*, преко узвичног генитива, настао од именице *шрка*, а прилог *шрком*, опет преко узвичног инструментала, од именице *шрк*. Наставак *е* се раширио. „Цџпање“ наставка може се видети из овог примера: *йџсом* (од именице **йџс*), па *йџски* (пас+ски), па *йџскє* (продор наставка *е*), па *йџском* (као да постоји именица *йџсак*, која није немогућа, али коју ја нисам забележио).

УЗВИЦИ

325. — Узвици немају значења у класичном смислу речи. Они су, мање-више, пратиоци нашег емотивног живота, па се тако и „сортирају“.

Наравно, ту су и ономатопејски узвици и узвици за терање и вабљење стоке. С обзиром на то да је ово претежно сточарски крај, ускочки је говор у овим последњим богат.

Као и у многим другим говорима и језицима, и овде су, дакле, три групе узвика: о човеку, о стоци и о подражавању звукова.

326. — А. О човеку.

а. Пошто је ово планински и разбацан крај, дозивање је свакодневна појава. Основни узвик за то јесте: *о*. Он је увек дуг, често је

³⁸ ССЛГ, 185.

силазне интонације, још чешће раван, без интонације (ō или ōōō), а може бити и дугоузлазне интонације. Поред *o* употребљава се за дозивање и уопште за скретање пажње у каквој невољи — узвик *áj*. И у њега је „нагласак“ разнолик као и у *o* (Āj, Вуксане! — Āj, коџитџ!). За дозивање се употребљава и узвик *éj*. Узвик којим се одговара на те дозивне узвике јесте: *ôj* (= шта је, што зовеш?) на ближем одстојању, поред ређег *ôjā* или *éjā*, а на даљем — екскламативна реченица: Што звā, мђре, штђооо? Мора се ипак нагласити да се овај узвик (*o*) не може сасвим одредити, као ни другде, акценатским средствима књижевног језика. То је звук који може имати разнолике интонације и преливе, разноврсна трајања и разноврсне јачине. Испитивати овде све те разноврсности — није задатак овог рада. Једино што треба рећи јесте да ту постоји читаво богатство звуковности.

б. *A, e, y, o* и *u* су вокали, речце (везничке и адвербијалне) и узвици. Као узвици су најчешће у дугосилазној интонацији за изражавање каквог „крупног“ чуђења:

Ū, штђ си ми се ђкопђ! — Ō, ѝ ја биг такђ мђгђ учити ћџцу! — Ê, црњиџ кокђши, прђпадошџ! — Й, како си гђрав!

Али нису ретки ни у другим нагласцима. Тако се *o* често изговара као ђ (ово је сад сасвим други узвик од узвика *ô*):

Стй'о би свџ, ђ! — Ја сам свџ ђнђ попластила, ђ! — Свџ ђавђ ђд-ни'о, ђ!

в. Вредност овог узвика (*ô*) има и узвик *лā*:

Стй'о би нā шџеднѝк, лā!

Као што је већ речено, речца *лā* употребљава се у тренуцима љутње, срдне, супротстављања нечему, неслагања, буђења. И узвик *ййй* (и *ййй*) долази као опонент на неку радњу или осећање: Ййй, какав си!; Ййй, штђ си чђек!; А. Йзби'о сам ђнђ злђчђстђ ди'џете. Б. Ййй, вāла си вџеликй јунāк!; Ййй, кђлико (= мало) ми дāде! Као одјек незадовољства због нечега што се збило изговара се узвик *āлā* (Алā ђе вљџтар свџ прђврнū!).

г. За чуђење услед нечега големог (нпр. кад неко некоме успе много млека, кад стока западне у ливаду итд.) употребљава се узвик *оођ* (каткад са аспирацијом која се понеки пут приближава гласу *x*). За велико чуђење ма које врсте (услед нечег пријатног, непријатног итд.) употребљавају се разни узвици: *āū, aū, āūg, aūg, ŷg, ай, айг* и др. У таквој прилици говори се и: *йђмāгāј, гђсиоде!* Слично се употребљава и узвик *нāше мāше*, али само у изразу: *нāше мāше ђāвола!* За мало чуђење употребљава се узвик *āла*: Ала е прђч (= праз, мужат човек), или *ма*: Мā како су не услужили!, или *ūг* и *ūг*, или *āјдеее*: А. Ожџени'о се Мāшан. Б. Ајдеее! Узвик *ūг* употребљава се и за изражавање бола кад се неко убоде или задђбије какву другу телесну повреду и сл. Слична је употреба и узвика *ай, айг*. И поред тога што је *кукавица* негативан, неприја-

тан појам, узвик *ку̀кавице* употребљава се у неком пријатном изненађењу, у изненадном угодном чуђењу.

д. Узвик *e* изговара се и као *ě* или *é*:

Ě што б^иѣ на в^рата!

Ě, ж^ал^ос! — Ě, ж^ал^ости! — Ě, к^ук^о! — Ě, ја^да!

ђ. Слично је са узвиком *јад*, који се употребљава приликом изражавања сажаљења, какве велике несреће и сл.

Јад! — Јад, ж^ал^ости!

Примери које сам навео за узвике: *ò*, *ла̂*, *ě*, *é* показују да ти узвици имају разнолика значења: служе за изражавање негодовања, поноса, љутње, незадовољства итд. — дакле врло разнородних осећања; карактеристично је при томе да један те исти узвик може у разним приликама изражавати потпуно супротна расположења. Ова појава има општији карактер. Нестабилност значења ових узвика као и неких других једно је од својстава природе ове врсте речи; оно зависи од расположења говорног лица.

Узвику *јад* придружује се и узвик *јаде*, али је он више склон адвербијалној служби него узвичној:

Н^е рече ни јаде. — Г^рдисмо га, а òн ни јаде (= ни абера, ништа).

Са узвиком *é* сродан је узвик *éј*. Он се употребљава, сем тога, у случајевима кад се очекивало да се нешто уради или да буде, па није урађено или није било. Узвик *éј* служи, разуме се, за дозивање, скретање пажње и сл.:

Прекип^ле мли^џеко, *éј*, ц^уро!

е. Са гласовима *ј* и *г* узвици *а*, *е*, *и*, *о*, у размножавају се у велики број узвика за изражавање тешких, болних осећања, али нису, разуме се, искључена ни ведро, весела осећања.

327. — Узвици за изражавање жалости:

ку̀к^у, л^џл^џ, *òј*, и^{òј}, *òг*, и^{òг}, *ја̀дг*, *ја̀дј* и *ја̀ог* и *ја̀ој*, па и *ја̀ог* и *ја̀ој*, *а̀г*, *ј̀ј*, *а̀ј* (*helas*) итд.

Готово сви наведени узвици употребљавају се првенствено приликом смртног случаја или какве погибије. Мушкарци изговарају узвик *л^џл^џ* приликом лелекања за умрлим или погинулим, а жене узвике: *ку̀к^у*, *òј*, *ј̀ј*, *òг* итд. у тужењу и кукању за истима. Један од мушкараца из свег гласа виче, рецимо:

Ај, л^џл^џ мене, В^уксане, йскоп^ан^й д^òме, л^џл^џ! На то сви сложено као одјек додају: Л^џл^џ! Жене наведене узвике употребљавају често у показаним приликама у поновљеним видовима: *òј* — *òј* — *òј*, *òг* — *òг* — *òг*, и^{òг} — и^{òг} — и^{òг}. У тешкој болести, у јечању, могу бити употребљени ти узвици у истом облику. Али се тада, као и у разним другим

приликама, употребљавају ти узвици у непоновљеном облику и у нај-разноврснијим интонацијама:

Ог мѐне кѹкавици! — Ој, мѐне кѹкавцу! — Ог мѐне данас па дѡвнѣк! — Ог, ѹбоде ме трн! — Аог мѐне црнѡј кѹкавици! — Аѡг, јада, браћо моја! — Аѡг, прѡпѡсти!

Узвик *а^нг*, где је он *а^н* потпун назал, обично се употребљава у овим интонационим и обличким формама: *а^нг*, *а^нг*, *а^нг* — *а^нг* — *а^нг* (ово последње у јечању):

А^нг, што ме ѡпѡли мѹња! — Ыдѡви ме зѡдуа, а^нг!

328. — Узвици за изражавање радости:

блѡго, блѡгѡш, ѡ^нно, ѡ^ннѡш.

329. — Узвици *ѡй, ѡй, ѡѡй, ѡѡй, ѡйѡ, ѡйѡѡ* и сл. употребљавају се при извођењу неке радње (скакања, бацања камена итд.) Њихова дужина или краткоћа означава темпо извођење радње. Тако кратке интонације показују тренутну радњу, а дуге — њено протезање. Постоји и комбинација једног и другог, рецимо прво припрема, па нагло завршно извршење; то се огледа у узвику: *ѡѡй*. Узвик *ѡй* појављује се и у облику *ѡй*.

330. — Условни узвици: *иѡке* и *иѡке* — *иѡке, иѡке* и *иѡке* — *иѡке, ѡке* и *ѡке* — *ѡке, кѡке* и *кѡке* — *кѡке* употребљавају се приликом каквог лома, гужве, напете ситуације и сл.

331. — Сродни су им узвици *иѡѡа* и *лѡѡа* који се бично употребљавају у облику *иѡѡа* — *лѡѡа* у гужви, шамарању и сл. (Тѡпа — лѡпа по лѡбини).

332. — Узвик *ѡжѡљ* изговара се кад неко некоме опали шамар, кад се нешто нагло учини итд. Он се, према темпу извођења радње, изговара и *ѡжѡљ*.

Није тешко запазити да су сви ови узвици (*ѡй, кѡке* итд.) мање-више ономатопејски обојени.

333. — *Пй* се употребљава кад се осети смрад (Како баздѡ ѡвѡ чѡпра, пй!), а и кад се чује или види какво срамно, неваљало дело (Притѡили му се, ѡватѡили га и изѡдарѡили, пй!). Ало „гађење“ траје који часак, онда овај узвик гласи: *иѡиѡи*. Поред овог узвика употребљава се и узвик *иѡиѡа* да би се дете спречило да у нешто не дира. Ово *иѡи* улази понекад у именичку формацију: од израза *иѡи, иѡѡѡни*! дошло се до именице *иѡиѡѡни* (Нѡмѡ нѡкѡ пйпѡѡѡни у свиѡѡѡту). Да деца не би дирала у ватру, нешто вруће, па после ни у ма шта друго, употребљавају се узвици *жѡжж* и *жѡжжа*. За продужену опомену служи узвик *жѡжж*. Могу бити поновљени два или више пута. У исту сврху употребљавају се и узвици *иѡиѡи* и *иѡиѡиѡа*. Кад дете крене да се одржи на ногама, па да би му се помогло да стоји, употребљава се узвик *иѡѡи*. Може бити поновљен и изговор и облик: *иѡѡи, иѡѡи* итд. Овај је узвик постао од импе-

ратива глагола *шáшши*. Кад се деца играју и хоће да обезде да ниједно не изговори ниједну реч, употребљавају узвик *ййк* (пйк за језик). За уљуљкивање, успављивање детета у колевци служе узвици: *нў* — *нá*, *нўнá*, *нй* — *нá*, *нйнá*.

334. — За освету, пркос, злурадост, кад се некоме деси нешто рђаво или неко у нечему не успе (неко ко је говорном лицу нанео неку непријатност) — служи узвик *ди*. Он може бити поновљен: *ди* — *ди* — *ди*, па се јавља и као посебан, потпуно формиран узвик: *ошоиди*. Може бити да је овај узвик настао редукцијом од израза *оћеш јом*, који се употребљава у таквим приликама и значи: нека — нека, аха, таман, мило ми је итд.

335. — За зачикање, изазивање: *чйк*, *јáц*, *јáц*, *јáц*. *Чйк* се употребљава за директно изазивање: *Чйк* ако ни¹еси гђри од жене (= хајде оди, удари и сл.); *Чйк* удари приудари. *Јáц* изговара лице, обично дете, које има нешто (јабуку, јаје, комад и сл.) кад хоће да изазове завист или какву жељу у лицу коме се обраћа.

336. — За указивање на непосредну велику опасност, односно за дозивање у помоћ служи узвик: *коёвitez* (< ко је витез). Овај се узвик понекад употребљава и као именица, кад треба да се означи велика вика, галама, грдња и сл.: *Нёси му рúчак, сá ће стó коёвitezá*. Овај деклинациони пут узвика *коёвийез* олакшава и именица *вийез* која се налази у његовом саставу.

337. — У циквању се употребљавају као узвици италијански бројеви, прекројени и прилагођени: *дó* (duo), *тйрè* (tre), *вáйра* (quattro), *цйквa* (cinque), *шй'а* (sei), *сéто* (sette), *óто* (otto), *нóве* (nove), *шўше* (tutto — сав, свих десет прста).

338. — У прстенању, приликом подизања „капица“, виче се: *бди* кад се мисли да под капом (или чарапом) нема ништа, и *анбáр* кад се мисли да се под капом налази прстен.

339. — У егању се употребљавају узвици: *éга* и *вóра*; и један и други изражавају чобанову радост као резултат поноса говедима која чува. За приударење које се чини приликом изговарања узвика *éга* и *вóра*, као и за сукцесивне звукове са гусала, тј. за гуслање, употребљава се узвик *дйли*, који се, као и узвици *éга* и *вóра* и загуслаји на гуслама, више пута понавља.

340. — За смушено летење лептирице око ватре, светлости, као и за какав смушени рад употребљава се двојни узвик: *йрйша* — *врйша*, који гласи и: *йрйше* — *врйше*.

341. — За којекакво причање и не много паметну галаму употребљавају се двојни узвици: *дйа* — *ћдйа* и *ћá* — *бў*, за јурцање по играма и забавама, нерад и тешке последице таквог начина живота: *áј* — *ћйди* — *áј*, а за слагање с нечијим мишљењем или захтевом, после тешког ломљења и одлучивања, узвик *áјдедè*. За причање насамо служи

узвик *ћу* — *ћу*, а за одлучно прекидање некога у говору: *ћић* (= ни речи, тишина!).

342. Б. За животиње.

Највећи број узвика о животињама спада у област терања и вабљења животиња.

а) Терање:

кòкòшкè и кòкòшй: *йш* и *йш* (Йш, òрò ве òдни⁴⁰!), *уј*. Овај последњи употребљава се за терање орлова и јастребова кад ударе у кокоши или док још нису ударили у њих, и обично се понавља неколико пута, у брзом или лаганом темпу, што зависи од интензитета опасности по кокоши. Тај се узвик употребљава и за терање кокоши са простирала, из жита и сл. За привољавање кокошке да престане бежати и да легне служи узвик *лèг* поновљен више пута;

овна предводника: *ћйк*, *ћйка*: *Ћйк*, *вук тòдрò*, и *јараца*: *Ћйка*, *јàрò*, *гòре ус планину!* За подстицање овна да се бије с другим овном служи узвик *шйн дбрд дбрд*;³⁹

òвцè и óвàцà: *йс*, *йса*, *йсе*, *йс àмо*, *йс йàмо*; *àрда*, *àрдà* и *àрдадà* служе за терање овна. За терање јагњади: *кйи* и *кййе*. Узвик *бàри* употребљава се за умиривање овце или краве приликом муже;

кòзè и кòзà: *кèћ*, *кèћа*, *кòћ*, *јàррр* (р вокал);

пса: *шйбе*, *мри*, *мри дшòлè* (нема *мари*), *бййе*, *дшàмо*. Узвик *мри* се употребљава и за човека и тада представља тешку увреду. Узвик *дшàмо* употребљава се и у значењу узвика *дш*. За напујавање (дршкање) пса на некога или нешто служи узвик: *држ*, ређе *дри* (настало према *дришкàйи*, а не *држ* < *дри* на крају речи), поновљен, обично, неколико пута;

гòвечета и гòвèдà: *àè*, *й'а*, *й'а àмо*, *й'амо*, *ћà*, *ћу*, *ћу*, *ћуље*, *ћуљàмо*, *ћуље àмо*, *ћуљàм*, *ћувуље*, *ћувуље àмо*. Као што се види, узвици *ћуље* *àмо* и сл. употребљавају се за враћање говечета или говеда, тј. њихово упућивање у правац који се жели. За терање волова служе многи узвици као: *јèле*,⁴⁰ *бòре*, *гàле*, *кййе* (*кййòња*), *йрйше*, *зèке*, *шàре*, *јèлец*, *гàлец*, *йрйшец*, *шàрец* итд.; слично и за терање крава: *рйсе*, *бàље*, *гàле*, *рйсец*, *бàљец*, *гàлец* итд. У блажем или благом обраћању служе ти исти узвици под краткоузлазним акцентом: *јèлец*, *бòрец*, *рйсец* итд. или са истим акцентом: *јèле*, *бòре*, *рйсе* и сл. За натеривање говеда да се разободају употребљавају се узвици: *òбàд*, *кòшийрљ*, *кòшийрц*, *дшийрк*. *Обад* је, очигледно, постало од именице *обад*; преко застрашујућег изговарања обадовог имена дошло се до узвика; он је у ствари скамењена екскламативна реченица. За енергично заустављање вола, кад је овај навалио некуд, служе узвици: *ујсйу*, *сйу* (*Ўјсту*, *Пéроња!*). За заустављање

³⁹ О изговору овог и још неких узвика в. у глави „Неартикулисани говор“.

⁴⁰ Слично у лимској долини (в. С. Тројановић, *Психофизичко изражавање српског народа без речи*, СЕЗБ, књ. 52, стр. 153).

волова док ору или вуку товар на саонима употребљавају се узвици: *јбч, јбч — ја* и *јбч — ја — ја*. Већ смо рекли да се за скретање волова у бразди на горњу или доњу страну употребљавају узвици: *гбре, ддље, гдрāмо, ддљāмо* и др. За подстреквање вола да се бодe с другим волом служи узвик *вдра*, најчешће у неколико пута поновљеном облику. Узвици *љук, љуке, љуке āмо, љукāмо* употребљавају се за терање телади. *Лāки* каже жена крави док је музе да се не гица;

коња (приликом путовања, терања товара, у вршају итд.): *дџ* (Дџ мйчи), *дџ* (Дџ мйчи), *ошџ* (Отџ, вук тџдрџ!), *ашџ* (Атџ, вук тџзио!), *дџр*, *дџре*, *брџ*, *шйро*.⁴¹ Узвици *ошџ*, *ашџ* и *брџ* употребљавају се и за умиривање коња приликом потпрезања и поткивања. Приликом поткивања коња употребљава се, кад је он немиран, узвик *сйāни* и *сйāни*, што није ништа друго до унеколико преображени императив *сйани*. За терање коња у вршају употребљавају се узвици: *āj, āјд, āјде, дйџ, дйџш*; ова два последња изговарају се кад коња (или коње) треба окренути да се креће (или крећу) у супротном правцу од правца у коме се дотле кретао (или су се кретали), а три прва могу бити употребљена и ван вршаја, док коњ носи терет и сл.;

мāчкџ: пйс, мāц;

крмāдй: кйш, кйше (вероватно према *шйбе*);

вукова: ā и ā (каткад аспировано; А, пџс џстџ!).

За надраживање бика и намамљивање да скочи на краву служе ови узвици: *биц, кйц, њйц*. Сви се више пута изговарају под тим акцен- том и под кратоузлазним, а једном у изговору: *биц*; и ово може бити понављано, али само у већим размацима.

б) Вабљење:

кџкџшкџ и кџкџшāкā: *ћук, ћукџ* (< ћук, коко),
пй'у, пй'у, пй'у (за пилад);

џвџџ и џвāџ: *шйфй, птрџџ, џи*; за вабљење јагњаци: *дћ, дћ*, обич- но поновљено неколико пута;

кџзџ и кџзā: *јāррр* (р вокално);

пса: *шāромā, шйромā, шйџомā, шйџомā, бйжомā, бйзомā, гāромā, кџц, кџц*;

гџвечета и гџвџдā: *ћāџи* и *ћāџи*, *џи*, *ћāџи бџре*, *ћāџи бџрец*, *ћāџи бџреџи*, *шџк*, *шџк*, *бџре*, *бџрец*, *бџреџи*, *јџле*, *јџлец*, *јџлеџи*, *йрџше*, *йрџшец*, *йрџшеџи*, *гāлв*, *гāлец*, *гāлеџи*, *рāме*, *рāмец*, *рāмеџи*, *вџкец*, *вџкеџи*, *рйсе*, *рйсец*, *рйсеџи*, *шйџкец*, *шйџкеџи* (краве и волови за које важе ови узвици зову се: *гāлуља*, *гāлоња*, *шāруља*, *шāроња*, *рāмуља*, *рāмоња* итд.), *кāвџц*, *кāвџџи*, *кāвџи*, *кāвџц*, *кāвџи*, *вџч*, *вџи*, *вџч*, *вџи*. Телe се ваби узвиком *шџи* (*шџи*) да дође да посе, па и сāмо да дође (Пџш, кāва). За вабљење краве (кравā) да дође да се музе или телади да дођу — употребљава се узвик *дџи* (*дџи*).

⁴¹ О изговору овог узвика в. у глави „Неартикулисани говор“.

коња: *ӣӣфо, ӣӣф̄ома̄љ, ӣӣрӣи, ӣӣрӯӣ, ӣӣфӣе;*
 мачке: *ма̄ӣӣ, ма̄ӣӣ̄, мӣӣӣ, мӣӣӣ, ма̄ӣӣ, ма̄ӣӣ, ма̄ц, ма̄ц̄;*

крмади: *гӯӣӣ, гӯћ, гӯӣ̄, гӯћ̄, гӯд, гӯда*, обично неколико пута поновљено.

Оно што при разгледању ових узвика за терање и вабљење животиња одмах пада у очи јесте то што се и за једно и за друго често употребљава исти узвик: *боре*. Разлика ипак постоји. У терању је глас обично тврд, „немилоствив“, док је у вабљењу нежан, топао. У узвицима какви су *мац, желец* и сл. разлика терања и вабљења изражава се акцентом: за терање се употребљава тврд, а за вабљење мек, благ акценат: *ма̄ц* (терање) — *ма̄ц̄* (вабљење), *ј̄елец* — *јелец* итд. У вабљењу се, као што се могло видети, много употребљава хипокористички, умиљавајући звук *ӣ*. Слично се поступа и са дететом. Кад хоће да му се строго забрани да нешто не дирне, употребљава се тврда форма узвика: *ӣӣӣӣ, ӣӣӣӣа*, а у благом односу према њему — мека: *ӣӣӣӣ, ӣӣӣӣа*. То је свакако једна од општијих појава у овој области узвика. То је, уосталом, тако и по природи ствари. Језик се ни овде није одвојио од живота, већ му се изванредно савитљиво прилагодио.

Још једна општија појава могла се запазити током излагања о овој врсти узвика. Наиме, завршни сугласник многих од ових узвика може бити кратак и дуг: *ма̄ц — ма̄ц̄, ма̄ӣӣ — ма̄ӣӣ̄, во̄ч — во̄ч̄* итд., што зависи од тога колико је потребно да се скрене пажња животиње или да се она приволи да нешто учини.

Вокативски или оптативни призивци многих од наведених узвика јасно се осећају; ти узвици као да су скамењени вокативи за терање и вабљење волова и крава.

343. — В. Ономатопејски узвици.

Ових узвика има доста:

та̄нд̄р̄к, та̄нд̄р̄ц, оӣрӣд̄с, њ̄е̄ӣрӣ, ӯњ̄е̄ӣрӣ, бр̄д (за подражавање звука пиштоља), *дӯӣ, д̄ӯӣ, б̄ӯӣ, б̄ӯӣ̄, б̄ӯӣ̄̄* (*б̄ӯп̄а — б̄ӯп̄а̄ — б̄ӯп̄а̄̄*), *д̄ӯӣ̄̄* (Ћватџ га па по њему *д̄ӯп̄а, д̄ӯп̄а̄, д̄ӯп̄а̄̄*) и *дӯӣа, ц̄ӯк, ӣа̄̄* и *ӣд̄* (за пуцањ пушке; Тџ у њега), *љ̄д̄с, љ̄д̄с̄* (Љдс по њему, *љ̄д̄с, љ̄д̄с̄*), *љ̄ӯс, љ̄ӯс̄, зв̄из* (Он њега звиз по глави), *в̄ӯк* (< фук; А он в̄ӯк подг покровца), *в̄р̄к* и *в̄р̄к̄* (< фрк), *ӣљ̄ас, ӣљ̄ас̄, ӣр̄ес, ӣр̄ес̄, гр̄ак, гр̄ак̄, га̄̄* (поновљен неколико пута), *га̄̄̄* (такође поновљен неколико пута), *гӯ̄* (у понављању), *гӯ̄̄* (са понављањем), *в̄р̄р̄* (за полетање птица), *в̄ӯс* (< фус; В̄ӯс по њему), *в̄ӯс, в̄ӯса, в̄ӯсе, в̄ӯс̄̄* (сваки обично поновљен неколико пута), *бӯца* (Б̄ӯца, б̄ӯца, б̄ӯца у врата), *бӯца̄̄, ӣӯӣ, ба̄ӣар̄а̄ц, д̄ӯ* (Извади левџ иза паса па д̄ӯ у њега), *д̄ӯ, в̄ӯра* (са понављањем), *в̄ӯра* (за имитирање шибања прутом по телу), *в̄ӯк* (исто), *в̄р̄ц, з̄р̄ц, в̄р̄ндел̄е̄ц, ӣр̄ас, б̄ум, б̄ум̄, ӣр̄* (за подражавање звука полетања јаребница), *гӯц, гӯц̄, к̄в̄ч* (за удар пловке о пловку), *б̄ӯ, б̄ӯ̄, ӣљ̄ӯс, ӣљ̄ӯс̄, ӣљ̄ӯц, б̄в̄ӯк* (за шибање прутом по телу), *овар̄д̄д̄с, вар̄д̄д̄с, гӣц, гӣц̄, гӣц̄̄* (обично више пута поновљени) и др.

У овом говору има повише узвика којима се имитира глас животиња, неких појава у природи итд.: *грѹ* и *грѹ* (за удар грома, тешког камена итд.), *шѡ^н* (за пуцањ пушке), *гѡ^н* и *гѹ^н* (подражавање гласа гусала), *гѡ* (за глас вране), *грѡк* (за глас гаврана), *грѡ*, *грѡ*, *грѡ* и *грѡ*, *грѡ* (за глас који се чује из гротовом пијењу воде или које друге течности), *кукуруиѡкѹууу*, *к-к-к-кѡ* (за кокодање), *бѹ* (за глас бика), *бѡ* (за блејање овце), *мѡу* (за глас мачке), *њѡ* (за коњски глас) итд.

И овде се запажају двојства у изговору: *ѡѡс* и *ѡѡс* итд., што, разуме се, зависи од дужине трајања ономотопејског момента.

Једна од општих одлика ових узвика јесте то што се многи од њих употребљавају више пута поновљени (*ѡѡс* — *ѡѡс* — *ѡѡс* и др.).

344. — Из наведеног материјала могло се видети да ове три групе узвика нису апсолутно одвојене једна од друге, већ да има узвика који се употребљавају и за људе и за животиње, да их има који су заједнички у области животиња и ономотопеја итд. Тако се *дѹѡ* и *дѹѡ* употребљава за људе, за појаве у природи и за животиње сваки пут кад неко или нешто лупи о земљу. Узвик *ѡ* употребљава се као постицање и за људе и за животиње: *ѡ*, *Гѡшо*, *сѡколе сѡви!* и: *ѡ*, *ѡѡгате*, *ѡѡѡјку дѡниѡ!*, *ѡ*, *кѡла*, *ѡ!* Узвик *ѡѡ* (дуго *ѡѡ*) употребљава се као имитирање шуптања нечега (лишћа, воде итд.) и за успостављање тишине (= *ѡс*). *Дѹр* се употребљавало прво за коња, а сад и за човека. *Вррр* се употребљава за полетање птица, али и за људско биће које брзо некуд оде, одперја, одлети (*Збрка вррр* у *Сирѡвац*). Итд.

О томе да узвици каткад стоје место глагола и експресивније од глагола изражавају оно што би се рекло глаголом (*ѡ* он диѡк на коња, *Он себѡ диѡк у уста*, *Он њѡга звѡз по глави*, *Љѡс по њѡму*, итд.) — већ је било говора.

И о прилошко-придевској вредности речи као *вала*, *немој*, *шѡмѡн*, *шѡѡ* (Што ми је узвиштало ѡвѡ млиѡко! — Што е опѡкла нѡбескѡ звиѡзда! — Што е ѡѡт!) итд. већ је говорено (в. главу о прилозима).

НЕАРТИКУЛИСАНИ ГОВОР

345. — Вук је у Рјечнику написао: „птрше! каже се кључету, кад се хоће да одбије; а говори се и у пословици: „Ласно је рећи птрше, али се усне тресу (т. ј. свашто је ласно рећи, али је тешко учинити). Али је ово ријеч која се управо не може записати нити ја знам како би се за њу слова могла измислити. Оваковијех ријечи има у језику нашем још неколико, као н. п 1) онај глас који се учини кад се више предњијех горњијех зуба језик метне па подигне, које кад се учини један пут, значи: није, а кад се више пута узастопце учини, онда показује да се човјек чему чуди; 2) онај глас који се учини стиснутијем уснама, које обично чине жене кад се мало дијете протегне, или кад ко пред дјететом спомене жабу или какву болест, а оне дијете повуку за ухо; 3 онај глас — као два *e* —, којим се псету показује као да га виде, него да сједи с миром, или да иде оданде, које се у таком догађају рекне и човјеку — узевши га за псето“.

Вук је овим доста рекао и о ономе што као такво постоји и у ускочком говору. Као и у многим другим нашим говорима, а и језицима света, и у овом говору има остатака језичких рудимената, има елемената неартикулисаног говора. Као што ће се видети из доњег материјала, речи тог говора могу бити целе неартикулисани, а могу бити и комбинација артикулисаних и неартикулисаних гласова. Као што вели Вук и као што је уосталом природно, неартикулисани се речи не могу записивати словима или знаковима којима се записују артикулисани гласови; могуће је јетино давати описе гласа неартикулисаних речи. Ево неколико таквих речи и звукова:

йййййе — ова је форма врло блиска Вуковој, само што је овде *йй* место Вукова *ш*. Ово је узвик за терање кљусета или јагњаци. Али то може бити и именица са значењем: кљусе. Има чак и збирну именицу: *йййййад* (= кљусад). Завршни делови *ййе* и *ййад* спадају у област артикулације. Онај први део (*ййр*) састоји се од дрхтања (треперења, тресења) усана док кроз њих продире ваздушна струја; све је то врло слично стању меснатог дела коњске њушке у тренутку кад коњ, из било ког разлога, истерује ваздух кроз нос при затвореним уснама. Да би се изговорио или добио тај глас, усне треба склопити као за изговор гласа *й*.

Онда се кроза њих снажно пропушта компримирана ваздушна струја која чини да усне непрестано вибрирају (дрхте) брзо се размичући и састављајући. При томе се у целом гласу наслућују гласови *й*, *ш* и *р*, осећа се њихов призвук, наравно са врло неодређеним, замагљеним, неухватљивим контурама. Оно што се чује од гласа *р* свакако је пре вокалске него консонатске природе, а интонација је силазна, што је и Вук исправно означио;

ййрйй — узвик за вабљење оваца и јагњади и за умиривање кљусета при потпрезању. Артикулисани део опет је оно *йй*, док се први део (птр) изговара на исти начин као и у *ййрше* с том разликом што је трепераво трајање усана, њихово вибрирање, много дуже и интонација је узлазна: *ййрйй*. „Глас“ *р* је овде толико дуг да се иза њега понекад осећа слаб глас *у*: *ййр'уйй*.

ййр'д — узвик за терање и вабљење кљусета. За ову се реч може рећи да је цела неартикулисана. Чак и оно крајње *о* има само неку нејасну контуру артикулисаног *о*. Први део *ййр* сличан је ономе што смо већ рекли о овој групи. Интонација силазна, без могућности да се тачно одреди где се налази низлазни удар, на *р* или *о* или некако на обома. Овај се узвик употребљава и у узвичној синтагми: *ййр'д мал* (1. хајде, мали, добри; 2. дођи, мали, добри);

ййр'е, *ййр'уј*, *ййр'уј амо*, *ййр'ујам* — узвици за терање јагњета и јагњади. Први део се изговара као и у досад показаним речима ове врсте.

Слично се изговара неартикулисани део и у овим именицама: *ййр'кан* и *ййр'ико ййр'иковић* (каже се за човека веома глупа или човека који је цео свој век провео међу овцама и са њима). Ипак се мора рећи да је први део донекле „артикулисан“, јер се састоји из два дела *ййр*, тако да се оно „име“ и „презиме“ у ствари изговара овако: *ййр'ййр'ико ййр'ййр'иковић*.

Шин дбр'д дбр'д је узвик којим се подстиче ован да се бије с другим овном. Неартикулисани његови делови *дбр'д дбр'д* изговарају се као и група *ййр* с том разликом што је много звучнија, тј. што се у извору групе *дбр'д* наслућују гласови *д*, *б* и *р* место гласова *й*, *ш* и *р* у групи *ййр*.

Пй'у је узвик којим се изражава силно негодовање и којим се жели постићи звучни ефекат оног гласа који се чује кад се једном плуне.

346. — За цоктање зна и ускочки говор. Кад се предњи део језика прилепи за горње десни па се нагло „одлепи“, одмакне, добива се глас који личи на глас *ц*, само шиџи и шумнији, и по коме је ова појава добила име. Једанпут изговорено „ц“ значи: не, а ако се понови неколико пута, испрекидано, брзо, онда се тиме изражава чуђење, као и у Вука.

Једно друго „ц“, пискаво, слично звуку пољупца, добива се када се усне нагло отворе и ваздух споља повуче унутра. Овај глас, као што вели Вук, употребљавају жене „кад се мало дијете протегне“. Он се у Ускоцима употребљава и кад се први пут види млад месец и кад се хватају за уво, вук га нагоре, подскакују и изговарају „ц“ — да расту;

исто тако употребљавају га кад хоће да нагло натерају у ход или трк појаханог коња.

347. — Ваља овде рећи да су и звиждање и звиждуци врло разноврсни, тј. да се употребљавају у разноврсне сврхе, особито као једна врста комуникације између човека и животиње. Тако постоје разни звиждуци за ловачке псе, за овце итд. Кад се усне заoble па се ваздух испрекидано увлачи или истискује, добива се итеративно звиждање које је овцама знак да приђу, да улазе у тор или у избу. Оштар и издужен звиждук служи за терање оваца. Итд.

УСКОЧКИ ГОВОР ДАНАС

348. — Дањашњи ускочки говор доста је изгубио од свог негдашњег лика. Зато није никакво чудо што ће се у њему данас наћи доста ствари које више нису онакве каквима су приказане у овом раду.

Колико освајају нове појаве и колико се ствара ново језичко осећање, види се из овог интересантног случаја: једна жена тридесетих година, кад сам јој рекао да поред *вјешар* има *вљешар*, одговорила је: „Вљетар каже кака баба“.

349. — Навешћу овде само неколико промена и новости да би се видело какве су природе те промене и новости, као и то могу ли оне и у којој мери утицати на општи развитак овог говора.

350. — Као што смо рекли, раније није било гласова *x* и *ф* у овом говору; — данас се могу чути и све се више увлаче, особито под утицајем књижевног језика. Тако се у ускочком говору може данас чути, поред: *винћукās*, *вāмили'а*, *вина*, *ѿрѣверāнс*, *кѿвер*, *овици'ер*, *вићми'а*, *вāла*, *вѣнер*, *валајбогу* итд., и: *финћукās*, *фāмили'а* (Како ти је фāмили'а?), *фина* (Фина е ђвā кѿћа), *ѿрѣверāнс*, *кѿфер*, *официр*, *фићми'а*, *фāла*, *фѣнер*, *фалајбогу*, *конфѣренци'а*, *ѿф*, *ѿфрлѣ* итд., а поред: *ѿћу*, *ајде*, *шићѿи* и сл., и: *хоћу*, *хāјде*, *хијѿѿи*.

351. — Један од најрезултативнијих процеса у овом говору и један од најчвршћих закона његових — јесте јотовање. Форме као *ћѣрāѿи*, *ћѣвѿјка* и *иѿѿѿѿи* тако су легле у овај говор и биле толико чврсте и природне да је изгледало да их ама баш ништа не може померити. То се, као што смо видели, узимало као нека врста „националног“ поноса, као бедем против сваке туђинштине, против онога „пио воде са Саве“.

Данас, међутим, ствар ни близу тако не стоји. Бедеми јотовања су пољуљани. Процеси дејотизације врло су јаки. Није необично ако неко каже *дјѣвѿјка*, не чак ни *дѣвѿјка*. Деца у школи мирно пишу: *ијѣрāѿи*, *грмјѣѿи* итд. То се, преко школе, књига и новина, особито преко ових последњих, полако увлачи и у говор Ускока, у само срце ускочког говора, у говор типичног, класичног Ускока.

Ево неких примера:

невјестиа, вјѣштар, бјѣжи, мјѣриши, мјѣра, вјѣра, намјера, ијѣсма, иѣбјегла, двјѣстиа, Суијѣска, ијѣш, бјѣн, чѣвјек, двѣмјесечѣри (не само они који иду на двомесечну вежбу већ и они који се брзо разводе у браку), *бјѣше, сјѣчина* (= брст, м. ипечина) и др.

Ево и неких појава у духу наведених: *Бедград, официр, бригадир, твојх, мојх, својх* (поред облика са *г*). Сасвим је разумљиво што *Биѣград* застарева, исто као и *Маћѣдѣни'а* и *Маѣарскѣ*, и што су форме *Бедград, Маћѣдѣнија* и *Мађарскѣ* тако рећи извојевале победу.

352. — Ево и скавизама: *цѣо, свѣш, чѣвек, свѣс, ѡшрѣбљен, иример, свѣснос, дѣвде, невѣстиа, вѣс* (Нѣко прѣнесе вѣс, = вест), *ѡвде, раздѣлак*. Све је то забележено од старијих особа. Иако варијанте речи *ѡвде* на споменицима у сеоском гробљу (на Марића главици, рецимо) не могу послужити као аргуменат, ја их овде ипак наводим, бар као куриозитет: *ѡђе, ѡвђе, ѡвде* и *ѡдје*.

353. — Стари „добри“ глагол *учињешти* полако прелази у *учи-ниши* (Нѣмѡ) му учињити криво).

354. — Какве се промене врше каткад у говору, може се видети и из тога што је поред неприкосновског *ш њим* изникло и *с њим* (Не мѡгу с њим да надѡглавѣм).

355. — Поред форми *иѡси'ѣчѣ, вѣчѣ* итд., које су стандардне, „вајкадашње“, овештале, забележио сам у последње време и *иѡси'ѣкѣ, вѣкѣ* (Њишли су да вѣкѣ сѣ'ено). Поред редовног *мѣјчица* забележио сам и *мѣјкица*, а поред *Зѡрци* има и *Зѡрки*, па *срѣћан* поред *срѣћан*.

356. — Може се чути сасвим модерно *бѡдградскѣ* поред старог *би'ѡграцкѣ*, и *градскѣ* поред ранијег *грацкѣ*.

357. — Данас није необичан облик *бѡлница* крај ранијег редовног *бѡница*.

358. — Облици *мѣнисѣар, секрѣшѣар, кукурѣуз, инжѣнѣр* све више потискују облике *мѣлѣсѣор, секлѣшѣар, урмѣшѣин, иѣцилѣ'ер*.

И друге речи мењају своје облике прилагођавајући их савременом књижевном језику, модернизујући их: *милѣ'он* (м. *мелеон*), *шрѣдесѣи* (м. *шрѣес* или *шрѣдес*), *ѣрѣи'а* и *ѣрѣи'а* (м. *ѣрѣи'а*) и др.

359. — Појављују се и нова имена: *Оливѣра, Свѣшлана*, и надимци: *Дѣница — Бѣба, Кѡсара — Кѡка* итд.

360. — Облици *ѡвѣј, шѣј, ѡнѣј* почели су се јављати у знатној мери место ранијих *ѡвѣ, шѣ, ѡнѣ*:

Њвѣј је сѣр лѣ'еп. — Њнѣј је нѡжић кривѡпер. — Њвѣј ти кѡњ ѣмѣ велер. — Шѣѣди и навѣзи тѣј кѡлѣ'ер. — Кѡ снагуе, тѣј вѡљуе. — Њво ти ѡвѣј брѣпац. — Свѣшта ће учињѣт ѡнѣј бѣздушник.

361. — Промене су се појавиле и на неким другим осетљивим пунктовима: *ни* — *нам*, *не* — *нас*, *мене* — *мени* итд.:

Ќрб нам прдетос. — Дали нам три овце. — На јаде вам дошб свѣти Арандио. — Баш вам драго! — Рѣци мѣни. — Шта вам је најмилиѣ? — Мѣни се чини да ће вриѣме. — Ђво вуда да вас вѣди. — Напатиг вас. — Учйнио е то сам себи. — Дѣбра вам срѣћа!

362. — Крај *биде* и *бидне* појавило се и *будѣ*, *будѣш* итд.

363. — Поред *бачиши*, *бачио*, *избачиг* итд. забележио сам у последње време и: *бачиши*, *Избациг* (= избаци их) док нам не требаднѣ, *Бацио* сам иг, *Баци* трице!

364. — Поред ранијег *шкарѣаши* појавило се и *шкарѣираши*.

365. — Ни акценат, тај толико тврдокорни елеменат сваког говора, није одолео времену. Ранији супински акценат двосложних инфинитива типа *доћи*, тако чврст у осећању ускочког човека, добио је овде-онде и свог парњака: *доћи*. Једанпут сам забележио и *пошећи*, што се раније није могло никако овде чути, већ само *идићећи*. И онај исто тако чврсти акценат *ирѣчају* оплодио се књижевном формом: *ирѣчају*.

366. — Ускочки се говор, као и многи други, обогатио знатним лексичким материјалом, било да су у њега ушле сасвим нове речи, било да су се поред старих појавиле нове или речи у новом облику. Раније се знало само за реч *црвље*: сад је обична и реч *циѣле*. *Паниболе* су израсле у *панибалоне*. Речи *шешир* (раније *шешир*), *ѣслук* (раније *ѣиле*), *гаће* (раније *свиѣице*), *миѣрѣѣз* (раније *миѣрѣѣз*) и многе друге данас су сасвим обичне. Раније није било помена о речима: *револуѣија*, *конфѣренѣија*, *вѣселѣ*, *вѣселѣ*, *ѣарѣиѣѣан*, *ѣарѣиѣѣанка*, *ѣарѣиѣѣански*, *ѣлан*, *ѣкономски*, *друѣиѣвено-ѣдѣиѣички*, *мѣрксизам* и *мѣрксизам*, *лењинизам* и *лењинизам*, *комунизам* и *комунизам*, *асорѣиѣман*, *ѣпроизводња*, *индустѣрија*, *ѣдлман*, *ѣѣк* и безброј других, а данас су сасвим обичне и свакодневно се употребљавају.

367. — Из наведеног материјала може се видети да су попрличне промене захватиле ускочки говор и да су те промене углавном окренуте ка књижевном језику. Иоле детаљније проучавање данашњег стања ускочког говора показало би још доста других нових појава. Али ће то учинити неко други. Оно што сам још хтео овде додати јесте да су ратни и послератни језички процеси овде били врло живи и релативно брзи, али да су се ти токови у последње време подоста смирили, ушли некако у свој редовни темпо кретања, као да је опет наступила „стагнаѣија“, односно „еволуѣивни“ развѣтак.

R É S U M É

La tribu d'Ouskoks („ouskok“ signifie: immigrant) habite, dans le Monténégro septentrional, la région située entre les monts de Sinjavina et de Javorje, au sud-est de la montagne de Durmitor.

Le parler d'Ouskoks se range parmi les parles nouveaux-chtokaviens récents typiques de l'Herzégovine orientale.

Les Ouskoks vinrent, pour la plupart aux XVIIe et XVIIIe siècles, s'établir sur ce territoire presque inhabité, situé entre les districts administratifs turcs de Nikšić, de Kolašin et de Pljevlja, où ils ne trouvèrent que quelques maisons occupées encore par les anciens habitants. Les régions principales d'où provenaient ces immigrants étaient celles de Nikšić (après la seconde destruction de Trebjesa), de l'ancien Monténégro, du Sandžak et de l'Herzégovine orientale.

Cette immigration provenant de régions différentes exerça en général une double influence sur le développement du parler d'Ouskoks: 1. la vie et les guerres menées en commun, ainsi que l'administration commune, contribuèrent à imposer un puissant procès de nivellement aux diversités linguistiques apportées de diverses contrées par les Ouskoks; et 2. toutefois, ce procès de nivellement ne réussit pas à faire disparaître en entier l'abondante diversité des formes lexicales apportées par les émigrants des contrées mentionnées de l'ancien Monténégro, de l'Herzégovine orientale et du Sandžak, de sorte que la diversité des doublets et des variantes est restée un des traits caractéristiques du parler d'Ouskoks.

Le parler dont il s'agit dans la présente étude est celui dont se servaient les Ouskoks au cours de la troisième et de la quatrième décade de notre siècle.

Dans cette contrée montagnaise isolée, peu fréquentée, le parler d'Ouskoks a gardé presque tous les traits essentiels des parlers d'Herzégovine orientale, enregistrés par Vuk Karadžić. Ce n'est que dans les derniers temps, au cours de la lutte nationale de libération et de l'édification socialiste entreprise après la seconde guerre mondiale, que se manifestèrent maintes transformations nouvelles et que la nouvelle époque commença à faire disparaître rapidement les traits classiques, anciens, du parler d'Ouskoks. Les formes anciennes, telles que: *ôcu*, *ščëti*, *mîlistor*, *seklêtâr*, *ovîci'er*, *melèõn*,

Inglēškā, *Navī'orka*, *stārōs*, *glēdō* etc. disparurent presque complètement pour céder la place aux formes de la langue moderne: *hoću*, *hijeti*, *ministar*, *sekretar*, *oficir*, *milion*, *Engleska*, *Njujork*, *starost*, *gledao* etc. Les sons *f* et *h*, qui n'existaient pas auparavant dans ce parler, sont employés aujourd'hui très fréquemment, presque régulièrement. Même la position, jadis si inébranlable, du son *š* est ébranlée dans le parler d'Ouskoks. Etc.

Nous allons citer quelques uns des traits caractéristiques principaux du parler d'Ouskoks, qui est décrit dans cette étude (tomes I et II):

1. L'inexistence des sons *h* et *f*: *òcu*, *vès*, et l'existence des sons *š* et *ži šèvēr*, *izèsti*.
2. La substitution classique du „jat“: *zvi'èzda*, *dèd*.
3. Le „jotovanje“ le plus récent effectué presque avec un esprit de suite: *čèrāti*, *devōjka*, *pljèvāti*.
4. La simplification de certaines formes est considérable, mais, bien entendu, sans jamais dépasser la limite dite sémantique: *āj* (= hajde), *òj* (= hoćeš), *òli* (= hoćeš li), *nèlig* (= nećeš li ih), *mèščin* (= čini mi se), *nāka* (= nekakva), *ajskartāmo* (= hajde da se kartamo), *jète* (= jedite), *nōs* (= nosi, imper.).
5. Emploi presque régulier des formes d'adjectifs et de pronoms avec le réflexe non-contracté du long „jat“: *dōbri'em*, *òvi'èg* et inclusion analogique dans ce système des pronoms de type „naš“: *nāši'èg*.
6. Labilité ou inexistence du son „j“ dans la position *i*+voyelle: *sn'èg*, *S'ibi'a*, *b'i'o*, *pi'ū* et son inexistence dans les positions comme: *Radōica*, *būin*, *stārī* (= stariji) et analogues.
7. Tous les mots qui, dans la langue littéraire, se terminent par *st* — se terminent ici par *s*: *p'rs*, *stārōs*, *plās*.
8. La déclinaison substantive des adjectifs indéfinis est conservée: *Imām dōbra kōnja*. Il existe un mezzo-type des adjectifs indéfinis et définis: *mlāda čoēka* — *mlādōg čoēka* — *mlādōg čoēka* ou: *dōbra kōnja* — *dōbrōga kōnja* — *dōbrōga kōnja*.
9. Le phénomène d'anaphorisme est fréquent: *Jèsi li pòmuzla ònū krāvu?*
10. L'emploi des formes du supin et de l'infinitif n'est pas différencié: *Ōli dōj?* et: *Ōli dōci?*
11. Les formes du génitif et de l'accusatif: *mene*, *tebe*, *sebe* sont employées aussi pour le datif et le locatif: *Mène òn nīšta nè more*. — *Nikola se stārā o tèbe*.
12. Les formes anciennes enclitiques *ni* et *vi* pour le datif du pluriel et *ne* et *ve* pour l'accusatif du pluriel sont employées ordinairement au lieu de *nam* et *vam* — *nas* et *vas*: *Tō će ni mlōgo nāudīti*. — *Zōvē ve Zōrka da dōdète na rúćak*.
13. A la fin des mots, les consonnes *ć* et *đ* se transforment souvent en *j*: *nōj* (= noć) et *goj* (= gođ, god).

14. Le réflexe du „jat“ bref perd le son *j* après le son *r*: *rèčit, gòreti*.
15. Emploi non-différencié de l'instrumental avec la préposition *s(a)* ou sans elle: *Ûbi'o ga šekirōm, Pòšekō se s nóžem*.
16. Confusion dans l'emploi de l'accusatif et du locatif: *Ōn žíví u Kòrita*. — *Njègova e kòliba u Kòritima*.
17. Existence normale du passé défini (*Ūkosí li štò ljètōs?* — *Ukòsig dōsti*) et de l'imparfait (*Štā rādāgū u pri'atéljā?* — *Vúci'āgū s'èno*).
18. L'ancienne longueur est conservée régulièrement dans la position bien connue: *klèknūti, klèknūcu, bāljas, gārāv, kùcāma*.
19. Longueur habituelle des suffixes possessifs *-ov, -ev* et *-in*: *Mír-kōv, Mlīčín*.
20. Dans les formes des pronoms personnels, l'accent est celui de Vuk Karadžić: *mène, tèbe, njèga, do mène, u njèga*.
21. Unification de l'accent des formes du présent chez les verbes de type *spāvati*: *spāvām — spāvajū, č'epām — č'epajū*.
22. Longueur habituelle à la 3-ième personne du pluriel du passé défini et de l'impératif: *rèkošē, nōsāgū*.
23. Longueur analogique dans les formes: *òvi'ēg, stāri'ēg* etc.
24. Brièveté presque régulière de la voyelle finale du thème du présent chez les verbes du IV-ème groupe et chez certains verbes des I-ier, II-ème et VI-ème groupes d'après Belić: *č'uem, š'iem, ūmi'iem* (laver), *trésem, s'iem, imi'iem* (savoir).
25. Longueur habituelle de la voyelle finale du comparatif et du superlatif des adverbes: *bōljē, dīljē, valjāsti'ē, nājgorē*.
26. En règle générale, l'accent est transféré sur la proclitique: *ù Nišíc, nà vodu, pò njívi, ū oko*. Un des traits caractéristiques du parler d'Ouskoks consiste dans le transfert de l'accent du genre suivant: *dvā brata* (dvā brā-ta > dvā brāta > *dvá brata*).

МИЛОСАВ ТЕШИЋ

ГОВОР ЉЕШТАНСКОГ

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
СКРАЋЕНИЦЕ	165
УВОД	167
Први одељак: АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ	172
I. Оишћије најомене	172
1) Даничићеве неакцентоване дужине	172
2) Неакцентоване дужине којих нема код Даничића	173
3) Акцентоване дужине	174
4) Преношење акцената на проклитику	175
II. Акцентай њојединих врсџа речи	176
1) Именице	176
Именице мушког рода <i>o/jo</i> -основа	176
А) Именице са старим акцентом на првом слогу	176
В) Именице које немају стари акценат на првом слогу	177
Именице средњег рода	178
Именице женског рода	179
2) Придеви	180
3) Заменџе	181
4) Бројеви	181
5) Прилози	182
6) Глаголи	182
а) Инфинитив	182
б) Аорист	183
в) Глаголски придев радни	184
г) Глаголски придев трпни	184
е) Презент	185
Други одељак: ФОНЕТИКА	187
I. Вокалаи	187
1) Основна вредност вокала	187
2) Замена полугласника	187
3) Јат	188
4) О икавизмима у данашњем љештанском говору	192
5) Афереза	196
6) Синкопа	197
7) Апокопа	197
8) Елизија	197
9) Контракција вокала	198
10) Остале појаве	199

II. Консонанти	201
1) Консонант х	201
2) Консонант ф	202
3) Консонант ј	203
4) Остале појаве	204
Трећи одељак: МОРФОЛОГИЈА	211
I. Деклинација	211
1) Именице мушког рода	211
2) Именице средњег рода	214
3) Именице женског рода на <i>-а</i>	217
4) Именице женског рода на консонант	219
5) О генитиву плурала без наставка <i>-а</i>	219
6) Облици именичких заменица	222
7) Придевско-заменичка промена	223
8) Облици бројева	224
9) Прилози	225
II. Конјугација	226
1) Инфинитив	226
2) Презент	226
3) Имперфекат	226
4) Аорист	227
5) Футур	227
6) Императив	227
7) Потенцијал	228
8) Трпни придев	228
9) Глаголски прилог садашњи	228
10) Глаголски прилог прошли	229
11) Поједини глаголи и групе глагола	229
12) Творба итеративних образовања	234
Четврти одељак: СИНТАКСА	236
1) Конгруенција	236
2) Падежне синтагме и рекција појединих глагола	237
3) Глаголски род и слична питања	242
4) Из синтаксе глаголских облика	243
5) Из синтаксе реченица	245
6) Размештај енклитика и друге напомене	245
Пети одељак: ЛЕКСИКА	246
I. Микројонимија и хидронимија	246
II. Антијонимија	249
Мушка лична имена	249
Женска лична имена	251
Мушки хипокористици	253
Женски хипокористици	255
Презимена	256
III. Топоними	257
IV. Речник	259
A. Турцизми	259
B. Друге мање познате речи	265
Шести одељак: ТЕКСТОВИ	298
Седми одељак: ЗАКЉУЧАК	305

I. Табеле са акценатским особинама	306
А) Стање у Љештанском и говорима севернијим од њега	306
Коментар табеле	308
В) Стање у Љештанском и говорима јужнијим од њега	309
Коментар табеле	311
II. Табеле са фонетским особинама	311
А) Стање у Љештанском и говорима севернијим од њега	311
Коментар табеле	313
В) Стање у Љештанском и говорима јужнијим од њега	314
Коментар табеле	316
III. Табеле са морфолошким особинама	316
А) Стање у Љештанском и говорима севернијим од њега	316
Коментар табеле	318
В) Стање у Љештанском и говорима јужнијим од њега	319
Коментар табеле	321
IV. Стилистички показатељи односа љештанског говора према говорима с којима је поређен	321
V. Шематски приказ размајраних односа	323
ЛИТЕРАТУРА	327

СКРАЋЕНИЦЕ

Наводим само оне скраћенице за које мислим да је потребно објашњење. Друге употребљене скраћенице лако је одгонетнути. Неке од њих су прописане и *Правилником српскохрватског књижевног језика* из 1960. године (т. 142—148).

- а) АФФ — Анали Филолошког факултета, Београд
ГФФНС — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду
ЗБФЛ — Зборник за филологију и лингвистику, МС, Нови Сад
ЗБФФП — Зборник Филозофског факултета у Приштини
ЈФ — Јужнословенски филолог, Институт за српскохрватски језик, Београд
НД — Научно друштво
ППЈ — Прилози проучавању језика, Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду
СДЗБ — Српски дијалектолошки зборник, Институт за српскохрватски језик, Београд
СЕЗБ — Српски етнографски зборник, СКА, односно САНУ, Београд
СКА — Српска краљевска академија
НДЗб — Hrvatski dijalektološki zbornik, JAZU, Zagreb
- б) вулг. — вулгарно
ир. — иронично
непром. — непроменљиво
н. с. — нова серија
оном. — ономатопеја, ономатопејски
погрд. — погрдно
фиг. — фигуративно
шаљ. — шаљиво

УВОД

1. Говор села Љештанског испитивао сам од 8. јануара 1973. до 22. јануара исте године, а у више дужих или краћих наврата проверавао сам и допуњавао материјал. Испитивање је било олакшано тиме што је Љештанско моје родно место.

2. Љештанско се налази на петнаестак километара североисточно од Бајине Баште и на тридесетак километара северозападно од Титовог Ужица, што значи — у близини Азбуковице.

3. Становници Љештанског се баве земљорадњом и сточарством. Неколицина житеља овог села ради у оближњим земљорадничким задругама, али ни они нису потпуно напустили сеоске послове.

★

4. Порекло љештанског становништва. — За становништво Србије насељено западно од рудничког развођа Јован Цвијић у студији *Метанастазијска кретања, њихови узроци и последице*¹ констатује:

а) постојање малобројних старинаца: „Западно од рудничког развођа, у западној Шумадији и подринско-ваљевским крајевима, старинаца нема више од 20 процената, и то кад се у њих урачуна и становништво непознатог порекла. Несумњивих старинаца нема више од 10—15 процената“²;

б) имиграционе трагове косовско-метохијске струје: „Интересантно је да су се најстарији исељеници косовско-метохијске струје расипали и по Шумадији и по ваљевско-подринским крајевима“³;

с) постојање огромне већине насељеника динарске струје: „На Западу од рудничког развођа етничка композиција становништва је дакле у главном једноставна: динарска метанастазијска струја толико превлађује да се друге према њој губе“⁴.

¹ СЕЗБ XXIV

² о. с., 69.

³ о. с., 9.

⁴ о. с., 68.

5. Љештанско се налази на крајњем западу Србије, баш на подручју у којем „сасвим превладају динарски досељеници, чинећи 90% од свих досељеника и бар 70% од свега становништва“⁵.

6. Одређујући време насељавања моравске Србије, ваљевских и подринских крајева и проценат досељеника у њима, Јован Цвијић каже: „Око 80% становништва је досељеник, и поглавито у току последња три века“⁶.

7. Даље, Јован Цвијић указује и на динарске крајеве из којих су дошли подрински и ваљевски досељеници: „У подринским и ваљевским крајевима преовлађују досељеници из Херцеговине, нарочито из црногорске Херцеговине, од Никшића и Никшићске Жупе, Дробњака, Пиве и Бањана; затим, у много мањој мери, из источне Босне“⁷.

8. Међутим, постоје подаци да у овим крајевима има досељеника и из подручја која се не помињу у претходном цитату. Наиме, Љуба Павловић у студији *Соколска нахија*⁸ (овој области је припадало и Љештанско) набраја родове који говоре з а п а д н и м д и ј а л е к т о м (тј. икавским наречјем) и сматра их првим досељеницима: „Први досељеници из прве половине XVII века су из западних крајева Босне и Херцеговине, па чак и из Далмације и њених острва“⁹. За њих даље каже: „И по пословима и по месту живљења одвајали су се од позније досељених; ови су их из непознавања и разлика у говору увек сматрали да нису што су они“¹⁰. Занимљиво је да су и сами припадници појединих и к а в с к и х родова знали одакле су им преци дошли“¹¹.

9. Полазећи од резултата Павловићевих истраживања и Јован Цвијић мења своје раније мишљење о икавцима у Србији, по којем је „био уверења да је то икавско становништво врло старо, исто са оним које је у ранијим временима превлађивало у суседним деловима Босне“¹². Прихватајући Павловићеве тврдње да су подрински икавци, којих има „од ужичког села Пилице изнад Бајине Баште па до Брасине низ Дрину и у два три суседна ваљевска села“¹³, пореклом из западних крајева Босне и Херцеговине и из Далмације, Јован Цвијић ове икавце сматра егзотичном оазом становништва која је „нека врло стара и у толико нејасна миграциона струја, што јој не знамо узрок и што је противна

⁵ о. с., 67.

⁶ о. с., 2.

⁷ о. с., 67.

⁸ СЕЗБ XLVI.

⁹ о. с., 346.

¹⁰ о. с., 346.

¹¹ „*Васићи* из Горње Буковице знају, да су из села Цапарића с реке Крке, да су се овде звали Цапарићима, да су један део села звали Цапарићем и да је њихов предак Стипан, кад се одселио у Славонију, тамо засновао род Цапарића. *Бобићи* у Драгодолу знају да су из околине Сплита, да су били православни, да су се и тамо звали Бобићима“ (о. с., 346).

¹² Ј. Цвијић, *Метанасијазичка кретања, њихови узроци и последице*, СЕЗБ XXIV, 12.

¹³ о. с., 12.

нормалном правцу миграционих струја, које су се кретале с динарске системе према Далмацији¹⁴.

10. Поред Павловића и Цвијића на питање порекла подринских икаваца освртали су се, у различитим приликама, и неки други научници. Тако проф. Белић каже: „Икавци, који су се находили између реке Босне и Дрине, отишли су делимице у Србију и Војводину, где их је нестало у шумадиско-сремском говору, или су се сачували као икавске оазе око Дрине у западној Србији“ (Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. IV, Загреб, 1929, 1076). Проф. Ивић не одбија Павловићево тврђење о пореклу подринских икаваца, већ констатује да је он „на основу народног предања утврдио да родови с икавским говором воде порекло од рудара досељених . . . из Далмације, западне Босне и Херцеговине, како изгледа у XVII веку“ (П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1956, 183). Сасвим другачије мисли Милош Московљевић који се слаже с првобитним Цвијићевим мишљењем и сматра да су Павловићева тумачења „без икаква основа“, — што ипак није тачно — (М. Московљевић, *Икавски говори у СР Србији*, ЈФ XXVI, 476).

11. Према напред изнесеним тврђењима види се да о питању порекла подринских икаваца постоје потпуно различита мишљења.

Моје је мишљење да има више разлога за тврдњу да су икавци у Подрињу досељеници из западних крајева Босне и Херцеговине и из Далмације, јер за такву тврдњу постоје и извесни докази, којих за другачије тврдње нема.

12. Конкретно, о пореклу становништва села Љештанског дао је податке Љуба Павловић у студији *Соколска нахија*, СЕЗБ XLVI, 413—415.

13. Љуба Павловић тврди да је крајем прве половине XVII века у соколској нахији било „два и три пута више муслимана него православно“¹⁵. Међу села насељена муслиманским живљем убраја и *Шайаре* (данашњи заселак Љештанског), а међу православна села која „тада нису била“¹⁶ наводи и Љештанско.

14. На основу трагова цивилизације Павловић о Љештанском каже: „Љештанско је старо село; доказ су стара гробља у Кузманима, Каравидићима и Братићима, као и стара црквина у Кузманима“¹⁷. И данас у Љештанском постоје сва три поменути гробља. На њима се налазе оронули споменици. Једино се о црквици не зна ништа.

15. По његовом тврђењу Муслимани су живели у Љештанском све до почетка XIX века и у Шапарима су „имали 17 кућа“¹⁸, а у Братићевићима (данашњем засеоку Љештанског) живело је велико муслиманско братство *Вејзовићи*.

¹⁴ о. с., 13.

¹⁵ Љ. Павловић, *Соколска нахија*, СЕЗБ XLVI, 336.

¹⁶ о. с., 336.

¹⁷ о. с., 413.

¹⁸ о. с., 413.

16. Даљу судбину љештанских Муслимана Павловић описује овако: „Још 1810. год. они су се иселили одавде, прешли у Босну, и више се нису враћали на своја стара места“¹⁹.

17. Павловић даље саопштава да се најстарији род — *Койрићи* — доселио из Пиве „пре 200 година“²⁰, што би значило, с обзиром на време његових испитивања (период од 1908—1926), негде почетком XVIII века. У потомке *Койрића* Павловић убраја *Гавриловиће*, *Глигоријевиће*, *Ковачевиће*, *Лазевиће* и *Петковиће*. Све ове породице, сем Петковића, постоје и данас, а Петковићи су назив за заселак чији се становници презивају *Ђукановићи* и *Максимовићи*.

18. Из Пиве су још досељени родови *Јосијовићи* и *Кузmani*.

19. Један од предака *Јосијовића* звао се *Вилоијије*, те и данас постоји фамилија *Вилоијијевић*. Иначе, потомци *Јосијовића* имају различита презимена, а име њиховог рода је постало назив засеока у који су се доселили.

20. Кузmani су дошли „од пивског манастира Св. Арсенија; довео их је некакав поп“²¹. Потомци *Кузмана* се презивају *Алексићи* и *Тадићи*, а име њиховог рода је постало назив за заселак у којем живе.

21. Од већих родова у Љештанско су се још доселили *Брајићевићи* и *Дражевићи*.

22. Ова су се два рода доста разгранала тако да се данас њихови потомци презивају различитим презименима.

23. Предак *Брајићевића* је „Беклић из Црне Горе дошао прво негде око Пљеваља, па после сишао Вишеграду и одатле се издигао у ово село с два брата. Он је дошао међу муслимане Вејзовиће и међу њима дуго живео“²². Занимљиво је да је једна браћићевска породица која се населила на имање Муслимана *Вејзовића*, пошто су се ови иселили, узела њихово презиме те се и данас тако презива. Потомци *Брајићевића* имају различита презимена, а и име њиховог рода је постало назив засеока у који су се доселили.

24. За *Дражевиће* Павловић каже да су „познији досељеници“ из 1817. године“²³ који су се населили у Шапаре на имање одсељених Муслимана. По њему, у Шапаре „су дошли три рођена брата, Драгојло, Марко и Вук Дражевић, од села Дражевића код Нове Вароши“²⁴. Неки потомци ових *Дражевића* и данас се по прецима *Драгојлу* и *Марку* презивају *Драгојловићи* и *Марковићи*.

¹⁹ о. с., 413.

²⁰ о. с., 414.

²¹ о. с., 414.

²² о. с., 414.

²³ о. с., 415.

²⁴ о. с., 415.

25. У Љештанско су се доселиле неке породице, како тврди Павловић, и после 1878. год. („Габићи од Коромана код Нове Вароши ... *Челиковићи*²⁵, чији је предак из Заовина²⁶ ... *Тешић*²⁷ је из Годечева²⁸ ... *Лазих* је из Јакља²⁹ од Марковића с Кичера“).

26. Неких значајнијих досељавања у новије време није било. Једино су у Љештанско призећени — *Милошевић* из оближњег села *Јеловика*, *Симић* из суседног *Сијерча*, *Вукосављевић* и *Јагодић* из оближње *Овчиње*.

27. Из свега изложеног, очигледно је да огромну већину љештанског становништва чине досељеници динарске струје. Подаци да су у Љештанском извесно време заједно живели Муслимани и досељеници динарске струје и да се Љештанско налази на подручју где је некада било доста икавских породица и на којем има и малобројних старинаца, свакако ће помоћи бољем разумевању неких особина љештанског говора.

*

28. Рад на терену. — Податке за проучавање љештанског говора прикупљао сам од његових аутентичних представника. То сам чинио на три начина: 1) попуњавањем следећих упитника: а) *Упитник за српскохрватски дијалектолошки атлас*, израђен за потребе Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе при САНУ (раније — Југословенски комитет за дијалектолошке атласе), б) *Инвентар фонетске проблематике шикоавских говора*³⁰, с) *Регистар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*³¹;

2) снимањем говора погодних информатора на магнетофонске траке;

3) записивањем свега занимљивог из мојих свакодневних разговора са становницима или из њихових међусобних разговора³².

²⁵ Они се данас презивају *Панићи*, али их у селу и даље зову *Челиковићи*.

²⁶ Село у ближој околини Бајине Баште.

²⁷ *Тешићи* нису досељени из Годечева после 1878. год., јер су негде тридесетих година овог века помрли најближи преци ове фамилије који су рођени у Љештанском пре 1878. год., а знају се и поименце још три претка из три колена уназад који су живели у Љештанском. Чак су и данас познате неке појединости из њиховог живота.

²⁸ Суседно село.

²⁹ Село у близини.

³⁰ П. Ивић, ГФФНС VII, 99—110.

³¹ М. Ивић, ЗБФЛ VI, 13—30.

³² Информатори су били: *Ђорђе Драгојловић*, *Славко Марковић*, *Срећко Максимовић*, *Милка Тешић* (сви између 70 и 75 година), — *Илија Алексић*, *Лазар Ђокић*, *Миломир Тодоровић* (између 60 и 65 година), — *Предраг Марковић*, *Радинка Марковић*, *Милица Тешић*, *Тешо Тешић*, *Милун Томић* (између 45 и 50 година), — *Драга Милосављевић*, *Радмила Симић* (између 35 и 40 година), — и двадесетогодишњаци *Милош Симић* и *Ђорђе Томић*. — Највише сам података сакупио од моје седамдесеттворогодишње бабе *Милке Тешић*, рођене у суседном селу Годечеву 1900 год., удате у Љештанско 1922., која од тада до данас непрестано живи у њему.

Први одељак
АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ

I. ОПШТИЈЕ НАПОМЕНЕ

29. Љештански говор има четвороакценатску систему млађих новоштокавских говора и добро чува мелодиозност сва четири акцента и неакцентоване дужине.

30. О приликама у вези са Даничићевим неакцентованим дужинама, о неакцентованим дужинама којих нема код Даничића, о неким појавама из области неакцентованих дужина и о преношењу акцената на проклитику биће речи у наредна четири поднаслова.

1) ДАНИЧИЋЕВЕ НЕАКЦЕНТОВАНЕ ДУЖИНЕ

31. Из приложених табела се види како се Даничићеве дужине чувају у љештанском говору (в. табеле 1—4).

Облици	A	B
	Дужине непосредно иза (˘)	Кад нису непосредно иза (˘)
затворени слог непарадигматског лексичког лика	ра̀дник	
затворени слог парадигматског лика	мбр̄ам	
отворени слог парадигматског лика	па̀лѐ	му̀чниц̄а

Табела 1. — Дужине после (˘).

Облици	A	B
	Дужине непосредно иза (˘)	Кад нису непосредно иза (˘) а) (˘) + (-) + (-) б) (˘) + (-) + (-)
затворени слог непарадигматског лексичког лика	ка̀мѐн	па̀теник
затворени слог парадигматског лика	йдѐм	вје́рујѐм
отворени слог парадигматског лика	йдѐ	пу̀цајѹ во̀лво̀а

Табела 2. — Дужине после (˘).

Облици	А Дужине непосредно иза (')	В Кад нису непосредно иза (')			
		а)	б)	в)	д)
		(') + (◡) + (-)	(') + (◡) + (◡) + (-)	(') + (-) + (-)	(') + (◡) + (-) + (-)
затворени слог непарадигматског лексичког лика		на́мјеснѣк			
затворени слог парадигматског лика	бра́нѡм	п́рзницѡм	ра́зликуюѣм		
отворени слог парадигматског лика	бра́нѣ	лу́тају	ра́зликуюѣ	ца́кѡвѣ	лу́талѣца

Табела 3. — Дужине после (').

Облици	А Дужине непосредно иза (')	В Кад нису непосредно иза (')			
		а)	б)	в)	д)
		(') + (◡) + (-)	(') + (◡) + (◡) + (-)	(') + (-) + (-)	(') + (◡) + (-) + (-)
затворени слог непарадигматског лексичког лика	ши́шљаг	бе́збожнѣк	на́поличѣр	у́тѡрнѣк	
затворени слог парадигматског лика	дрѣ́жѣм	на́пустѣм	ѡбагљавѣ́м		
отворени слог парадигматског лика	дрѣ́жѣ	на́пустѣ	ѡбагљавѣ́	пре́влѣчѣ	ђевоја́кѣ

Табела 4. — Дужине после (').

32. Очигледно је да се дужине у љештанском говору добро чувају. Једино се у бржем говорном темпу неке од њих могу и скратити (нпр.: *ка́же, ѿде, ра́зликуюѣм, ра́зликуюѣ, лу́талѣца, ирѣвѣ́жем*, и сл.).

33. Дуг је презентски наставак глагола типа *и́ресеѣи*: *и́редѣ, и́ресе́мо*.

34. Постоје дужине код глагола у којих се презентска основа свѣшава на *је*: *би́ѣм, — чу́ѣм*.

35. Глаголске именице акценатског типа *и́йсѣње* увек имају дужину на претпоследњем слогу.

2) НЕАКЦЕНТОВАНЕ ДУЖИНЕ КОЈИХ НЕМА КОД ДАНИЧИЋА

36. Данашњи љештански говор у извесном броју категорија има дужина којих нема у Вука и Даничића:

а) Дуљење пред сонантом постоји у овим случајевима:

1) у присвојној заменици 3. л. сг. м. р.: *ње́гѡв*;

45. С енклитичких облика ак. сг. личних заменица 1. и 2. л. сг. и повратне заменице акценат се на проклитику преноси двојако: а) на једносложну проклитику у виду дугоузлазног — *на ме*; б) на двосложну проклитику у виду краткосилазног на првом и дужине на другом слогу — *ирѣдā ме*.

46. Млађем новоштокавском стандарду одговарају преношења типа: *и ђн, у њи, за њима*.

47. Будући да се у Љештанском каже *ѡвāј, ѡнāј*, на проклитику се акценат преноси двојако: а) у виду краткоузлазног: *ѡѡ овѡг, ѡѡ овогā*; б) у виду краткосилазног: *нā онāј, иѡ номē*.

48. Постоје преношења типа *ѡвѡ године, иѡри године*, али се подједнако често говори и *ѡвѡ гѡдине, иѡри гѡдине*.

49. Редовна су стандардна преношења акцента на негацију *не*: *нѡ знāм, нѡ знāш, нѡ знā; нѡ видѡи, — нѡ смѡм, нѡ смѡш*.

50. Постоје и примери преношења акцента на везник: *ѡвѡ видѡш = ѡвѡ виш, и ѡшуд, млāдѡић и иѡ*.

II. АКЦЕНАТ ПОЈЕДИНИХ ВРСТА РЕЧИ

1) ИМЕНИЦЕ

Именице мушког рода о/јо-основа

А) *Именице са сѡтарим акценѡиом на ѡрвом слогу*

Л о к а т и в с и н г у л а р а

51. У данашњем љештанском говору постоји повлачење акцента према крају у лок. сг.: *грāду, зѡбу, на снѡјѡгу, — на дѡвāру, — обичāју — нѡсу, — гѡвѡру, камѡну, — чāсу, — мѡзгу, на лāкиѡу*.

52. Ово је повлачење доследно спроведено само код именица типа *град* које не означавају нешто живо. Код осталих типова појављује се и неповучен акценат: *на мјѡсѡцу, нā мјѡсѡцу, у амбāру, — ѡбичāју, — на камѡну, нā камѡну, иѡсѡиѡну, — нā иѡрагу, нā иѡсѡиу, у раиѡу, у рāиѡу*.

Н о м и н а т и в п л у р а л а

53. Именице типа *град* имају овакав ном. пл.:

а) *брѡци, дāни, зѡби, мрāви, црѡви*;

б) *глāсови, грāдови, дāрови, зѡчеви, зѡдови, кѡмови, сѡнови, снѡгови, сѡдови, цѡвѡиѡви*;

с) *дѣлови, жуљеви, млáзеви, рáдови, си́ужеви, си́анови*, а према Даничићевом *му́жєви, црѣйови, чйреви* у Љештанском је: *му́жєви, цр^иѣ-иови, чйреви*;

д) *грѣздови = грѣздови, клáсови, = клáсови, рѣдови = рѣдови, = дакле*, код неких именица овог типа јављају се у ном. пл. и акценатски дублети.

54. Према Вуковом: *ви́р — ви́ра — ви́рови*, у Љештанском је: *ви́р — ви́ра — ви́рови (ви́реви)*, а Вуков акценат за ген. сг. забележио сам само једанпут.

Г е н и т и в п л у р а л а

55. Што се тиче померања акцената према крају у ген. пл., у щештанском је говору овако:

а) *брáвā, дáнā, зу́бā, мрáвā (мрáви), црвā, — мјесе́ци (мѣсеци), — ђаво́лā, — ийли́ћā (ийли́ћа), — ири́аи́ѣлā;*

б) *бркѡ́вā, гласѡ́вā, градѡ́вā, другѡ́вā, звјерѡ́вā, зидѡ́вā, кумѡ́вā, ситѡ́вā, сњегѡ́вā, судѡ́вā, (али и: бркѡ́вā, цвјѣйѡ́вā), — лакѡ́вā, — каменѡ́вā;*

с) *дѣлѡ́вā, си́анѡ́вā, си́ужѡ́вā, чйрѡ́вā.*

Д а т и в — и н с т р у м е н т а л — л о к а т и в п л у р а л а

56. И у овим се падежима акценат већином помера према крају:

а) *дáнима, зу́бима, мрáвима, црвима, — нѡкѡшима, — ийли́ћима (ийли́ћима), — ири́аи́ѣлѡвима*, али само — *брѡцима*;

б) *брјегѡвима, бркѡвима, градѡвима, зидѡвима, кнезѡвима (кне́зовима), кумѡвима, синѡвима, сњегѡвима, — голубѡвима, — дуварѡвима, — каменѡвима, — свайѡвима (свájѡвима);*

с) *дѣловима, јѣжєвима.*

Н а п о м е н а: Плурал именице *крај* у Љештанском гласи: ном. *кра́евѡ*, ген. *кра́евā (кра́евā)*, дат.-инстр.-лок. *кра́евѡвѡ = кра́евѡвѡвѡ*.

В) Именице које немају си́ари акценат на и́рвом слогу

57. Плурал именица типа *и́ањ* гласи: *кљу́чеви, л^иѣ́ковѡ, нѡ́жєви и́ањєви, иу́шеви, — нѡ́жєвā, и́ањєвā, — нѡ́жєвѡвѡ, и́ањєвѡвѡ*.

58. У вези с померањем акцената према почетку у ген. пл., стање у щештанском говору је овакво: *врáбāцā (врáбāцā), — вѡлѡ́вā, али: ийѡ́вā, ийѡ́вā, — ийслѡ́вā, — мѡѡѡ́вā*.

59. Плурал именица *ви́јѡнац, лáнац* и *чáмац* гласи: ном. *в^иѣ́нци (врло ретко в^иѣ́нци), лáнци, чáмци*, ген. *в^иѣ́нцā, лáнцā, чáмцā*, ак. *в^иѣ́нице, лáнце, чáмце*, дат.-инстр.-лок. *в^иѣ́нцима, лáнцима, чáмцима*.

60. Плурал именице *мѡмак*: ном. *мѡмци* и *мѡмци*, ген. *момѡкѡ*, дат.-инстр.-лок. *мѡмцима* и *мѡмцима*, вок. *мѡмци* и *мѡмци*. (Облици са дугосилазним акцентом су ређи).

61. Именица *човјек* има ове акценте у сг.: ном. *чѡек* = *чѡ'ек*, ген. *чо'ѡка*, дат.-лок. *чо'ѡку*, вок. *чѡ'ече*.

Напомене о акценту антропонима

62. Двосложна мушка имена типа *Вѡљко* двојачко се акцентују: а) имају дугоузлазни акценат: *Вѡљко*, *Гѡјко*, *Здрѡвко*, *Миљко*, *Миљко*, *Слѡвко*; — б) или дугосилазни: *Јѡнко*, *Мѡрко*, *Рѡјко*.

63. Имена типа *Вѡљко*, са дугоузлазним акцентом у ном., имају и у вок. такав акценат: *Вѡљко*, *Гѡјко*, *Здрѡвко*, *Миљко*, *Миљко*, *Слѡвко*.

64. Лично име *Миленко* има двојак акценат: *Милѡнко* и *Милѡнко*.

65. Презимена у љештанском говору или чувају акценат имена од којих су изведена или имају типски акценат:

а) *Јѡнковић*, *Мѡрковић* (у овом и претходном примеру акценту личног имена једнака је само акценатска мелодија, али не и квантитет), *Пѡвловић*, али и *Мѡрковић*, *Пѡвловић*;

б) *Бѡкић*, *Пѡић*, *Сѡмић*;

с) *Бѡгићевић*, *Вилѡијјевић*, *Гѡвриловић*, *Дѡвидовић*, *Јѡвановић*, *Јѡвановић*, *Миљисављевић*, али и *Јѡвановић*;

д) *Крѡсмановић*, *Мѡксимовић*, *Рѡдовѡновић*, *Сѡјсо'евић*, *Средѡ'евић*, *Сѡјѡно'евић*, али и *Милѡшевић*, *Рѡдовѡновић*.

Напомена: Према Вуковом *Тѡдор* у љештанском је *Тѡдор*, па се и у презимену чува такав акценат (*Тѡдоровић*); каже се и *Тѡдѡровић*, а једанпут сам чуо и *Тѡдѡровић*.

Именице средњег рода

66. У љештанском говору у лок. сг. нема померања акцента према крају: *нѡ сѡ'ѡну*, *нѡ рамену*.

67. У вези са Сосировим акцентом у ном. пл. именица ср. р. *о/ѡ*-основа са старим акцентом на првом слогу, код којих се у ном. пл. акценат преносио на други слог, стање у љештанском говору је овакво:

а) *зѡна* (исп. и *зѡнѡ*, *зѡнима*), *ѡдѡла* (исп. и *ѡдѡлима*);

б) *брѡда* (исп. и *брѡдима*), *дрѡва* (исп. и *дрѡвѡ*, *дрѡвима*), *мјѡсѡиѡ* (исп. и *мјѡсѡиѡ*), *сѡиѡиѡ*;

с) *сѡ'ѡна*.

68. У именица које немају стари акценат на првом слогу постоји померање акцента према почетку, али оно није увек доследно: *рѡбра*

— *рѣбарā* (*рѣбарā*) — *рѣбрима*, *сѣло* (ном. сг.), — *сѣла* — *сѣлā*, али и *сѣла* (ном. пл.), — *сѣлима*.

69. Чује се и метатонијски акценат код плуралџа тантум типа *врāша* кад се уз њих употреби предлог: *на врāша*, *низ лѣђа*, — *на врāшима*, *п̄ред врāшима*, али је и *на врāша*, *низ лѣђа*, — *на врāшима*, *п̄о љсшима*. Кад предлога нема, онда је: *врāшима*, *лѣђима*, *љсшима*.

70. Именице ср. р. на консонант у зависним падежима скраћују (') у (') на трећем слогу од краја, али та појава није увек доследна: а) примери за скраћивање: *д^нѣше* — *ђѣшеша*, *јѣе* — *јѣеју*, *јуне* — *јунейу*; — б) примери у којима не постоји скраћивање: *ђейѣнце* = *ђейѣнцице*³³ — *ђейѣнцица* = *ђейѣнцица*, *свињче* — *свињчеца*, *чѣѣде* — *чѣѣдеца*.

71. Плурал именица *н-*, *с-* и *ш-*основа има померен акценат према крају: *имѣнā*, — *рамѣнā*; *небѣса*, — *чудѣса*; *дугмѣша*, — *дугмѣша*; *дрвѣша* — *дрвѣшā* — *дрвѣшима*; *увѣша* — *увѣшā* — *увѣшима*.

Именице женског рода

а-основе

72. У ак. и дат. сг. и ном.-ак. пл. стање у данашњем љештанском говору у вези с појавом старог силазног акцента на почетном слогу је овакво:

а) ак. сг.: *главу*, *грѣду*, *рѣку*, *љ рѣку*, *сш^нѣну*, али је увек: *врбу*, *клуѣу*; — *кѣсу*, *мѣглу*, *на земљу*, али: *даску*, *игру*; — *дужину* (*дуљину*), *иланину* = *иланину*, а с предлозима је: *љ дужину* (*љ дуљину*), *љ иланину* (*у иланину*);

б) дат. сг.: *рѣци*, али: *глави*; — *ђѣци*; — *вѣди*;

с) ном.-ак. пл.: *главе*, *грѣде*, *рѣке*; *сш^нѣне*, али је увек: *клуѣе*, *рѣже*, *свѣѣће*, *шрѣбе*³⁴; — *бѣве*, *игле*, *чѣле*, али: *даске*, *кѣзе*; *иланине* = *иланине*.

Н а п о м е н а: Кад именица *ријека* означава воду, каже се *р^нѣка*, али се микротопоним *Р^нѣка* (заселак у Љештанском) изговара с таквим акцентом.

73. У дат.-инстр.-лок. пл. скраћује се (') у (') код именица типа *глава*: *главама*, *грѣдама*, *ѣвцама*, *рѣкама*, али се каже *илāшама*.

74. Ген. пл. именице *рука* гласи *рѣкѣ*, а именице *нога* — *ндѣ*.

³³ Поред облика са дугоузлазним акцентом у ном. сг. се јавља и облик *ђѣшешце* (дакле, скраћивање и померање акцента на претходни слог), али се у зависним падежима опет јавља дугоузлазни акценат на слогу *-ше-*: *ђейѣшце*.

³⁴ Ове четири речи у мацванском говору гласе: *клуѣе* (*клуѣе*), *рѣже*, *шрѣбе* (исп. Берислав М. Николић, *Мацвански говор*, СДЗБ XVI, 212).

75. Ген. пл. именица типа *браница* у Љештанском увек гласи: *браница̄, карлиця̄*.

76. Вок. пл. именице *жена* гласи *жене*, а именице *ђевђка* — *ђевђке*.

77. У женским хипокористцима који се облички подударају с мушким јавља се акценат као диференцијални знак за ознаку рода: *Мика* (женски хипокористик од *Милѐнка*): *Мика* (мушки хипокористик од *Миломир*).

78. Каже се: *журка, задруга, змија, ћурка*. — Према уобичајеном *Кадинача* овде је *Кадинача*.

79. Занимљив је акценат именица *бјелица* (трешња белог плода) и *мркица* (трешња мрког плода), јер се јавља на претпоследњем слогу. (Именица *бјелица*, кад означава врсту пшенице, има акценат на почетном слогу: *бјелица*).

й-основе

80. Што се тиче померања акцента према крају у лок. сг., ген. пл. и у дат.-инстр.-лок. пл., ситуација је оваква:

а) лок. сг.: у *крви, њо нѡћи*, — у *жалѡсѡи, у младѡсѡи*, — на *мѡсѡи*, али се каже на *чѡсѡи*, — у *ѡмѡѡи*, али: *сиѡдѡни, црвѡни*;

б) ген. пл.: *нѡћиѡу = нѡћи, ћѡриѡу = ћѡри*, — *вечѡри*, — *бурѡди, шѡлѡди, чѡлѡди = бурѡди, шѡлѡди, чѡлѡди*; — *ѡнучѡди*.

с) дат.-инстр.-лок. пл.: *кѡсѡима, нѡћима*, — *кокѡшима*, — *рѡјѡчима*, — *шѡлѡдима, чѡлѡдима*.

2) ПРИДЕВИ

81. У данашњем љештанском говору не чува се разлика у неодређеном придевском виду између облика ж. р. сг. и ср. р. пл., тј. облика у којима је акценат измењен по Сосировом закону, и облика ср. р. сг., м. и ж. р. пл., тј. облика у којима овај закон није деловао: *млад — млада — млада, — нѡв — нѡва — нѡво, — бѡс — бѡса — бѡсо, — глѡдан — глѡдна, — жѡдан, — жѡдна, — крѡвѡв — крѡва*.

Од придева *јѡднѡк* ж. р. сг. гласи *јѡднѡка*, ср. р. *јѡднѡко*, а ном. пл. м. р. *јѡднѡки*.

82. У љештанском говору, у односу на Даничића, знатно је више придева који у одређеном виду имају краткоузлазни акценат на почетном слогу: *нѡви, — мѡкѡ ракиѡа, мрки ѡук, слаба, чѡсѡиѡа, — млада бурѡниѡа, шѡуђѡ, — нѡћни, — гѡрки, гѡрка, лѡдна, рѡјѡѡки, — вѡсѡла, мѡшѡри, — крѡваѡа*, али се каже: *сиѡри, глѡдни, шѡјѡсѡни, — баѡавѡи, вѡлики*.

Са Даничићем се слаже: *висѡк — висѡка — висѡки, дѡбок — дѡбка — дѡбокѡи, — шѡрок — шѡрка — шѡрокѡи; дугѡчѡк — дугѡчко — дѡгѡчѡки*.

3) ЗАМЕНИЦЕ

83. У ген.-ак. личних заменица 1. и 2. л. сг., повратне заменице, личне заменице 3. л. сг. м. р. и заменице *ко*, *шшо*, као што је речено, вокал наставка је дуг: *менē*, *шѣбѣ*, *себѣ*, *њѣгā*, *когā*, *чегā*.

84. Ако се ген.-ак. сг. поменутих заменица употреби с предлогом, онда се акценат често преноси на предлог у виду краткосилазног акцената, с тим што на крајњем вокалу заменичких облика остаје дужина: *бѣз менē*, *крај шѣбѣ*, *дд̄ себѣ*, *на себѣ*, *за његā*, *на когā*. (Од заменице *шша* овако је само у ген. сг. (*шш чегā*), док је у ак. сг. *ш шша*).

85. Дат.-лок. сг. ових заменица гласи: *мени*, *шѣби*, *себи*, *комē*, на *чѣму*, а у вези с преношењем на проклитику забележио сам: *ѡ мени*, *ѡ шѣби*, *ѡ себи*, *ѡ њему*, *ѡ комē*, али оваква преношења нису честа.

86. Ако се уз енклитичке облике ген.-ак. сг. личних заменица употреби предлог, онда се: а) на једносложан предлог акценат преноси у виду дугоузлазног: *у ме*, *на ше*, *за се*; — б) на двосложан у виду краткосилазног на првом и дужине на другом слогу: *узā ме*, *ѡрѣдā ше*, *ѡддā се*, *надā се*.

87. Лична заменица 3. л. сг. м. р. гласи *ѡн*.

88. Лична заменица 3. л. сг. ж. р. има проширен дат. сг. са двојаким акценатом: *њѡзи* и *њѡјзи*.

89. С генитивног и акузативног облика личне заменице *ми* акценат се преноси на предлог у виду краткосилазног акцената: *кѡд нас*, *дд̄ нас*, *ѡко нас*; — *на нас*, *низ нас*.

90. Показне заменице *овај* и *онај* гласе: *ѡвāј* — *ѡвогā*, *ѡнāј* — *ѡногā*. С ових сам заменица забележио преношење на проклитику у виду краткоузлазног акцената: *ѡз нē сѡрāнē*, *ѡ овѡ ѡ онѡ*, *дд̄ овог* = *дд̄ овогā*, а такође и у виду краткосилазног: *на нāј*, *ѡѡ номē*.

91. Присвојна заменица 3. л. сг. ж. р. у ном. сг. има два подједнако честа облика: *њѣн* и *њѣзин*.

92. У подједнакој се мери говори: *ѡдликѡ* и *ѡликѡ*, *кѡдликѡ* и *колѡликѡ*, *нѡдликѡ* и *ноликѡ*, *шѡдликѡ* и *шѡликѡ*.

4) БРОЈЕВИ

93. Број *јѣдан* у косим падежима гласи: ген. *јѣднѡг* = *јѣднѡга* (*јѣднѡга*), дат.-лок. *јѣднѡм*, *јѣднѡме*, инстр. *јѣднѡм*.

94. Број *ѡва* у дат. и инстр. ж. р. гласи *ѡвѡма* и *ѡвѡма*.

95. Број *чѣѡири* готово увек гласи *чѣѡѡри*, а сасвим ретко *чѣѡири*.

96. У љештанском говору прости бројеви могу постати проклитике, али та појава није доследна: *двá мѣшра*, *двѣ године*, *шрѣ године*, *йѣш мей̄арā*, *сѣб бāнкѣ* = *сѣб бāнкѣ*, али је и *двā мѣшра*, *двѣ гддине* итд.

97. Неки редни бројеви овако се акцентују: *йр̄вѣ*, *шѣсѣѣ*, *сѣдмѣ*, *бсмѣ*, *дѣвѣѣѣ*, *једāнѣсѣѣ*.

98. Овакав акценат имају неки бројни прилози: *једāмѣуѣ* = *једā-рѣд* = *једнѣм*, *двāѣуѣ* = *двāѣуѣ*, *шрѣѣуѣ* = *шрѣѣуѣ*.

5) ПРИЛОЗИ

99. За акценат су занимљиви ови прилози, било да имају другачији акценат него што је код Вука, било да у неким другим говорима имају другачији акценат него што је у Љештанском, било да су и лексички занимљиви:

а) прилози за начин: *бр̄зо* и *бр̄же* (оба су истог значења, али се први чешће чује), *нāзāјд*^н (значи заједно: *āјде да р̄учāмо нāзāјд*"), *йолāкѣѣ* = *йолāкѣѣ*;

б) прилози за количину: *мл̄дго*, *мāлко* = *мāлчѣѣ*, *мѣнко* = *мѣнчѣѣ*, *шдлик̄б* = *шол̄ик̄б*;

в) прилози за место: *гдр̄ām* = *гдр̄āмо*, *гдр̄е* = *гдр̄е*, *гр̄ѣдом*, *дāљѣ* = *дй̄љѣ*, *ддлām* = *ддлāмо*, *ддле* = *дбле*, *бвде* = *вбде*, *вām* = *вāмо*, *двудā* = *вудā*, *вудгоре*, *вудоле*, *одāклѣ* = *дклѣ*, *бнде* = *нбде*, *свуд* = *свудā* = *свудѣ* = *свужѣ*, *шудгоре*, *шудоле*;

г) прилози за време: *дāнāс*, *дāнāз* *дāњи*, *дāњбм* = *дāњу*, *нбд̄бм* = *нбд̄у*, *ддмā*, *дй̄ѣ* = *дй̄ѣѣ*, *йр̄ѣкосуѣре*, *йр̄ѣкучѣ*, *суѣре*, *суѣредāн*.

6) ГЛАГОЛИ

а) Инфинитив

100. У овим се глаголским типовима уочава деловање закона метатоније, односно Сосировог закона:

а) у глаголима сложеним од **несѣѣ*: *дднѣѣѣ* (*дднѣѣѣѣ*), *зāнѣѣѣ*, *йз-нѣѣѣ*, *дднѣѣѣ*, *ӯнѣѣѣ*;

б) у глаголима сложеним од типа *мр̄ѣѣ*: *изумр̄ѣѣѣѣ*, *йдѣѣр̄ѣѣѣѣ*, *ӯзѣѣѣѣ*, *ӯмр̄ѣѣѣѣ*;

в) у инфинитиву тросложних глагола сложених од *иѣѣ*: *йзѣѣѣ*, *йзāѣѣ* = *изѣѣѣ*, *изāѣѣ*, *дѣѣѣѣѣ* = *оѣѣѣѣѣ*, али је само *йронāѣѣ*;

Н а п о м е н а: Двосложни глаголи сложени од *иѣѣ* (доследно се каже *йѣѣ*) увек овако гласи: *дбѣѣ*, *нāѣѣ*, *йбѣѣ*, *йр̄бѣѣ*.

г) у глаголима сложеним од *йѣѣ* и **весѣѣ*: *исѣѣѣѣѣ*, *уѣѣѣѣѣ*, *довѣѣѣѣѣ*, *йровѣѣѣѣѣ*;

е) у глаголима сложеним од типа *шрести*:
озвисти, *истрести* (поред ређег *истрести*), *обући*.
Прости глаголи гласе: *вр^нећи*, *вући* итд.

101. Каже се *дод^наи*.

102. У односу на прилике у другим говорима, овако се акцентују неки инфинитивни облици: *идсти* (*идсѣ*), ређе *иаси*, *сиаси*, ређе *сиаси* (*сиаси*); — *каш^наи*; *јур^нуи*, *к^нис^нуи* = *к^нис^нуи*, *м^ни^нуи* = *м^ни^ни*, *ш^нануи*; — *ку^новаи*; *л^нвсаи*; — *иг^наи* (*иг^наи*), *о^нивараи* (*о^нивораи*) = *о^нивараи*, *с^нр^немаи*, *и^ну^ншаи* = *и^ну^ншаи*, *и^нј^нуцаи*, *и^нј^нуцаи*, *каш^нуцаи*, *ћер^ншаи*; — *ба^нци* (*ба^нци*), *бр^ни* се, *кр^нчи*, *окр^нчи*, *с^нр^нем^ни*, *и^ну^нш^ни*; *о^нелави*, *и^ноча^нави*; *вид^ни*, *гр^нми*, *и^нрогр^нми*³⁵.

б) Аорис^н

103. У љештанском говору, као и у књижевном српскохрватском, постоје два акценатска типа аориста: а) с повлачењем акцента у 2. и 3. л. сг. на први слог (*око^на* (књ. *око^нах*) — *око^на* — *око^насмо*); б) без повлачења (*лу^на* — *лу^на* — *лу^насмо*).

104. Из примера ће се видети да у љештанском говору акценат 2. и 3. л. сг. аориста није увек једнак са Даничићевим.

а) *д^ннесе*, *з^нкл^не*, *и^ннесе*, *и^нз^нумр^нѣ*, *и^нс^нѣче*, *л^нж^на*, *н^нав^нуче*, *д^ннесе*, *д^нз^небе*, *д^ни^нде*, *и^нд^нв^нуче*, *и^нд^ннесе*, *и^нд^нс^нѣче*, *и^нд^нш^нр^несе*, *ш^нр^несе*, *у^нв^нуче*; — *и^нз^на^ни^нра*, *н^нас^нми^на*, *д^нд^нз^нв^на*; — *з^наб^нри^нну се*, *д^нкр^нѣ^ну*, *д^нс^нв^нан^ну*, *и^нд^нг^ни^ну*; — *и^нс^нов^на*, *д^нс^нов^на*, *д^ни^нров^на*, *и^нд^ни^нл^нув^на*; — *д^нбр^нв^на га*, *д^нбр^нук^на га*, *и^нд^нз^наб^норав^нл^на*, *и^нр^нд^нчи^ни^на*; — *бр^на^ни*, *г^нд^ни*, *ж^ни^нв^ни*, *и^нз^нгор^не*, *д^нбор^ни*, *д^нл^ну^нш^ни^ни*, *д^ни^нкр^нав^ни се*, *и^нр^нд^нм^нѣ^ни^ни*, *и^нд^нл^нуд^ни*, *и^ну^нш^ни^ни*, *ск^нл^нд^ни*, *ш^нр^на^нж^ни*, *у^нв^на^ни^ни*, *у^нвид^ни*, *у^нр^на^нд^ни*, *у^нц^нѣ^ни^ни*, *у^нчи^ни^ни*;

б) *д^но^нђе*, *д^нд^нсти^нж^не*, *л^нж^не*, *м^наче* = *м^нак^нну*, *м^нож^не*, *д^нде*, *и^нд^нди^нж^не*, *и^нр^но^нђе*, *сл^нѣ^нж^не*; — *д^нд^нз^нв^на*, *и^нс^ни^нра*, *д^ни^нра*, *и^нд^нз^нв^на*; — *д^нс^нта^нде*; — *и^нд^нб^ни*, *с^нов^на*, *у^нб^ни*; — *в^ника*, *ка^нза*; *в^нј^нен^нча*, *и^нз^нда^нде*, *и^нр^нд^на*, *и^нр^нд^на^нде*, *чи^ни^на*.

105. У 2. и 3. л. аориста ови глаголи имају двојак акценат: *и^нзи^нђе*, *и^нз^на^нђе* = *и^нзи^нђе*, *и^нз^на^нђе*, *н^на^ни^нђе* = *н^на^ни^нђе*; — *з^на^ни^нс^на* = *з^на^ни^нс^на*, *н^на^ни^нс^на* = *н^на^ни^нс^на*, *у^ни^нс^на* = *у^ни^нс^на*, *и^нд^нв^ни^нка* = *и^нов^ника*, *у^нка^нз^на се* = *у^нка^нз^на се*; — *з^нав^нл^над^на* = *з^нав^нл^над^на*, *з^на^ни^ни^на* = *з^на^ни^ни^на*, *и^нз^нг^ну^нра* = *и^нз^нг^ну^нра*.

106. Каже се *кл^несмо* — *з^нак^нл^несмо*.

107. Само је: *з^нв^н*, *и^нр^нд^н*.

108. Са облика 3. л. сг. аориста глагола *х^ни^неи* акценат се преноси на проклитику у виду краткоузлазног: *н^н ђе н^н чу^ни*; *н^н ђеде ми н^ни^ни^на ре^нћи*.

³⁵ Неки од наведених глагола нпр. у колубарском говору имају овакав акценат: *б^нр^ни^ни*, *кр^нчи^ни*, *окр^нчи^ни*, *с^нр^нем^ни* (*с^нр^нем^ни*), *о^нел^нав^ни*, *и^ноч^на^нв^ни*, *гр^нме^ни*, *и^нрогр^нме^ни* (исп. Берислав М. Николић, *Колубарски говор*, СДЗБ XVIII, 28—29).

с) Глаголски *и*ридев радни

109. У радним придевима љештански говор не показује разлику између облика ж. р. сг. и ср. р. пл., код којих је деловањем Сосировог закона измењен акценат, и облика ср. р. сг. и м. и ж. р. пл., у којима овај закон није могао деловати: *дднѣла, љдчѣ — љдчѣла, ддбѣла, љдѣла, ддѣ — ддѣ, — дала — дало, љрдѣла, брдѣла, дрѣжѣ — дрѣжѣла.*

110. Акценат радних придева који у разним српскохрватским говорима имају различите акценте:

а) *љрѣсѣ — љрѣсла — љрѣсло; — сложени глаголи: исљрѣсла = исљрѣсла, али је само наљрѣсла, ољрѣсла;*

б) *љѣкѣ — љѣкла — љѣкло, — рѣкѣ — рѣкла — рѣкло, — љѣкѣ — љѣкла — љѣкло; — сложени глаголи: љсеѣкѣ — љсеѣкла — љсеѣкло, — љсеѣкѣ — љсеѣкла — љсеѣкло;*

с) *љшѣ — љшла — љшло; — трособјени глаголи сложени од *и*ћи: љзашла, љзшла = љзшла, љзшла, али је само: нашла, дљшла = дчла;*

д) *кљљѣѣ, -ѣла, -ѣло, — зљљѣѣ, -ѣла, -ѣло, — љљљѣѣ, -ѣла, -ѣло;*

е) *лѣкала — љлокѣла, љѣсала — зљљѣсала, али: љѣѣла — љѣѣѣла;*

ф) *грѣѣѣла — зѣгрѣѣѣла (зѣгрѣѣѣла), љѣѣѣла — зѣѣѣѣла, грѣѣѣла — зѣгрѣѣѣла (зѣгрѣѣѣла);*

г) *грѣѣѣла (грѣѣѣла) — љзгрѣѣѣла, нагрѣѣѣла, кољѣѣла — зѣкољѣѣла = закољѣѣла, крѣѣѣла — љскрѣѣѣла — љскрѣѣѣла, дбаѣѣла — рѣзѣѣѣла, рѣѣѣла — љрѣѣѣла, љѣѣѣла — дѣѣѣѣла, љѣѣѣла = љѣѣѣла — љѣѣѣѣла;*

н) *мљѣѣла — зѣмљѣѣла, наљѣѣла, љѣѣѣла — љрдѣѣѣла, љѣѣѣла — љѣѣѣѣла, наљѣѣла;*

и) *љѣѣѣла — зѣљѣѣѣла, брѣѣѣла — зѣбрѣѣѣла, глѣѣѣла — љзглѣѣѣла, гљѣѣѣла — љзгљѣѣѣла, дѣѣѣѣла — дѣѣѣѣла, клѣѣѣла — љрдѣѣѣѣла, љѣѣѣѣла — љрдѣѣѣѣла, љѣѣѣѣла, рѣѣѣѣла — зѣрѣѣѣѣла;*

ј) *љдѣѣѣ — љдѣѣѣла, љрѣѣѣ — љрѣѣѣла;*

к) *зѣдѣѣѣ.*

д) Глаголски *и*ридев *и*рѣни

111. Исто се ни у трпном придеву у љештанском говору не чува разлика између облика ж. р. сг. и ср. р. пл., код којих је деловањем Сосировог закона измењен акценат, и облика ср. р. сг., и м. и ж. р. пл., у којима овај закон није могао деловати: *љдѣѣѣ — љдѣѣѣла, дрѣѣѣѣ — дрѣѣѣѣла, дѣѣѣѣ — дѣѣѣѣла, брѣѣѣѣ — брѣѣѣѣла, љрѣѣѣѣ — љрѣѣѣѣла.*

112. У љештанском говору постоје овакви акценти трпног придева за примере који немају у српскохрватским говорима уједначен акценат:

126. Одрични облик 3. л. сг. презента глагола *јесам* гласи *није*.

Н а п о м е н а: Неки акценатски занимљиви облици имперфекта, императива и садашњег прилога:

а) за имперфекат, који се ретко употребљава, занимљиви су ови акценатски облици: *бијаше*, *бијасмо*, — *знади'а*, — *ћади'а*;

б) за акценат императива, с обзиром на ситуацију у другим говорима, интересантни су ови примери: *иди*, — *дбђи*, — *бацај*, — *кдйāj*, (*кдйāj*), — *имāj*, — *мдйāj*, — *држи*, — *задржи* = *задржи*, — *задршије* = *задршије*, — *ајде*, — *ајдемо*, *ајше*, — *узми*, — *скакући*, — *цвркући*.

с) за акценат садашњег прилога, који овде најчешће, занимљива су ова четири примера: *играјући* (*играјући*), — *идући*, — *идсећи*, — *шрчећи*.

Други одељак

ФОНЕТИКА

I. ВОКАЛИ

1) ОСНОВНА ВРЕДНОСТ ВОКАЛА

127. Вокали *и, е, а, о* и *у* имају у Љештанском нормалан књижевни изговор. За то није неопходно наводити примере.

2) ЗАМЕНА ПОЛУГЛАСНИКА

128. Ни рефлекси полугласника, било да се ради о дугом или кратком постојаном, о непостојаном, покретном и секундарном полугласнику, не представљају одступање од стандардног језика, те ћу за ову појаву навести само неке занимљивије примере:

- a) *жњѐм, жњѐмо; шдљѐм = шљѐм, њдшљѐм = њдшљѐм;*
- b) *издгнѝи, њзајуѝра, обдгнѝј, оддсийѝм, њоддгнѝј, сдкрѝла* (примери с рефлексом покретног полугласника);
- c) *ѝсѝерѝш, одберѝш* (примери без покретног вокала);
- d) предлог *с(а)* гласи *са (сд нама)* и *с (с ндма)*.

129. Нема неке битније разлике у односу на књижевни језик у вези са судбином полугласника у другим случајевима: *сѝдкло*; — *рдж*, али постоји микропоним *Ржѝшѝе*; — *мрѝвац* — *мрѝваца*; — *јдсѝук, јдсѝуче, сдндук*.

Једино је судбина полугласника у суседству консонанта *ж* у једном примеру другачија него у стандардном језику: према књижевном *даждевѝак* у Љештанском се каже *дѝждевѝак*.

130. Сонант *в* пред слабир полугласником двојакo се понаша:

- a) *в > у*: *ѝѝбрѝик, ѝѝд* — *ѝѝмѝм, ѝѝш* — *ѝѝшѝѝ*;
- b) *в > ва*: *вѝш* = *вѝшка, вѝшѝ* = *вѝшѝѝѝ*.

За црквени празник *Ускрс* постоје два гласовна лика: *Васкрс* (*Ўскрс*).

3) ЈАТ

131. Љештански говор припада ијекавском источнохерцеговачком дијалекатском типу у западној Србији.

132. Рефлекс *ѣ* под дугосилазним акцентом је овакав:

а) $\hat{b} > u^i \bar{e}$ (дакле, на *e* пада дугосилазни акценат, *u* је захваћено делимичном редукцијом, неслоговно је и при крају се своје артикулације приближава артикулацији сонантног, нешто пасивније артикулисаног ¹⁾). Овакав је рефлекс *ѣ* типичан за становништво које од рођења живи у Љештанском: *б^uѣлѣ лѣк, в^uѣк, д^uѣлѣм, ждр^uѣбе, зв^uѣр, л^uѣвак, л^uѣн, л^uѣѣ, р^uѣч, сн^uѣг, ш^uѣсѣо, цв^uѣће*.

Групе *лѣ* и *нѣ* могу се и јотовати: *жлѣѣ, лѣк, лѣѣо, снѣг*.

У примеру *цв^uѣће* потпуно се губе, иако необавезно, гласови *в* и *ѣ*: *цјѣће*.

б) $\hat{b} > i^i \bar{e}$ (овако говоре жене удате у Љештанско из крајева ближих Титовом Ужицу): *ждриⁱѣбе, лиⁱѣк, лиⁱѣн, сиⁱѣно, снⁱѣг*.

с) Речи *вѣсѣи* и *шѣло* увек имају екавски лик, а поред *б^uѣдан, -дна, -дно*, каже се и *бѣдан, -дна, -дно*.

д) У речима: *дѣи* (поред *дѣѣ, дѣи^e*), *ѣри* (поред *ѣрѣ, ѣри^e*) и *сми^m* постоје икавски рефлекси за *ѣ*, који су могли постати и фонетским путем: *смиⁱѣм > смиѣм > смѣм*, а не само под утицајем говора икаваца (в. о овом и т. 154₆).

133. Ситуација у погледу замене *ѣ* под дугосилазним акцентом у говорима који су слични љештанском говору изгледа овако:

источнохерцеговачки говор: *лиⁱјѣи, лиⁱјѣи³⁶*;

пивско-дробњачки говор: *гриⁱјѣк, бриⁱјѣг³⁷*;

горобилски говор: *лиⁱјѣк = лиⁱјѣк (најчешће) и риⁱѣч* (ређе и обично код млађих)³⁸;

тршићки говор: *л^uѣѣо, цв^uѣће³⁹*.

134. На основу приказаног стања у наведеним говорима за љештански би се говор могло рећи да представља, у вези са заменом *ѣ* под дугосилазним акцентом, прелаз између горобилског говора (најближег проученог говора) на једној страни и тршићког говора (најближег проученог подринског говора) на другој, с тим што је љештански говор овом особином ближи тршићком него горобилском.

³⁶ А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 47, 48.

³⁷ Ј. Л. Вуковић, *Акцентај говора Пиве и Дробњака*, СДЗБ X, 198, 200.

³⁸ Мирослав Б. Николић, *Говор села Горобила*, СДЗБ XIX, 652.

³⁹ Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗБ XVII, 397.

140. Однос двају префикса *ѣрѣ-* и *ѣри-* често је изукрштан међусобним замењивањима:

а) *ѣри-* место *ѣрѣ-*: *ѣрибаѣи*, *ѣриварила се*, *ѣриварити*, *ѣриграда*, *ѣридошњи*, *ѣридошње* (у *ѣридошње врѣме*), *ѣризнаја се*, *ѣрикојана*, *ѣрилаз*, *ѣримасишла*, *ѣримјестии'о*, на *Придображѣне* (поред *Предображѣне*), *ѣриии'о*, *ѣриварила се*, *ѣриунила*, *ѣрирању'ем*, *ѣрислава*, *ѣрислан*, *ѣришоу* (поред *ѣрѣшоу*);

б) *ѣре-* место *ѣри-*: *ѣребаљали* (нису још нишита *ѣребаљали за славу*), *ѣреговарити* (*ѣдѣ ми ѣреговарити шито нисам дошѣ*), *ѣрезају*, *ѣрекучимо*, *ѣремакнѣм* (*ѣремакнѣм до дни квла мѣе буре*) *ѣренѣши'о*, *ѣренуђен* (*шадѣ ја будѣм ѣренуђен*), *ѣрейали* (*ѣрејали цигару*), *ѣрејало* (*шито будѣ ѣрејало мѣни*, *ја ћу ѣзѣити*), *ѣреслањају*, *ѣрѣстанѣ* (*кѣчијѣи мѣни ѣрѣстанѣ за дсам ѣладѣ да ме вучѣ*), *ѣрѣстанѣм* (*нѣћу да ѣрѣстанѣм на шѣ*), *ѣрѣсѣѣ* (*ѣрѣсѣѣ ми даѣи*), *ѣрѣсѣуѣи* (*ѣн ѣрѣсѣуѣи нѣма*), *ѣрѣиисни*.

141. У другим се примерима ова два префикса добро чувају:

а) *ѣре-* (<*ѣрѣ-*): *ѣреседник* (само је у употреби екавски лик), *ѣредавати*, *ѣредѣли*, *ѣрекршиѣм*, *ѣрекршиѣн*, *ѣремрѣ*, *ѣренос*, *ѣреѣис* = *ѣреѣис*;

б) *ѣри-*: *ѣри'ашѣљ*, *ѣри'ашѣљу*, *ѣриѣићу'ѣ се*, *ѣриѣѣити*.

Префикс *ѣри-* среће се и у микротопонимима *Прикаја*, *Присѣѣ*, *Присѣљ*, *Присѣе*.

Уместо изворног *ѣро-* чуо сам *ѣре-* у примеру *ѣрезише*.

142. Прилог *ѣре* гласи овако: *ѣре*, *ѣри*, *ѣри'е* (*ѣри'е*).

143. Предлози *ѣред*, *ѣреко*, *ѣрема* имају овакве ликове: *ѣред* = *ѣрид*, *ѣреко* = *ѣрико*, *ѣрема* = *ѣрима* (отуд и прилог *ѣримѣ се*), а ређе је *ѣрама* (*ѣрама сунцу*).

144. Рефлекс кратког *ѣ* пред *ј*:

а) *ѣ + ј > и + ј*: *ви'ѣ се*, *развијѣвѣмо*, — *гри'ѣм се*, — *дѣди'ѣ ми*, — *смѣ'ѣм се*, — *си'ѣмо*, *зѣси'ѣм*, *наси'ѣм*, *ѣдси'ѣмо*, *си'ѣч* (пољопривредна алатка којом се сеје кукуруз на врсте);

б) у компаративу је овако: *ѣрдѣи*, *ѣошѣѣни*, *ѣѣѣри*;

с) у имперфекту: *бијѣше*;

д) у аористу: *бијѣде* (*бијѣде*);

е) у презенту: *ни'ѣ*;

ф) у именици: *ми'ѣр*, а из примера *ли'ѣ* види се да је ова појава захватила и дуго *ѣ*.

145. Рефлекс кратког *ѣ* испред *о*:

а) *ѣ + о > и + ѣ*: *види'ѣ*, *вѣли'ѣ*, *ѣри'ѣ*, *зри'ѣ*, *ѣѣѣри'ѣ*, *разѣуми'ѣ*, *сјѣди'ѣ*, *ѣѣѣѣ'ѣ* = *ѣѣѣѣ'ѣ*, *ѣми'ѣ*;

б) *ѣ + о > е + о*: *ѣреѣ* (придеѣ), *гѣреѣ*, *јѣѣ*, *зрѣѣ* (придеѣ)⁴⁰, *ѣѣѣ*;

⁴⁰ У глагола *ѣрѣи* и *зрѣи* постоји обличка дистинкција између радног придеѣа и придеѣа. Она је онаква како је овде у т. 145а и б означено. О овоме исп. *Правѣис срѣскохѣраѣиског књѣжѣвног јѣзика са Правѣисниѣм рѣчником* (1960), т. 34с.

с) $\check{b} + o > je + o$: *сијџо* = *сијџѓ*.

Говори се *Бџоград* = *Бџоград*, а од старијих се чује и *Би'џград*.

146. Кратко *џ* испред *љ* прелази у *и*: *Би'љега* (микротопоним), *би'љег*, *заби'љезиџи*; *би'љуга* (крмача беле длаке); *неди'ља* (према овом, поред новијег екавског *Недѓ'љко*, и *Недѓ'љко*, према чему и микротопоним *Недѓ'љковача*), *ионеди'љак* = *ионеди'љник*, *куди'ља*.

147. У следећим је категоријама однос између рефлекса *џ* и *и* у флексивним наставцима овакав:

а) лок. пл.: *зубима*, *на њрсти'има*, *ио брјегдвима*, *на коњима*, *на колима*, *враџи'има*, *ио кољенима*, *леђима*;

б) дат.-лок. сг.: *зѓ'ови* (*зѓ'ови*), *џевѓ'џи*, *мађи'и*, *снаи*, *мачки*, *гусци*, *и'деи'ки*, *сузи*, *џџи*, *брађи*, *у школи*, *у води*, *на нѓзи*, *у руџи*, *Ми'лџи*, *Ра-дѓ'џи*;

с) дат.-лок. сг.: *мени*, *и'деби*, *себи*;

д) INSTR. СГ.: *и'им*, *двѓм*, *са онѓм*, *с мѓм*, *с и'вѓм*, *његовѓм*, *дѓбрѓм*, *јѓднѓм*;

е) ген. пл.: *и'и*, *двѓ*, *свѓ*, *мѓи*, *младѓи*, *дѓбрѓи*;

ф) дат. пл.: *двѓм*, *днѓм*, *свѓма*, *мѓм*, *и'вѓм*, *свѓм*, *нѓкѓм*;

г) INSTR. ПЛ.: *са и'им*, *са свѓма*, *с мѓм*;

ђ) лок. пл.: *и'д овѓм*, *ио свѓма*, *о мѓм*;

и) 2. л. пл. имп.: *и'ше* = *и'ди'ше*, *дѓђи'ше*, *и'дѓбјегни'ше*, *ос^н'ѓџи'ше*, *вѓџи'ше*, *жнѓи'ше*, *ђу'иџи'ше* (*ш'у'иџи'ше*), *би'жџи'ше* = *би'иџи'ше*;

ј) инф.: *бѓли'и*, *вѓди'и*, *вѓли'и*, *грми'и*, *жѓи'и*, *леѓи'и*, *ми-ли'и*, *мрзи'и*, *сјѓди'и*, *и'ђри'и*;

к) р. прид.: *вѓдила* = *вѓдла*, *вѓлила*, *гѓрела* = *гѓрила*, *жѓвила*, *сјѓдила*.

148. Друге појаве у вези с рефлексом *џ*: *џевѓ'џа*; — *сикира*; — *сиђѓ'лац*, *усиђѓ'лица* (у овим примерима за прво *џ* постоји икавски, а за друго ијекавски рефлекс); — *Брѓза*, *Дрѓње*, *Јѓлин*, *Осѓи'њак*, *Срѓдова вѓда*, *Срѓдо'евић*, *Срѓћ-раван* (микротопоними с икавским рефлексом за *џ*; исп. о овом и т. 154); — *ђѓ*, *ниђе*, *нѓђе*; — *двѓ*, *двѓи*; — *гри'ѓи*; — *дѓи'елина*, *зѓница*, *џѓ'сиа* (ретко се чује); — *обѓћа'и*, *дѓбећа'ла*; — *нѓи'шо*, *нѓколико*, *и'днеки*; — *дѓле*, *ѓвде* = *вѓде*, *ѓнде* = *нѓде*; *и'дсли* = *и'ди'ли* = *и'ди'лин* = *и'ди'ље* = *и'ди'љи* (говоре старији), *и'дсле* (тако кажу млађи); — *д^н'ѓи'ше* — *д^н'ѓи'ше* (вок. сг.); — *џѓ'ли'вају*; — *ѓзл^н'ѓди'и*, — *дз'љѓда*; — *ѓра*, *ѓраси*, *ѓра* (*ѓра'са*), *ѓрасе*, — ген. сг. *ѓра* (*ѓра*).

149. Поред *гн^н'ѓздо* каже се и *гњѓздо*.

150. У облицима *кукурѓ'чѓ* и *вѓдѓм* налази се вокал *и* а не *џ*, али у *кољѓба* постоји *џ*.

151. У облицима *јѓ'си'р^н'ѓб* и *кѓ'р^н'ѓн* јавља се секундарно *џ*, којег нема у: *бѓлѓ'си*, *бѓлѓ'шан*, *ки'сѓ*, *ки'сѓла*, *ки'сѓли* (*ки'сѓли*).

4) О ИКАВИЗМИМА У ДАНАШЊЕМ ЉЕШТАНСКОМ ГОВОРУ

152. Милош Московљевић је у раду *Икавски говори у СР Србији*⁴¹ констатовао да се у ужичком Подрињу (у којем се налази и Љештанско) „говори ... ијекавски, као и у осталом делу ужичког округа, али се сачувало много икавизама, нарочито у севернијим селима, која су ближа Азбуковици“ (о. с., 486). У Љештанском, које је обишао у августу 1933. год., забележио је ове икавизме: „*бијси, бијаде, Бриза, видила, вируј, волио*⁴², *двй, дица, дишињи, дицак, доширај, изличим, јелин, Јелин-Брдо, кудила, лик (лек), мѣсѣц, на мѣста, недиља, Недилко, несришник, никад (некад), иивац, идбигне, идшерāj, ири, ирид, иривѣси*⁴³, *иригори, ирико, Приображење, иришдрила (претворила), ирдминй, сѣно, сиди, сйјѣ, сикира, самливно, Сирач, нѣ смй, смйо, ийраиш, умй, цри-йана*⁴⁴, а у одељку с текстовима наводи један текст из Љештанског⁴⁵ у којем се налазе следећи икавизми: *гбри, дй, дицак, заидвиди, ддвйка, изличиш, ддйли, ироживио, иришоручила, иришдриши, ддшира, сѣна, ирѣбаци, ирико, иришдрила, идиле, однио, лѣйо, ирйба, невирују, никад (<некад).*

153. На основу скупљеног материјала о икавском говору у селима Азбуковице, Рађевине, ваљевске Подгорине, ужичког и босанског Подриња, Московљевић Љештанско убраја међу седам села ужичког Подриња „са добро сачуваним икавским говором“⁴⁶. Међутим, данашње стање икавизама у љештанском говору није такво. У вези с тим упоредићу наведени Московљевићев и мој материјал.

	Московљевићев материјал, 1933. год.	Мој материјал, 1973. год.
а) икавизми који и данас постоје само у таквом лику	1. <i>бијси</i> 2. <i>Бриза</i> 3. <i>видила</i> 4. <i>Јелин-Брдо</i> 5. <i>кудила</i> 6. <i>недиља</i> 7. <i>нѣ смй</i> 8. <i>сикира</i> 9. <i>умй</i>	<i>бијси</i> <i>Бриза</i> <i>видила</i> <i>Јелин</i> <i>кудила</i> <i>недиља</i> <i>нѣ смй</i> <i>сикира</i> <i>умй</i>
б) икавизми који се паралелно употребљавају са ијекавизмима и екавизмима	10. <i>ири</i> 11. <i>идиле</i>	<i>ири = ири'е (ири'е) = ирѣ</i> <i>идс.ли = идй.ли = идй.лин =</i> <i>идй.ље = идй.љи = идс.ле</i>

⁴¹ ЈФ, XXVI, св. 1—2, 471—509.

⁴² Изостављен је акценат.

⁴³ Ову реч нисам чуо.

⁴⁴ о. с. под 41, 487.

⁴⁵ Исто, 494—495.

⁴⁶ Исто, 497.

- a) 9 се икавизама сачувало само у таквом лику — 16,66%;
- b) 2 се икавизма употребљавају паралелно са ијекавским и екавским ликовима — 3,70%;
- c) 10 се икавизама употребљава паралелно са екавизмима — 18,51%;
- d) 22 икавизма данас има ијекавски лик — 40,74%;
- e) 6 икавизама данас има екавски лик — 11,11%;
- f) 5 се икавизама појављује и у ијекавском и у екавском лику — 9,25%.

2) Мало је чудно да је, после 40 година од Московљевићевог испитивања, ситуација у погледу сачуваности икавизама у љештанском говору доста другачија, јер је Љештанско доскора било забачено место, лишено разноврсних средстава масовне комуникације која би могла битније утицати на развој његовог говора.

3) Свакако би се о овоме проблему могло нешто и више рећи да је Московљевић уз текст из Љештанског навео име и број година информатора. (То је учинио у истом раду за један други текст⁴⁸). Наиме, данас би се могло знати да ли је та особа била типичан представник овог говора.

4) Судићи по томе да и данас старије особе у Љештанском с подсмехом говоре о неким икавизмима (*дише, лишо*) којих, по њиховом мишљењу, има у говору суседних ужичких села, ближих Азбуковици од Љештанског (нпр. у Гвосцу), може се претпоставити да Московљевићев информатор није био типичан представник љештанског говора. Наиме, данашње старије особе у Љештанском имале су у време Московљевићевих испитивања око 40 година и сигурно се не би подсмевале неким икавизмима у говору оближњих села који су, по Московљевићу, постојали и у говору њиховог села.

5) Пошто становништво Љештанског чине исељеници динарске струје, икавизми у њиховом говору (којих нема данас, а вероватно их и није било онолико колико Московљевић тврди) могу се објаснити утицајем говора икаваца којих је било „од ужичког села Пилице изнад Бајине Баште па до Брасине низ Дрину и у два три суседна ваљевска села“ и који су живели „измешани са исељеницима јужног дијалекта, који преовлађују и поуздано се зна да су млађи од икаваца, поглавито досељеници из Пиве, Дробњака, Херцеговине и старе Рашке“⁴⁹.

6) С друге стране, неки икавизми у данашњем љештанском говору могли су настати, како се то и за друге говоре тумачи, фонетским или морфолошким путем, тј. независно од утицаја икавског говора. Тако формиран икавизми у говору динарских досељеника отворили су пут за прихватање икавизама и из говора раније досељених икаваца. На тај је начин број икавизама у љештанском говору, и уопште у говору оног дела Подриња насељеног икавцима, постао знатно већи него у околним говорима ијекавског типа, што је створило утисак да се у овом

⁴⁸ о. с. под 41, 495.

⁴⁹ Ј. Цвијић, о. с. под 1, 12.

делу Подриња говори икавски. Међутим, говор малобројнијих икаваца је потпомогао да се увећа број икавизама у говору новодосељених, али није могао њихов говор потпуно икавизирати.

7) Ако се има у виду чињеница да се икавизми данас чувају у говору најстаријих особа у Љештанском, онда је логично претпоставити да ће њих у даљем развоју овога говора бити све мање.

8) Према свему реченом, љештански говор не спада, како Московљевић тврди, у места „с добро сачуваним икавским говором“⁵⁰, већ је то, првенствено, ијекавски говор са извесним ограниченим бројем икавизама, којих ће из наведених разлога бити све мање, и екавизама, према којима остаје и даље отворен и којих ће бити све више.

9) Ипак, у Московљевићевом материјалу, који, као што се из поређења његовог и мог материјала види, није, углавном, свидентан за љештански говор, постоје неки икавизми који заслужују посебну пажњу. То су микротопоними *Брџа* и *Јелин*. Поред ових, у икавском облику сачуваних микротопонима, постоје још у данашњем љештанском говору, у истом облику сачувани, микротопоними *Дрџње* (према *дрен*), *Осџињак* (према *сџена*), *Срџи-рџан* (ваљда према *срџа*, *срџан*) и хидроним *Срџдова вода* (према *Средоје*).

Оволики број икавизама у љештанској ономастици несумњиво потврђује тезу да су у овом делу Подриња заиста живели икавци.

Нема разлога да се не прихвати тумачење по којем су се подрински икавци доселили у Подриње из западних крајева Босне и Херцеговине и из Далмације и то пре досељеника динарске струје. На основу овог, логично је претпоставити да су раније досељени икавци именујући различите географске објекте у њих уносили особине свог говора, па су каснији динарски досељеници затекли већ у икавском облику оформљене поменуте примере из љештанске ономастике, те су их као такве и унели у свој говор.

Међутим, кад се постави питање, зашто у данашњем љештанском говору постоје неки микротопоними у ијекавском или екавском лику, а не у икавском (нпр. *Звијездица*, *Трешњица* и др.), онда би се на такво питање могла дати два одговора.

Први. — Ови микротопоними су настали тек када су се доселили досељеници динарске струје, који су били ијекавци, па је сасвим нормално да су у микротопониме уносили особине свог ијекавског говора (*b > je*, *p + b > pe* и сл.). Вероватно је тачно да је овако насталих микротопонима у данашњем љештанском говору највише.

Други. — Мора се, прво, претпоставити да су неки данашњи микротопоними са ијекавским или екавским ликом некад имали икавски лик, што опет намеће питање — зашто су се једни облици сачували у икавском лику, а други нису. То би се могло овако објаснити. — Већина микротопонима у икавском лику у којима се порекло гласа *и* лако могло идентификовати добила је у говору новодосељених ијекаваца, у зависности од позиције у којој се *b* нашло, ијекавску замену за *b*. На тај су начин нпр. микротопониму *Звијездица*, наравно ако је он постојао

⁵⁰ о. с. под 41, 497.

у икавском лику, досељеници динарске струје лако могли дати такав лик, јер је овај микротопоним деминутив од речи *звјезда* коју су они сигурно имали у свом говору. С друге стране, у неким икавским примерима љештанске ономастике новији досељеници, из различитих разлога, нису могли лако идентификовати порекло гласа *и*, тј. нису имали довољно елемената на основу којих би примере са *и* заменили својим рефлексом за *ѣ*. — Тако је у микротопониму *Брѣза* акценат представљао препреку за идентификацију гласа *и*, јер се у Љештанском каже *брѣза*, па су га таквог неразговорног досељеници динарске струје прихватили у затеченом лику. Исто је тако микротопоним *Јѣлин* у облику са *и* био толико нејасан да га новодосељеници нису могли везати за неку конкретну, њима добро познату реч. Микротопоним *Дриње* је остао неизмењен јер у говору досељених динараца није постојала, као што и данас не постоји, зб. им. *дрѣње* или *дријење*. Микротопоним *Оштињак* остао је такав јер се реч у којој је *ѣ > и* тешко могла одгонетнути у вези са окрњеним предлогом *од*. Уз то, на такав окрњен предлог пренет је и акценат, па је и то утицало да се овај микротопоним сачува у икавском лику. Микротопоним *Срић-раван* није се могао лако везати за именицу *срећа* или придев *срећан* због окрњености облика у овој полусложеници, а евентуално и због тога што се данас, а можда је тако и пре било, у Љештанском каже место *срећан* — *срѣтан*. Хидроним *Сридова вода* није изменио лик јер вероватно у говору новодосељених није постојало име *Средоје*. На такву претпоставку указује и презиме *Средојевић* које се у љештанском говору среће и у лику *Сридојевић*. Наиме, ово је презиме начињено тек пошто су се досељеници динарске струје доселили у Љештанском, јер данашња породица с тим презименом припадала је у време досељавања роду с презименом *Јосићовић*, који се с тим презименом доселио из Пиве (исп. т. 18 овог рада). Презиме *Сридојевић* у икавском лику могло је настати према хидрониму *Сридова вода*. Чињеница да се Сридова вода налази на имању које припада Средојевићима поткрепљује ову претпоставку. Иначе, у данашњем љештанском говору све се чешће чује *Средојевић*, а име *Средоје* једино се и јавља у екавском лику.

Уочљиво је да се највећи број микротопонима сачувао у икавском лику у речима чије се *ѣ* нашло иза *р*, али то није разлог за очување гласа *и* у њима, јер је у данашњем љештанском говору *е* најчешћи рефлекс *ѣ* иза *р*. Претходно наведени разлози за очување икавизама у љештанској ономастичи свакако могу да буду колико-толико уверљивији.

5) АФЕРЕЗА

155. За аферезу сам забележио ове потврде:

- а) код прилога: *ндмад*, *шдич*, *вѣм* = *вѣмо*, *вудѣ* = *вудѣ*, *нудѣ* = *нудѣ*;
- б) код придевских заменица: *вакав* = *вакѣ*, *вдликѣ* = *волѣкѣ*, *ндликѣ* = *нолѣкѣ*, *нолѣчѣкѣ*;
- с) код именица: *видѣнциѣ* (<евиденциѣ), *двѣкаѣ*, *некциѣ*, *сѣвина*;
- д) код глагола: *коѣира* (<окупира): *коѣира нас Аустриѣ*.

6) СИНКОПА

156. Ова појава није у подједнакој мери захватила све вокале. Највише се редукују вокали *и* и *е*, а за редукцију вокала *а*, *о* и *у* записао сам врло мало примера.

а) Вокал *-и-*: *Бдждар, кдрѣо, на љрдшевну, љжна; бѣшѣе, вѣдѣше* (<видидете), *вѣдла, да виш, задрише, љше, јѣше, кашѣе, лѣше, очо* (<отишао), *рѣше, сјѣше; кдло*.

У неким је случајевима дошло само до делимичне редукције овог вокала: *дѣшел^ана, зѣн^аца, кобас^аца, шен^аца*.

б) Вокал *-е-*: *мѣш, нѣ јди, ош љћи ддле, љдјла, љдјли, љдјло; — да ш, љѣ ш, ка ш, ку ш, нѣш, ља ш, чѣм ш, —* (дакле, синкопа се често јавља у 2. л. сг. енклитичког облика глагола *хѣјѣши*, тј. *ћеш > ш*).

с) Вокали *-а-*, *-о-* и *-у-*: *зѣмче, кашћу* (поред *казаћу*); — *брѣни^а* (поред *борѣни^а, бурѣни^а*); — *врѣна, врѣница* (поред *вѣруна вѣруница*).

7) АПОКОПА

157. За ову сам појаву нашао следеће примере: *ал нѣћѣ нѣ љбн, бѣж, вѣм, вѣд, љл ја, љл љѣ, јѣсу л љѣцали, ко ј љб, мал-љдмал, мѣн се чѣнѣ, нѣ би л нашла, нег даду, свѣ ј љб наше, љѣд љрѣше, љѣа ј љб*.

8) ЕЛИЗИЈА

158. Ова је појава врло честа, нарочито у вези проклитика — глагол:

а) примери с елизијом првог вокала:

вокал *и*: *ја б љмб, ја б љ љегѣ гаћб;*

вокал *е*: *н љмѣм;*

вокал *а*: *д љдѣмо, д љдѣ, д озѣбѣм, д љсѣавѣм, д љсѣанѣм, д љзѣмѣм, д љкуцѣм, дћѣ д љмрѣ, д љморѣ, д љрѣдѣ;*

б) примери с елизијом другог вокала:

вокал *о*: *ћѣ вѣ дрѣѣш; ћѣ нѣ љде; дѣ вѣ срѣди; дѣ нѣ љзми; дѣгни вѣ; задрѣ^аѣмѣ за нѣм врѣбѣм; заѣвѣрисмо нѣ љвѣ; ја нѣ дадо; на но мѣдѣсто; љбјеси о ву грѣду; ља нѣај свѣ нѣ љсѣрдѣсѣаше; љѣѣри љ нѣ; у но љѣмо заћѣни; у ну рѣки^а љ глѣдѣ; љѣѣа вѣ љмѣ; љѣѣа нѣ кажѣ; љѣѣд нѣај казб;*

с) примери с елизијом оба вокала:

вокали *-е* и *о-*: *ћѣ ј нѣ бѣло; ко ј вѣ, ко ј нѣ; свѣ ј нѣ; љѣѣа ј вѣ, љѣѣа ј нѣ.*

9) КОНТРАКЦИЈА ВОКАЛА

159. У овом се говору медијална група *-ao-* не контрахује доследно, па поред примера с контракцијом: *ра̀ник, со̀ник, со̀нице*, има и ликова без ње: *гра̀овина, гра̀ораси́, за̀ова (з̀дова), си́радба*.

160. Финална група *-ao* у радном придеву остаје неизмењена кад је вокал *a* под краткосилазним акцентом: *да̀о, зна̀о, ја̀о, и́ра̀о* (и *да̀б, зна̀б, ја̀б, и́ра̀б*).

161. Насупрот овом, ненаглашено *-ao* (<*-ao, -ьo*) редовно се контрахује у радном придеву: *вук̀б, иш̀б, нај̀б, двр̀б, др̀б, дџиш̀б, њозив̀б, иди́г̀б, ир̀сџ̀б, рѣк̀б, си́'б, смџ̀б, сиш̀б, си́йг̀б, и́рѣб̀б, и́рч̀б, и́ук̀б, ужи́в̀б, укр̀с̀б, чу́йб̀*.

Исто је тако и код именица: *де́ѝб (де́ѝб), ми́с̀б, др̀б* (поред *орлу̀шина* и ређег *дрл̀бв*, које је настало према плуралским облицима ове именице), *ид̀с̀б, св̀рд̀б*.

162. Ликови поредбеног везника као: *к̀б* (најчешће), *ка̀б, к̀бј* (ређе).

163. Према књижевном *си́еона* овде се каже *си́гвана*.

164. Ненаглашена финална група *-eo* врло се често контрахује: *д̀дн̀б, н̀дн̀б, за̀кл̀б (ла̀жно се за̀кл̀б), за́й̀б, за́йоч̀б, из́ј̀б, д̀дн̀б, и́дј̀б, и́дч̀б, у́зб̀*. Међутим, има примера и без контракције: *за̀вео, за̀мео, за́йлео, (понекад и за́йл̀б), за̀сјео, и́силео, на̀вео, д̀двео, и́дмео* (и *за̀веб̀, за̀меб̀, за́йлеб̀* итд.). Уочљиво је да се, мада не увек, ненаглашена финална група *-eo*, углавном, не контрахује у радном придеву оних сложених глагола чији радни придев у основном облику има наглашену финалну групу *-eo* која, као таква, у овом говору остаје неизмењена: *м̀ео* — *за̀мео* (исп. за ово и наредну тачку).

(Пошто је у Љештанском *види́'о, об̀дли́'о*, тј. *-ио* место *-ео*, не може се говорити о контракцији групе *-ео*).

Према књижевном *ан̀ђео, и́ејео*; — *весео, дебео, кисео* — у Љештанском је *ан̀ђ̀б (ан̀ђел), и́дџ̀б*; — *в̀ес̀б, д̀еб̀б, ки́с̀б*.

165. Ако је финална група *-eo* наглашена, она остаје неизмењена у радном придеву: *ж̀ео, ј̀ео, м̀ео, и́л̀ео, сј̀ео, ср̀ео* (и *ж̀еб̀, ј̀еб̀, м̀еб̀* итд.). Кад се с радних придева *жео* и *јео* акценат пренесе на негацијске проклитике *не* или *ни*, онда се њихово *-ео* може необавезно и контраховати: *ни́'е ни́ ж̀б дан̀ас, — не́ ј̀б ја́ се дџи́'б, ни́'е ни́ ј̀б*.

166. Ненаглашено финално *-ио* у радном придеву се никад не контрахује: *б̀драви́'о, ми́сли'о, и́усџи́'о, си́вдори́'о, си́двари́'о*. — Овим пре контракције неће бити ни у примерима где је *-ио* под нагласком: *би́'о, зби́'о* (и *би́'б, зби́'б*).

167. Финално *-уо* у радном придеву глагола *и́зуџи* или остаје неизмењено (*и́зуо*) или се контрахује (*и́зб̀*). Иста ова група у радном

придеву глагола III врсте обавезно се контрахује: *мѣйнѡ, нѡмигнѡ, ѡшѡднѡ, скѡнѡ, шѡнѡ*.

168. У примеру *ѡдѣм Ѳжѣце* (м. у *Ужѣце*) контраховала су се два у, што је утицало да дугосилазни акценат на другом у постане нешто дужи ($y + \hat{y} > \hat{y}$) и тиме услови скраћивање дужине у наредном слогу на полудужину (*Ѳжѣце*).

169. Медијална секвенца *-ae-* у бројевима од 11 до 19 није се задржала: *јѡдѡнѣс, двѡнѣс, шѣрѣнѣс, чѣшѣрѣнѣс, ѡвѣшнѣс, шѣснѣс, седѡмнѣс, осѡмнѣс, девѣшнѣс*.

170. Именица *зец* има књижевне облике: ном. сг. *зѣц*, вок. сг. *зѣче*, INSTR. сг. *зѣцом*, — ном. ПЛ. *зѣчеви*.

171. Пошто је у вокалским групама после евентуалног губљења консонаната или сонаната могло доћи до различитих гласовних процеса, с тим у вези наводим ове примере:

- ѡ(к)а-*: *нѣкакѡ = некѡкѡ*;
- ѡ(к)о-*: *ѡреко = ѡрико, ѡрѣкосуѡре*;
- и(ј)а-*: *ѡрѡ'ѡшѣлѣ*;
- и(ј)и-*: *ѡшѡнѣнѡ, ѡрдѣнѡ, сѡдѡрѡ, чѣсѣнѡ*;
- о(ј)а-*: *ѡдѡјѡс; сѡдѡјѡшѡ = сѡдѡјѡшѡ*;
- о(ј)а-*: *мѡја*;
- о(ј)е-*: *двѡѡѣце* (<двојница);
- о(в)ѡ-*: *чѡек чѡ'ѡк, чѡѡком = чѡ'ѡком, чѡече = чѡ'ече*.

172. Готово се увек каже *Трѡѣце*, а врло ретко *Дукови*, где је група *-ухо->-уко-*.

173. Према књижевном *уочи* овде је *ѡче, ѡчи* (*уче Мѡрковдѡна, учи суѡѣња*), тј. група *уо-* се не чува.

10) ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ

174. Каже се *изѡијен, ѡијан*, што значи да се *и* изговара.

175. Назал *ѣ* увек даје *е*: *ѡзѣѡи, јѣчам*. Једино је пример *жѡлац* изузетак.

176. Вокално *р*, и дуго и кратко, по изговору одговара стандардном језику: *кѣрѣ, врѣа, цѣрѣ, цѣрѡ, чѣрѣсѡ, жѣрѣањ*; — *рѣја, рѣаши се, ѡрѣсѡ, дрѣѡшѡла, цѣрен, Срѣбин, шѣрѡи, шѣрѡѡ*.

177. Каже се: *ѡврѡ, сѡшѣрѡ, ѡмрѡ, ѡмѣрѡ*.

178. Рефлекс вокалног *л* не показује никаква одступања од књижевног језика.

179. Овде је као и у књижевном језику: *дѡбок, дѡбѡка*.

180. Каже се увек *кобас^нца*.

181. Пред назалним сонантом вокал *о* се не мења: *он, она*; — *ноде* = *о^нде, о^нд^ај*; — *коњ, коњи*.

182. Група *-йр* остаје неизмењена: *вйр* — *вйра (вйра)* — *вйрови (вйрови), к^омйир, м^анасййр (н^амасййр)*.

183. Судбина групе *-йр-*: поред редовног *сйкира, сир^ома*, где се вокал *-и-* чува, исто је тако готово доследно *ч^ейри* (ретко *ч^ейири*), где се исти вокал редукује.

184. Однос вокала у случајевима претежно лексичког карактера:

Однос:

a : e — *врабац, врабац^а; рас^ти*;

a : e — *грабље, грабуље*;

a : e — *јеребица, — јун^ед, назим^ед (јун^ад, назим^ад), кр^мад*;

a : e — *багр^ен*;

a : e : o — *мауна, маунка = меунка*;

a : e : o — *ч^араје*;

a : u — *д^осиа = д^оси*;

a : o — *дал^еко = дол^еко*;

a : o — *д^огађ^ај*;

прилог: *н^оћ^ас*;

префикс *йра-*: *йрађед, йраунук, йраунучад = йраунучад*;

ь : u — *јед^анес*;

ь : u — *м^ањ^е = м^ињ^е*;

компаратив прилога *далеко*: *д^аљ^е = д^иљ^е*;

e : ђ : a — *вад^еница, вад^енич^ар*;

e : u : y — *м^аћ^нја*;

e : u — *ла^ни*;

ђ : e : a — *й^дсле (у говору млађих), й^дсли = й^дшли = й^дш^лин = й^дш^ле = й^дш^ли (у говору старијих)*;

u : e — *ли^сица*;

u : e — *бир^ић^ей*;

u : ђ — *кољеба*;

u : e — *й^зјес^ти = й^зес^ти*;

u : y — *й^акшиа*;

u : y — *с^уруй^ка*;

o : a — *вад^еница*;

o : a — *ва^мо, о^номо = н^ономо*;

o : a — *с^убо^иа*;

o : a — *с^ија^јати = с^ија^јати*;

o : a — *м^ой^ика*;

o : a — *й^од^лик^о = й^ол^ик^о*;

o : a — *о^доз^го = о^до^зг^о = о^зг^о*;

o : a — *ма^йо^вило*;

o : в — *й^рез^ваше (м. й^роз^ваше)*;

- o : e — *чѣшворо, ѡѣшоро, шѣшоро, дѣсейоро*;
 o : e — *грѣб, грѣбље*;
 o : e — *ѣво, ѣвѣ (ѣвѣ га ѡдѣ)*;
 o : e — *нѣ море*;
 o : y — *Рогачица = Ругачица*;
 y : u — *мѣшур*;
 y : o — *кѡшус*;
 y : o — *блѣзу*;
 y : ø — *шайшайи*;
 p : po — *свѣкрва, свѣкрву*;
 l : lb у 3. л. шт. през. — *вѣчѣ*;

185. Увек — *ѡднѣ*.

186. Само — *јѣчѣ*.

II. КОНСОНАНТИ

1) КОНСОНАНТ x

187. Консонант *x* се у љештанском говору или потпуно губи, што је најчешће, или се замењује другим консонантима. Истина, у говору млађих, под утицајем школе и средстава масовне комуникације, овај се консонант може чути, па се стога не може говорити о његовој потпуној одсутности.

188. Према овом, стање у вези с консонантом *x* је овакво:

а) *x* у иницијалној позицији:

1) *x* > ø: *ѡшайи, ајдѣмо, ајдѣк, ајдѣчи'а, ајше, алалшайи, ѡлина, ѡйс, ѡйшайи, армѣника*; — *вѡла, вѡшайи*; — *ѣкшѡр, ѣлда*; — *ѡлада, ѡшар, ѡшайи, шѣрина*; — *лѡд, лѡдан, лѡдњикаво, лѡдвина*; — *лѣб (лѣбац), рѡмашайи, рѡна, рѡни'о (рѡни'о о свѡјѡј рѡни), рѡнило* (обор за товљење свиња), *рањѣник* (свиња која се тови), *рѣшѡвац* (јак кашаљ), *рѣшайи се, рѡм, рѡма* (име овци); — *ѡдѡње, ѡђа* (путовање), *ѡђу, ѡма*; — *шѣла = шѣла (шѣјѣла)*; — *ѡдан, ѡдник, ѡдница*; — *Асан, Усо* (само у говору старијих).

2) *x* > к-, што је подражавање књижевног изговора: *кѡлина* (једанпут забележено); *кѡдник, кѡшел, Крѡшѡ, крѡбан, -бна* (према књижевном *храбар, -бра*), *Крѡшѡс, крѡшѡнин, кѣла* (доста ретко), али сви ликови овакве замене консонанта *x*, изузимајући ликове *Крѡшѡс* и *крѡшѡнин*, који једино тако гласе, чују се од најстаријих особа;

3) остаје неизмењено (у говору млађих): *хѣбрид, хѣроцентрѡла, хѡдник, хѡшел, хрѡбар, Хрѡшѡ, Хрѡскѡ, Хѡсан, Хусо*;

б) *x* у медијалној позицији:

1) *-x* > ø-: *ѡра = ѡрѡ* (ген. сг.) *ѡраом* (инст. сг.); исп. и: *врѡшак, зѡшшайи, кѡжуом, мѡниш мѡнишѡшѡ, мѡнушѡ, мѡрама, нѡшшайи*,

йо вѣу, йоред вѣа, йѣѡр, йѣбуа, йѣбуом, увайиѣи; — сна̄, сна̄ѣ (ген. сг.), *сна̄у* (ак. сг.), *сна̄ѡм* (инстр. сг.); исп. и ниже под b_3 ; — *мауна, мауњлика; љзјѣи; ма̄ом;*

2) *-x->-в:* *ѣво* (ном. сг.), *ѣвѣа* (ген. сг.), *йѡ увѣйу* (лок. сг.), *увѣѣа* (ном. пл.), *увѣѣа̄* (ген. пл.), *увѣѣѣма* (инстр.-лок. пл.); — *бува, мува* (ном. сг.), *буве, муве* (ном. пл.), *бува̄, мува̄* (ген. пл.), *кожѣвара* (врста јабуке), *сиѣва, сиѣвара, сиѣва̄ћ* (<стуха̄ћ), *судѣа; — глѣва, сѣва, — глѣво, сѣво, сувѣнав, судѣнав; — груваѣи, дѣваѣи, кѣваѣи, йѣваѣи;*

3) *-x->-ј:* *мӣѣур; сна̄ја* (чешће је *сна*; в. горе под b_1); *аждѣја, гријѡѣа, лија* (према *лијеха*), *йрѡја, йрѡјара;*

4) *-x->-к:* *йо ваздѣуку;*

с) *x* у финалној позицији:

1) *-x->-ѡ*, што је обавезно у парадигматским наставцима: *йѣи, дѣи, свѣи, мѡи, мѡдѣи, мѡмѣи, дѡбрѣи, ѣи* (сви се примери односе на ген. пл.); — *вӣѡ, дѡдѡ, дѡѡ, дѡдо* (1. л. сг. аор.); — нема га ни у ном. сг. ових именица м. р.: *вѣ* (поред *вѣк*), *грѣ, ма* (у један *ма*), *ѡра, йѣбу, сиѣра* (*сиѣра ме ѣѣга̄*);

2) *-x->-в:* *кожѣв, — глѣв, сѣв;*

3) *-x->-к:* *ваздѣк, вѣк, грѣѣк, дѣк, дѣѣк.*

189. Судбина *x* у лексеми *сирѡмах* и њеној парадигми:

а) *-x->-ѡ* (-к): *сирѡма* (*сирѡма̄к*);

б) *-x->-к* или *-с:* *сирѡма̄ка* (ген.-ак. сг.), *сирѡма̄ке* (ак. пл.); — *сирѡмаси* (ном. пл.), — *сирѡмасѣма* (дат.-инстр.-лок. пл.); траг промене *-x->-к* постоји и у дублетским плуралским облицима за последња четири наведена падежа: *сирѡма̄ци, — сирѡма̄цима*, који су чешћи него они где *-x->-с*. (Више о овој лексеми в. у т. 257).

190. Само је: *лѣк, -а, -ѡ*, а паралелно с овим употребљава се и *лѣган, -а, -ѡ*.

191. Редовно је: *рѣја, рѣѣи се, рѣѣ се, рѣѣли* (*рѣли = рѣли*); *вѣнѣ*, — што значи да нема секундарног *x* у овим примерима.

192. Однос *x* : *в* у *зѣвам|зѣхам*: *зѣѣваѣи, зѣѣва̄м, зѣѣва̄јѣ.*

193. Судбина *x* у *сахѣи*: *са̄и, са̄иѡѣа̄.*

2) КОНСОНАНТ *ф*

194. Консонант *ф* се најчешће замењује консонантима *в* и *й*. У говору старијих то је готово обавезно, а становништво средње и млађе генерације у понеким речима, обично новијим, изговара и *ф*.

Према томе, стање у љештанском говору у вези с консонантом *ф* је овакво:

а) *ф* у иницијалној позицији:

1) *ф*->*в*-: *в`абрика*, *в`ал`инка*, *в`амили`а*, *в`анн`и`ази`а*, *в`анн`и`азир`аини*, *в`анн`и`азир`б*, *в`ер`маини* (нико *ше* не *в`ер`ма*), *в`е`њер*, *в`е`њер`чић*, *в`е`њер`чина*, *ви`јока*, *ви`јочи`ца*, *Ви`лий*, *ви`н*, *ви`но*, *ви`шек*, *ви`ше`чић*, *в`ла`ша*, *в`ли`ни`а* (жена лаког морала), *в`ли`ни`шара*, *Вр`анц`у`ска*, *вр`ишак*, *вр`ишак`б* *м`еса*, *вр`уна*, *вр`уница*, *в`уруна*, *в`урун`чина* = *вур`ун`чина*, *в`у`збало* (фудбалска лопта), *в`уз`бал`ери* (тако увек говоре старији);

2) остаје неизмењено (у говору млађих): *ф`абрика*, *ф`ин*, *ф`ино*, *ф`уд`бал*, *ф`удбал`ери*;

b) *ф* у медијалној позицији:

1) *-ф*->*-в*-: *завр`кав`а ме*, *завр`кав`аини*, *завр`кан`ци`а*, *Ј`ев`шара* (аугм. од Јевто), *Ј`ев`иш`ић*, *Ј`ев`иш*, *ј`ев`иш`ин*, *-а*, *-о*, *ј`ев`иш`инд`а*, *кад`ива*, *С`и`д`в`ан*, *с`и`р`в`и ме*, *с`и`р`в`ило ме*, *ш`р`в`иш`и*, *ш`р`в`ило ме*, *ш`р`в`ел`ам га св`ак`и д`ан*, *ш`р`в`ел`аини*;

2) *-ф*->*-ш*-: *за`ћ`еиш`и`о*, *за`ћ`еиш`и`ини*, у *ћ`еиш`у*, *Ј`д`си`овић* = *Ј`д`си`овић*, *С`и`д`в`ан*, *Тр`иш`ун*, *Тр`иш`ун`дан*;

c) *ф* у финалној позицији:

1) *-ф*->*-в*: *ч`ар`шав*;

2) *-ф*->*-ш*: *с`е`д`еиш`и*, *ћ`еиш`и*.

195. Говори се и *ш`ас`у`љ*, али се чешће каже *гр`а*.

196. Консонантизам другог слога именице *кафа* и њених изведеница: *ка`ва*, *ка`ву* (*д`ћеш ка`ву*), у *ка`ви*; *кав`енис`аини*, *кав`ениш`у*; *ка`вен*, *ка`вен`а* *б`д`ја*.

3) КОНСОНАНТ *ј*

197. Консонант *ј* има нестабилну артикулацију. Таква артикулација условљена је његовом дистрибуцијом, активнијом или пасивнијом артикулацијом, а и акцентом.

У овим се случајевима консонант *ј*, углавном, добро артикулише:

a) у почетку речи: *Ј`бр`до*, *Ј`б`ка*; *ј`аз*, *ј`а`ње*; *ј`д`чи*; *ј`едан*; *ј`диш*; *ј`дк*;

b) кад се налази уз неки други консонант: *мај`сит`оре*; *мај`ка*; *ај`де*, *знај`ше*, *не`м`б`ј`ше*, *ч`е`кај`ше*;

c) кад се налази између вокала задњег реда: *уј`у`иш`ру*; *св`д`ј`д`ј*; *Рај`а*; *у Видоја*, код *Радивоја*; *кај`уна* (име крави), *и`д`г`ледај`у*, *и`д`знај`у*, *иш`ца`рај`у*.

d) кад се с вокалом задњег реда налази у акценгованом слогу или слогу са дужином (*узви`днуш`и*; *кам`иј`дн*), али то није обавезно, особито кад се *ј* налази у слогу са дужином, а нарочито кад је такав слог отворен и на крају речи (*ш`риш`днуш`и*; *авиш`дн*; *ћ`адиш`а*).

198. У везама: вокал задњег реда + *ј* + вокал предњег реда, *ј* се пасивно артикулише, а и губи:

у + *и* : *жуш`ца* (теле жуте длаке);

у + *е* : у *Вуш`еиш`иће*; *не чуш`е*, *не чуш`иш*, *ош`екуш`е*;

o + u : *Вòин; Нòин; ѿрòица = ѿрò'ица; кòи;*
o + e : *сà Видо'ем; кòè; мòе = мò'е;*
a + u : *Сѿрòин; дàи;*
a + e : *Рàè, Сѿрàè; гàене; òс'аè, ìòзнаèм = ìòзна'èм.*

199. И у везама: вокал предњег реда + *j* + вокал задњег реда, *j* се исто слабо чује, али се ипак нешто боље чува него у претходним случајевима:

u + y : *рàки'у, ћèри'у; нè сми'у, уби'у;*
u + a : *Їли'а, Мили'а; рàки'а, суди'а;*
e + y : *Мè'у (мушки хипокористик);*
e + a : *сè'а.*

У позицији између *u* и *o* јавља се секундарно интервокално *j*: *мили'òн, ками'òна* (овде се *j* добро чује јер се налази у акцентованом слогу); *вра'иш'ò, зàкасни'ò, зарàди'ò, извòди'ò, ìу'сѿи'ò.*

200. У позицији *e + u* и *j* се готово увек губи: *Мèи, мèиш, блèи*, а у обрнутој (*u + e*) неизразито се чује: *ар'иш'èишну, рàки'è, ни'е, сà-кри'èмо.*

201. У позицији између два *u* или *e j* се:

а) губи: *Їлин, -а, -ò, Мàишн, -а, -ò, — Злàишн, -а, -ò, Томàнн, -а, -ò* (присвојни придеви од имена *Їли'а, Мàиш'а, — Злàиш'а, Томàни'а* у којима су се после губљења *j* два *u* контраховала: *-и'и > ии > ù*); — *блè'è; свèдно;*

б) или пасивније артикулише: *Јерèми'и, Рàди'и, — Бурђи'и, Пèи-ри'и; — Мè'è, сè'è; òвце блè'è.*

202. У императиву иза *u*, тј. у финалној позицији, *j* се губи: *ìòиш, сàкр'и, ùми се*, али се добро чује иза *a* и *o*: *иш'ај, сàчекàј, ск'идàј; — нèмòј, с'иòј.*

203. Сонант *j* нема увек стабилну артикулацију иза некадашњих меких непчаних сугласника: *зèч'и, м'иш'и, м'ач'и*, али се каже *кокòш'јè јàè; Б'ајче, Ораш'је, Оскр'уије* (микротопоними) (в. о овом и т. 223).

204. У примеру *јулар* (увек се тако каже) јавља се секундарно *j*. Нешто пасивније артикулисано *j* може се чути као прелазни глас у сандхију: *ì'òн, и'òна*, али та појава није редовна.

205. Према књижевном *ѿрек'уче* каже се *ѿрèкучè.*

4) ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ

206. Стање у љештанском говору у вези са сонантом *v* је овакво:

а) *v-* се у иницијалном положају добро чува: *вòда, в'уч'èм, в'уч'у, в'ид'и, вèлик'и; в'рабац, в'рабацà;* — једино се у примерима *јèверица* (према стандардном *в'еверица*) и *Лàс'иш'иш* (поред *Влàс'иш'иш*) *v-* губи.

б) у интервокалном положају *-v-* се двојачко понаша:

- 1) чува се: *ћѣвѣјка, ѣвѣ = ѣво, ѿо брјегдвима; забѣрави^о*;
 2) или губи: *чѣек, чѣече, чоѣком*, тј. *-овѣ->-ое-*, али се настали хијат често уклања развијањем прелазног гласа: *чѣ'ек, чѣ'ече, чо'еком*.
 с) у положају између консонанта и вокала *-в-* се:
 1) чешће чува: *гвѣжѣ, свјѣдок (свидок), цвјѣшати, свѣкрва, че-швѣшак, дрѣсѣво*;
 2) ређе губи: *дѣћи — дѣгнути* (увек тако), *мѣдѣд* (само тако), *сјѣдок, цјѣшѣ* (ови ликови нису толико чести).
 д) у положају између консонаната сонант *-в-* се готово увек чува: *сврѣб, сврѣка, сврѣби*, али се покаткад чује и *срѣка*;
 е) *-в-* се чува и у позицији између вокала и консонанта: *ѣвѣ, ѣвѣи; ѣвѣ; ѣвѣ*;
 ф) нема ни замене *в-* са *ф-*: *врѣба, врѣшѣтала; вѣга; вѣли*;
 г) овде је увек: *ѣѣѣк, ѣѣѣчина*;
 х) секундарно *в* се јавља у облику *јѣнуѣр*.

207. Консонанти *ш, ч, ж* и *ѣ* артикулишу се у Љештанском као и у књижевном језику. Једино су у вези с њима занимљиви ови односи:

- а) однос *ѣ* : *ћ*: *Маѣѣр, Маѣѣри* (ретко и само у говору најстаријих), *Маѣѣр, Маѣѣрска* (чешће);
 б) однос *ж* : *ѣ*: *ѣѣѣр, ѣѣѣри* (старији увек говоре тако, а млађи ову реч и не употребљавају); — *жѣѣн = ѣѣѣн*; — *вѣѣба* (млађи) *вѣѣба* (старији);
 с) однос *ш* : *ч*: *шѣѣла*, а раније се, по причању неких старијих особа, говорило *чѣѣла, ѣѣѣло*, — тога данас нема.

208. Ни изговор консонаната *ћ* и *ћ* не одступа од књижевног стандарда.

У Љештанском је: *ко гѣѣ дѣѣ* (најчешће) и *ко гѣћ дѣѣ*, *ко гѣј дѣѣ* (доста ређе); — *Вѣѣлика Госѣѣѣна* (најчешће), али се каже и *Вѣѣлика Госѣѣѣѣ*, *Госѣѣѣѣѣн* (око *Госѣѣѣѣѣѣ*).

209. Звучна африката *ѣѣ* не постоји у овом говору.

210. Сонанти *љ, њ* и *л, н* имају књижевни изговор. — Судбина старог *л* на крају слога идентична је стању у књижевном језику. Пажњу једино заслужују ликови *ѣѣѣл* (поред чешћег *ѣѣѣл*) и микротопоним *Дѣл*, где се *л* у поменутој позицији задржало.

211. Ни консонанти *г* и *к* испред палаталних вокала не одступају у артикулацији од књижевног изговора.

212. Звучни консонанти у финалном положају могу се изговарати и полузвучно: *зѣѣѣ, грѣѣѣ, млѣѣѣ, кѣѣѣ, ѣѣѣѣ, ѣѣѣѣ, ѣѣѣѣѣ, ѣѣѣѣѣѣ*, — али никад безвучно.

213. Сонант *-м* се у наставцима изговара као и у књижевном језику.

214. Према Вуковом *мдре* (географски појам) у Љештанском се каже *мбре* (поред питања односа *р* и *рј* овај је пример важан и за акценат).

215. Промену *ж* > *р* записао сам у овим презентским облицима глагола *моћи*: *мдрем*, *мдрѐ*, — *мдрӯ*, као и у једанпут забележеном примеру *мдрда* (<можда).

216. Група **сij*' > *шиj* у примерима: *вјџишица*, *гүшиштер*, *љушишиши*, *ушишиши*. — У Љештанском је: *йишишайи*, *вришишайи*; — *њискайи*, *њишиши*.

Забележени презентски облици глагола *бискайи*, *искайи* и *илџескайи* овако гласе: *бишићѐ*, — *бишићү*; — *йишиѐм*, *йишиѐш*, — *йишиү*, (*йискам*, *йискаш*, — *йискајү*); — *илџешћѐ*, — *илџешћү* (трипут забележено), *илџескајү* *рукама* (једанпут), — што значи да у презенту глагола *бискайи* и *илџескайи* преовлађује група *-шћ-*.

Не јавља се аналошко *-шћ-* место *-сij-* у примерима *кршишавѐ*, *кршишен*, *намјџишиѐ*, *йушишайи*, *йушишен*, али сам га једанпут чуо у облику *намјџишћј*. — Група *-шћ-*, међутим, постоји у облицима *идчашћен*, *замашћен*, *угошћен*, који су добијени подмлађеним јотовањем.

217. Овде се каже *шишай*, *ушишай*.

218. Група **зд*' > *жд*: *звјџидим*, *дүџдевљџак*.

219. У вези са судбином група *јш* и *јд* овде је као и у стандардном језику: *дбћи* (инф.), *ддћѐм* (1. л. сг. през.), *дбће* (2. и 3. л. сг. аор), *дбћи* (имп.).

220. Ни судбине група *чр-* и *чрћ-* не показују одступање од књижевног стандарда: *чрв*, *чрвић* = *чрвић*, *чрна*, *чрна*, *чрвен*, *чрвена*, *чрвенкасij*; — *чр^вџво*;

шрџиња, *шрџишћѐ*;
чврси, *чвршићѐ*.

221. Н о в о ј о т о в а њ е се у љештанском говору поклапа са стањем у књижевном језику.

222. Говори се *сүшре*, *йрџекосүшре*.

223. Каже се *кодшиш*, *кодшијѐ јѐе*; — *ббџиѐ дрџе*, *дрүџје*; — *двчи сир*, *мачи*, *мачиѐ* = *мачјѐ* (в. и т. 203); *ћџишиња*, *ћџишињѐ йрње*.

224. Н а ј н о в и је ј о т о в а њ е је захватило ове гласове:

а) сонанте *л* и *н*: *кдљено*, *љџб*, (*љџбац*), *љџши*, *љџшо*, *свџ љџвиѐ* и *љџвиѐ*, *йрџљеџе*; — *њџдра*, *сњџгови*, али је увек: *Нџмачкѐ*, *Нџмци*; *нџмачки*; *нџки*, *нџкако*, *йџнеки*, *йџнека*, а покадшто и *љџб* (*љџбац*);

б) дентале *д* и *ш*: *ћџеца*, *ћџишџи*, *ћџд*, *ћџдо*, *йрџџед*, *ћџвџјка*, *ћџвџјци*; — *ћџрџам* (реџе), *йџдћџрџј* (реџе), *ћџд* = *шћџд*, *нџ џеде*, али се каже: *шјџеме* (увек), *шџрџј*, *йџшџрџј*, а једанпут сам чуо и *йсијџера*.

ми : *йāнӣий̄м*;
ни : *једāмӣуӣ*;
-ий с- : *кд-смо, кд-сӣе, сд-су* *йрдӣли*; *дсјећи*; *кад^м се д^в’ѣтӣе рдд̄и*;
тск : *хрвāск̄ӣ (рвāск̄ӣ)*;
ист̄ив : *богāст̄иво*;
ист̄ив : *друс̄т̄иво*.

229. Нема асимилације *с* — *ш* и *в* — *б* у примерима *осӯишӣӣи*, *дсӯиш̄ӣм*, *дсӯиш̄ӣмо*; *вāбӣмо*.

230. За дисимилативне процесе наводим ове примере:

а) дисимилација *д* — *д* (*ӣ*): *двāес* = *двā’ес*; *двāес један* (у бржем говорном темпу *двāес јѣ^н*), а говори се и *двāдесѣӣӣ*);

б) консонантска група *-зд-* испада у примеру *шѣсѣӣӣ*; према књижевном *шездесѣӣӣ (и)* *један* овде је *шѣсѣӣӣ један* (у бржем говорном темпу *шѣс јѣ^н*);

с) консонантска група *-дб-* у примеру *фудбал* > *вузбало* подлегла је због нагомилане праскавости дисимилацији, те се њен први праскави консонант *д* супституишао струјним *з*, гласом сродним по месту творбе (крајње *о* у лексеми *вүзбало* могло се унети из наставка *-ло*, овде врло продуктивног, чији се први глас *л* већ налази у њој).

д) дисимилације *р* — *р*, *љ* — *њ* и *л* — *л*: *грāб*; — *мдљѣње*; — *благослōвѣӣӣӣ*.

Примере за даљинску дисимилацију забележио сам у *слӣмӣӣӣ* < снимити, *сāӣӣвӣца* < стативица и *рѣнгел* < рендген.

231. Лексема *кукуруз* се јавља у хаплолошком облику *мүруз* (< му-муруз).

232. Из примера *мāнаст̄ӣр* (*нāмас̄т̄ӣр*); — *свāнѣ*; — *гдврāн*; — *ндѣве* = *ндѣве*; — *мāуна*, — види се да метатеза постоји само у првом примеру (*нāмас̄т̄ӣр*), а и то се чује врло ретко, углавном од најстаријих особа.

233. Предлог *йдкрāј* има само такав лик, а у истом значењу употребљавају се и предлози *крај*, *йоред*.

234. Увек се каже *бārјак*, али *ārвāј* < ајвар.

235. Поред ликова *армүника*, *армүникāӣ* јављају се и ликови с метатезом у иницијалном слогу: *рамүника*, *рамүникāӣ*.

236. Неки појединачни случајеви у вези с консонантима:

а) однос *ћ* : *ӣӣ*: *двш̄ӣина*;

б) однос *ћ* : *ш*: *ћӯӣӣӣӣӣ*, *ћӯӣӣ*, — *ћӯӣӣ’о* = *ћӯӣӣō* (*шү̄ӣӣӣӣӣ*, *шү̄ӣӣē*, — *шү̄ӣӣӣ’о* = *шү̄ӣӣō*);

с) однос *з*: *ж*: *близ̄ина* (*ближ̄ина*);

д) однос *с*: *ш*: *к*: *йдсле*, *йдӣли*;

е) однос *н*: *м*: *йјѣсма*;

- f) однос *н* : *м*: *бѡгрѣн*;
- g) однос *с* : *у*: *сѡгурно*;
- h) однос *н* : *њ*: *л^нјѣн* (*лијѣн*);
- i) однос *к* : *г*: *Голубара* (река).
- j) однос *л* : *р*: *шињер*.

237. Каже се *квѡчка*.

238. Партикуле у љештанском говору не представљају честу појаву и углавном су везане за појединачне случајеве, премда и у њима нису обавезне:

- a) партикула *-зи* : *њѡзи*, *иѡзи*;
- b) партикула *-ј*: *вѡмој* (једанпут забележено), *дндѡј* (овај прилог готово увек тако гласи);
- c) партикула *-к(е)*: *дндѡк* (ретко), *дднѡске* (врло ретко), *нѡске* (једанпут записано);
- d) партикула *-н*: *иѡнлин*;
- e) партикула *-р*: *дндѡр* (ретко).

239. Каже се *каѡ* = *каѡѡ*, *кѡѡ* = *кѡѡѡ*, *саѡ* = *саѡѡ* (*саѡѡѡ*).

240. Према чешћем *дѡнѡј* говори се и *дѡјнѡј* (исп. за ово етник *Дѡнѡјни* (становници који живе у доњем делу села) и микротопоним *Дѡјнѡј Граднѡј*).

241. У примеру *окѡѡмбра мјѡсѡца* јавља се паразитско *м*.

242. Увек се кажe *ѡраѡѡѡ*.

243. Предлог *без* се јавља у два паралелно употребљива лика: *без* и *брeз*.

244. Изостаје редупликација предлога *с/са*.

Трећи одељак

МОРФОЛОГИЈА

I. ДЕКЛИНАЦИЈА

1) ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

245. Вокатив сингулара. — Овај облик од именица *момак*, *народ*, *ошац* и *син* (именица старих тврдых основа) не одговара потпуно ситуацији у књижевном језику: *момче* = *момак*, — *народе*, — *ошац* (*драги ошац*, *здрво ошац* — тако је у писмима), *сине*.

Занимљиви су и ови вокативни облици: *гаде*, *изроде*, *нереде*, *ненавиде*, — *смаду*; — *зеше*, *кеше*; — *дѣмбеле*, *вѣле* (*вѣлу*); — *душманине*, *Србине*, *чѣбанине*, — *ѣвне* = *ѣвну*; — *рѣђак* = *рѣђаче*, *сѣљаке*; — *друг* = *друже*, *Ми'одраги*, *Прѣдраги*; — *кѣваче* = *кѣвачу*, *свѣрачу* (*свѣраче*); — *ѣри'ашељу*, *учишељу*; — *Јанковићу* (*Јанковић*), *Крстићу* (*Крстић*), *млађићу*; — *баксузе*, *гурсузе*.

Вок. сг. именица *зѣц*, *Милош* и *ѣр* (именица старих меких основа) изгледа овако: *зѣче* (ако би се употребио, тако би гласио), — *Милоше* (тако је и *Радоше*, *Уроше*), — *ѣре*.

Вокативи неких именица које се завршавају на *р*: *гѣведару*, *сѣкре-ѣару*, *ѣисару* (*ѣисаре*), — *дѣсеѣаре*, *Лазаре*, али се каже *здрво зидар*, — *ђевере*, — *зијанћеру*; — *кѣмандѣре*, *ѣдстиѣру* (*ѣдстиѣре*); — *дѣкѣоре*, *мајсѣоре*; — *ѣвѣру јѣдан*, *ѣвѣрѣ чѣвѣру* (каже се неком ко је шкрт).

Вокатив именица *мачак*, *ѣаѣак* и *ѣѣѣак* једнак је номинативу.

Вокативни облици *Ми'одраги* и *Прѣдраги* су, у ствари, облици номинатива, јер ова два имена у номинативу, поред ликова *Ми'одраг* и *Прѣдраг* имају, истина нешто ређе, и ликове *Ми'одраги*, *Прѣдраги*, тј. други део ових сложеница представља придев *драг* у одређеном виду.

Из већине наведених примера се види да вок. сг. именица м. р. у љештанском говору најчешће има наставак *-е*.

246. Инструментал сингулара. — У овом облику не постоји уопштавање наставак *-ом* место *-ем* код именица

стариx меких основа, као нпр. у тршићком говору⁵¹, већ се употребљавају оба наставка.

Какав је однос између инструменталних наставака *-ом* и *-ем* код десет испитаних именица стариx меких основа, показашу на табели.

Десет испитаних особа, типичних представника овог говора, употребљава ове наставке за инст. сг. именица *јѣж*, *миш*, *ноѣж*, *зѣц*, *кдолац*, *йрѣвац*, *кдоњ*, *Јѣнковић*, *Маѣксимовић*, *йрѣ'аиѣљ*:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	јеж	миш	нож	зец	колац	правац	коњ	Јанковић	Максимовић	пријатељ
1)	-ом	-ом	-ом	-ом	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом
2)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ом	-ом	-ом
3)	-ом	-ем	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом	-ем
4)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом
5)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом
6)	-ом	-ем	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом
7)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
8)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ом
9)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ом
10)	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом

Као што се види, за именице *јѣж* и *зѣц* уопштен је наставак *-ом* (однос је 10:0 у његову корист). Експанзивност овог наставака очигледна је и код именица *миш* и *йрѣ'аиѣљ* (однос 8:2). Код осталих шест именица наставак *-ем* далеко је чешћи. Бројчани однос у корист овог наставака према наставку *-ом* изгледа овако: у именице *ноѣж* — 9:1, у именице *кдолац* — 9:1, у именице *йрѣвац* — 8:2, у именице *коњ* — 10:0, у презимену *Јѣнковић* — 9:1, у презимену *Маѣксимовић* — 8:2.

Инстр. сг. именице *йуиѣ* гласи *йуиѣм*.

247. Плуралско проширење *-ов/-ев-*. — Углавном није нарушен стандардни однос *-ов/-ев-*: *виѣрови* (*виѣреви*), *зиѣдови*, *вѣкови*, *сњѣгови*, *орлови*, *йѣслови*, *гѣвранови*, *гѣдубови*, *миѣурови*, *кѣрјенови*, *кѣменови* (чешће је *кѣмѣње*); — *ноѣжеви*, *зѣчеви*, *миѣшеви*, *јѣжеви*, *ѣчеви*, *јѣрчеви*; — *зиѣѣѣ*, *йѣдслѣѣ*, *голубѣѣ*, *зѣчѣѣ*, *миѣшѣѣ*, *јѣжѣѣ*; — *зиѣдѣѣ*, *голубѣѣ*, *зѣчевѣѣ*, *јѣжеѣѣ*.

248. Именице *клиѣн* и *кѣрјѣк* имају двојачке облике у плуралу: *клиѣни* = *клиѣнови*, *кѣрјѣци* = *кѣрјѣкови*, — *клиѣнѣ* = *клиѣнѣѣ*, *кѣрјѣкѣ* (*курјѣкѣ*) = *курјѣкѣѣ*.

249. Г е н и т и в п л у р а л а. — Наставак *-и* сам чуо у овим именичким облицима: *љѣѣѣ*, *мјѣсеѣѣ* (*мјѣсеѣѣѣ*), *мрѣѣѣ*, *сѣѣѣѣ*, *црѣѣѣ*, с тим што је наставак *-а* чешћи у ген. пл. именица *мрѣѣ* и *црѣѣ*: *мрѣѣѣѣ*,

⁵¹ Исп. Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗБ XVII, 412.

црвѣ. Исти наставак постоји и у примерима: *брѣвѣ*, *динѣрѣ*, *зубѣ*, *ми-
нѣшѣ*.

Увек се каже *гѣсѣишѣ*, *нѣкѣишѣ*, *ѣрѣсѣишѣ*.

250. Покаткад се у говору старијих особа јавља и облик ген. пл. без наставка *-а*: *вѣлѣв* (*нѣнѣ да вѣдѣ вѣлѣв*), *жѣшѣоваѣц* (*двѣшѣс жѣ-
шѣоваѣц*), *зѣлѣнѣак* (*набѣри зѣлѣнѣ*), *комѣдѣишѣ*, *крѣсѣивѣаѣц* (*слѣбо ѣмѣ крѣсѣивѣаѣц*), *крѣвѣишѣ* (*ѣмѣ ѣ нѣс ѣѣ-шѣс крѣвѣишѣ*), *мѣшѣар* (*нѣшли смо око дѣсѣишѣ мѣшѣар
шѣнишѣ*), *мѣрушѣ*, *нѣвѣаѣц* (*гѣрѣнишѣ смо нѣвѣаѣц здѣрѣбилишѣ*), *дѣанѣак* (*ѣно дѣанѣак крѣј
шѣорѣишѣ*), *рѣжѣнѣишѣ* (*исѣѣѣишѣ нѣколико рѣжѣнѣишѣ мѣса*), *чвѣрѣак* (*донѣси чвѣрѣак
ѣс ѣѣдрума*). (О оваквим облицима ген. пл. и истим таквим који ће се тек навести в. т. 310).

251. У Љештанском не постоји архаични ак. пл. у *гѣсѣишѣ*, већ се каже *ѣ гѣсѣишѣ*.

252. Д а т и в — и н с т р у м е н т а л — л о к а т и в
п л у р а л а. — Наставак је увек — *ѣмѣ*: *зубѣма*, *кѣнѣма* = *кѣнѣма*,
људѣма, *ѣо вѣшѣнѣаѣцѣма*, *ѣрѣсѣишѣма*, *ѣришѣишѣѣма*.

253. Двосложни мушки хипокористици и лична имена типа *Тѣшо* у ном. сг. имају наставак *-о*: *Аѣо*, *Бѣжѣо*, *Дѣко*, *Ђѣко*, *Јѣвишѣо*, *Јѣво*, *Јѣрѣдо*,
Кѣбо, *Лѣзо*, *Мѣишѣо*, *Мѣѣо*, *Нѣѣо*, *Рѣишѣо*, *Срѣбо*, *Тѣшо*, *Тѣко*.

Ови хипокористици и имена типа *Тѣшо* мењају се као именице ж. р. на *-а*: *Тѣшо* — *Тѣшѣ* — *Тѣши* — *Тѣшу* — *Тѣшо* — *Тѣшѣм* — *Тѣши*. Њихови присвојни придеви имају наставак *-ин*: *Дѣкишѣин*, *Јѣвин*, *Тѣшишѣин*. Исти наставак постоји и у микротопониму *Луине крѣчевине*, а његов се траг уочава и у микротопониму *Љубисѣишѣрана* (<Љубина страна).

254. Двосложни мушки хипокористици типа *Мѣика* (с наставком *-а* у ном. сг.; исп. и *Бѣђѣна*, *Жѣика*, *Јѣва*, *Љѣуба*, *Мѣиђѣна*) мењају се као и претходни: *Мѣика* — *Мѣикѣ* — *Мѣики* — *Мѣику* — *Мѣика*, *Мѣикѣм* — *Мѣики*; — присвојни придеви: *Мѣикишѣин*, *Мѣиђѣин*.

255. У щештанском говору постоје и двосложни хипокористици који имају наставак *-е* у ном. сг.: *Вѣуле*, *Дѣуле*, *Јѣле* (*Јѣле*), *Мѣиле*, *Цѣле* (мушки хипокористици), — *Цѣле* (женски хипокористик). Они се овако мењају: *Вѣуле* — *Вѣула* — *Вѣулу* — *Вѣула* — *Вѣуле* — *Вѣулом* — *Вѣулу*. Једино хипокористик *Јѣле* (*Јѣле*) покаткад у дат.-лок. може имати и наставак *-и* (*Јѣли*), па отуд и присвојни придев *Јѣлишѣин*, поред чешћег *Јѣлѣв* (*Јѣлѣв*). Присвојни придеви осталих хипокористика имају наставак *-ов*: *Вѣулѣв*, *Мѣулѣв*, *Срѣишѣен Цѣлѣв*, — *Цѣлѣв*.

Изузеци од овакве промене су хипокористици *Брѣне* и *Нѣице*. Наиме, они само својим обликом за ном. сг. припадају овом типу, а мењају се као двосложни хипокористици и имена у т. 253: *Брѣнѣ*, *Нѣицѣ* (ген.), *Брѣни*, *Нѣици* (дат.); — присвојни придеви: *Брѣнишѣин*, *Нѣицишѣин*.

256. Мушка лична имена типа *Димѣишѣрије* у Љештанском се завршавају на *-ѣше*: *Димѣишѣриѣше*, *Пѣишѣрониѣше*; дат. *Димѣишѣриѣшу*, *Пѣишѣрониѣшу*, али је *Јерѣмиѣа* (ређе *Јерѣмиѣе*), дат.-лок. *Јерѣмиѣи*.

Десет испитаних особа, типичних представника љештанског говора, употребљава ове наставке за инстр. сг. именица *гвођђе*, *грођђе*, *камење*, *лишће*, *пиће*, *пруће*, *рашће*, *трње*, *цваће*, *цв^еће*.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	гвођђе	грођђе	камење	лишће	пиће	пруће	рашће	трње	цваће	цв ^е ће
1)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ом	-ем
2)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем
3)	-ем	-ем	-ом	-ом	-ом	-ом	-ом	-ем	-ом	-ем
4)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
5)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
6)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
7)	-ем	-ем	-ом	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
8)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
9)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем
10)	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем	-ем

Очигледно је да је наставак *-ем* готово неупоредиво чешћи од наставка *-ом*. Код именица *гвођђе*, *грођђе*, *ишће* и *цв^еће* однос је 10:0 у његову корист; код именица *лишће*, *рашће* 9:1, а код именица *камење*, *пиће*, *пруће* и *цваће* 8:2.

За именице *мбре*, *огњишће* и *сирњишће* забележио сам по двапут наставак *-ем* у инстр. сг., а само сам једанпут чуо наставак *-ом* у примеру *мбром*.

269. Д а т и в — и н с т р у м е н т а л — л о к а т и в п л у р а л а. — За ове је падеже занимљив однос *-има/-ма*, па у вези с тим наводим ове примере: *бур^адима*, *дуг^адима* = *дуг^адима*, *иш^адима*, *иш^адима*, *иш^адима* = *иш^ад^ама*, *чел^адима*. Дакле, обавезно се у овим падежима појављује наставак *-има*, у којем се, као у примеру *иш^ад^ама*, при бржем говору може чути делимично редукковано *и*.

270. Именица *доба* средњег је рода. Облик ном. сг. она задржава и у ген. и у ак. сг. Уз ове падеже и атрибут јој је непромењив: ген. сг.: *нѣм^а га к^ош^и кућ^ѣ ђд нек^ѡ д^ѡб^а*; *р^адили смо ђд нек^ѡ д^ѡб^а*; ак. сг.: *ш^о 'е б^ило у с^ил^ар^ѡ д^ѡб^а*. Друга падежна значења ове именице нисам забележио.

271. Именица *иш^а* има само ове падеже: ном. сг. *иш^а*, ак. сг. *иш^а*, лок. сг. *иш^а*, ном. пл. *иш^а*.

272. Именица *вече* се у сг. деклинира као именица ср. р.: ном. *вѣч^ѣ* (*вѣче*), ген. *вѣч^ѣра*, а у пл. има промену именица ж. р. типа *с^ивар*: ном. *вѣч^ѣри*, ген. *вѣч^ѣри* (*иѣ-шѣс вѣч^ѣри*).

273. У Љештанском је: *иш^азуо* и *иш^азуво* (ном. сг.), *иш^адиш^а иш^азуа*, *к^ош^и иш^азуа* (ген. сг.), *иш^азуом* и *иш^азувом* (инстр. сг.). Иначе ова именица

може бити и ж. р., па њен ном. сг. гласи: *й̑зуа* и *й̑зува*, ген. сг. *й̑зуѣ*, *й̑зувѣ*, инстр. сг. *й̑д̑и̑ й̑азуб̑м*. Остале падежне облике од ове именице нисам чуо.

274. Плурал именице *ш̑еле* означава се збирном именицом *ш̑ел̑ад̑* (чешће) и суплетивном множином *ш̑ели̑ћи* (геђе): ген. *ш̑ел̑ади̑ = ш̑ел̑ади̑ (ш̑ели̑ћа̑)*, дат.-инстр.-лок. *ш̑ел̑ад̑има (ш̑ели̑ћима)*.

275. За именице *й̑лле* и *ћ̑уре* употребљавају се и збирне именице *й̑лл̑ад̑*, *ћ̑ур̑ад̑*: ген. *й̑лл̑ади̑*, *ћ̑ур̑ади̑*, дат.-инстр.-лок. *й̑лл̑ад̑има*, *ћ̑ур̑ад̑има*, а и суплетивна множина *й̑лли̑ћи* (*й̑лли̑ћи*), *ћ̑ури̑ћи*: ген. *й̑лли̑ћа̑ (й̑лли̑ћа̑)*, *ћ̑ури̑ћа̑* (у говору старијих — *й̑лли̑ћ̑: й̑мам̑ од̑сти̑ й̑лли̑ћ̑*, — *ћ̑ури̑ћ̑: й̑мам̑ и̑ ћ̑ури̑ћ̑*); исп. *ј̑а̑џ̑и̑*), дат.-инстр.-лок. *й̑лли̑ћима (й̑лли̑ћима)*, *ћ̑ури̑ћима*.

276. Именица *г̑вече* (увек овако гласи ном. сг.) за плурал има овакве облике: ном. *г̑веда*, ген. *г̑вѣд̑а̑* и *г̑вѣди̑ (ѣно̑ га̑ код̑и̑ г̑вѣди̑)* и *г̑вѣд̑ (б̑џ̑и̑ од̑ г̑вѣд̑)*, дат.-инстр.-лок. *г̑вед̑има*.

277. Плурал именице *б̑уре* означава се збирном именицом *б̑ур̑ад̑*: ген. *б̑ур̑ад̑и̑*, дат.-инстр.-лок. *б̑ур̑ад̑има*.

278. Каже се: *с̑еде̑и̑*, ном. пл. *с̑еде̑и̑и̑*, ген. *с̑еде̑и̑а̑*; — *д̑угме̑*, ном. пл. *д̑угме̑ша̑*, ген. пл. *д̑угме̑и̑а̑*; — *д̑угми̑ћ̑*, ном. пл. *д̑угми̑ћи̑*, ген. пл. *д̑угми̑ћа̑*; — *д̑угма̑д̑*, ген. *д̑угма̑ди̑ = д̑угма̑ди̑*.

279. а) Често се употребљавају збирне именице на *-и̑ње*: *з̑ѣчи̑ње*, *к̑учи̑ње*, *м̑ра̑ви̑ње*, *й̑а̑нчи̑ње*, *ш̑и̑чи̑ње*. Ову је појаву приметио и Милош Московљевић. У Љештанском је забележио пример *б̑ра̑ви̑ње* (М. Московљевић, *Икавски говор у СР Србији*, ЈФ XXVI, св. 1—2, 493).

б) Збирним именицама на *-ад̑* неретко се додаје наставак *-и̑а*, којим се у њихово значење уноси хипокористична нијанса: *й̑лл̑ади̑и̑а*, *й̑рас̑ади̑и̑а*, *ш̑ел̑ади̑и̑а*. Исти наставак, само са дугоузлазним акцентом на вокалу *и*, јавља се уместо већ поменутог наставка *-и̑ње* у збирним именицама *з̑ѣчи̑и̑а* и *ш̑и̑чи̑и̑а*.

с) Деминутивност и хипокористичност збирних именица на *-је* означава се наставком *-и̑це*: *б̑рд̑а̑њи̑це*, *г̑ра̑њи̑це*, *д̑р̑в̑ѣ̑ћи̑це*, *ка̑м̑е̑њи̑це*, *й̑р̑у̑ћи̑це*, *ц̑ва̑ћи̑це*, *ц̑в̑ѣ̑ћи̑це*.

280. Место *уж̑е* каже се *код̑но̑џ̑и̑ц̑и̑*. Плурал ове именице гласи: ном. *код̑но̑џ̑и̑ци̑*, ген. *код̑но̑џ̑и̑ца̑*, дат.-инстр.-лок. *код̑но̑џ̑и̑ци̑ма*.

281. Именица *ја̑је* готово да нема у прсмени двојачке облике, па је: ном. сг. *ја̑е*, ген. сг. *ја̑ѣ̑ша̑*, дат. сг. *ја̑ѣ̑шу̑*, ном. пл. *ја̑ја̑*, (врло ретко *ја̑ја̑ца̑*), ген. пл. *ја̑ја̑*, инстр. пл. *ја̑ја̑ма* (доста ретко *ја̑ја̑ци̑ма*).

282. Именица *др̑во* има овакав сингулар: ном. *др̑во̑*, ген. *др̑в̑е̑и̑а̑*, лок. *др̑в̑е̑и̑у̑*. У плуралу постоји диференцијација између оног, како се у Љештанском каже, „*ши̑то̑ й̑ма̑ г̑ра̑не̑, ш̑и̑то̑ рас̑и̑ѣ̑*“ и онога „*ши̑то̑ г̑др̑и̑ у̑ ш̑и̑ор̑е̑и̑у̑*“, па за прво постоје овакви плуралски облици: ном. *др̑в̑е̑и̑а̑*, ген. *др̑в̑е̑и̑а̑*, дат.-инстр.-лок. *др̑в̑е̑и̑има̑*, а употребљава се за исто ово и збирна именица: *др̑в̑е̑ће̑*, ген. *др̑в̑е̑ћа̑*, лок. *др̑в̑е̑ћ̑у̑*, — за друго

4) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА КОНСОНАНТ

303. Инструментал сингулара. — Наставци су *-и* и *-ју*: с *двѣм кѣкоши*, с *днѣм мањѣм кѣсѣи*, с*а шѣм рѣѣчи*, с *днѣм сѣвѣри*, с*а ћѣри*; — с *крѣвљу*, с *машићу*, с*а сѣвљу*.

304. Генитив плурала. — Од именица *вѣи*, *вѣшка* и *јуи* овај облик гласи: *вѣши* = *вѣши'у*, *вѣшкѣ*, *јуи* = *јуи'у*, а од именица *кѣкѣи*, *кѣсѣи* и *нѣи*: *кѣкѣи'у* (*кѣкѣиш*), *кѣсѣи'у* (*кѣсѣиш*), *нѣи'у* = *нѣиш*.

305. Појединачне напомене. — Место именице *маји* доследно се употребљава именица *мајка*. Коси падежи сг.: ген. *мајкѣ*, дат.-лок. *мајци*, *ид мајци*, ак. *мајку*, вок. *мајка* (*мајко*), инстр. *мајкѣм*, с*а мајкѣм*. Ген. пл. гласи *мајки*.

306. Именица глад женског је рода. Ген. сг. ове именице гласи *гладѣи* (*црѣко ђд гладѣи*), а инстр. *гладѣу* (*мѣрили га гладѣу*).

307. У подједнакој се мери употребљавају именице *ћѣр* и *ћѣрка*. Њихови коси падежи изгледају овако: а) именица *ћѣр*: сингулар: ген., дат., вок., инстр., лок. — *ћѣри*, ак. *ћѣр*; плурал: ном., ак., вок. — *ћѣри*, ген. *ћѣри* = *ћѣри'у*, дат.-инстр.-лок. *ћѣрима* (*ћѣрима*); б) именица *ћѣрка*: сингулар: ген. *ћѣркѣ*, дат.-лок. *ћѣрци*, ак. *ћѣрку*, вок. *ћѣрко*, инстр. *ћѣркѣм*; плурал: ном., ак. — *ћѣрке*, ген. *ћѣркѣ*, вок. *ћѣрке*, дат.-инстр.-лок. *ћѣркама* (*ћѣркама*).

308. Чешће се каже *кѣкѣи*, ређе *кѣкѣшка*. Поједини падежи ових именица гласе: сингулар: дат. *кѣкоши* (*кѣкѣшки* = *кѣкѣшци*), ак. *кѣкѣи* (*кѣкѣику*), инстр. *кѣкоши* (*кѣкѣишком*); плурал: ном. *кѣкоши* (*кѣкѣшке*), ген. *кѣкѣи'у* (*кѣкѣиш*, *кѣкѣишѣ*), дат.-инстр.-лок. *кѣкѣишма* (*кѣкѣишкама*).

309. Карактеристични падежи именице *чѣлад*: ном. *чѣлад*, ген. *чѣладѣи* = *чѣладѣи*, инстр. *чѣладѣма*.

5) О ГЕНИТИВУ ПЛУРАЛА БЕЗ НАСТАВКА *-а*

310. У тачкама 250, 264, 275, 276, 289, 297 и 298 овог рада наведени су облици ген. пл. без наставка који се јављају у неједнакој мери у извесном броју именица сва три рода. Овакав ген. пл. може се чути у говору старијих особа, док га у говору млађих нема.

По броју примера са ген. пл. без наставка (укупно их је 32) љештански говор представља изузетак у односу на друге говоре источнохерцеговачког дијалекатског типа у којима се овај облик своди на ограничени број примера. Тако се у шивско-дробњачком и источнохерцеговачком говору ген. пл. без наставка може каткад јавити уз бројеве или количинске прилоге кад се ови нађу уз бројну именицу или неку другу

именицу којом се означава каква мера, количина: *йѣ сѣошѣин кѣзѣ*⁵², *сѣдѣ шѣвѣр*⁵³ и сл.

И у љештанском се говору ген. пл. јавља у оваквим везама (*млѣго гѣдѣин, двѣсѣта йѣвѣд, дѣсѣтѣ мѣтѣр, гѣрѣнѣ нѣвѣц, йѣ-шѣс сѣдѣшѣин*), али се исто тако често среће у другачијим, слободнијим везама, што упућује на закључак да је његова употреба овде живља и активнија него у поменутиим говорима (исп. за ово у већ наведеним тачкама овог рада реченице у којима је забележен ген. пл. без наставка).

Оваква ситуација у љештанском говору представља необичну и оригиналну црту овог говора, утолико пре што се ген. пл. без наставка понајвише јавља „у архаичнијим деловима јужног и западног говора“⁵⁴, а ако се где у већем броју примера јавља у говорима источнoхерцеговачког дијалекта, то је у „оним на северу и северозападу“⁵⁵.

Ако се овим двома констатацијама дода још једна констатација проф. Белића, по којој се „ген. мн. на *a* наводи више на истоку него на западу; више у екавским говорима и јекавским, неголи икавским“⁵⁶, онда је заиста број примера ген. пл. без наставка у љештанском говору неочекивана појава, јер љештански говор нити је архаичан, нити припада западним говорима, нити се у оквиру источнoхерцеговачког дијалекта налази у оном његовом делу у којем постоје примери ген. пл. без наставка.

У тумачењу ове појаве најпре бих пошао од Белићеве констатације да ген. пл. с наставком *-a* није у процесу свог јављања карактеристичан за икавске говоре и да се више јављао у источном делу српскохрватске језичке територије него на западном. Даље, пошао бих од стања ген. пл. у неким српскохрватским говорима које је дато у *Дијалектологији српскохрватског језика*⁵⁷. Најпре, у поменутом делу проф. Ивић за *екавски славонски говор* наводи податак да у „деклинацији има старих облика без *-a* у ген. мн. *вѣлов, шѣрѣш*“⁵⁸. Даље, Ивић за *йосавски икавски дијалекат* каже да у њему у „неким крајевима има ген. мн. без наставка (*кѣлѣц, имѣн, нѣдѣлѣ*)“⁵⁹. У *истарском икавском дијалекту*, наводи се у овом делу, да је деклинација „имен. ж. р. ... архаична: ген. мн. жен“⁶⁰, а у *млађем икавском дијалекту* ген. пл. без наставка „скоро нигде није у живој употреби“ и једино се на широј територији овог дијалекта јављају „изрази као *йѣшѣ годин*“⁶¹.

Очигледно је, из свега наведеног, да неки данашњи икавски говори нису у потпуности у своје особине унели ген. пл. са наставком *-a*. Та

⁵² Ј. Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 57.

⁵³ А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 119.

⁵⁴ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, Научна књига, Београд, 1962, 76.

⁵⁵ П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, МС, Нови Сад 1956, 134.

⁵⁶ о. с. под 54, 82.

⁵⁷ о. с. под 55.

⁵⁸ Исто, 94.

⁵⁹ Исто, 201.

⁶⁰ Исто, 191.

⁶¹ Исто, 178.

чињеница поткрепљује Белићеву констатацију да су икавски говори, и уопште западни говори, спорије уносили у своје особине ову новину.

Пошто се с разлогом може прихватити тврдња, заснована на извесним подацима, да су подринске крајеве населили икавци из западних крајева Босне и Херцеговине и из Далмације, онда се може, исто с разлогом, претпоставити да су ти икавци, досељени у XVII веку, а можда и раније, у свом говору чували већи број именица без наставка у ген. пл.

Подрински икавци управо су се доселили у Подриње са територије која данас припада млађем икавском дијалекту, дакле дијалекту у којем готово и да нема ген. пл. без наставка, али то не значи да у време досељавања таква особина није постојала у млађем икавском дијалекту. Напротив, овај дијалекат, тиме што је икавски и што је распрострајен југозападним делом српскохрватске језичке територије, а о томе је већ било речи, дуже је чувао ген. пл. без наставка, па се овај облик из говора подринских икаваца, под извесним условима, почео уносити и у говор касније досељених Динараца.

Ипак, не би се могло с довољно разлога тврдити да је ген. пл. без наставка, у оноликој мери колико га има у данашњем љештанском говору, унет искључиво из говора икаваца, јер одмах би се могло поставити питање зашто икавски говор на говор нових динарских досељеника није јаче утицао и другим својим особинама.

Пре би се могло рећи да су новији досељеници у свом говору имали примере ген. пл. без наставка типа *шио годин* и сл., јер забележени примери у пивско-дробњачком и источнохерцеговачком говору то потврђују, а управо с подручја ових говора, шире узевши, доселили су се новији досељеници у Љештанско. Могуће је, и врло је вероватно, да су новодосељени донели у свом говору и тип *крушак*, јер је овај облик забележен у *источнохерцеговачком говору*⁶². Према типу *крушак* аналошки, а наравно и према бројнијим примерима ген. пл. без наставка у говору подринских икаваца, могли су се у говору новодосељених појавити примери као: *јабук*, *јабод*, *ијрѣшањ*, — *главиц*, *ијјирѣк*, — *крѣшавѣц*, — *зелѣњак*. Из самих ових примера ген. пл. без наставка види се да тип *крушак* није утицао на било које именице, већ на именице значењски блиске (сви наведени примери означавају биљке или њихове плодове, углавном из области воћарства и повртарства), а вероватно најпре на оне од тих именица које су му родом, бројем слогова и акцентом ген. пл. идентичне (*јабук*, *јабод* нпр). Исто је тако могуће да су новодосељени у свом говору имали ген. пл. без наставка од зб. им. *говеда*. Ако га и нису имали, могли су га унети из говора икаваца, јер је ген. пл. *гдвѣд* познат пример архаичног генитива. Он је могао утицати на формирање облика *вдлѣв*, *јѣњац*, *кѣмак*, *ијлић*, *ијрѣсац*, *ћурић*, јер ове именице означавају већи број или збир домаћих животиња, тј. значењски су блиске. Облици *рѣбар*, *рѣжњић*, *чвѣрак*, — *дѣлин*, *кѣшуљ*, *дианѣк*, *чѣрѣи*, *чијѣм*, — *жѣшавѣц*, *комадић*, *крѣвети*,

⁶² о. с. под 53, 126.

више ретки него обични, премда су првих осам симпатични по томе што именују појмове из области исхране или одевних предмета, показују да је ген. пл. без наставка, од оних именица од којих се најчешће употребљава, толико жив да узрокује и слободније стварање нових оваквих облика.

И на крају, из свега изложеног, може се закључити — да је говор раније досељених подринских икаваца утицао на говор млађих и бројнијих досељеника оним својим особинама које су у говору новодосељених биле бар колико-толико присутне. Овакво објашњење важи како за очување архаичног ген пл. тако исто и за појаву извесног броја икавизама, јер се у оба случаја ради, како изгледа, о особинама које су у одређеној мери биле присутне у говору новијих досељеника⁶³.

6) ОБЛИЦИ ИМЕНИЧКИХ ЗАМЕНИЦА

311. Лична заменица 1. л. сг. овако се деклинира: ном. *ја̄*, ген. *мен̄е̄*, *б̄ез мен̄е̄*, *кра̄ј мен̄е̄*, дат. *мен̄и*, ак. *мен̄е̄*, *на̄ мен̄е̄*, *на̄ ме*, *ӣр̄е̄д̄а̄ ме*, инстр. *мн̄оме*, *са̄ мн̄ом*, *с̄ мо̄ме*.

312. Лична заменица 1. л. пл. има овакву промену: ном. *мӣ*, ген. *д̄д̄ на̄с*, дат. *на̄ма* (енкл. *нам̄: н̄ӣе̄ нам̄ ӣд̄ӣре̄бно̄*), ак. *на̄с*, *на̄ на̄с* (енкл. *нас̄: ӣӣ нас̄ не̄ вид̄ӣӣ*), инстр. *с̄ на̄ма*, *са̄ нама*, лок. *о̄ нама*, *ӣд̄ нама*.

313. Лична заменица 2. л. сг. у парадигми изгледа овако: ном. *ӣӣ*, ген. *ӣе̄б̄е̄*, *ӣс̄ ӣе̄б̄е̄*, *кра̄ј ӣе̄б̄е̄*, дат.-лок. *ӣе̄би*, ак. *ӣе̄б̄е̄*, инстр. *с̄ ӣд̄б̄ом*, *за̄ ӣе̄б̄ом* (*ӣӣе̄ оно̄ за̄ ӣе̄б̄ом*).

314. Лична заменица 2. л. пл. у промени гласи овако: ном. *вӣ*, ген. *ва̄с*, *д̄д̄ ва̄с*, дат. *ва̄ма* (енкл. *вам̄: ја̄ вам̄ не̄ да̄м*), ак. *ва̄с*, *нӣз ва̄с* (енкл. *вас̄: ӣӣд̄ вас̄ б̄рӣге*), инстр. *с̄ ва̄ма*, *са̄ вама*, лок. *на̄ вама*, *о̄ вама*.

315. Заменица *се̄б̄е̄* има двојак инструментални облик: *с̄д̄б̄ом* = *с̄д̄-б̄ом* (*ӣов̄е̄дӣ га̄ са̄ се̄б̄ом*). (У овом говору нема енклитике *си*).

316. Лична заменица 3. л. сг. м. р. овако се мења: ном. *о̄н*, ген. *н̄е̄га̄*, *д̄д̄ н̄е̄га̄*, дат.-лок. *н̄е̄му*, ак. *н̄е̄га̄*, *за̄ н̄е̄га̄*, *нӣз н̄е̄га̄*, инстр. *с̄ н̄им*, *са̄ н̄им*, *ӣ н̄им*, *ӣ н̄име*.

317. Карактеристични падежи заменице *о̄на*: дат. *н̄о̄ј* = *н̄о̄зи* = *н̄о̄јзи* (енкл. *јо̄ј: да̄ јо̄ј л̄е̄ба*), инстр. *с̄ н̄ом*, *са̄ н̄ом*, *ӣ н̄ом*, *ӣ н̄оме*.

318. Заменица *о̄ни* има: ген. *н̄ӣ*, *к̄д̄ н̄из̄ӣ*, *д̄д̄ н̄из̄ӣ*, дат. *н̄има* (енкл. *им̄*), ак. *н̄ӣ*, *на̄ н̄ӣ*, *н̄из̄ӣ*, *на̄ н̄из̄ӣ* (енкл. *ӣ: г̄л̄е̄д̄а̄ ӣ*), инстр. *с̄ н̄има*, *са̄ н̄има*, *ӣ н̄има*, лок. *о̄ н̄има*, *ӣд̄ н̄има*.

⁶³ Ген. пл. без наставка не среће се само у љештанском говору. Испитујући говор у азбуковачком селу *Узовници*, удаљеном од Љештанског око 50 километара, чуо сам овај облик у примеру *из Дрлач* (*Дрлаче*, село у Азбуковици), што значи да ову особину љештанског говора, а наравно и неке друге, не треба везивати само за Љештанско, већ и шире за ужичко Подриње и Азбуковицу.

319. За именичко-упитну заменицу *ко* занимљиви су ови падежи: дат. *кѡмѣ*, ак. *кѡгѡ*, инстр. с *кѡм*, с *кѡме*.

320. Заменица *нѡко* у ген. гласи *нѡкогѡ*, у дат. *нѡкомѣ*. Кад се с њеним косим падежима употреби предлог, он се умеће између негације и заменице: *нѡ коѡи когѡ*, *нѡ оѡи когѡ*.

321. Овако се мења заменица *шѡѡ*: ген. *чѣгѡ*, дат. *чѣму*, ак. *шѡѡ*, инстр. *чѡме*, сѡ *чѡм*, ш *чѡм*, лок. *нѡ чѣм*, на *чѣму*.

322. Ако се с косим падежима заменице *нѡшѡѡ* употреби предлог, он, као и код заменице *нѡко*, одваја негацију од заменице: *нѡ за чѣгѡ*, *нѡ за шѡѡ*, *нѡ у чѣм*. — Ова заменица у ген. гласи *нѡчѣгѡ*, у дат. *нѡчѣму*.

7) ПРИДЕВСКО-ЗАМЕНИЧКА ПРОМЕНА

323. Наставак меких основа у ном. сг. ср. р. не чува се увек: *мѡе* = *мѡ'е*, *нѡше*, *чѡ'ѣ*, *шѡ'ђѣ*, али се редовно каже: *врѡ'ћѡ*, *лѡшо* (*лѡшо нѡчѡстѡ*), *шѡ'ѡ'љѡ*.

324. Наставак меких основа углавном се добро чува и у ген. и дат. сг. м. и ср. р.: *нѡшѣг*, *шѡрѣ'ћѣг*, *шѡ'ђѣг*, *нѡшем*, *шѡрѣ'ћѣм*, *шѡ'ђѣм*, *зѡд'њѣм*, али се каже: *врѡ'ћѡг*, *лѡшѡг*, *шѡ'ѡ'љѡг* (*крај шѡ'ѡ'љѡг дѡвѡшѡ*), — *врѡ'ћѡм*, *лѡшѡм*, *шѡ'ѡ'љѡм* (*на шѡ'ѡ'љѡм мјѡстѡу*). Међутим, придеви *врѡ'ћѡ* и *лѡше* могу имати и наставке меких основа: *врѡ'ћѣг*, *лѡшѣг*, — *врѡ'ћѣм*, *лѡшѣм*.

325. Придев *јѡк* има овакве облике неодређеног вида: ном. сг. *јѡк* = *јѡкѡ* (*он је јѡкѡ*), ном. пл. *јѡки*, ген. пл. *јѡкѡ*, а ном. сг. одређеног вида гласи *јѡкѡ*. — У примеру *ђѣ си јѡкѡ* одређени облик ном. сг. овог придева има именичку функцију, јер ово *јѡкѡ* значи *дѡруже*, *ѡријѡшѡљу*.

326. У именима празника: *Јѡвѡ'нѡдѡн*, *Мѡ'ѡ'љѡдѡн*, *Нѡ'ѡ'љѡдѡн* сачуван је придевски наставак *јѡ*, али се каже: *Лѡчѡинѡдѡн*, *Сѡвинѡдѡн*.

327. Придеви на *-ски* изведени од именица ж. р. *а*-основа ретко се граде од придевске основе на *-н*: *бѣкрѡнскѡ* (*бѣкрѡнскѡ ѡдсѡ*), *ѡсѡѡѡрѡнскѡ* (једини забележени примери), а редовно се говори: *рѡкѡјскѡ*, *сѡдѡјскѡ*, *шѡмѡдѡјскѡ*.

328. Придев *вѣлѡкѡ* у ном. сг. м. р., поред наведеног облика, има и облике *вѣлѡчкѡ* и *вѣлѡчѡчкѡ*.

329. Придеви типа *мѡсѡѡн* готово увек имају књижевни лик: *бѡлѡсѡѡн*, *жѡдѡлѡсѡѡн*, *јѡкѡсѡѡн*, *рѡдѡсѡѡн*. Једино се поред *мѡсѡѡн*, *ѡдсѡѡн* може казати и *мѡсан*, *ѡдсан*.

330. С обзиром на разноликости у српскохрватским говорима у вези с компаративним облицима, неки — за ту разноликост занимљиви облици компаратива — у Љештанском изгледају овако: *ѡѡшѡѡѡнѡ*, — *вѣ'ћѡ*, — *вѡшѡ'ѡѡ*, — *ѡрѡдсѡѡѡ*, — *чѡсѡѡѡѡ*, *чѡсѡѡѡѡ'ѡ*, *нѡјчѡсѡѡѡѡ'ѡ*, — *здравѡ*,

341. За бројеве *џри* и *чеџри* (сасвим ретко ном. гласи *чеџири*) записао сам ове косе падеже: број три: ген. *џри'ју* (од *њи џри'ју нѣмā гдрї жѣнā*), дат.-инстр.-лок. *џрїма* (*њїма џрїма нѣ мош нїшїа вјѣрованїи*; *бїла с њїма џрїма*; *д њїма џрїма свдїшїа се џрїчā*); број четири: дат.-инстр.: *чеџрїма* (*рѣци њїма чеџрїма*; *радї с њїма чеџрїма*). — Сви наведени падежни облици углавном се чују у говору старијих особа. Млађи и у косим падежима ових бројева радије употребљавају њихове номинативне облике или бројне именице *џрошца*, *чеџворшца* кад се мисли на мушка лица.

342. Каже се: *їѣш*, *шѣс*, *сѣдам*, *дсам*, *дѣвѣш*, *дѣсѣш*. (Како гласе бројеви од 11 до 19 в. у т. 169).

343. Облици неких других бројева: *двā'ес* = *двāдесѣш*, *дваесјѣдан* = *два'есјѣдан*, *џри'ес* = *џридесѣш*, *џри'есјѣдан* = *џри'есјѣдан*, *чеџерес*, *чеџересјѣдан* (у бржем се говору чује *чесјѣдан*), *їѣдесѣш*, *їѣдесѣш* и *јѣдан*, *шѣсѣш*, *седамдесѣш*, *осамдесѣш*, *деведесѣш*, *стїб*, *двѣсїа* = *двѣсїа* (*двѣсїа*), *џрисїа* (*џрисїа*), *чеџри стїдїине* (*чеџрисїа*), *їѣш стїдїїнā* = *їѣ стїошїїнā* (*їѣсїа*), *шѣс стїдїїнā* = *шѣ стїошїїнā* (*шѣсїа*), *сѣдам стїдїїнā* (*сѣдамсїа*), *їлада*, *двѣ їладе* = *двї їладе*.

344. Записао сам ове редне бројева: *їрвї*, *-ā*, *-ō*, — *дрџгї*, *-ā*, *-ō*; — *џрѣћї*, *-ā*, *-ē*, — *чеџврїшї*, *-ā*, *-ō* (м. и ср. р. ср.: ген. *чеџврїшїōг*, дат. *чеџврїшїом*, инстр. *чеџврїшїим*); — *їѣшї*, *шѣсїшї*, *сѣдмї*; — *јѣданѣсїшї*, *двāнѣсїшї*, *џринѣсїшї*, *чеџрнѣсїшї*, *їѣинѣсїшї*; — *двāесїшї* = *двā'есїшї* (*двāдесїшї*), *џри'есїшї*, (*џридесѣшї*), *чеџрдесѣшї* = *чеџересїшї*; — *стїбшї*; — *їладїшї* (*їладїшї*).

345. Редних бројева од 200, 300 и сл. у Љештанском нема, јер се за њима и не осећа нека нарочита потреба. (Инсистирајући одговор записао сам редни број *двѣсїдїшї* = *двѣсїдїшї*).

346. Број *оба* има ове облике: *дба* = *дбадвā* (м. и ср. р.), *дбе* = *дбадвѣ* = *дбадвї* (ж. р.).

347. Овако гласе неки збирни бројеви: *чеџворо*, *їѣшоро*, *шѣсїоро*, *сѣдморо* (*сѣдморо*), *дсоро* (*дсоро*), *дѣвѣшоро*, *дѣсѣшоро*, *двā'есїоро*, *џри'есїоро*, *чеџересїоро*, *шѣсѣшоро* = *шѣсѣшоро* (исп. и *їѣшоре* *їаншїалоне*; — *їѣшдрїца*, *шѣсїдрїца*, *сѣдмдрїца* (бројне именице)).

348. Збирни број *двѣ* = *двō'е* у ген. гласи *двōга*, у дат. *двōма*.

349. Исте падеже има и збирни број *џрōѣ* = *џрō'ѣ*: *џрōга*, — *џрōма*, (исп. и једанпут забележено *чеџвōрма*).

350. Бројни прилози *јѣдāмїшї*, *јѣдāрѣд*, *јѣднїм* (*јѣднїм сам га вїћō*) употребљавају се паралелно.

9) ПРИЛОЗИ

351. Ево још неколико прилога који нису наведени у одељку о акценту:

а) за начин: *бѣрабѣр* (упоредо), *мѹкѣѣ* (кришом, крадом, подмукло), *надѹшак* (одједанпут); у употреби је и прилошки израз *на ѡдлийѣр* (на брзу руку, брзо);

б) за количину: *млѡжи'ѣ* (много: *нѣмѡ нѡ млѡжи'ѣ*);

с) за место: *далѣко* = *долѣко*, *на мѣѡи* (близу, при руци), *нѹдгоре* (онуда горе), *нѹдоле* (онуда доле), *ѡднѹдѡ* = *ѡднудѡ*;

д) за време: *зѡдѡна* (још док траје дан, рано: *ѡдшли су зѡдѡна*), *зѡвѡда* (још док се види, пред сумрак), *јѹчѣ*, *лѡни*, *ѡрѣксинѡћ*, *ѹвч'ѣк*.

II. КОНЈУГАЦИЈА

1) ИНФИНИТИВ

352. Обавезно се чува инфинитивни наставак *-ѡи*: *бѡжѡи*, *вѡдѡи*, *врѡиѡи*, *глѣдаѡи*, *грѡ'ѡи*, *дѡћи* = *дѡгнуѡи*, *ѡбѡи*, *жѡвѡиѡи*, *завѡриѡи*, *закѡзѡи*, *зѡдѡиѡи*, *знѡи*, *изваѡиѡи*, *извидѡиѡи*, *изјѡвѡиѡи*, *искѡуѡиѡи*, *мрнѡзѡи*, *нѡсиѡи*, *ѡлѡваѡи*, *ѡѡдиѡи*, *ѡмѡдѡиѡи се*, *ѡѡчѡѡи*, *ѡрѡсѡи*, *ѡрѡбѡи*, *саслушѡваѡи*, *сјѣсѡи*, *сѡѡсѡи* (*сѡѡсиѡи*), *ѡѹжѡиѡи*, *ѡриѡиѡи*, *ѡмѡраѡи*.

353. Не постоји удвајање наставака у примерима типа *ѡлесѡи*, *расѡи*, *изјесѡи*.

2) ПРЕЗЕНТ

354. Глагол *моћи* у 1. л. сг. през. има три облика: *мѡгу* (најчешће), *мѡжем* и *мѡрем*.

355. Глаголи чија се основа завршава на *-а* (глаголи V врсте) добро чувају интервокално *ј* у наставку 3. л. пл. през.: *вѡѡјајѹ*, *дѡрајѹ*, *дрѡјајѹ*, *знѡјѹ*, *мѡрајѹ*, *сѡчекајѹ*, *сѡѡвѡрајѹ*, *чѡекајѹ*, *чѡѡјајѹ*, *шешѹлајѹ*. (Сонант *ј* се у овим примерима добро чува јер се налази у позицији између вокала задњег реда).

356. Глаголи типа *разумјѡѡи* (овде се каже *разѹмиѡи*) у 3. л. пл. през. гласе: *разѹми'ѹ* (*разѹмѹ*), *смѡ'ѹ*, *ѹми'ѹ*.

357. Глаголи VI и VII врсте увек чувају наставак *-е* у 3. л. пл. през.: *бѡжѣ*, *видѣ*, *врѡиѡѣ*, *ѡѡзволѣ*, *заврѡчѣ*, *ѡбѡлазѣ*, *ѡѡгазѣ*, *ѡриѡаѡѣ*, *ѡѹшѡѣ*, *сѡлѡвѣ*, *ѡѡварѣ*.

358. Глагол *хѡјѡѡи* који овде гласи *ћѣѡи* = *ићѣѡи* (*сѡјѣѡи*) у 3. л. пл. през. има најчешће наставак *-у*: *ѡћѹ*, *нѣћѹ*, али се каже и *нѣћѣ*.

3) ИМПЕРФЕКТАТ

359. Овај се облик у Љештанском врло ретко употребљава. Чуо сам ове примере: *бѡјѡше*, *бѡјѡсмо*, *сѹнце грѡ'аше*, *да знѡдијѡ*, *знѡдијѡсмо*, *имѡдијѡ*, *ћѡдијѡ*, *ћѡдијѡсмо*.

4) АОРИСТ

360. Аорист се врло често чује, нарочито од перфективних глагола:

1. л. сг.: *дóђо, ја ша̀кѡ зайи́ша, ја ма̀ну ру̀кѡм, ја се дзира́ ѿ авли,* *одо, о̀стадо, ја се у̀лаши;*

2. л. сг.: *и́и гдворѝ нѣши́о, дѡђе, дѡнесе, рѣче;*

3. л. сг.: *вра̀и́и се, дѡђе, ѝзвидѝ, ѝсийи́а, дбе́а, дборѝ, о̀стаде свѣ Нѣмцима, ѝдбјеже, ѝдчѣ, ѝрѝвуче, сјѣде, сѝаде, сѝи́же, ѝсѝавѝ, ѝсѝаде, ѝшече;*

1. л. пл.: *дѡђосмо, за̀каснисмо, занѡ́нисмо, ѝдбјегосмо;*

2. л. пл.: *дѡђосѝе, одосѝе, рѣкосѝе;*

3. л. пл.: *дѡђоше, завѝрише, зайа̀лише, ѝзедоше, ѝзвидише, изѝђоше, на̀ђоше, на̀идаше, обѝђоше, одоше, дѡѣраше, очкри́нуше, ѝдбише, ѝдбјегоше, ѝдгледаше, ѝомѡлише, ѝдчѣше, ѝрѡђоше.*

361. У овом се говору може чути аорист и од несвршених глагола: *мо́же* (3. л. сг.), *шра̀жисмо, ку̀йисмо шљѝве* (1. л. пл.), *вѝкаше* (3. л. пл.).

362. Колико је аорист чест у љештанском говору најбоље се може видети на следећем одломку из једног текста:

„*Тра̀жисмо* дѡ но́и. Ја̀њета нѣма́ и нѣма́. *Зай̀вдрисмо* нѣ ѡвце и *ѝолѣгосмо*. Подлегнѣмо. Кад нѡ́ћѡм ѣто ти ја̀њета блѣ́и око кѡљебѣ. Блѣ́и ја̀ње око кѡљебѣ, бѡ́жо кѡни! *Бѝи́исмо* ја́ и баба и *ува̀и́исмо* то ја̀ње и *одвѣдосмо* ѝ ѡвце“. — Дакле, у 8 краћих реченица употребљено је 6 облика аориста за 1. л. пл.

5) ФУТУР

363. Облици футура од инфинитива на *-ћи* и енклитике увек се стапају: *ѝѡћу, ѝѡћеш, ѝѡћѣ* (чује се дужина), — *ѝѡћемо, ѝѡћѣше, ѝѡћѣ* (*ѝѡћѣ*).

364. У 1. л. футура употребљавају се, и то врло често, и овакви облици: *вѝкаћа, даћа* (*даћа шѣби шри́ста ба̀нѡи*), *дѡћа, ка̀заћа наѝћа, ѝѡћа, ра̀дића, рећа, уѝѡчића шѣби ра̀ки'ѣ*. — Ови су облици могли настати гласовним променама од облика за 1. л. сг. футура и облика личне заменице за 1. л. сг. (*даћу ја, ѝѡћу ја, ра̀дићу ја*) и то на два начина: први — консонант *ј* је испао у положају између вокала у и *а*, чиме су створени услови за асимилацију ових вокала, а потом и за њихову контракцију; други — вокал у се потпуно редуковао, створила се група *ћј*, а затим и упростила: *ћј > ћ*.

6) ИМПЕРАТИВ

365. У 2. л. пл. јавља се наставак *-ѝе*: *а̀ѝе, вѝѝе = вѝидиѝе, ѝѝе = ѝдиѝе, јѝѝе = јѝдиѝе, сјѝѝе = сјѝѝиѝе*.

366. Речца *нѣка* употребљава се у одричном значењу: *нѣка, ми ћемо*. Она се чује и у неимперативном благо прекорном изразу — *нѣкашѣ нѣка*.

367. Императивни облици 2. л. сг. и 2. л. пл. глагола (*ио*)*ишии* гласе: *иш, идиш, ишишѣ, идишишѣ*. Тако је и: *заси, ироши, сашш; засишѣ, ирошишѣ, сашшшѣ*.

368. Пошто се каже *брдиши* и *брџаши*, императивни облици 2. л. сг. гласе: *броди* и *брџ*.

369. Партикула *-де* често се јавља у императивним облицима: *дѳидѣ вам, идидѣ гѳре, кажидѣ ши њѣму, кучидѣ на враша, рѣцидѣ, — видѣшѣ = видидѣшѣ*.

7) ПОТЕНЦИЈАЛ

370. Енклитика потенцијала за сва лица има облик *би*: *ишо би* (сг.), — *ишли би* (пл.).

8) ТРПНИ ПРИДЕВ

371. Постоје облици типа *идзвѣи*: *гледѣи, излуѣи, начиѣи, нукаѣи им ље да јѣдѣ, дѳраѣи, дѳриѣи, дѳраѣи, идѳриѣи, идсиѣи, ирѳѣи, сликаѣи, сѣриѣи, сѣкаѣи*, али се у наведеним примерима место наставка *-ѣи* може чути и наставак *-ан*.

372. Овакав је однос наставака *-и* : *-вен* : *-јен* у забележеним примерима:

-и : *-јен*: *идиѣи (иоѣи'ен), дѳвѣи = обавѣи'ен, сѳвѣи = савѣи'ен;*
-и : *-вен* : *надуѣи = надувен, сѣириѣи = сѣиривен;*
-и : *-вен* : *-јен*: *дѳбѣи = дѳбѣи'ен ;= дѳбѣи'ен*
-јен: *би'ен, избѣи'ен;*
-вен: *изувен, кривен, ливен, ѳоливен, сакривен, сашѣи'ен, шѣи'ен.*

373. У глаголима VI врсте не јавља се наставак *-ѣи*: *дѳи'ѣи'ен, дѳсе'ен*.

9) ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

374. Овај се облик не употребљава тако често. Записао сам ове примере: *израјѣи, идѣи, крунѣи (ја сам идѣи крунѣи мѳруз), лѣжајѣи, млаиѳрајѣи, мѳлѣи (разби чѣло млаиѳрајѣи и мѳлѣи се бѳгу), идсѣи, иириѣи*. — Неправилан облик *лѣжајѣи* показује да се у Љештанском губи језичко осећање за садашњи прилог.

10) ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ

375. Овај се облик потпуно изгубио. Пример *идиан* није прошли прилог, већ предлог уз датив којим се означаје окренутост, управљеност према нечем: *идиан Рогачици се окреше*.

11) ПОЈЕДИНИ ГЛАГОЛИ И ГРУПЕ ГЛАГОЛА

376. Карактеристични облици у промени појединих глагола:

377. Глагол *јести*: инф. *јести*; през. — 1. л. сг. *једѐм*, 1. л. пл. *једѐмо* (у вези са да: *д једѐм*, *д једѐмо*); аор. — *јѐдо*, *јѐде* (2. и 3. л.) — *јѐдосмо* (*јѐсмо*), *јѐдосиѐ* (*јѐсиѐ*), *јѐдоше* (*јѐше*); имп. — 2. л. сг. *јѐди*, пл. — 1. л. *јѐдимо*, 2. л. *јѐше* = *јѐдише*; р. прид. — *јѐб*, *јѐла*, *јѐло* — *јѐли*, *јѐле*, *јѐла*.

378. Каже се: *изесити* и *изјесити*; 1. л. сг. през. *изедѐм* = *изједѐм*; р. прид. м. и ж. р. сг. *изео* = *изјб* (*изб*) — *изела* (*изјела*).

379. Глагол *ићи*: през. сг. — 1. л. *идѐм*, 2. л. *идѐш*, пл. — 2. л. *идѐше*, 3. л. *иду*; имп. — 2. л. сг. *иди*, 2. л. пл. *идиѐ* = *идише*; р. прид. — *ишб*, *ишла*, *ишло* — *ишли*, *ишле*, *ишла*; сад. прил. *идући*.

380. Глагол *доћи*: аор. сг. — *дбѐго*, *дбѐје* (2. и 3. л.), пл. — *дбѐгосмо*, *дбѐгосиѐ*, *дбѐгоше*; р. прид. ж. р. сг. *дбшла*, м. р. пл. *дбшли*; фут. — 1. л. сг. *дбћу* = *дбћѐ*, 3. л. пл. *дбћу* (*дбћѐ*).

381. Глагол *ошћи*: инф. *ошћи* = *ошћи*; 3. л. сг. през. *дбѐ*; аор. — 2. и 3. л. сг. *дбѐ*, 3. л. пл. *дбѐсмо*; 2. л. пл. имп. *ошћише*; р. прид. м. и ж. р. сг. *дшшб* = *дчб* — *дшшла* = *дчла*; фут. — *ошћу*, *ошћу* = *ошћѐ*, *ошћѐ*, *ошћѐш*, *ошћѐ* — *ошћѐмо* (*ошћѐмо*), *ошћѐше*, *ошћѐ* (*ошћѐ*).

382. Глагол *изићи* = *изаћи*: инф. *изићи*, *изѐћи* = *изићи*, *изѐћи*; 3. л. сг. през. *изѐ*; 1. л. сг. аор. *изѐгосмо* = *изѐгосмо*; 2. л. сг. имп. *изѐ*; р. прид. м. р. сг. *изшб*, *изашб* = *изшб*, *изашб*.

383. Каже се *сићи*, *саћи* и врло ретко *саићи*; 1. л. сг. през. *сићѐм* = *саћѐм*; 3. л. пл. аор. *сићоше* = *саћоше*; р. прид. м. р. сг. *сишб* = *сашб*, покатакд и *сашб*.

384. Каже се *ући*; 1. л. сг. през. *ућѐм*; 3. л. пл. аор. *ућоше*.

385. Не враћа се дентални пловив у радни придев глагола I врсте с основном на такав консонант: *иѐб*, *срѐб*, *илѐла*.

386. У трпном придеву глагола I врсте на -з јављају се и аналошки облици: *зѐгрижена*, *нѐгрижена*, *идмужена*, *идмужене*, али је: *вѐзен*, -а, -о.

387. Овако изгледа трпни придев глагола I врсте на -с: *донѐшен*, *донѐшена*, *донѐшено* = *днѐш*, *днѐша*, *днѐшо*; *сиѐшен* = *сиѐшен*; *шрѐшен*, *шрѐшена*.

388. Глагол *донейти*: инф. *дѡнѣйѣти* (*дѡнѣйѣти*); аор. — 2. и 3. л. сг. *дѡнесе*, 3. л. пл. *донѣсоше* = *дѡнѣше*; р. прид. м. и ж. р. сг. *дѡнѡ* (*дѡнѡ*) — *дѡнѣла* (*дѡнѣла*).

389. Глаголи прве врсте на -к типа *йѣћи* у 3. л. пл. през. мењају *к* у *ч*: *йѣчѣ*, *йѣчѣ*. Исто је тако и код типа *вѣћи*: *вѣчѣ*, *завѣчѣ*, *навѣчѣ*, *йѣчѣ*.

390. 3. л. пл. през. гл. *мѡћи* може тројако гласити: *мѡгѣ*, *мѡжѣ*, *мѡрѣ*.

391. Увек се каже: *вѣци* — *вѣциѣ*, *довѣци* — *довѣциѣ*, *йѣци* — *йѣциѣ*, *йѣци* — *йѣциѣ*, што значи да се у примерима овог типа не врши прва палатализација.

392. Глагол *йѡчейти*: инф. *йѡчѣйѣти*; през. — 1. л. сг. *йѡчнѣм*, 1. л. пл. *йѡчнѣмо*.

393. Глагол *узѣти*: инф. *узѣйѣти*; 1. л. сг. през. *узѣмѣм*; аор. сг. — 1. л. *узѣ*, 2. и 3. л. *узѣ*, 3. л. пл. *узѣше*; 2. л. пл. имп. *узѣѣше*; р. прид. м. и ж. р. сг. *узѡ* — *узѣла*.

394. Глагол *умријейти*: инф. *умрѣйѣти*; 3. л. сг. през. *умрѣ*; аор. — 3. л. сг. *умрѣ*, 3. л. пл. *умрѣше*; р. прид. м. и ж. р. сг. *умрѡ* — *умрѣла*.

395. Глагол *йѣриши*: инф. *йѣрѣши*; 3. л. сг. през. *йѣрѣ*, *нѣйѣрѣ*; аор. — 2. и 3. л. сг. *нѣйѣр* (само од сложеног глагола), 3. л. пл. *зѣйѣрѣше*, *нѣйѣрѣше*; р. прид. м. и ж. р. сг. *йѣрѡ*, *нѣйѣрѡ* — *йѣрѣла*, *нѣйѣрѣла*; трп. прид. м. и ж. р. сг. *йѣрѣн* (*йѣрѣ*) — *йѣрѣна*.

396. Глагол *зѡдрѣши*: инф. *зѡдрѣйѣти*; 3. л. сг. през. *зѡдрѣ*; 3. л. сг. аор. *зѡдрѣ*; 2. л. сг. имп. *зѡдри*; р. прид. м. и ж. р. сг. *зѡдрѡ* — *зѡдрѣла*; трп. прид. м. и ж. р. сг. *зѡдрѣн* — *зѡдрѣна*.

397. У вези с појавом да неки глаголи I врсте могу имати облике и по III врсти, у Љештанском је овакво стање:

а) глагол *йѡмоћи*: инф. *йѡмѡћи*; 3. л. сг. през. *йѡмогнѣ*; аор. — 3. л. сг. *йѡмѡже*, 1. л. пл. *йѡмѡгосмо*;

б) глагол *лећи*: 3. л. пл. през. *лѣгнѣ*; 2. и 3. л. сг. аор. *лѣже*; р. прид. м. р. сг. *лѣгѡ*.

с) глагол *сјѣсти*: инф. *сјѣсѣти*; 3. л. пл. през. *сјѣднѣ*; 3. л. сг. аор. *сјѣде*; 2. л. пл. имп. *сјѣше* = *сјѣдише*; р. прид. м. и ж. р. сг. *сјѣѡ* — *сјѣла*;

д) глагол *озейсти*: инф. *озѣсѣти*; аор. — 2. и 3. л. сг. *ѡзѣбе*, 1. л. пл. *озѣбосмо*;

е) глагол *йѡгинѣти*: 3. л. сг. аор. *йѡгѣбе* = *йѡгѣнѣ*;

ф) глагол *йѡсѣти*: инф. *йѡсѣти*; 3. л. сг. през. *йѡднѣ*; аор. сг. — 1. л. *йѡдо*, 2. и 3. л. *йѡде*, 3. л. пл. *йѡдоше*; р. прид. м. р. сг. *йѡѡ*.

398. Појава да глаголи I врсте могу прелазити у VI овако се испољава:

а) увек се каже *жівити*, никад *живси*; 1. л. пл. през. *живімо*, аор. — 3. л. сг. *живі*, 3. л. пл. *живише*; р. прид. м. р. пл. *живили*;

б) чешће се чује *сідси*, ређе *сідсти*; 3. л. сг. през. *сідси*; трп. прид. м. р. сг. *сідшен* и *сідшен*;

с) говори се *їл'євити* и *їлєвити*, никад *їлети*; 1. л. пл. през. *їл'євімо* = *їлєвімо*; 2. л. сг. имп. *їл'єви* = *їлєви*; р. прид. м. р. пл. *їл'євили* = *їлєвили*;

д) редовно се каже *раси*; 3. л. сг. през. *расіє*; р. прид. м. р. сг. *расіѡ*, а према *израси* — *израсіѡ*;

е) глагол *вријећи*: инф. *вр'єћи*; през. — 1. л. сг. *вриєм*, пл. — 1. л. *вриємо*, 3. л. *вршӯ*; 2. л. пл. имп. *вришише*; р. прид. м. р. сг. *врѡ*, пл. *врли*.

399. Глагол *рвати се*: 3. л. сг. през. *рвє се*; р. прид. м. р. пл. *рвѡли* (*рвли*, *рвли*) *се*.

400. Глагол *їкати*: през. — *чєм*, *чєш*, *чє* — *чємо*, *чєше*, *чу*, ређе је *їкєм* ... *їкӯ*; 2. л. сг. имп. *чи*.

401. У значењу „saugen“ употребљавају се ова два глагола: а) перфективни: *їдсати*; през. — 3. л. сг. *їдсє*, 3. л. пл. *їдсӯ*; 2. л. сг. имп. *їдси*; р. прид. ср. р. сг. *їдсало*; — б) имперфективни *сати*: 3. л. пл. през. *сӯ*; 2. л. сг. имп. *си*; р. прид. ср. р. сг. *сѡло*.

402. Глагол *бријати (се)*: 3. л. сг. през. *брї'є (се)*; 2. л. сг. имп. *брї (се)*; р. прид. м. р. сг. *брї'ѡ (се)*.

403. У Љештанском се код глагола III врсте добро чува инфинитивна основа на -ну: *їоїднуло*, *їријднуло*, *уїднуло*.

404. Овакво је стање у вези с појавом да глаголи III врсте могу имати облике по I: а) инф. *дїћи* = *дїгнуїи*; аор. — 2. и 3. л. сг. *дїже*, пл. — 1. л. *дїгосмо*, 3. л. *дїгоше*; р. прид. м. р. сг. *дїгѡ*; — б) 3. л. сг. аор. *їдкисе*; р. прид. м. р. сг. *їдкисѡ*; — с) р. прид. ср. р. сг. *ўвело* = *ўвенуло*.

405. Глагол *мєїнуїи*:

а) инф. *мєїнуїи*; 1. л. пл. през. *мєїнємо*; 3. л. пл. аор. *мєїнуше*; 2. л. сг. имп. *мєїни*; р. прид. м. р. сг. *мєїнѡ*, пл. *мєїнули* (*мєїнили*), ж. р. сг. *мєїнула*;

б) инф. *мєїшїи*; 2. л. сг. имп. *мєїш*; р. прид. ж. р. сг. *мєїшла* = *мєїла* (једино се ови облици чују).

406. Глагол *їролїи*: 3. л. сг. през. *їрдлї'є*; 3. л. пл. аор. *їрдлїше*; р. прид. м. р. сг. *їрдлї'ѡ*; трп. прид. ж. р. сг. *їролївєна* (*їролївєна*) = *їрдлїша*.

407. Глагол *добїи*: инф. *дѡбїи*; 3. л. сг. през. *дѡбї'є*; р. прид. м. и ж. р. сг. *дѡбїи*, -а = *дѡбї'єн*, -єна = *дѡбїєн*, -єна.

425. Глагол *чешљаџи*: 2. л. пл. през. *чешљаџише*; р. прид. м. и ж. р. сг. *чешљѓ* — *чешљаџа*.

426. Глагол *гледаџи* облички се колеба у сг. през. и у 3. л. пл. овог облика између глагола V и VI врсте: *гледа̄м* (*гледа̄м*), *гледа̄ш* (*гледа̄ш*), *гледа̄* (*гледа̄*) — *гледа̄ше*, *гледа̄мо*, *гледа̄ју* (*гледа̄*), али су облици по V врсти обичнији; 2. л. сг. имп. *гледа̄ј*; р. прид. ж. р. сг. *гледала*.

427. Глагол *разумјеџи*: инф. *разумјеџи*; само се, и то ретко, у 3. л. пл. през. чују облици *разумје̄ју* (*разумје̄*). Место овог глагола употребљава се глагол *свађаџи*: през. — 1. л. сг. *свађа̄м*, пл. — 1. л. *свађа̄мо*, 3. л. *свађа̄ју*; аор. сг. — *свађа̄ш*, *свађа̄ш* (2. и 3. л.).

428. Глагол *јустиџи*: инф. *јустиџи* = *јустиџи*; 3. л. пл. през. *јустиџе* = *јустиџе*; р. прид. *јустиџо* = *јустиџо*; трп. прид. *јустиџен*.

429. Глагол *баџиџи*: инф. *баџиџи* (*баџиџи*); р. прид. ж. р. сг. *баџила* (*баџила*).

430. Глаголи VI врсте са старом инфинитивном основом на *ѓ*:

а) *сѓдѓџи*: инф. *сѓдѓџи*; през. пл. — 1. л. *сѓдѓ̄мо*, 2. л. *сѓдѓ̄ше*; р. прид. м. и ж. р. сг. *сѓдѓ̄о* — *сѓдѓ̄ла*.

б) *видѓџи*: инф. *видѓџи*; аор. сг. — *виђо*, *виђе* (2. и 3. л.), пл. — *виђосмо*, (*виђасмо*), *виђосише* (*виђасише*), *виђоше* (*виђаше*); р. прид. м. и ж. р. сг. *видѓ̄о* = *виђѓ* — *видѓ̄ла* = *видѓ̄ла*.

431. Глагол *учиниџи* по облицима инфинитивне основе не одступа од књижевног језика: инф. *учиниџи*; 2. и 3. л. сг. аор. *уџинѓ*.

432. Глагол *волеџи*: инф. *волеџи*; през. сг. — 1. л. *во̄лим*, 3. л. *во̄лѓ*; р. прид. м. и ж. р. сг. *во̄лѓо* = *во̄лѓѓ* — *во̄лѓла* (*во̄л-ла*).

433. Глагол *гореџи*: инф. *гореџи* (*гореџи*); през. — 3. л. сг. *горе̄*, 3. л. пл. *горе̄*; 2. и 3. л. сг. аор. *изгоре* = *изгоре̄*; р. прид. м. и ж. р. сг. *горе̄ѓ* = *горе̄ѓо* — *горе̄ла* = *горе̄ла*.

434. Глагол *остѓариџи*: инф. *остѓариџи*; 3. л. сг. през. *остѓарѓ*; р. прид. ж. р. сг. *остѓарѓла*.

435. Глагол *зреџи*: инф. *зреџи*; през. — 3. л. сг. *зрѓ*, 3. л. пл. *зрѓ̄*; р. прид. м. р. сг. *зрѓ̄о*.

436. Глагол *ударџи*: инф. *ударџи*; 3. л. сг. през. *ударѓ*; р. прид. м. р. сг. *ударѓо*.

437. Што се тиче односа између глагола VI и III врсте, у Љештанском се готово увек употребљавају облици по VI врсти: 3. л. сг. през.: *зѓмѓ̄ѓнѓ*, *на̄мѓ̄ѓнѓ*, *ѓдмѓ̄ѓнѓ*; р. прид. *зѓмѓ̄ѓнѓо*, *на̄мѓ̄ѓнѓо*, *ѓдмѓ̄ѓнѓо*. Једино сам према презенту *узвијѓнѓм* записао радни придев *узвијѓнуло* и инфинитив *узвијѓнуџи*.

438. Глагол *слѓмиџи* има само облике по VI врсти: 3. л. сг. през. *слѓ̄мѓ* (у Тршићу је *слѓ̄мѓѓѓ*, — исп. Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗБ XVII, т. 375); трп. прид. *слѓ̄мѓен*.

439. Глагол *брѡјати*: инф. *брѡити* = *брѡјати*; през. пл. — 1. л. *брѡймо*, 2. л. *брѡйте*; имп. *брѡи* = *брѡј*; р. прид. м. и ж. р. сг. *брѡи'о* = *брѡјѡ* — *брѡила* = *брѡјала*. Као што се види, овај глагол у инфинитиву и радном придеву има облике и по VI и по VII врсти.

440. Увек се каже *сѡвати*, *сѡваѡ*, што значи да нема облика *сѡати*.

441. Глагол *врѡити*: 3. л. сг. през. *врѡити*; р. прид. м. и ж. р. пл. *врѡитали* (*врѡитили*) — *врѡитале* (*врѡитиле*).

442. Каже се *њити*; 3. л. сг. през. *њити*.

443. Глагол *бежати*: инф. *бежати*; през. сг. — 1. л. *бежим*, 3. л. *бежи*; имп. — 2. л. сг. *бежи*, 2. л. пл. *бежите* = *бежите*; р. прид. м. и ж. р. сг. *бежѡ* — *бежала*.

444. Глагол *ћуити*: инф. *ћуити* (*шуйити*); 3. л. пл. през. *ћуите* (*шуйте*); 2. л. сг. имп. *ћуи* (*шуйи*); р. прид. м. р. сг. *ћуи'о* = *ћуиѡ* (*шуйи'о* = *шуйѡ*).

445. Глагол *бити* (*esse*): през. сг. — *бидем*, *будем*, *биднем*, *буднем* — *биде*, *буде*, *бидне*, *будне*; суплетивни презентски облик *јесам*: 1. л. сг. *јесам*, одрично — *нисам*, 3. л. сг. *није*; 3. л. сг. аор. *би* = *бијадe* (*бијадe*); 2. л. сг. имп. *биди*, *буди*, *бидни*, *будни*; имперф. — 2. и 3. л. сг. *бијаше*, 1. л. пл. *бијасмо*; р. прид. сг. *би'о* = *биѡ*, *била*, *било*; 3. л. пл. фут. *биће*.

446. Глагол *ћити*: инф. *ћити* = *шћити* (*сѡјити*); през. *дћу*, *дћеш* = *дћем*, *дће* — *дћемо*, *дћите*, *дћу*; одрично — 3. л. сг. *неће*, пл. — *нећемо*, *нећите*, *неће* = *нећу*; аор. — *ћдо*, *ћде* (2. и 3. л.) — *ћдосмо* *ћдосите*, *ћдоше* (и *ћдо*, *ћде* (2. и 3. л.)) — *ћдосмо*, *ћдосите*, *ћдоше*; имперф. — 1. л. сг. *ћди'а*, 1. л. пл. *ћдијасмо*; р. прид. м. и ж. р. сг. — *ћдо*, *шћдо* = *ћѡ*, *шћѡ* (*сѡи'о* = *сѡиѡ*, *сѡјѡ* = *сѡјѡ*) — *ћѡла*, *шћѡла* (*сѡјѡла*), пл. — *ћѡли*, *шћѡли* (*сѡјѡли*) — *ћѡле*, *шћѡле* (*сѡјѡле*).

12) ТВОРБА ИТЕРАТИВНИХ ОБРАЗОВАЊА

447. Глаголи с инфинитивном основом на *-ава-* имају књижевне ликове: 3. л. сг. през. *задржѡваѡ*, *обећѡваѡ*, *одржѡваѡ*; р. прид. ж. р. сг. *задржѡвала*, *обећѡвала*, *одржѡвала*, *ѡридржѡвала*.

448. Глагол *давати*: през. — 1. л. сг. *даѡм* = *даѡм*, 1. л. пл. *даѡмо* — *даѡмо*; имп. *даи* — *даѡј*.

449. 1. л. сг. през. глагола *ѡзнавати* гласи *ѡзнаѡм* = *ѡзнаѡм*, али се као несвршен употребљава и глагол *ѡзнаити*: *ѡзнаѡм* (*ѡзнаѡм* *ја неѡга дѡбро*).

450. Глаголи типа *записувати*: 3. л. сг. през. *загрѡју'ѡ*, *заѡису'ѡ*, *загрѡју'ѡ*, *изгрѡју'ѡ*, *навѡљу'ѡ*, *нарѡју'ѡ*, *огрѡју'ѡ*, *одѡљу'ѡ*, *ѡрегрѡју'ѡ*,

īreīysu'ē; — *svāñīvā* = *svāñyu'ē*; р. прид. м. р. сг. *ograñivō*, *īregrañivō*, *īreīysivō*.

451. Глагол *казива̄ӣи*: през. — 1. л. сг. *ка̀зу'ем* (*ка̀зив̄ам*), 3. л. пл. *ка̀зу'ју* (*казив̄ају*); р. прид. *казив̄ō*.

452. Глагол *дарива̄ӣи*: през. — 1. л. сг. *да̀рив̄ам* = *да̀ру'ем*, 3. л. пл. *да̀рив̄ају* = *да̀ру'ју*.

453. 3. л. сг. през. глагола *свӣта̄ӣи* гласи *свӣћē*. Поред *свӣта̄ӣи* каже се и *сва̄ња̄ва̄ӣи* (3. л. сг. през. *сва̄ња̄в̄а*), *сва̄ња̄ив̄а̄ӣи*.

454. Поред *дондсӣӣи*, *їрендсӣӣи* говори се и *дон̄а̄ша̄ӣи*, *їрен̄а̄ша̄ӣи*; 3. л. пл. през. *д̄д̄носē*, *ї̄р̄ен̄осē* = *дон̄а̄ша̄ју*, *їрен̄а̄ша̄ју*.

455. Паралелно се употребљавају инфинитивни облици *доб̄ӣја̄ӣи* и *доб̄ив̄а̄ӣи*; 3. л. пл. през. *доб̄ӣја̄ју* — *доб̄ив̄а̄ју*.

456. Узајамни утицај тренутних и итеративних образовања постоји у овим типовима: а) према *їустӣӣи* каже се и *їӯстӣа̄ӣи*; 3. л. пл. през. *їӯстӣа̄ју*; б) према *їӯшӣта̄ӣи* (*їӯшӣта̄ӣи*) чује се и *їӯшӣӣӣи*; 3. л. пл. през. *їӯшӣē*.

471. Кад се употреби име лица којем нешто припада, припадност томе имену исказује се присвојним придевом: *Бџин њџок*, *Милејина рџан*, *Некин брџег*, *Нешкова вџда*, *Сџанин њџок*.

472. Припадност презимену на *-ић* исказује се посесивним генитивом тога презимена: *Вејзовића брџо*, *Бџића чџрдџк*, *Јџнковића глџвица*, *Мџрића њџок*, *Мџрковића вџда*, *Милисављевића кџса*, *Тешића вџденица*.

473. Покаткад се и уз номинатив женског личног имена употребљава презиме на *-ић* у облику посесивног генитива: *Вџда Мџрића*, *Пејриџа Мџрковића*, *Рџдмилџ Бџића*, *Сџаниџа Милисављевића*. — Ипак се много чешће уз облик номинатива женских личних имена, ради ближег одређивања припадности женске особе, употребљава:

a) присвојни придев од очевог имена (или од хипокористика тог имена): *Љџбинка Рџдосављева*, *Милџнка Цејџикова*, *Вџра Пејрина*;

b) присвојни придев од мајчиног имена (или од хипокористика тог имена): *Лџла Рџдина*, *Милџица Винџина*, *Рџда Мџкина*;

c) присвојни придев од мужевљевог имена (или од хипокористика тог имена): *Бџла Брџнина*, *Мџља Милџнкова*, *Рџда Дџкина*.

474. На сличан се начин одређује и припадност мушких особа. То се чини:

a) присвојним придевом од очевог имена (или присвојним придевом хипокористика тог имена): *Мџкоша Лџзин*, *Мџлош Дџкин*, *Рџдовџн Дрџганџв*;

b) присвојним придевом од дедовог или мајчиног имена (или присвојним придевом хипокористика тих имена): *Рџдовџн Слџвкџв*; — *Мџлош Рџдин*.

475. Речца *џда* се употребљава с обликом генитива у значењу *има ли*: *џда Рџше?* — *рџкџ је дџћи*; *џда ли џе мџџ крџвџ?*

476. Облик генитива се врло често употребљава као објекат у негираној реченици: *Немџ дџна сџсџрџв*; *Немџ ни мџкџв*.

477. За означавање времена кад се употребе именице *дан* и *ноћ* служе:

a) генитив без предлога: *Дџђе џсџџџг дџна*; *То џе бџло дрџџџг дџна*; — *И џџн бџну бџш џсџџ џнџ нџћи*; *Пџдала џе кџша џрџшлџ нџћи*;

b) акузатив без предлога: *Звџли жџџџџџџ џсџџ дџн*; — *Ону нџћ је џџдала кџша*;

c) акузатив с предлогом *у* (само за именицу *дан*): *У џсџџ дџн се џџрџџше*.

478. У примеру *Немџ ниџџџ џ кући употребљен је облик генитива заменице нико уз глагол немџи са значењем не налазиџи се, не џџсџџџи*.

479. Уз одречно употребљене глаголе *знаџи*, *слушаџи* и *чекаџи* често се употребљава генитив: *Не знаџи џџ мџџ мџкџв*; *Не слушаџ бџкџв*;

Нè чекāj Рашè, нèго јèди, али и акузатив: Нè знāш иш̄и њу; Нè слушāj иш̄и Милицу.

480. Уз глагол *иш̄иати* употребљава се увек облик генитива: *Пиш̄аћа њè кад одђе; Шш̄а иш̄и њè иш̄иати; Пиш̄āj Радè како 'е било на свадби; Шш̄д нè иш̄иати Микошè; Пиш̄б сам и Маш̄è.*

481. Уз глагол *иш̄иати* се стално долази облик генитива: *Радмилè се ниш̄иша нè иш̄ичè шш̄а јā рад̄им; Нè се нè иш̄ичè шш̄а јā рад̄им; Шш̄а се ш̄б мд'è жèнè иш̄ичè; Нè и Радè свè се иш̄ичè.*

482. Уз аблативне глаголе употребљава се генитив без предлога *од*: *Не бди се ни дца ни мајкè; Плāш̄и се гр̄млавинè; — Одрекб се жèнè; — Ош̄арасисмо се с'èна; — Чувāj се Љубицè, з др̄ујма ћеш лāко.*

483. Облик генитива стоји и уз израз *сш̄аде вриска*: *Сш̄аде вриска Радè; Бèца зайиш̄иаше, жèнè сш̄аде вриска; Сш̄аде је кукњава.*

484. Каже се: *Пун вддè; Нāиш'о се м'èка.*

485. Уз глаголе *налазити се, сш̄ановати*, који значе *бити, налазити се у сфери*, употребљава се:

а) генитив с предлогом *код* (чешће): *Кдд њèгā су мде гр̄б.ље; Сш̄ану'è код шешкè;*

б) генитив с предлогом *у* (ређе): *Нбж је у менè; У Радмилè је била њèна рék.ља.*

486. У примерима: *Код онакè згддè и имāња, он дде дш̄и кућè; Код^м ш̄дликб жèвојакā, дсш̄а неджењен*, предлог *код* је употребљен у значењу — *ујркос иосш̄ојању*.

487. Уз глагол *донèти* (*донèти*) употребљава се за означавање одвајања предлог *од*: *Донèси од Нèвенè вадèницу; Дднесе од Милана сш̄иру.*

488. Глаголи са значењем *иш̄ражити, молити* редовно се употребљавају уз облик генитива с предлогом *у*: *Иш̄ити у Драгана мèда; Искб сам у Дикè иārā; Трāжси виле у Миш̄è.*

489. Исто се веза *у + генитив* употребљава уз глаголе *куити, набавити* и сл.: *У когā си куит'о рāки'è? Узèла сам мāло шешера у јèднè жèнè.*

490. За одређивање материје или грађе од које је нешто направљено употребљава се облик генитива с предлогом *од*: *Кāца је начињèна од буквинè; Ддсш̄а се којечèгā од чāмовинè мджè нāиравити.*

491. Узрочно *из* често се употребљава у примерима овог типа: *Он је сāмо из мржњè свједочи'о ирдш̄ив мènè; Нāлагб је нā ме из идкбсш̄и.*

Врло се често у узрочном значењу употребљава предлог *через*: *Через Јокè ни 'ā нисам ддиш̄о; Через сш̄дкè се иш̄свадиле; Через чèгā не гдворè?*

492. Редовно се употребљава конструкција с оне сѣране: *Војска је била с оне сѣранѣ на брду; Прѣбацише се ѿреко Дрѣнѣ с днѣ сѣранѣ.*

493. Предлог *усѣрошѣв* двојачко се употребљава:

a) уз генитив: *Свѣ радѣ ѣсѣрошѣв кѣћанѣ; Свѣ рѣче ѣсѣрошѣв Дрѣгана* (чешће);

b) уз датив: *Чѣнѣ злѣ ѣсѣрошѣв кѣнши'ама* (ређе).

494. Предлог *близу* увек иде уз генитив: *Їмали су ѿбр близу ѣланѣнѣ; Имѣње им близу кѣћѣ.*

495. Везник *као*, кад се њиме означава упоређење, употребљава се с конструкцијом *у + генитив*: *Їмѣ дѣга увѣша ко у магарца; Їмѣ нѣге ко у рѣдѣ.*

496. Намена се у ѣштанском говору остварује овим падежима:

a) генитивом с предлогом *за*: *ѣрѣ за зоби; ѣрѣ за комѣирѣ; ѣрѣ за муруза; ѣрѣ за шѣнѣцѣ;*

b) дативом: *Шѣд си згѣтовѣла рѣчку; Їмѣ ли шѣа вѣчери; Сѣрѣмѣ рѣчак койѣчѣма;*

c) акузативом с предлогом *за*: *Шѣа ѣмѣ за рѣчак?*

497. За обележавање лица које представља циљ кретања употребљава се:

a) датив без предлога: *Врѣћѣ се ѣцу; Їди баки; Ѡде свѣјѣј мајци* — којим се изражава већа присност према том лицу;

b) генитив с предлогом *код*: *Їдѣ код ѣца; Їдѣ кѣ шѣшѣкѣ* — којим се изражава мања присност.

498. Као логички субјекат уз изразе којима се одређује *ѣсихолошко сѣање* употребљава се:

a) датив: *жѣо ми 'е ѣжалишѣи не мѣгу;*

b) акузатив: *сѣрѣ ме; сѣшѣд ме народа; сѣшѣд ме црнѣ зѣмљѣ.*

499. Уз глагол *ѣомагашѣи* употребљавају се:

a) датив: *Пѣмѣжѣ мајци* (ако ради с њом неки посао);

b) акузатив: *Пѣмѣжѣ мајку* (ако се мисли на помагање у новцу).

500. Кад се одређује географски објекат као циљ кретања, овде се употребљава веза *у + акузатив*: *Ѡчѣ у Бијѣград; Їдѣ данѣс у Бајну Башичу.*

501. У ѣштанском се разликује падеж циља (ак. с предлозима *у, на, ѣод, над...*) од падежа места (лок.-инстр.):

Ѡде ѣ Ваљѣво; — Жѣшѣи у Обрѣнѣвѣцу;

Пѣњѣ се на крушѣку; — Сјѣдѣи ѣшѣи крушѣкѣм.

502. Везама *у + акузатив, на + акузатив* одређује се *део шѣла* на којем се *манифѣстѣује* нека особина: *сѣкашѣи ѣ рѣку; слѣшѣи на јѣдно ѣко.*

503. Предлог *мимо* употребљава се само уз акузатив: *Прђђоше и мимо Лѣнку; Прђђе мимо мђју кѹћу; Одоше мимо село.*

504. Уз глаголе *држати се, ухватиити се* употребљава се акузатив с предлогом *за*: *Држѣ се за рѹке; Ухватили се за рѹке.*

505. Уз глагол *мирисати* долази акузатив уз предлог *на*: *Миршиѣ на зђгорјѣл; Миршише на рибу.*

506. Уз глагол *чекати* употребљава се акузатив без предлога: *Чѣкѡм Рѡду; Чѣкѡмо ђѣцу.*

507. Глагол *клеити се* има двојаку рекцију:

а) стоји уз акузатив: *Кѹнѣ се ѹ ђѣцу;*

б) и уз инструментал: *Кѹнѣ се ђѣцѡм.*

508. Уз глагол *смѡтирати* паралелно се употребљавају:

а) акузатив с предлогом *за*: *Смѡтирѡ га за будѡлу;*

б) инструментал без предлога: *Смѡтирѡ га будѡлѡм.*

509. Инструментал оруђа се употребљава:

а) без предлога: *Зѡсѹ нас зѣмљѡм; Мѡшиѣ нѣкѡм цилиндером или шешиѡром.*

б) с предлогом: *Прѣ се врло са кѡњима, кѡ ѣ ѡмѡ, кѡ није — са вѡловима; Ѣрѣ се са ѡлѹгом.*

510. Уз социјативни инструментал иде редовно предлог *с*: *И ѡтѡлѣ сам крѣнѡ с ѡнѡм шѡбѡфером.*

511. За обележавање начина вршења неке радње употребљава се и облик инструментала без предлога: *Живи стѡкѡм*, али је у овој служби чешћи генитив с предлогом *од*: *Живи ѡд^м стѡкѣ.*

512. За обележавање *квалитативног значења* употребљава се инструментал с предлогом *с*: *Јѡ не ѡдзнѡм ѡноѡ с вѣликѡм кѡсѡм.*

513. Начин плаћања исказује се двојако:

а) инструменталом без предлога: *Плаћѡ се нѡвцем;*

б) локативом с предлогом *у*: *Плаћѡ се у нѡвцу.*

514. У Љештанском се говори: *Ожѣниѡ се Милѣсѡм; Ожѣниѡ се Мѡлѡцѡм Цѣловѡм; Жѣни се Вѣрѡм; Нѣ знѡм кѡјѡм си се ожѣниѡ; Кѡјѡм се ѡжѣни?*, — што значи да се уз ове глаголе не употребљава предлог *с(а)*.

515. Уз глаголе *звати*, *назвати* употребљава се поред номинатива и инструментал: ном. *зѡвѣ га баксуз*; — инстр. *ѡнѡ Милѹшинова жѣна зѡвѣ Милѣнка ѹјѡком; Нѡзѡв га кѣром.*

516. Уз глаголе *мицати* и *завицати* може се често чути облик инструментала без предлога: *Нѣ смѡи ѡрѣстѡм мицати ка ѡе бѡлѡ; Зѡвицѡлѡ мѡтицѡм нѡ ме.*

оддициити: *Мбр̄а се ићи, оддицисмо;*
 свийаити: *Ево свйћѣ, усѣајше ваља шѣа радити;*
 сѣи: *Сѣи дзг̄ з др̄вѣи;*

b) глаголи са се:

гидити се: *Гиди ми се р̄ана на ир̄сиу;*
 досѣлити се: *Нико не зна каи смо се досѣлили;*
 обдгаити се: *Прѣ су били сирдѣиња, ѡа се обдгаити;*
 окѣити се: *Окѣи се вр̄^еме;*

c) глаголи са се и без се:

бр̄ицнуйи/бр̄ицнуи се: *Шид̄ ја да бр̄инѣм о шѣби, бр̄ини се сам;*
 вјѣроваити/вјѣровати се: *Лажѣ, нѣиша не мош вјѣроваити; — Нѣ^е му се вјѣроваити; Вјѣруј се да ^е ѡак̄б̄.*

дѣимити/дѣимити се: *Дѣми др̄ак; Шид̄ нб̄ се дѣми у Јосѣовићима?*
 жс̄урити/жс̄урити се: *Сид̄ани, не жс̄ури; Кѣ се жс̄урити?*
 крѣнуити/крѣнуити се: *Ајде крѣни јѣднб̄ шѣа чѣкаш? Крѣни се м̄ало шѣмо да са и ^а смјѣсѣим.*

ијѣнити/ијѣнити се: *Надѣмала се кр̄ава, вѣи како ијѣни; Тѣ же се ијѣни вода, ш̄у је дубоко.*

ѡомдлити/ѡомдлити се: *Помдли шѣа им̄ш у иѣу; Помдли се на ир̄бз̄бр̄;*

ѡреѣр̄ити/ѡреѣр̄ити се: *Јѣдва ѡреѣр̄и да га не удар̄им;*
 ѡримакнуити/ѡримакнуити се: *Примакни ми ш̄ањѣр; Примакни се вам; Преѣр̄и се дд̄ суѣре, ѡа суѣре иди дд̄кѣору.*

свр̄аити/свр̄аити се: *Свр̄аи м̄ало и код менѣ; Вала свр̄аи-ћу се ир̄ѣмда ^е касно.*

531. Глаголи *бацаити* и *бацити* имају активну и медијалну употребу: *Ено га гбре баца с^ено на кдшару; Баца се камѣњем на бвце; — Баци ш̄б ѡа ајде; Баци се код иуи каменом на бвце.*

532. Ако је агенс безлично схваћен, употребљава се:

- a) безлична реченица: *Пдзвали га у вбјску;*
- b) пасивна конструкција: *Пдзвѣи је у вбјску.*

4) ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

533. Облици инфинитива и презента с везником *да* употребљавају се као допуна неких облика медијалних глагола, медијалних израза, а и глагола који значе почетак, прекид или наставак радње. У овој употреби је чешћи облик инфинитива него презента с везником *да*. То потврђује и број примера узетих из неколико текстова: п р е з е н т:

Ја мбр̄ам да с̄удим, а ви чек̄ајте; Мбр̄ам да њл̄ашӣм; Ја н̄е см̄им ноде да њд̄ем; Њс̄ӣӣа с̄уд г̄и'ом̄е̄ӣра ш̄ӣа он зна да к̄аж̄е; Ја мбр̄ам да б̄ӣж̄им; — и н ф и н и т и в:

Н̄ем̄о̄јте се њл̄ашӣти; Ако м̄о̄жеш нај̄двар̄ӣти, ја ћу њов̄ући; Мбр̄ам њл̄ашӣти р̄азгов̄ор; Њзӣћу на брдо г̄оре и њд̄чу њуца̄ӣти; Он̄а гран̄а̄ша н̄е̄ће близу вас њд̄стӣти; Ја њд̄че к̄ука̄ӣти; Не би м̄огла дв̄а н̄аша вад̄еница њов̄ӣше р̄адӣти; Заглави'о н̄арод б̄ӣж̄аӣти; Вдин је н̄ад̄б б̄ӣж̄аӣти г̄оре у шев̄ар; С̄ӣаде кодшара г̄оре̄ӣти; П̄д̄че њушӣти; П̄д̄че м̄ен̄е д̄д ногу њолако њӣӣаӣти; П̄д̄чеш̄е м̄оја кол̄еша р̄адӣти.

534. Облици презента сложени с префиксом уз- употребљавају се у служби футура II: *Ако њс̄ӣр̄аж̄ӣ њар̄а, њр̄д̄ба му д̄аӣти; Кад̄^ш њӣ њс̄ӣреба̄ју виле, њӣ узми; Ако уз̄азов̄еш ж̄в̄ӣб̄овце, зови њ н̄ас; Ако њзврд̄аш, г̄дӣов си.*

535. Облик футура II употребљава се за означавање прошле могуће радње у погодбеним реченицама: *Ако њд̄ б̄уд̄е р̄ек̄б̄, наљӯӣћу се на њега; Ако б̄уд̄е њмање њр̄д̄б̄ ж̄в̄ӣӣно, њр̄дӣаӣћ̄е.*

536. Обликом аориста исказује се готово увек најближа прошлост: *Ш̄ӣа њд̄ р̄ече, н̄е чу д̄обро; С̄ӣаде њӣ ма̄рама; Тек сад д̄ође.* — Покаткад се у овој служби употребљава и перфекат: *С̄ад је баш д̄вуда њр̄дӣб̄.*

537. У овом се говору може чути и аорист од несвршених глагола: *Тр̄ансисмо дв̄це д̄д ноћи; Н̄еко вика; З̄в̄аш̄е њ н̄ас за со̄иру.*

538. Имперфекат се у њептанском говору ретко кад употребљава. Једино се покаткад може чути уз везник да у погодбеним реченицама: *Да знади'а да ћеш у Ругачицу, р̄ек̄б̄ би њӣ да ми к̄уӣӣ ма̄ло с̄д̄ли; Да њмади'а њар̄а, л̄ако би 'а; Да б̄ӣјаш̄е д̄дӣб̄, р̄ек̄б̄ би му.*

539. Облици крњег перфекта јављају се у овим случајевима:

а) у емфатичном саопштавању: *Пукла бр̄ана у Р'џеци!*

б) у клетвама: *М̄ӯӣн̄а те М̄арица д̄дн̄ела; Д̄дӣб̄ ко ш̄енично з̄рно ња њмр̄б; Да б̄ог д̄а р̄ади'о, н̄ӣӣша не ва̄ди'о; Како њр̄аво р̄ади'о, ња̄к̄о њӣ и б̄ог д̄д̄б; Да б̄ог д̄а му се к̄ућа м̄р̄ӣв̄им к̄оцем за̄ӣв̄дрила. Да б̄ог д̄а њӣ се њд̄ кући г̄д̄веда об̄адала.*

с) у приповедању: *Ја за̄ӣр̄еш̄ала ону њд̄гачицу у ва̄ӣру и с̄ј̄ед̄им њрид вад̄ениц̄ом; Они за̄ӣалили С̄ӣмића кавану; М̄о̄ј св̄екар б̄и'о у вад̄еници; Р̄ади'о са вад̄ениц̄ом, њимо ж̄ӣӣло.*

540. У значењу требало је да' употребљава се крњи перфекат глагола бӣӣти + инфинитив: *Б̄и'о ћӯӣӣти, ња н̄ӣӣша не би б̄ило; Б̄и'о гов̄орӣти њр̄аво; Б̄и'о њр̄аво р̄ећи и н̄ӣӣша не би б̄ило.*

541. Покаткад се чује и приповедачки императив: *М̄и за̄д̄кӯӣ с̄ид̄ку, ња у њдӣок; У м̄ен̄е н̄ема нај̄б̄д̄л̄ега ј̄а̄неш̄а, а ја њр̄аж̄и; Ја му р̄еци, он се наљӯӣти; Ја д̄ођи њамо.*

542. У значењу узми, узмите' употребљавају се облици на, на̄ше: *На, м̄дре, ш̄ӣа се њӯ н̄е̄ћ̄аӣ; На̄ше, н̄д̄сӣше св̄е.*

5) ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЦА

543. Уз везник *док* употребљава се одрични глаголски облик: *Чекаћу га док не дође с вџдѣ; Буди ти док не будѣм гџиов.*

544. У значењу временских везника *чим* и *тик* употребљава се покатакд везник *а*: *А свѧнѣ, њѣгѧ нѣмѧ коџи кућѣ; А дођеш, она дома у џлач.*

545. Уз облик потенцијала у намеџ ним реченицама употребљава се често негација: *Глѣдѧј не би ми га како нѣђе зајдслио.*

546. Као везник узрочних реченица употребљава се и прилог *ђе*: *Нѣћѣ да кажѣ џе нѣ зна.*

547. У поредбеним реченицама за исказивање изузетне неједнакости поред других, више обичних, везника употребљавају се и везници *дели* и *џоли*:

Не можѣ се ни џн џдиѣџи, а дѣли џи; — Нѣћѣ ни браџа на свадбу звѧџи, а џдли џѣбѣ.

548. Од упитно-узрочних речи највише се употребљава *џиџо*: *џиџ не дође кад рѣче? Исту функцију има и именица чудо: Чудо си џиџ Ужџце?*

6) РАЗМЕШТАЈ ЕНКЛИТИКА И ДРУГЕ НАПОМЕНЕ

549. Енклитика се редовно долази иза енклитике *је*: *Кад^џ је се за-раџило, ја сам црнѣ мџке видла; Свѧ ѣ се болница до менѣ докреџала; А џи ако чујѣм, да је се нѣџиџо усџавило, џи се најрави да не чујѣм; Такџ ѣ се џо завџило.*

550. Покатакд се глаголском енклитиком раздваја атрибут од именице: *Моја ѣ баџча џв^џѣк добро рађала.*

Некад се између атрибута и именице умеће и више речи: *Лична џи је џу карџа.*

551. Врло се често употребљава придев *чудан* у значењу *леј*: *Сџѧнко је чудан момак; Она је некад била најчуднија џѣвојка.*

552. Прилозима *ђе* и *ку(д)* пита се за циљ кретања: *Бѣ ш џџ?, Бѣ си џдиџ?, Ку си зѧврџ?, Ку си крѣнџ?, Ку џеш џѧмо?*

553. Асеверативно потврђивање се исказује чешће речцом *јабџме* (<дабџме), ређе речцом *џаџиџа* (<даџта).

554. Често се употребљава емфатична партикула *ли*: *Бџже, лџда ли ѣ коѧ жѧли; Кака ли ѣ сѧдѣ она.*

Д

Дебелѡ брдо (пашњаџи)
 Дѡ (њиве)
 Дѡбра вѡда (извор)
 Дѡјнї Градник (ливаде, њиве,
 шума)
 Дѡл (њива)
 Дѡлача (ливада)
 Дѡлинак (ливада)
 Дѡлови (њиве)
 Дѡњѡ идље (њиве)
 Дрѡжеваџ (њиве, шума)
 Дрѡжевинскї идѡок
 Дрѡче (воћњаџи, ливаде, шума)
 Дрїње (шума)
 Дрѡм (ливаде, пашњаџи)
 Дубрава (њива, шума)
 Дугѡ њива (ливаде, њиве)

Ђ

Ђѡлковача (ливаде, њиве)
 Ђѡин идѡок (доњн ток Јосповића
 потока, раскрѡће)

Ж

Жѡуѡиковаџ (пашњаџи, шума)

З

Зѡнога (пашњак, шума)
 Зѡдрїѡиѡе (раскрѡће)
 Зѡјѡздиѡа (ливаде, њиве)
 Зѡјѡјеваџ (извор)

И

Ивића њива (ливада)
 Илића дграда (њиве)

Ј

Јѡѡбр (извор, ливаде, њиве)
 Јѡмило (њиве)
 Јѡгодња рѡван (њиве, шума)

Јѡзбине (пашњак, шума)
 Јѡнковића глѡвиѡа (ливаде, шума)
 Јѡсѡноваџ (пашњаџи, шума)
 Јѡвремѡвача (пашњак)
 Јѡлѡв (њиве)
 Јѡлѡиѡје (њиве)
 Јѡсїѡвићи = Јѡсїѡвићи (засѡлак)
 Јѡсїѡвића идѡок = Јѡсїѡвскї идѡок
 Јѡшѡње (ливаде, њиве)

К

Кѡдїн дѡ (њиве, шума)
 Кѡлѡми (воћњак)
 Камѡњѡча (воћњак)
 Карѡвидићи (засѡлак)
 Кѡк (пашњаџи)
 Кѡѡчева дграда (њива)
 Кѡѡчева рѡван (њиве)
 Кѡѡчевића дграда (њива)
 Кѡлѡбѡрак (ливада)
 Кѡса (шума)
 Кѡсиѡа (вододѡрина)
 Кѡшѡрїѡиѡе (њиве)
 Кѡшнїчїѡиѡе (њиве)
 Крѡсї (њиве)
 Крѡсїѡѡ глѡвиѡа (пашњаџи)
 Крѡсїѡи (раскрѡће)
 Крѡшѡк (шума)
 Крѡшїѡвље (њиве)
 Крѡшїкѡв дѡ (воћњак, ливаде)
 Крѡшїѡње (њива)
 Крѡчевине (воћњак, шума)
 Кузмѡнї (засѡлак)
 Кузмѡнскї идѡок
 Кузмѡнскѡ брдо (ливаде)
 Кулѡчїѡиѡе (ливада, шума)
 Кућнїѡиѡе (њиве, пашњак, шума)

Л

Лѡз (ливаде, њиве)
 Лѡїѡѡ идље (ливаде, пашњаџи)
 Лѡїѡиѡе (њиве)
 Лїѡѡваџ (њиве, шума)
 Лїѡѡвачкї идѡок

Лѡква (њиве)
 Лѡквица (воћњак, њиве)
 Лѡмови (ливаде, шума)
 Луине крчевине (шума)
 Луке (њиве)
 Лукића извори
 Лујѡљка (шума)
 Лучице (ливаде)

Љ

Љѡиће в. Л^уѡиће
 Љубисѡрана (пашњак, шума)
 Љубисѡрански ѡдѡк
 Љуѡицкѡ (воћњак, ливада, шума)

М

Мѡлѡ глѡвица (пашњак)
 Мѡлѡ ливада (ливада)
 Мѡри ѡѡишице (ливаде)
 Мѡрића ѡдѡк
 Мѡрковића вѡда (извор)
 Мѡшѡ дѡ = Мѡшѡвѡ дѡ (ливада, њива)
 Мѡлѡјина рѡван (ливада, њива)
 Мѡлѡсављевића кѡса (шума)
 Мѡрамѡрје (ливаде, пашњаци)
 Мусѡјѡгѡвац (извор)

Н

Нѡдѡљковача (пашњак)
 Нѡкѡн бр^уѡѡг (брдашце)
 Нѡшкова вѡда (извор)
 Нѡвѡковача (пашњак)

Њ

Њѡве (ливаде, њиве)
 Њивѡца (воћњак, њиве)

О

Ѡбришине (ливаде, њиве)
 Ѡрашје (воћњаци)
 Ѡрловац (шума)

Ѡрница (њива)
 Ѡскрушје (шума)
 Ѡсѡје (шума)
 Ѡсѡињак, -њка (њива, шума)
 Ѡшѡва (њиве)

П

Пѡлучак (ливаде, њиве)
 Пѡна бѡица = Пѡна бѡица (воћњак, шума)
 Пѡѡковићи (заселак)
 Пѡѡине (шума)
 Пѡѡински ѡдѡк
 Пѡѡзуља (ливада, њива)
 Пѡлѡнѡишице (Пѡлѡнѡишице)
 (пашњаци)
 Пѡлѡне (вододерине)
 Пѡлѡнѡи мѡјдан (ливада, пашњак)
 Пѡдѡјѡвѡр (воћњаци, њиве)
 Пѡдѡрѡван (воћњаци, шума)
 Пѡљѡна (њиве)
 Пѡље (ливаде, њиве)
 Пѡљѡице (ливаде, њиве, шума)
 Пѡѡѡкуњица (њиве)
 Пѡѡѡкућа (њиве)
 Пѡѡѡкућѡишице
 Пѡрѡи ѡдѡк
 Пѡр^уѡѡкѡ њѡва (пашњак)
 Пѡрикаја (ливада, њива)
 Пѡрсѡдѡ (њива)
 Пѡрсѡљѡ (њива)
 Пѡрсѡдѡе (ливаде, њиве, шума)
 Пѡрсѡвац (извор)

Р

Рѡван (њиве)
 Рѡиће (њиве, шума)
 Рѡжѡишице (њиве, шума)
 Рѡр^уѡѡкѡ (заселак)
 Рѡѡѡ (ливаде, њива)
 Рѡвѡине (пашњаци)
 Рѡѡѡг (ливаде)
 Рѡѡѡѡѡ (ливаде, њиве, шума)

С

Сѣлѣшница (њиве)
 Сѣлѣшише (ливаде, њиве)
 Скакавац (поток)
 Смилевац (пашњак)
 Сдмила (њиве)
 Сридова вѣда (извор)
 Срић раван (ливаде, шума)
 Сиѣве (шума)
 Сиѣнин идиѣок
 Сиѣнин идиѣочић
 Сиѣра баича (воћњак)
 Сиѣчева раван (ливаде, њива)
 Сиѣране (вододерине, шума)
 Сиѣубѣ (ливаде, њиве)
 Сиѣудѣнац (извор)

Трѣе (њиве)
 Тручић (вододерина, њиве)

У

Узанози (воћњак, ливада, шума)
 Урвине (ливаде, шума)
 Усарница (ливаде)

Ч

Чакића вѣда (извор)
 Чакићи (део засеока Братићевићу)
 Чаковина (извор)

Т

Тѣрине (воћњак, шума)
 Тѣчила (ливада, њива)
 Трѣшница (њива)

Ш

Шѣйѣри (заселак)
 Шѣйѣрскѣ идиѣок
 Шѣвићи (ливада)

II. АНТРОПОНИМИЈА

556. Мушка лична имена

А

Алекса́ндар (Алекса́ндар)
 Андри́а

Видан (ново)
 Видое = Видо́е
 Владан (ново)
 Властѣимѣр = Ластѣимѣр
 Вѣдин = Вѣди́н
 Вукашин

Б

Бѣгољѣб
 Бѣждѣр
 Бѣриша = Бѣр*ша
 Брѣнисла́в

Г

Гѣдзден
 Гѣјко
 Гѣран (ново)
 Грѣздоми́р

В

Вѣлизѣр
 Вѣлимѣр
 Вѣљко

Д

Димѣйѣри́е
 Добрѣнко

<i>Добрисāv</i>			Л
<i>Драган</i>			
<i>Драгшиа = Драг^аша</i>		<i>Лазār</i>	
<i>Драгōјло</i>		<i>Лука</i>	
<i>Драгољуб</i>			
<i>Драгомїр</i>			
<i>Душāн, -āна (вок. Душāне)</i>			Љ
	Ъ	<i>Љубїнко</i>	
		<i>Љубшиа = Љуб^аша</i>	
<i>Ђорђе</i>		<i>Љубомїр</i>	
	Ж		М
<i>Жївко</i>		<i>Мāлишиа</i>	
<i>Жїворāд</i>		<i>Мāрко</i>	
		<i>Мāшїи'а</i>	
	З	<i>Мїлан</i>	
		<i>Мїлєнко = Милєнко</i>	
		<i>Мїлєнїи'е</i>	
<i>Здрāvко</i>		<i>Мїливо'е</i>	
<i>Здран (ново)</i>		<i>Мїли'а</i>	
		<i>Мїлисāв</i>	
	И	<i>Мїловāн</i>	
		<i>Мїло'е</i>	
		<i>Милбјко</i>	
<i>Иван</i>		<i>Мїломїр</i>	
<i>Или'а</i>		<i>Мїлорāд</i>	
		<i>Милдсāв</i>	
	Ј	<i>Мїлош</i>	
		<i>Мїлун</i>	
		<i>Милуїин</i>	
<i>Јакбв</i>		<i>Мїљко</i>	
<i>Јанко</i>		<i>Мї'одрāг (Мї'одрāгї)</i>	
<i>Јврем</i>		<i>Мїрко</i>	
<i>Јевїи, -ē</i>		<i>Мїрољуб</i>	
<i>Јерєми'а (Јерєми'е)</i>		<i>Мїрослāв</i>	
<i>Јован</i>		<i>Мїшар</i>	
<i>Јдвишиа = Јдв^аша</i>		<i>Мдмїр</i>	
<i>Јордāн, -āна (вок. Јордāне)</i>			
			Н
	К	<i>Нєдєљко = Нєдїљко</i>	
		<i>Нїкола</i>	
<i>Косїадин</i>		<i>Ндвāк</i>	

	О	<i>Слѡвѡша = Слѡв^нша</i> <i>Слѡво</i> <i>Слѡвољуб</i>
<i>Обрад</i> <i>Осѡйоја</i>		<i>Слободѡн, -ѡна (вок. Слѡбодѡне)</i>
	П	<i>Срѡболуб</i> <i>Срѡшен</i> <i>Срѡћко</i> <i>Сѡѡнко</i> <i>Сѡѡјко</i> <i>Сѡѡраин</i>
<i>Пѡшар</i> <i>Пѡшко</i> <i>Пѡшрони^е</i> <i>Прѡдрѡг (Прѡдрѡгѡ)</i>		
	Р	
<i>Рѡдан</i> <i>Рѡдѡнко</i> <i>Рѡдѡво^е</i> <i>Рѡди^а</i> <i>Рѡдисѡв</i> <i>Рѡдѡша = Рѡд^нша</i> <i>Рѡдовѡн</i> <i>Рѡдѡица</i> <i>Рѡдо^е</i> <i>Рѡдѡјко</i> <i>Рѡдомѡр</i> <i>Рѡдѡсѡв</i> <i>Рѡјко</i> <i>Рѡшко</i>		<i>Тѡшо, -ѡ</i> <i>Тѡкомѡр</i> <i>Тѡмислѡв</i>
		Т
		Ц
		<i>Цѡјѡшко (Цѡјѡшко)</i>
	С	
<i>Свѡшислѡв</i> <i>Свѡшѡлѡк</i>		<i>Чѡдомѡр</i>
		Ч

557. Женска лична имена

	А	<i>Вѡра (ново)</i> <i>Весѡлѡнка</i> <i>Вѡдѡсава</i> <i>Вѡнка</i>
<i>Алѡкси^а</i> <i>Ангѡли^{на}</i>		
	Б	
<i>Бѡлка</i> <i>Бѡжана</i> <i>Бѡрка</i> <i>Бѡсѡљка</i>		<i>Гѡрдана (ново)</i> <i>Грдѡдана</i>
		Г
		Д
<i>Вѡлѡнка</i> <i>Вѡлисѡва</i>	В	<i>Дѡмлѡнка</i> <i>Дѡница (Дѡница)</i> <i>Дѡрѡнка</i>

<i>Десанка</i>		<i>Косана</i>	
<i>Дивка</i>		<i>Крсћина</i>	
<i>Драга, -ē, -и</i>			
<i>Драга, -ē, -ōj</i>			
<i>Драгана</i>			Л
<i>Драгиња</i>			
<i>Драгица</i>		<i>Ленка</i>	
<i>Драгџка</i>			
<i>Драгосава</i>			Љ
<i>Дринка</i>			
<i>Душанка</i>			
	Ђ	<i>Љејосава</i>	
		<i>Љубиња</i>	
<i>Ђурђица</i>			
	Е		М
<i>Ѓмилица</i>		<i>Миља</i>	
	Ж	<i>Милева</i>	
		<i>Милена</i>	
<i>Живана</i>		<i>Миленица</i>	
<i>Живка</i>		<i>Миленка</i>	
	З	<i>Милеса</i>	
<i>Загџрка</i>		<i>Милијана</i>	
<i>Здравка</i>		<i>Милица = Мил^нца</i>	
<i>Злашница</i>		<i>Милка</i>	
<i>Здрица (ново)</i>		<i>Милџка</i>	
<i>Зџрка</i>		<i>Миломирка</i>	
	И	<i>Милосава</i>	
		<i>Милуника</i>	
<i>Иванка</i>		<i>Милунка</i>	
		<i>Мирјана</i>	
	Ј	<i>Мирка</i>	
		<i>Миросава</i>	
<i>Јелена</i>			Н
<i>Јелица</i>		<i>Нада</i>	
<i>Јелка</i>		<i>Найилица (Найјилица)</i>	
<i>Јованка</i>		<i>Невена</i>	
<i>Јулка</i>		<i>Негосава</i>	
	К		О
<i>Кашарина</i>		<i>Обрадјинка</i>	
<i>Кдвилька</i>		<i>Олга</i>	

	П	Слађана (ново) Смиљана Снежана (ново) Сјасенија Сџајка Сџамѣнка
Пейрија Продана		
	Р	Сџана Сџанија Сџанимѣрка Сџанисава Сџанка Сџанбјка Сџоја Сџојанка
Радинка Радмиља (Радмила) Радбјка Радбјла Радомѣрка Рајка Росанда Ружица		
		Т
	С	Томанија Трѣина
Сава Свешлана (ново) Сџмка Славица (ново) Славка		Ц
		Цв ^н ѣиџа

558. М у ш к и х и п о к о р и с т и ц и

	А	Г
Андро, -ѣ (: Андрија) Аџо, -ѣ (Алѣксандар: Алѣксандар)		Гаго, -ѣ (: Драгбјло) Гѣо, -ѣ (: Гвѣзден) Гѣле, -а (: Гѣјко)
	Б	Д
Бѣсо, -ѣ (: Бѣждѣр) Бѣћа, -ѣ (: Бѣриша = Бѣр ^н ша) Бране, -ѣ (: Бранислав)		Дѣко, -ѣ (: Димѣтрије) Драгѣ, -ѣ (: Драгбјло) Драго, -ѣ (: Драгољуб) Дуле, -а (: Душѣн) Душко (: Душѣн)
	В	Ђ
Вѣво, -ѣ (: Вѣлимѣр) Вѣџо, -ѣ (: Вѣлимѣр) Вѣде, -а (: Вѣдан) Владо, -ѣ (: Владан) Вуле, -а (: Вукашин)		Ђоко, -ѣ (: Ђѣрђе)

Ж	
<i>Жйка</i> , -ē (:Жйвко)	<i>Мйѣа</i> , -ē (:Мйлүн) <i>Мйѣо</i> , -ē (:Мйлан, Миллүтин, Мй ¹ одраг) <i>Мойшо</i> , -ē (:Момйр)
З	Н
<i>Зорко</i> , -а (:Зоран)	<i>Неѣо</i> , -ē (:Недѣлко = Недѣлко) <i>Нйце</i> , -ē (:Нйкола) <i>Нйцо</i> , -ē (:Нйкола) <i>Нойо</i> , -ē (:Новак)
Ј	П
<i>Јава</i> , -ē (:Јакѡв) <i>Јово</i> , -ē (:Јован) <i>Јоле</i> , -а (:Јовиша) <i>Јордо</i> , -ē (:Јордан)	<i>Пѣро</i> , -ē (:Пѣтар)
К	Р
<i>Койо</i> , -ē (:Костадин)	<i>Раде</i> , -а (:Радан, Радосав) <i>Рајо</i> , -ē (:Радомйр, Радосав) <i>Раѣо</i> , -ē (:Радо ¹ е, Ра ¹ тко) <i>Рацо</i> , -ē (:Радосав) <i>Рашо</i> , -ē (:Радован)
Л	С
<i>Лазо</i> , -ē (:Лазар) <i>Лакo</i> , -ē (:Властимйр = Ластимйр) <i>Лесо</i> , -ē (:Алекса ¹ ндар = Алесандар)	<i>Србо</i> , -ē (:Србољуб) <i>Срѣо</i> , -ē (:Срѣтен) <i>Стѣрајо</i> , -ē (:Страин)
Љ	Т
<i>Љуба</i> , } -ē (:Љубиша = <i>Љубо</i> , } Љуб ¹ ша, Љубомйр)	<i>Тико</i> , -ē (:Тйкомйр) <i>Томо</i> , -ē (—Томислав)
М	Ц
<i>Марје</i> , -а (:Малиша) <i>Машо</i> , -ē (:Маги ¹ а) <i>Мѣо</i> , -ē (:Мѣленти ¹ е) <i>Мйка</i> , -ē (:Мйленко = Миленко, Мйломйр, Милосав) <i>Мйле</i> , -а (:Мйлан) <i>Мйље</i> , -а (:Мйливо ¹ е) <i>Мйре</i> , -а (:Мйливо ¹ е, Милосав, Мйрољуб, Мйрослав)	<i>Цако</i> , -ē (:Страин) <i>Цане</i> , -а (:Станко) <i>Цѣле</i> , -а (:Светислав)
	Ч
	<i>Чѣдо</i> , -ē (:Чѣдомйр)

559. Женски хипокористици

А	К
<i>Анга</i> (:Ангелина)	<i>Каџа</i> (:Катарина) <i>Коса</i> (:Косана)
Б	Л
<i>Боса</i> (:Босилка)	<i>Леџа</i> (:Љепосава)
В	Љ
<i>Вела</i> (:Велинка) <i>Вида</i> (:Видосава)	<i>Љуба</i> и <i>Љуба</i> (:Љубинка)
Г	М
<i>Гџа</i> (:Гордана) <i>Грџда</i> (:Грџдана)	<i>Мија</i> (:Милуника) <i>Миџа</i> (:Радомирка) <i>Мика</i> (:Милџенка, Милијана) <i>Миља</i> (:Милџенија, Мџилица) <i>Мира</i> (:Мирјана, Миросава) <i>Миџа</i> (:Милџена)
Д	Н
<i>Дана</i> (:Даница, Даница) <i>Деја</i> (:Десанка) <i>Дџа</i> (:Душанка)	<i>Наџа</i> (:Наталија = Натајлија) <i>Нега</i> (:Негосава) <i>Неџа</i> (:Невена)
Ђ	Р
<i>Ђуџа</i> (:Ђурђија)	<i>Рада</i> (:Раданка, Радџка и др.) <i>Раџа</i> (:Радџла, Радџка) <i>Роса</i> (:Росанда)
Е	С
<i>Ема</i> (:Емилија)	<i>Слава</i> (:Славка) <i>Слађа</i> (:Слађана) <i>Смиља</i> (:Смиљана) <i>Снежа</i> (:Снежана) <i>Сџџа</i> (:Сџџанка)
З	Ц
<i>Злаја</i> (:Злагија) <i>Зора</i> (Зорица)	<i>Цана</i> (:Станџка) <i>Цаџа</i> (:Стамџка) <i>Цоле,-а</i> (:Сџџанка)
Ј	
<i>Јела</i> (Јелџа, Јелка) <i>Јоџа</i> (:Јованка) <i>Јуџа</i> (:Јуџка)	

560. П р е з и м е н а :

	А		К
<i>Алексић</i>		<i>Ковачевић</i>	
		<i>Кочић</i>	
	Б	<i>Крчмановић</i>	
<i>Бдзичевић</i>		<i>Крстић</i>	
			Л
	В	<i>Лазич</i>	
<i>Васиљевић</i>		<i>Лукић</i>	
<i>Васић</i>			
<i>Вејзовић</i>			
<i>Вилдичјевић = Вилоћичјевић</i>			
<i>Вукосављевић</i>			М
		<i>Максимовић</i>	
	Г	<i>Марић</i>	
<i>Габић</i>		<i>Марковић = Марковић</i>	
<i>Гавриловић</i>		<i>Мачић</i>	
<i>Глигорјевић</i>		<i>Миливојевић</i>	
		<i>Милосављевић</i>	
		<i>Милић</i>	
	Д	<i>Милосевић</i>	
<i>Давидовић</i>		<i>Миланић</i>	
<i>Димитријевић</i>			
<i>Драгбјловић</i>			Н
		<i>Николић</i>	
	Ђ		
<i>Ђокић</i>			П
		<i>Павловић = Павловић</i>	
	И	<i>Паић</i>	
<i>Ивановић</i>		<i>Панић</i>	
<i>Илић</i>		<i>Пећурић</i>	
		<i>Пећуровић</i>	
	Ј		Р
<i>Јагодић</i>			
<i>Јанковић</i>		<i>Радовановић = Радовановић</i>	
<i>Јовановић = Јовановић</i>		<i>Радичић</i>	

С

Т

Сѣмић
Сѣсо'евић
Средо'евић = *Срѣдо'евић*
Сѣаић
Сѣано'евић

Тѣмић
Тѣдоровић = *Тодѣровић* (*Тѣдоровић*)
Трѣвковић

III. ТОПОНИМИ

561. Изговор имена неких насељених места данашње бајино-баџтанске општине, њихови етници и ктетици:

топоним	м. етник	ж. етник	ктетик
Бајна Баџча = Бајна Баџча	Бајнобаџчанин, пл. -а̀ни	Бајнобаџча̀нка	бајнобаџчанскѣ
Бѣсаровина	Бѣсарѣвац, -вци, ген. Бѣсарѣва̀ца	Бѣсарѣвка	бѣсарѣвскѣ
Вишесава	Вишеса̀вац, -вци, ген. Вишеса̀ва̀ца	Вишеса̀вка	вишеса̀вскѣ
Гвѣздац	Гвѣдџчанин, -а̀ни	Гвѣдџча̀нка	гвѣдџчакѣ = гвѣдџчанскѣ
Добрѣтѣн	Добрѣтѣнац, -нци, ген. Добрѣтѣна̀ца = Добрѣтѣна̀ни, -а̀ни	Добрѣтѣнка	добрѣтѣнскѣ (добрѣтѣнскѣ)
Дра̀ксин	Дра̀ксинчанин, -а̀ни	Дра̀ксинча̀нка	дра̀ксинскѣ
Дуб	Дубља̀нин, -а̀ни	Дубља̀нка (Дубља̀нка)	дубља̀нскѣ (дубља̀нскѣ)
Заглавак	Заглавчанин (Заглавчанин), -а̀ни	Заглавча̀нка (Заглавча̀нка)	заглавачкѣ
Заовине (Заовине)	Заовља̀нин, -а̀ни (-а̀нци)	Заовља̀нка	заовља̀нскѣ (заовџкѣ)
Зарѣже	Зарѣжанин, -а̀ни	Зарѣжа̀нка = Зарѣшка	зарѣшкѣ
Злѣдол	Злѣдоља̀нин, -а̀ни	Злѣдоља̀нка	злѣдолскѣ
Јагѣштица	Јагѣштинчанин, -а̀ни	Јагѣштинча̀нка	јагѣштинчкѣ

ТОПОНИМ	м. етник	ж. етник	ктетик
Јакаљ	Јакљанин (Јакљанин), -ани	Јакљанка (Јакљанка)	јакљанскѝ
Јеловѝк	Јеловѝчанин, -ани	Јеловѝчанка	јеловѝчкѝ (јеловѝчанскѝ)
КѝстоЈевићи	Кѝстовчанин, -ани	Кѝстовчанка	кѝстовачкѝ
Јѝштѝанскѝ	Јѝштѝанац, -нци, ген. Јѝштѝанаца	Јѝштѝанка (Јѝштѝанкуша)	јѝштѝанскѝ
ѐбајгора	ѐбајѝрац, -рци, ген. ѐбајѝгораца	ѐбајѝорка	ѐбајѝорскѝ
ѐвчиња	ѐвчињанин, -ани	ѐвчињанка	ѐвчињскѝ
Оклѝтац	Оклѝчанин (Оклѝчанин), -ани	Оклѝчанка (Оклѝчанка)	оклѝтачкѝ
Пѝпель	Пѝпельанин, -ани	Пѝпельанка	пѝпельскѝ
Пѝлица	Пѝличанин, -ани	Пѝличанка	пѝличкѝ
Придоли	Приѝлојанин, -ани	Приѝлојанка	приѝдолскѝ
Рѝстиште	Рѝстишанин, -ани	Рѝстишанка	рѝстишкѝ
Рѝча	Рѝчанин, -ани	Рѝчанка	рѝчанскѝ
Рѝгѝчица (Ругѝчица)	Рѝгѝчичанин (Ругѝчичанин), -ани	Рѝгѝчичанка (Ругѝчичанка)	рогѝчички (ругѝчичкѝ)
Свѝѝдруг	Свѝѝдружанин, -ани	Свѝѝдружанка	свѝѝдрушкѝ
Сѝјѝрач	Сѝјѝрачанин, -ани	Сѝјѝрачанка	сѝјѝрачкѝ
Солѝтуша	Солѝтушанин, -ани	Солѝтушанка	солѝтушкѝ
Стрмѝво	Стрмѝвац, -вци, ген. Стрмѝваца	Стрмѝвка	стрмѝвскѝ
Црѝвица	Црѝвичанин, -ани	Црѝвичанка	црѝвичкѝ

Напомена: Већину података за изговор имена ових насељених места (њихових етника и ктетика) добио сам у Љештанском, али сам неке податке прикупио и од житеља других наведених места. Разлика у изговору готово да и нема.

IV. РЕЧНИК

A) ТУРЦИЗМИ

562. Постојање приличног броја турцизама у љештанском говору иде у прилог тврђењу Љубе Павловића да су у Љештанском једно време заједно живели Муслимани и досељеници динарске струје. Сасвим је разумљиво да су новодосељени примали од Муслимана у свој говор турцизме. То је свакако разлог што у Љештанском постоји више турцизама него што би се очекивало. (В. у вези с овим т. 13, 15, 16, 23 и 24).

563. Навешћу неке мање познате, значењски занимљиве или како другачије интересантне турцизме који се, поред мноштва других општепознатих, често чују у Љештанском. Наведени турцизми већином су идентификовани у Шкаљићевом речнику (Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском језику*, Свјетлост, Сарајево, 1965. год.), а понеки и у другим нашим речницима.

А

анталаст, -а, -о *умно заосџао, блесасџи*. — Оно му д^нјете некако анталасто.

антери'а ж *смешна, необична одећа*. — Обукџ неке антери'е, начџни'о се страшило.

арлакати, арлачџм несвр. *викаџи, граџаџи*. — Арлачџ на вране.

атер м *воља, жеља*. — Је л ти атер штџгод пџјсти?

атула и **атула** ж *исџусџ на зиду с унуџрашње сџране, банак*.

ашлук м *дрвени део око колске осовине*.

Б

баир м *име овну*.

беџаруша ж *бубуљица*. — Поискакале ти беџаруше по лицу.

бугџ'ати, -а несвр. *јакџ димџи*. — Нешто нџ'е уреду са шпоретом, виш како бугџ'а.

букџаги'е ж (обично пл.) *гломазни оџанџи од грубе коже*. — Нџсџ неке букџаги'е, дџжџ прашину по пџту.

бурџнџика ж *махуна бораније*. — Кџликџ су бурџнџике порасле.

бурџмли'е ж пл. *омања клешиџа са шиљасџџим врховима*. — Д џмџш бурџмли'е, лџко би џшчупџли шџнаглу.

Г

гајбун } прил. *џо свој џри-*
гајбџни } *лицџ, како се*
чини, *изгледа*. — Гајбун нџ'е ни дошџ. — Стџнко ће гајбџни најесџџ џ вџјску.

кајарити, кајарѝм несвр. из *ѝрисиѝојносѝи одобравати нечије мишљење, давати некоме за ѝраво ѝтек реда ради.* — Он прича, а она му кајарѝ.

калавара ж *оѝанак од грубе коже.* — Саѝд ѝико не носѝ калаваре.

калпеник м погрѝ. *онај који својим ѝосѝиуѝицама срамоѝи, срамоѝиник.* — Калпениче један, зар те ѝи'е стѝд шта раѝиш?

калпеница ж *бесѝидница, срамоѝиница.* — Већ'е калпенице од ѝе нема.

калпити, -ѝм несвр. *брукаѝи, срамоѝиѝи.* — Ђе год ѝд'еш, само калпѝш.

калуп м а. *дрвена најрава ѝравоугаоног облика ѝомоћу које се обликује цигла.* — Брез калупа не мош сјећи циглу. в. *дрвена ѝосуда из које сѝока (обично говеда) једе зрнаѝу храну или лиже лекиње.* — Каѝ наваѝиш гѝвече на калуп, ѝно пѝсле нећ'е да пас'е.

канатити се, канатѝм се несвр. *ѝодмиривати се (обично храном).* — Прѝдаћ'а имање па ѝу се полако канатити.

капак, -пка м *дрвена најрава која се сѝавља на казан ѝрилицом ѝечења ракије.* — П'екѝ би, ал капак ми трѝѝ.

карли прид. *непром. ѝуѝжан, невесеѝ.* — Штѝ си такѝ карли?

кастел
кастелице и **кастелице** }
прил. *хоѝимице, намерно.* — Кастел сам дошѝ да те питам како би на сућ'ењу. — Он је кастелице ѝшѝ да га вѝѝи.

катиљник м *разбојник, крвник.* — Бѝжи од катиљника дан ѝда.

катиљниѝа ж *женска особа склона свађи, ѝучи.* — Немај с катиљницеѝм пѝсла.

к'евеш м *онај који немарно, неуредно, алкаво обавља какав ѝосаѝ.* — К'евеш сам к'евешѝ кад раѝи.

к'евешити, -ѝм несвр. *немарно радиѝи (обично алкаво окоѝавати кукуруз или ѝоврће).* — Ја морам за теѝом пѝтек'ар копати кад' такѝ к'евешѝш.

кѝвалук м *ѝчелињак.* — Ёно га у кѝвалуку вѝѝи саће.

кѝструк м *онај који се укучено држи.* — Што си се закѝстручи'о, кѝструче?

кѝш'ак, -ака м *део сѝола којим се он ѝривчићује за ногаре.* — Да ѝи'е кушака, астаѝ би се помјерѝ тамо-вамо.

Л

локмарити, локмарѝм несвр. *ѝијанчиѝи.* — Локмар'е ѝѝѝи дво'ница по ц'елу нѝћ.

М

мав, мава, маво } *који је*
мавен, -ена, -ено } *ѝлаве боје.* — Купила маву м'араму. — Нѝсѝ некѝ мавен ц'емпер.

мѝруз м *кукуруз.* — Браѝи смо мѝрузе у Р'ѝѝи.

мѝрузара ж *ѝиѝа од кукурузног брашна.* — Начѝнила мѝрузару за рѝчак.

мѝрузић м *дем. од муруз.*

мѝрузѝште с *њива на којој је био засејан кукуруз, кукурузѝиѝе.* — Напасајѝ стѝку пѝ моѝ мѝрузѝшту.

мѝрузнѝ, -а, -ѝ *кукурузни.* — Немамо вѝш'е мѝрузног брашна.

мүрузник м } *хлеб од ку-*
мүрузница ж } *курузног*
брашна, йроја. — Једи ма̀ло мү-
 рузника. — Бдља́ је мүрузница од
 сомүна.

мүрушчина ж *аугм. од му-*
руз.

мүрушчић м *дем. од муруз.*
мушевѐра ж *договор.*

Н

натәмн прил. *нао̀йако, на-*
сумице. — Причā нѐка̀ко ната̀-
 мн, ко да нй́е при сѐби.

натерсүме прил. *о̀ййриликѐ.*
 — Он то̀ рѐко̀ нāкō натерсүме.

О

о̀кагача ж *дебела гредā ко̀ја*
сйаја йо средини два насйрамна йе-
меља и држи највећи део йерейна
неке грађевине. — О̀кагача је де-
 бела и од тврдōг дрвета.

о̀карити се, -йм се свр.
снуждити се. — Штō си се о̀ка-
 рит'о?

о̀кѐмбесити се, -йм се свр.
сйусийити се ниско, наћи се у шак-
вом йоложају и висийи (о нечем
ийто се носи, иийто се вуче зайре-
гом, иийто сйоји негде обешено и
сл.). — О̀кѐмбесила му се тōрба
 нйз лѐђа. Нй́е дōбро сāђō клā-
 дњу па му се пōла снōпља о̀кѐмбе-
 сило.

о̀цāкли'а ж *овећа соба у којој*
се налази зидани оцак. — Нѐ мо-
 жемо зимовати у о̀цāкли'и, млōго
 је лāдно.

П

пāрјѐз м *краћа мoйка.* —
 Узми пāрјѐз па одмлати ко̀ју
 крушку.

пѐкмезара и **пекмѐзара** ж
 (понекад погрд.) *болевљива жен-*
ска особа. — Пекмѐзара се за̀час
 разбōли.

пѐрда ж *о̀йесана даска, за-*
шиљена на врху, којом се ограђује
земљишће (обично йросийор око ку-
ће). — Пōла ми пѐрдй нѐко пōкрō
 са цјѐтала.

пѐрдика } ж в. *йерда.*
пѐрдйнљика } — Йстѐсō сам
 данāс двā'ес пѐрдйкā. — Нйјѐдну
 пѐрдйнљику нйси дōбро заши-
 љн'ō.

пѐрдица ж *дем. од йерда.*
пōђүлити се, пōђүлйм се
 свр. *йогнүити главу (обично од сра-*
моше).

Р

раки'ача ж *каца у којој се*
држи ракија. — Нѐмā вйшѐ ни
 капи раки'ѐ у раки'ачи.

рѐзйлитити, рѐзйлйм несвр.
ружйити, грдиити. — Рѐзйлй ме
 свāкй дан, а нйшта нйсам крйва.

С

сāјтак м в. *скалйак.*

сāјтарја ж *неморална жен-*
ска особа; исп. скалтак.

сāмсара ж *йас луийалица.* —
 Чй'ā је ово сāмсара?

сāра'ѐвка ж *име овци.*

сāрги'а ж *омoйач од грубог*
йлайна којим се обмoйавају бале
дувана. — Бале се обмōтају сār-
 ги'ама и тākō вүчү на прѐдају.

сāһин прид. *непром. само у*
изр. у ~ д о б а у глүво доба. —
 Дōшō у сāһин дōбā нōһи.

сāпāк м (пл. сāпāци, ген.
 ацāкōвā, дат. сацāкōвима) *гвоз-*
 с *ѐна найрава са йри ногара ко̀ја*
 д

сѣоји на огњишту и служи да се на њу сѣавља суд у којем се кува јело или шѣи масѣ. — Данас се сѣѣак р^нѣтко корѣстѣ, јер нѣко нѣћѣ на огњишту да кѣвѣ.

сѣдеп м (пл. сѣдепи, ген. сѣ-дѣпѣ) *дугме.* — Отпѣ ти с капѣта јѣдан сѣдеп.

сѣнђа ж *име сиворуној овци.*

сѣћити се, сѣћѣм се *несвр.* (према сѣуаћ, црн, мрк?) *мргоди-ти се, мрѣиши се (обично у љуѣ-њи).* — Сѣћѣ се нѣшто, нѣ знѣм збѣг чегѣ.

скалтак м (према kaltak, др-вено седло) *непошѣена, ѣоковарена неморална особа.*

скарити се, -ѣм се *свр. в.* *окариѣи се.* — Скарила се нѣшто.

сокачара ж *погрд. женска особа склона оговарању, аброноша.* — Нѣмѣ вѣћѣ сокачарѣ ѡд нѣѣ.

Т

тѣѣак м (обично погрд.) *не-сѣреѣњаковић, смеѣењак.* — Ајде, тѣѣаче, пожѣри!

тѣѣакиња ж *погрд. несѣреѣ-на, смеѣена женска особа (обично ѣри обављању домаћичких ѣослова).* — Тѣѣакиња прѣлази с јѣднѣг пѣ-сла на другѣ и нѣшта д ѣрадѣ како ваљѣ.

Ћ

ћѣвнути, -нѣм *свр. оѣиѣи се у мањој мери.* — Ћѣвнѣ маљо, тек зарѣћѣѣо.

ћѣрпичара ж *кућа озидана ћѣрпичом.* — Прѣ су се само ћѣрпичаре градили.

ћѣрт м *део гредѣ исѣушиѣен ван зида.* — Оставила сам ти двѣ јѣбуке нѣде на ћѣрту.

ћѣра ж *фиг. магла.* — Нѣш-та се нѣ види ѡд ћѣрѣ.

ћѣрити, -ѣм *несвр. фиг. гле-даѣи неѣвремице.* — Ћѣри ѣ њу, кѣ да нѣко ѡд нѣѣ ѣѣвѣши нѣѣѣ.

ћѣлсиѣа ж *грѣда којом се учѣрићѣје окагача.* — Ћѣлсиѣа се ѣдарѣ на средину ѡкагачѣ. Она се налази ѣ подруму.

ћѣма } ж *гомѣлица нечѣга.*
ћѣмица } — Прѣсѣ сам двѣ-три ћѣмице грѣ.

ћѣструк } м *онај који се кру-*
ћѣстук } *ѣо држи и који ѣаквим држањем даје себи важсан изглед.* — Погледѣј ћѣстука кѣко се ѣтѣгѣ и заѣтуриѣо.

ћѣтак, -тка м *чворновѣи ѣањ.* — Ћѣтак пѣла сѣта мѣш тѣћи сѣкирѣм и ѡпѣ му нѣшта нѣ мош.

ћѣтук м *погрд. незналица, глуѣак.* — Нѣ знѣ нѣшта кѣ ћѣ-тук.

У

ѣјагмити, ѣјагѣм *свр. угра-биѣи.* — Јѣдва ѣјагѣсѣмо да прѣ кѣшѣ пѣкупѣмо сѣѣѣно.

ѣсаћинити се, -ѣ се *свр.* само у изр. *нѣћ се у саћин-ила било је глуво доба ноћи.* — Нѣћ се дѣбро ѣсаћинила кад је дѣшѣ кѣћи.

ѣсѣћити се, ѣсѣћѣм се *свр.* *намргодиѣи се (обично у љуѣњи).* — Усѣћѣла се, тѣбѣж ѣѣта.

ѣѣмати, ѣѣмѣ (-ѣмајѣ) *свр. ѣѣсѣи ѣраву до земље.* — Уѣѣмале двѣце вѣтѣѣк нѣђе грѣв-кѣ.

ѣѣибрити се, -ѣ се *свр. ѣре-ѣвѣриѣи се у комѣну.* — Слѣгле се шѣѣве ѣ каѣи. Изгледѣ да су се дѣбро ѣѣибриле.

Ч

чакараст, -а, -о који има разнобојне, шарене очи. — Чини ми се да му је оно д^нјете мало чакарасто.

чекетало с дрвена најрава у воденици која исцераује жито из коша под воденички камен. — Чекетало личи на слово т. Кад^т се камѣн окреће, он љ њега ударѣ, а оно игра и тѣра жито из кошѣва да се мѣлѣ.

челѣбија м човек који мало једе, неизјешан човек. — Челѣбија мало једѣ. Узмѣ два-три злогѣја и тѣ ти је.

челѣбијати, -ѣм несвр. слабо, мало јести, бити неизјешан. — Јѣди, не челѣбијѣ!

чѣрек м часак, иренуѣак. — Тѣ је било у чѣреку.

чѣбуљка ж бубуљка. — Изишле му нѣкѣ чѣбуљке по лицу.

чѣмати, чѣма (чѣмају) несвр. пасѣти сиѣну ирава. — Ено оваѣа чѣмају по башчи.

чѣбанисати, -ишѣм несвр. чуваѣти сиѣоку. — Шта рѣдиш? — Ето, чѣбанишѣм.

чѣкѣт, чѣкота м кукурузни клиѣ без зрна, кочањ; део ѣог клиѣа. — Узми чѣкѣт и зачѣпи влашу.

чѣкѣ с зб. им. од чокоѣи. — Одо да накупѣм чѣкѣна иш чарѣака.

чѣрбалук м кухињска ѣосуда, здела. — Успи ми мало бурѣаниѣ љ чѣрбалук.

чѣула ж име овѣи малих ушију.

чѣулан, -ѣна м име овѣу малих ушију.

чѣуласт, -а, -о који има мале уши. — Имам дѣсти чѣуластѣ оваѣѣа.

чулѣјѣнка } ж в. чула.
чулѣѣца }

Ц

цѣвѣара ж погрѣ. свадѣлива, задриѣа жѣна. — Зѣсѣу ме цѣвѣара вѣкѣм, не мѣгодо р^нјѣчи проговѣрити.

цѣвтѣти, -ѣм несвр. викаѣти, галамиѣти (обично ириѣиком свѣђе). — Кѣ нѣ цѣвтѣ горе нѣ брѣду?

цѣгољ м гунѣало. — Од њега нѣма вѣћѣг цѣгоља.

цѣгољѣње с гл. им. од цѣгољѣи. — Дѣсаѣи ми твѣје цѣгољѣње.

цѣгољѣти, -ѣм несвр. изражаваѣти незадовољсѣво гунѣајуѣи. — Цѣгољѣш цѣло јѣтро по куѣи.

цѣвѣра ж жѣна галамиѣја. — Цѣвѣра ѣста не затвѣра.

цѣвѣрити, -ѣм несвр. галамиѣти. — Нѣ цѣвѣрите, не мѣгу ѣка да склѣпѣм ѣд вѣс.

цѣвро, -ѣ м галамиѣја. — Цѣвро вѣлѣ да галамиѣ.

цѣна ж ракија од цѣнарика. — Наѣпили се цѣнѣ.

цѣмѣра ж в. цѣмѣриѣуша. — И ѣна је цѣмѣра ко ѣ тѣ. Ниѣком ништа не би дѣла.

цѣмѣриѣ ж и м ѣвѣрѣѣца. — Нѣма вѣћѣ цѣмѣриѣ ѣд њега.

цѣмѣриѣати, -ѣм несвр. ѣвѣрдѣѣѣти, цѣмѣриѣѣти. — Цѣмѣриѣа мѣлѣго, а богѣт је.

цѣмѣриѣуша ж жѣна ѣвѣрѣѣѣца. — Стѣгла се цѣмѣриѣуша кѣ камѣн, ниѣком ништа нѣ дѣ.

цѣмѣро, -ѣ м в. цѣмѣриѣја. — Стѣскѣ се цѣмѣро, бѣи се да кѣи дѣнѣр не пѣтрошѣи.

цѣѣѣати, цѣѣѣѣм несвр. сѣѣавѣѣѣти јѣдно на друго, гѣмилиѣти. — Цѣѣѣѣ те цѣѣѣѣе јѣдан нѣ другѣи.

Ш

шѣнтѣласт, -а, -о в. анѣѣластѣи. — Он ко да је шѣнтѣласт, тѣкѣ приѣѣа.

В. ДРУГЕ МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ

564. Овај речник садржи неке друге мање познате речи којих првствено нема у Вуковом Рјечнику, као и оне које у њему постоје а у Љештанском имају другачије значење, облик или акценат. (Неких речи из щештанског говора нема ни у другим нашим речницима).

А

адамет м в. *вадамеџ*. — Адамет, то је оно што е одјдано у земљи.

аљин-дѹћ узвик којим се под-сирекавају овнови на иучу.

аљвати, -ам несвр. *аљкаво*, *немарно обављати какав посао*. — Ти не копаш љуцки, само аљваш.

Б

банак, -нка м део земљишта између две врста (код пољопривредних култура које се сеју на врста). — Ти копај банак, а ја ћу око мурѹза чепокати.

белѧ ж (дат. -ој) име белоруној овци.

белѧ м име вољу беле длаке.

берка ж најрава начињена од дуже мојке са кесом на врху која служи за брање воћа. — Јабуре се берѹ берком.

бетежан, -жна, -жно који је тежак за варење. — Много су бетежане ове крушке.

белѧц, -ца м име ишлу белог ирја.

бильуга ж крмача беле длаке.

бисерка ж име белој овци са ситним црним белегама на носу.

бјелава ж име кобили беле длаке.

бјелѧвка ж име крави беле длаке.

бјелица и **бјелица** ж име белоруној овци.

бјелица ж *врста ирешње белег илода*. — Родила бјелица ко вѧиѧац.

бјеличѧнка ж име белоруној овци.

бјеличараст, -а, -о који има свѧао иен. — Сѧв је некако бјеличараст.

бјелуга ж крмача беле длаке.

богѧти, -ам несвр. *исовати бога*. — Богѧта по кући вѧздѧн.

богорѧдити, -орѧдим несвр. *грдити, исовати*. — Ко по богорѧди доле у њиви.

бѧље узвик за иожуривање. — Бѧље. плаче дѧѧе.

босѧнац, -нца м назив за ветар који дува од Босне. — Дѧвѧ босѧнац не мош ѧка отворити.

бѧсе речца са значењем: *ма, па*. — Бѧсе и ѧн дође.

бѧшѧк, -ѧка м в. *босѧнац*. — Дѧже бѧшѧк прѧшину.

бравѧње с зб. *им. од брав, брави*. — Зазимисмо дѧста бравѧња.

брѧљав, -а, -о *умазан, ирѧѧан по лицу*. — Сѧв си брѧљав.

брѧв, -а, -о који лоше изгледа, *бледуњав, мриѧв*. — Нешто си брѧв у лицу.

брѧзуѧ ж име крави која је бела по вратицу, челу или по другим деловима тела.

брѧзара } ж (често погрд.)

брѧзача } она која сувеше брзо и много ирѧча; она која журиѧи лоше обавѧа какав посао.

— Ђе оде она моја вратоломница, сломмиће се.

врбовѧк м *предмет* од *врбовог дрвета*. — Дај ми неки ббљий клин, врбовѧк прште. Узми врбовѧк па га ошиени.

врѧшак, -шка м 1. *врх дрвета*. — Пдпѧ се у сѧми врѧшак.

2. зб. *лише које расте на врху сѧабљике дувана*. — Врѧшак је најситни, али најљући.

врѧшкар ж 1. *илод воћака који се налази на врху сѧабла*. — Ођу д одмлатим кођу врѧшкару.

2. *кошица од ирућа, оилеиена вињагом и облеи.ена са сѧољне сѧиране смесом креча, блаиа и балеге, вршкар*. — Имѧм пет ђерзѧнки и једну врѧшкару.

врѧшчић м *дем. од врѧшак*.

вудѧмет м. в. *вадамет*.

вудѧмо прил. *овуда*. —

Прѧђе вудѧмо прѧко поља.

вудгоре прил. *овуда горе*.

вудбало с *фудбалска лѧиша*.

Г

гаврѧнуша ж (обично пл.) *в. бушара*. — Е, ниђе мде гаврѧнуше неће главѧ сагѧти.

гѧрица ж *име белој овци у које је један део главе црн*.

говедурѧ ж зб. *погрдан назив за говеда*. — Опасоше ми твѧја говедурѧ пѧла ливадѧ.

гола ж *име кокошки гола враиша*.

голићити се, гдлићим се *несвр. облачиим се лако, недовољно ишло, разголићавиим се*. — Немѧј се голићити на вакѧј зѧми.

голубѧрка ж *име кокошки сивкаше боје*.

гѧрѧнка ж *име овци*.

гѧркѧвач ж а. *сувише гѧрк илѧд неке воће*. — Баци гѧркѧвачу и кобила би се од њѧ испѧдјаловила. в. *незашећерена или слабо зашећерена кава*. — Турѧ шећера у ву кѧву, нећа гѧркѧвачу пѧти.

гѧсити се, гѧсим се *несвр. ир. иравиим се гѧса, гѧсѧдин*. — Немѧј се гѧсити, него мѧтику у шаке па кѧпѧј.

гѧрѧвѧча ж *врсиа јабуке чији шврди и слайки илѧдови зру средином јесени*.

гѧрѧлика ж *зрно града*. — Падају гѧрѧлике ко пѧснице.

гѧрѧнка ж *име овци*.

гѧричевѧк м *предмет* од *граничевог дрвета*. — Граничевѧк је дѧбар клин. Укрѧ ми неко гѧричевѧк, те немѧм коца за сѧѧѧно.

гѧрѧице с *дем. и хий. од грање*. — Кад ништа не рѧди, ѧна кѧпи гѧрѧице по бѧшчи.

гѧрѧа } ж *име грахѧра-*
гѧрѧица } *сѧиј овци*.

гѧрѧа ж *име црној овци са белом вуном ишѧд враиша*.

гѧрѧѧе с зб. *им. од грм.*

гуд } (обично поновљено)
гуде } *узвик којим се вабе свиње*.

гујѧдиѧк } м *крш у којем*
гујѧиѧк } *се легу и живе змије*. — Бѧжи из гујѧдиѧка. — Не смѧм ја у гујѧиѧк.

гујѧик м *ѧйак, злочесѧ мушкарѧц*. — ѧнѧ ти је вѧлики гујѧик, свѧк се њѧгѧ бѧй.

гујѧница ж *зла, ѧйака, злочесѧ женска особа*. — Она моја гујѧница злѧ пѧчинѧ тек што се уда.

Д

дандара ж погрд. рђава, не-
карактерна особа, њројалица. —
Дандаро једна, мистин да те ја
не знам.

дариша м онај који воли да
дарује. — Никад он није бид
неки дариша.

двџич м илаино икано у
две жлице. — Имам две зиме и
двџич да чѐм.

дѐлѐнка ж име круиној овци.

дѐшати се, дѐша се (дѐшају
се) несвр. догађати се, дешавати
се. — Кадѐ чујем шта се дѐша,
страда ме увати.

дѐљка ж кришчица кромѐш-
ра. — Појди коју дѐљку ком-
пирѐ.

дѐзида ж оно што је наклад-
но дозидано ради њроширења неке
грађевине. — Није ти дѐзида по-
требна кад имаш вако пространу
кућу.

дѐшло, -ѐ м погрд. дошљак.
— Ко да ће дошлу неко за нешта
питати.

драмѐсѐрка ж икрийа жен-
ска особа.

дрѐвѐнице с зб. дем. и хий.
об дрѐвѐ.

дрѐлиа ж нељодно, њосно зем-
љиније. — Оно имања што има
— свѐ дрѐлије.

дрѐљзга ж и м (понекад
погрд.) гломазна, несѐрејна особа.
— Куд ѐде она дрѐљзга.

дрѐбеж м зб. сийан новац,
сийнина. — Откуд ми вољики
дрѐбеж у ѐѐпу.

дубѐњати, -ѐм несвр. њре-
дубоко койати (њриликом окопаван-
ња кукуруза, баније и сл.).

дѐвања ж вѐтровијо време.
— Трѐба се топтити кад је вака
дѐвања.

дѐгиа ж име дугачкој овци.

дѐнавка п дѐнавка ж име
круиним домаћим животињама а.
овци. б. крави.

дѐња п дѐња ж име круиној
овци.

Ђ

ђавѐлуша ж а. ѓаволасѐа,
несѐанина девојчица. — Ено ѓдѐ
мѐја ѓавѐлуша. б. име немирној
овци.

Ж

жабљѐк м жабокрѐчина. —
Чѐстѐм бѐнар од жабљѐка.

жѐрка ж ужарени комадић
дрѐвѐа, жѐшка.

жгљѐбак, -пка м зглоб. —
Бѐлѐ га жгљѐпци.

жѐнскарица ж женско дѐије.
— Имам јѐдног мушкарчића и
дѐви жѐнскарице.

жѐтовац, -ѐвца м жѐтѐлац.
— Ош сѐтре звѐти жѐтѐвце.

жѐла ж 1. издржљива, жи-
лава женска особа. — Не можѐ
жѐла лѐко д ѐзѐбѐ.

2. боранија чије су махуне
жилаве. — Жѐла се не можѐ д
ѐкува тѐко брзо.

жѐло, -ѐ м издржљив, оѐиѐ-
ран, жѐлав мушкарѐц. — Жѐло
је тврд ко камѐн.

жѐц (обично поновљено) уз-
вик којим се жѐвѐда ѓодсѐрекавају
на обадање.

жѐја ж име овци жѐиѐој око
очију или ушију.

жѐјац, -јца м име ѓѐиљу жѐ-
иѐог ѓѐрја.

жѐкица ж в. жуја.

жѐтуља ж име крави жѐије
длаке.

3

забѣчити се, забѣчѣм се свр. ир. *найравѣи се важсан, заузеи шобозис достѣојансѣвено држање*. — Забѣчила се, нѣког нѣ гледā, дѣгла главу па сāмо љпѣја љснама.

завалит, -а, -о *који се налази у долини (о земљиниу)*. — Њне су кѣне на завалитѣм мјесту.

завалѣница ж погрд. *лења, шрома жсена*. — Завалѣница пѣсла не отарашавā.

заватка и **заватка** ж било *каква омања љосуда којом се може нешто захватиши*. — Дѣдāј ми како заватку да заитѣм жѣта.

заворањ, -рња м *гвоздени клин на јарму*. — Мѣтни заворањ па ѣндā укоши говеда.

завржен, -а, -о *неумешан, несѣреѣан, смеѣен*. — Дāвно би ѣн покѣси ѣ да нѣје накѣ завржен.

завржѣник, -ѣка м *несѣреѣѣ ѣаковиѣ, смеѣеѣак*. — Завржѣник започнѣ триста пѣслѣвā, а ниједан да отарасѣ како валѣ.

завржѣница ж *несѣреѣѣна, смеѣена жсенса особа (обично љри обављању домаћичких љослова)*. — Ајде, завржѣнице, пожѣри. Нѣшта нѣси урадила, а цѣло јѣтро тѣцāш пѣ куѣи.

завтѣвати, завтѣвāм несвр. *зайѣиваѣи, зайѣвараѣи, зайѣушаваѣи неку љукоѣину (на љрозору, зиду, бурѣиу и сл.)*. — Завтѣвала сам рѣпице на прозору, ал ѣпѣ дѣвā.

завтѣти, завтѣѣм } свр.
завшати, -āм } *зайѣиши, зайѣворѣиши, зачѣиши, зайѣушиши* *какову љукоѣину*. — Иди завтѣ бѣре, цѣрѣ ракиѣ. Завшати сам свѣ рѣпице на пѣнѣцеру.

загѣсити се, загѣсѣм се свр. ир. *начинѣи се госа, госѣодин, найравѣи се важсан*. — Загѣси ѣо се па нѣког не пѣзнā.

загрѣжљивица ж *загрѣжљива, свадљива жсенса особа*. — Нѣсам трѣбала загрѣжљивици нѣшта говѣрити, ал нѣ знадо како ѣе.

загрѣжљѣвша м *загрѣжљив, неѣреѣѣљив мушѣарац*. — Нѣмош тѣ нѣшта кад загрѣжљѣвша пѣчнѣ да тѣрā пѣ свѣме.

загуљѣник, -ѣка м вулг. *задрѣи, својеглав човек*. — Бѣжи од загуљѣника.

загуљѣница ж вулг. *задрѣи, својеглава жсенса особа*. — Нѣмāј пѣсла са загуљѣницѣм.

зāдиљѣ прил. *дуже (у временском смислу)*. — Ти ѣста зāдиљѣ ѣд нās нā слави.

зāдланити, -ѣм свр. *ударѣи некога дланом, онамарѣиши*. — Ако те зāдланѣм, вѣдиѣеш свѣг бѣга.

зāдљѣ прил. *в. задѣље*. — Чѣвѣ ѣвце зāдљѣ ѣд нās.

задѣлити, задѣлѣм свр. *халѣљиво загрѣсѣи*. — Задѣлила кѣмāд пѣгачѣ, само гѣжвā, нѣшта не говѣри.

зāђевѣчāр м *онај који изазива задевице*. — Пѣсвађā ѣ онај зāђевѣчāр, ѣѣдоше љѣди изгинути.

зāкѣс м *део ливаде који се одреди за кошење у краѣим ѣѣкосима*. — Д ѣстерāмо још ѣвāј зāкѣс па да ѣдморѣмо.

закрвāвичити, -ѣм свр. 1. *закрвāвиши ѣчима (обично од ѣѣѣа)*. — Закрвāвичѣ ѣо ѣчима па га страшно пѣгледати.

2. *наѣиши се, ѣѣиши се*. — Закрвāвичѣ ѣо нā свадбѣ па се само љѣљā пѣ бāшчи.

заладак, -тка м део земљишта обухваћен хладом. — Сједи мало у заладак, те се одмори.

замлата ж и м незграјна, шрајвава особа. — Он је читава замлата.

запаљеник, -ика м (обично погрд.) човек у годинама који жури за женама, женскарош. — Вишти оног моторог запаљеника, само гледā ђе ђе женско видити.

запаљеница ж погрд. неморална женска особа. — Има запаљеница на све стране.

запандрчити, -андрчѝм свр. несирејно, како било нешто ставиши на се, заденуши за њојас и сл. — Скочи, запандрчи пушку на леђа и побјеже.

заравњак, -њка м мала зараван на брдовитом земљишту. — Ено ти оваца горе на заравњуку.

зараженик, -ика м вулг. мушкарац који се дружи са женама лаког морала. — Чим нђћ, зараженик прђко плота па у село.

зараженица ж вулг. жена лаког морала. — Чувāј се ти зараженица.

зђраслина и **зђраслина** ж ѝтек зарасла рана. — Још ме бђлий ова зђраслина.

заринглити, зђринглим свр. закључаши враиша њомоћу резе, замандалиши. — Зарингли врата.

зђров м лом, неред, кри (у кући, дворишту, њиви и сл.). — Кђликѝ ми је зђров у кући, стѝд ме кад нђко дђђђ.

зарчинити се, -ѝм се свр. наљуиши се. — Зарчинио се ѝ с кѝм нђћ да гђворѝ.

заћаушити, -ѝм свр. јако, снажно удариши (обично шамаром). — Нђмђј да те заћаушиш.

зацаклијати, -ѝм свр. I. засвђѝлуцаши, ужагриши (обично

очима). — Зацаклијала ђчима кђ жђркама.

II. ~ се засијаши њојуи сѝакла, заблѝсѝаши се. — Зацаклијало се нђбо, ѝђе облачка.

зашајѝтити, -ѝјаѝтѝм свр. I. ѝосѝавиши неки ѝредмеѝ на незгодно, ѝролазно месѝо. — Штђ си ђрмѝн зашајѝтио? Нђ можђ ѝико прђћи.

2. заузѝи досѝа ѝросѝѝора, заѝремѝиши (о ѝредмеѝима). — Зашајѝтио ми ђрмѝн читава сђбу.

заштђкавити, -ѝм свр. заринглиши. — Заштђкавидђ врата.

звђнара ж I. име овци која носи звоно.

2. погрд. жена која сувѝше гласно ѝрича. — Звђнаро јђдна, кад прѝчаш, чђђ се на Крстову главицу.

зврђцалица ж воћка (обично шљива) која ѝри ѝрешѝу одскочи далеко од сѝабла. — Пђкупи зврђцалице!

згрѝнуља ж ѝрешѝерано љуиша жена. — Је л те тђкла она згрѝнуља?

згђра и **згђра** ж (обично погрд.) ѝовијѝна, ѝогрбљѝна женска особа.

згурѝаница ж у ѝђјачаном значѝу: згура. — Згурѝаницо, ђстави ме на мѝру.

згђро, -ђ м (обично погрд.) ѝовијѝен, ѝогрбљѝен мушкарац.

зђкуља ж име крави зеленкаѝѝе ђлаке.

зђљка ж лѝсѝѝ зђља. — Одбђри кђјђ зђљку.

зђчија | ж зб. им. од зђц,
зђѝѝе | зђчеви. — Ызгђђђла зђчија кђлеме. — Ызјђде зђчиѝе сѝв кђпус.

зидѝаница ж кућа озидана цѝглом. — Има кђћу зидѝаницу.

з^нѣвало с *наклајало, брб-
љало*. — Оно з^нѣвало не затвара
уста по читав дан.

зјалѡв, -ова м погрд. *бес-
йосличар, нерадник*. — Нйшта нѣ-
ма ѡд његѡ, вйж да ѣ прѡвй
зјалѡв.

златибѡрка ж *име овци*.

златуља ж *име крави жуѡио-
сјајне длаке*.

злѡбѡр злѡбери ж *жиѡио за-
расло у коров*. — Изби ми ова
злѡбѡр ѡчи. Кўљам злѡбѡр, рўке
искрѡви.

зловрѣати, -ам несвр. *до-
сдно йричайи, наклайайи*. — Нѣ
мож га слўшати, само зловрѣѡ.

зѡбљика ж *зобена сѡабљика*.
— Свѡ зѡб полѣгла, ѡма ниједнѣ
зѡбљикѣ нѣмѡ ўспрѡвно.

зрѣла ж *зрео воћни йлод*. —
Ўзми којў зрѣлу, баѡи тѣ зѣленѣ
јабучурине.

зрѣна ж *име грахорасѡјој бе-
лој овци*.

И

йвѡр ж зб. *иверје*. — Пѡкупи
тў свў йвѡр.

йвѡрка ж *одљусак, оѡйѡадак
од дрвѡиѡ*. — Ўзми йвѡрку па
прѡцѡрѡј вѡтру.

йвѡрчиѡа ж *дем. и хиѡ. од
ивѡрка*.

извалѣтати, -ам свр. *исѣћи,
изрезайи, исѡейайи на круѡине ко-
маде*. — Нйси лўцкй исц^нѣпѡ
дрѡа, само си извалѣтѡ да прѣ
бўдѣш гѡтов.

изглѣдати, изглѣдѡм несвр.
оѡекивайи од некога йѡмѡћ. —
Не изглѣдѡм јѡ ѡд његѡ нйшта.

йздерак, -рка м *йѡхабани, из-
ношени деѡ одеће*. — Нѡсйш тўћѣ
йздерке.

йрјѡк м *сирѡмах*. — Йдѣ гѡ
кѡ йрјѡк.

искѣљати, искѣљѡм (-ѣљајў)
свр. *умрљайи, уйрљайи храну
(обично месо) йриликом йриѡрема-
ња*. — Искѣљѡ нѡ мѣсо, нйко га
ѡкусити нѣћѣ.

искѡбити, йскѡбйм свр. *изо-
сѡавийи неког од ѡстѡлих йрили-
ком даѡања каквих йѡклона, ли-
шйиѡ га дара*. — Свйѡма дѡѡ
пѡнешто, а вў йскѡби.

искѡпѣћити се, -ѡпѣћйм се
свр. *искривйи се*. — Искѡпѣћило
се с^нѣно, подўпри га бѡљѣ.

испѣљати, испѣљѡм (-ѣља-
јў) свр. *исйрљайи (обично одећу)*.
— Штѡ си тѡкѡ испѣљѡ кѡшуљў?

испорѣбити се, -ѡрѣбйм се
свр. *лећи йѡребарке*. — Испорѣ-
биѡ се на крѣвет кѡлико ѣ
дўг.

истолѣчити се, -ѡлѣчйм се
свр. *избѡчийи се*. — Истолѣчиѡ
се јўнчић, нѣћѣ да вўчѣ.

йшѡцати, -ам свр. *оном.
ишѡбайи шѡанком, савийљивѡм ши-
бом*. — Бѣцу трѣбѡ йшѡцати кад
млѡго ѡвѡдѡишў.

йшћумйѡати, -ам свр. I. *из-
неѡћайи од сѡаросйи*. — Бѡга
ми ишћумйѡала, тѣшко да ѡго-
динй.

II. *се добро се исѡећи (обич-
но о месо)*. — Ишћумйѡало се
мѣсо дѡбро, трѣбѡ га вѡдити.

йшчўћалиѡа ж *ѡсоба која
се йреѡшерано чуди, која се за све
и свѡиѡиѡ ишчўћѡва*. — Јѡ са
ишчўћалиѡама не мѡгу ни да раз-
гѡвѡрѡм.

Ј

јѡбѡме рѡѡѡа за йѡйврћѡвање.
— Па јѡбѡме, тѡкѡ ѣ.

јѡбука ж *име овци*.

јѡбуковѡк м *йрѡдмѡи од јѡ-
буковог дрвѡиѡ*. — Подўпри клѡд-
њў јѡбуковѡком.

јаге (обично поновљено) узвик којим се вабе жагањци.

јагода ж 1. куйина. — Набери јагђдѧ.

2. име овци.

јакуљача ж вунена каја која је тако илећена да шийиши од зиме главу, уши и враи. — Навуци јакуљачу, виш како је зима.

јавади'а ж зб. у хий. значењу: жагад. — Стой тутањ јавади'е по ливади — то само тйтра.

јањчѧк, -ѧка м обор у који се заиварају жагањци. — Затвори јањце у јањчѧк.

јападара ж земљишије које је окренуто западу и мање изложено сунцу, неилодна, иосна земља. — У нашђј јападари слабо йдѹ ѹсјеви.

јаслѧча ж погрд. брбљива женска особа. — Она јаслѧча свѧ нас ђкалпй.

јевтичав, -а, -о шуберкулозан. — Јевтичава је ђна, кѧжѹ.

јевтичѧр м погрд. шуберкулозан мушкарац.

јевтичара } ж погрд. шуберкулозна
јевтичѧрка } женска особа.

једѧнштина ж малобројносй чланова у йородици. — У нас је великѧ једѧнштина. Свѧ ђчло ђт кућѧ.

једѧнм прил. једном, једанйуш.

језава ж вода која се йосле йойлаве или бујне кише задрѧвава у удубљењима на земљишйу. — Не могу д ђрѧм кад су вђликѧ језаве.

јѧпар узвик којим се ваби вейар.

јѧрѧзан, -зна, -зно бесан, луй. — Бй'ђ сам јѧрѧзан на ѧгѧ.

јунда ж име крави.

јунѧди'а ж зб. у хий. значењу: јунѧд.

К

каја ж хий. од крава. — Мђја мѧлѧ каја.

каја и **каја** } (обично по-
кајса } новљено) уз-
вик којим се ваби крава.

кајуна ж име крави.

калѧкѹрница ж зб. мангуйарија; олош, шљам. — Кђд ѧй се стѧлно скѹплѧ ѧкѧ калѧкѹрница.

калђпера ж име овци.

калућѧрка ж име црној овци.

каменйк м несрейнйк, очѧйник. — ђста каменйк без йѧе йкогѧ.

каменица ж несрейнйца, очѧйница. — Каменй се каменица. Свѹ јђ стђку пђклѧше, ћѧцу у рат одведоше.

камѧѧча ж каменито земљишије. — Дђбро рђдиле шљйве у камѧѧчи.

камѧњйце с зб. дем. и хий. од камење.

капница ж кай. — Пѧде ми капница сѧ стри'ѧ на главу.

кастйжало с погрд. онај који својим йосйуицима брука, срамоиши, бесйидник, срамоишник. — ђкастйжѧ кастйжало и ђца и мѧјку.

кастйжара ж погрд. бесйидница, срамоишница. — Знам ѧѹ. Кастйжара је ђна.

кастйжати, кастйжѧм не-свр. брукаиши. — Кастйжѧ по цѧлђм сѧлу.

кастйжѧћ, -ѧћа м погрд. в. кастйжало. — ђбрукѧ ме онај мђј кастйжѧћ.

колдвѳрница ж зб. *скуѳи ве-селог и бучног млађег свеѳа*. — Свакѳ нѳдиљѳ ѳ ѳѳ колдвѳрница окд кућѳ.

кѳљѳћ, -ѳћа м *гредица у зиду кућѳ чаймаре која се ради веће сѳабилносѳи зидова сѳавља између дужих гредица (дизмеѳа)*. — Кољѳћи се закѳвајѳ ѳспрѳвно за дизмеѳе, а ѳвѳ за маказе, а маказе за главнѳ дирѳке.

кѳмак, -мка м *веранда, ѳрем*. — Ёно га ѳ комку.

кѳмушина ж *окомушани ли-сѳови кукурузног клиѳа*. — Нѳси кѳмушину на кѳшару.

копѳћити се, копѳћѳ се *кри-виѳи се (ѳ ѳредмеѳима)*. — Стѳл-но ми се овај ѳбрѳч копѳћѳ.

копнѳна ж а. *време у зимском ѳериоду кад је коѳно*. — Кад је зѳми копнѳна, ја ѳ кућу не ѳла-зим цѳлѳ дан. в. *месѳо где је окоѳнео снег*. — На пѳнеким мјѳс-тима нѳномо ѳмѳ и копнѳнѳ.

копѳњити се, копѳњѳм се *несвр. ѳуѳиѳи се, срдиѳи се*.

кѳран, -рна, -рно *којег коре*. — Кѳран сам од сѳна што га нѳ дадо ѳ школу.

кѳспица ж *њива која се из године у годину косѳ*.

кѳсѳван, -вна, -вно *љуѳ*, *срдиѳ*. — Нѳшто ми снѳ кѳсѳвна, нѳ с кѳм не гѳворѳ.

кѳсѳвка ж *име овци*.

кѳтица ж *корѳа исѳлеѳена од ѳрућа, коѳарица*. — ѳднесе на пѳјац пѳну кѳтарицу јѳја.

кѳчѳње с зб. *им. од кочањ*. — Кѳчѳње ѳ дѳбро за пѳтпалу, брзо гѳрѳ.

кѳчѳњка ж *окруњени клиѳ кукуруза, окомак*. — Пѳкупи кѳчѳњ-ке и понѳси ѳ кућу.

кѳчура ж *косѳ, коѳчина*. — Баѳци нѳ кѳчуре крмцима.

кѳш¹, кѳша м 1. *једна од чеѳири ѳреграде у амбару у којима се држи жѳиѳо*. — Уђѳ ѳ кош и зѳити жѳга.

2. *зѳиѳиѳник, исѳлеѳен од вињаге, који се сѳавља говедима на усѳа да не би ѳриликом ѳроора-вања кукуруза или ѳриликом вође-ња крѳз усеве нагрѳзала и чуѳала биљке*. — Стѳви вѳловима кѳше-ве на ѳста, упропѳстићѳ мѳрузе.

кѳш² *узвик којим се говеда наѳтерују да сѳаве враѳи у јарам*. — Кѳш баља!

кошмѳрити се, кѳшмѳрѳм се *несвр. мрѳодиѳи се (у ѳуѳѳѳи, мржњи)*. — Кѳшмѳрѳ се нѳ те чѳм те вѳдѳ.

крајница ж *једна од две сѳране на двоколицама или чеѳ-ворним колима, деѳ канаѳа*. — Нѳ-једна ми крајница нѳче здрѳва, не мѳгу кѳнате да склѳпѳм.

крастѳвчиње с зб. *им. од красѳавац, красѳавци*. — гмѳ крастѳвчиња кѳ плѳвѳ.

кратеж м зб. *кржљаве, недо-вольнѳ одрасле сѳабљике жѳиѳари-ца*. — Кѳ ће жѳти кратеж ка се нѳ можѳ ни рѳком ѳватити.

крѳљати, -ѳм *несвр. јесѳи Chesѳо и халаѳљиво*. — Крѳља по цѳѳ дан и ѳпѳ нѳкадѳ сѳт.

крѳмѳнка ж *име овци*.

крѳшевина ж зб. *грane које се крѳиу за лѳсник*. — гмѳ крѳше-винѳ за двѳ лѳснѳка.

крѳва ж *погрд. а. женска особа која у ходу крѳивѳ некѳм делом ѳѳела*. — Куд ѳде крѳва кадѳ сад тѳ бѳ. в. *хрома женска особа*. — Ёно крѳвѳ, слѳмила се, па сад нѳгу прѳд ногу.

крѳвѳрога ж *крава крѳивѳ рѳгова*.

крѳжуља ж *име крави*.

кркљо, -ē м погрд. *човек који јако и ружно кашље*. — Кашљē кркљо, нē мож га слѹшати.

крљадљика ж *нашѹо комад дрвѣта*. — Накупи крљадљикā да наложимо ватру.

крљађе с зб. *чворновата дрва, крљад*. — Крљађе је добро турити под казан да држи ватру.

крљати, -ā несвр. *ићећи с великом буком (о води)*. — Нē чу ништа, крља вода.

крљештити се, крљештѣм се несвр. *појреко гледајући (у бесу, љушњи, мржњи)*. — Немōј се на ме крљештити него рēци шта дѣш.

крмѣљивша м погрд. а. *крмѣљив човек*. — Отри крмѣљ крмѣљивша. б. *лењ, млишав човек*. — Корачи бржē крмѣљивша, нē носѣш колац у леђима.

крмећак м *обор за свиње*. — Истерāj вѣпра из крмећака.

крвѣрошчић м *јунац без једног рога*.

кртољити се, -ѣм се несвр. *о беби: у задовољству ѣравити ѣокреће ногама и рукама*. — Мѣт-ни д^н ѣте на кревет нек се кртољѣ.

крупнѣжевина ж зб. *оно што је крујно, што је велико, што се својом величином издваја од осталог (обично о одраслијим сѣабљикама разних биљака, о крујно исцѣпаном дрвима и сл.)* — Избаци ту крупнѣжевину из ѣт-кодсā.

крѹша ж *име овци*.

крѹшковāк м *ѣредметѣ на-чињен од крушковог дрвѣта*. — Иструли^о крѹшковāк, трѣба дрѹгѣ дѣрек ѣдарити.

крѹшковѣк м *вода у којој се киселе крушке*. — Напи се крѹшковѣка па ме сад бōли трбу.

кѹва м *име овну*.

кѹкача ж *краћа дрвена моћка са куком на врху која служи за дохватање удаљенијих грана са зрелим воћем*. — Д ѣмāмо кѹкачу свѣ би ове дāљē гране доватили.

кѹкља ж *шалѣ. мршава и висока женска особа*. — Ёно кѹкљē ѣдē ѣзгō.

кѹкљо, -ē шалѣ. *мушкарац који је мршав и висок*. — Ајде, кѹкљо, да задѹвāнѣмо.

кѹљати, кѹљам (кѹљажѹ) несвр. *полако и ѣрезно жѣити жѣито зарасло у коров*. — Кѹљасмо од рāнōг јѹтра дō ноћи, ѣчи нам искѣчише.

курјāкуша ж (обично пл.) *в. бушара*. — Не мōгу јā курјā-кѹшā вишē чѹвати.

кѹсо, -ē м *ѣѣтао крајњог рѣја*.

кутѣшак, -шка м *мала ку-шѣја из које сѣока мѣже мекѣње или једе зрнасту храну*. — Пѹн сам кутѣшак жѣта дāла крāви.

кучѣњара ж *шорба у којој се држе кучине*. — Умā двē године кāко ми ѹ подруму стōи кучѣњара са кѹчинама.

кѹчѣње с зб. *им. од куче, ѣашчад*. — Нападе нас нѣкō кѹчѣње.

кѹштро, -ē м *симѣитичан дѣчак или младић*. — Бѣ си кѹштро?

Л

лабуша ж *пошрбушна свињска кожа са сланином*. — Свѹ су пршуту дрѹгѣ појли, а нāма је само лабуша остала.

лāзāрка ж *име овци*.

лāјара ж погрд. *сувише ѣрич-љива женска особа, жѣна која воли да оговара, абрѣноша*. — Немōј тѣ лāјарē слѹшати, ѣна само пртљā.

ландара ж погрд. особа која је склона бесиосличењу, лушању, неозбиљна, несавесна особа. — Нећу да ми ко'екаке ландаре солѣ памѣт.

лѣсица ж име хиѣрој овци.
лѣтѣнка ж име ѿиѣуно белој овци.

лѣвесити, -ѣм несвр. биѣи слабог здравља, биѣи болесѣан, боловаѣи. — Лѣвесѣм само, нѣмѣ ѿд менѣ ниѣакѣ вајдѣ.

лѣвити, -ѣм губиѣи време, залудниѣиѣи. — Ёно ѣ лѣвѣ гѣре у Костоѣевиѣима.

лѣдара ж сувѣше хладна ѣросѣориѣа. — Да се цркнѣ од зимѣ у лѣдари.

лѣђѣшца ж дем. и хиѣ. од леђа.

лѣгара ж погрд. а. жсена која иде од куће до куће и оговара, абрѣоша. — Лѣгаре ударѣ јѣдна миѣмо другу кад ѣмѣ штѣ да се приѣа. в. (обично пл.) в. бушара. — Ниѣсу ово ѿвце него лѣгаре, само трѣчѣ јѣдна приѣко другѣ.

лѣцати, лѣцам несвр. в. лѣвесѣиѣи. — Ниѣе кѣкѣш лѣцала, биѣла ѣе здрава.

лѣвса } ж погрд. мрѣшава,
лѣвсара } болешѣлива жсенса
ка особа која је уз ѣо и лошег каракѣтера. — Свађѣ се лѣвса с ким стѣгнѣ, а јѣдва дѣшѣ.—Што не лѣвсуѣш јѣдним, лѣвсарѣ!

лѣвсѣћ, -ѣћа м погрд. 1. в. ливсо. — Нѣмѣ теби, лѣвсѣћу, дѣга живѣта.

2. фиг. смрѣи. — Дѣшѣ ми лѣвсѣћ, ваљѣ мрѣѣти.

лѣвсо, -ѣ м погрд. болешѣлив, а уз ѣо, и некаракѣтеран човек. — Бѣ лѣвсо мѣжѣ кѣсити.

лѣпав, -а -ѣ неѣак, слабашан.

лѣсичара ж (обично пл.) ѣогрдан назѣв за кокоши. — Упроѣѣстише нам лѣсичаре свѣу бѣшчу.

лѣст м лисник, мѣшѣак. — Укресѣ сам двѣ лѣста.

лѣтвара ж (обично погрд.) неѣака, мѣшѣава жсенса особа. — Нѣ можѣ лѣтвара снѣпа пѣнѣти.

лѣжина ж ѣомѣшина. — Чѣувај краву док нѣ паднѣ лѣжина, мѣжѣ пѣјсти.

лѣндрав, -а, -ѣ који ниѣе вредан, леѣ, немаран. — Виш кѣки је лѣндрав, вѣчѣ нѣгу за нѣѣм.

лѣндро, -ѣ м а. лѣниѣина, лѣнѣвац. — А ѣ ѣн је лѣндро, сѣмо дрѣѣмѣ кад ѣдѣ. в. име леѣном волау.

лѣтре ж мердевине. — Узми лѣтре и пѣпни се на тѣван.

лѣдѣба ж погрд. глѣѣа, ѣприѣросѣа жсенса особа.

лѣнтара { ж погрд. бесѣо-
лѣњара { сличар, луѣали-
ца. — Проѣе нѣкѣ лѣнтара.—Лѣњарѣ јѣдна, што штѣгод нѣ рѣдѣш!

лѣчевина ж луч. — Лѣчевина дѣбро гѣри.

Лѣ

лѣѣлак, -лѣка м лѣшник. — Још ниѣсу зрѣли лѣѣљи.

лѣѣнка ж моѣика на којѣ се дрѣже и суше низѣви дувана. — Унѣси лѣѣнке дѣѣ кѣша.

лѣѣс м дрвена најрава начиѣнена од дасака (које су размакнѣше јѣдна од друге и ѣриковане за ѣриѣчѣиѣри уздѣжне даске) којѣм се ѣовеѣава ѣоврѣшина кола или саѣница. — Тури лѣѣс на сѣнице, па ѣјмо сѣѣѣна да дѣтерѣмо.

лѣѣскѣѣе с зб. им. од ѣѣска.
лѣѣсковѣк м ѣруѣи од ѣѣско-
вине. — Одлѣмо кѣи ѣѣсковѣк.

лѣѣкнути, -нем. свр. јѣко, снажно ударѣиѣи. — Нѣмѣј да те лѣѣкнѣм прѣко носа!

мѡрāvка ж *име круиној крави.*

мрāvиѡац м *мрāvиѡак.*

мрāvиѡе с зб. *им.* од *мрав,* *мрави.* — Гмизѡ мрāvиѡе по земљи.

мрāvци м пл. у изразима: *подѡ ѡше ме и побѡше ѡзā ме ~ ѡреѡрнух од беса, зайрейашѡења, изнаѡаѡења и сл.*

мрквица ж *ѡреѡња чији су ѡлодови црне боје; ѡлод ѡакове ѡреѡе.* — Рѡдила мрквица, свā се ѡ земљу сāvила.

мртва ж *мршава, онемоћала женска особа (обично сѡарица).* — Мртва нāчисто смртовала.

мртвача ж *ѡсна, неѡлодна земља.* — Не вр^нѡдѡ мртвачу ѡубрити.

мртовлез м (понекад погрд.) *човек слабог здравља, болешљив човек.* — Ымā ѡ кући двā мртовлеза.

мртовлѡзан и **мртовлезан**, -зна, -зно *који је нејак, болешљив, млиѡав.* — Неќāко су ѡни свѡ мртовлѡзци.

мртовлѡзина ж погрд. *особа слабог здравља, болешљива, млиѡава особа.* — Није нāшѡ неќу добру ѡвѡјку, него дѡвѡ ону мртовлѡзину.

мртовлѡзити, -ѡм несвр. *бити слабог здравља, често боловати.* — Ма штā ће рāдити, мртовлѡлези сāмо.

мўзѡвнā само у изр. ~ к р а в а, *крава која се музе.*

мўрга м *име вољу ѡамножуйѡе длаке.*

мўргуља ж *име крави ѡамножуйѡе длаке.*

мўтāљ м погрд. а. *муѡав мушкарац, муѡавко.* — Мрмлā нешто онај мўтāљ. б. *глуѡавко глуѡак.* — Мўтāљ ни једне н ѡми да рѡкне.

Н

нāбѡшати, нāбѡшāм свр. *мāрљивим и сѡрљивим радом усѡиѡно обавиѡи неки ѡежак ѡсао (нāжеѡи досѡа снѡјова у жиѡу обраслом у коров, нāбраѡи ѡуно куйина, нāкуѡиѡи већу количину шљива ѡалих ѡриликом ѡреѡења у коров и сл.).* — Нāбѡшā се дѡста снѡпља ка се жѡѡе цѡли дāн. Нāбѡша јā пўну кѡтицу јāгѡдā.

нāвѡјшти се, нāвѡјштѡ се свр. о небу: *навуѡи се црним облацима, нāѡмуриѡи се.* — Нāвѡштило се неѡбо, дѡће кѡша.

нāврѡшак, -шка м *део чарāје који обухвāѡа ѡрсѡе, врх чарāје.* — Зāметно је плѡсти нāврѡшке.

нāдбир м *лиѡиѡе које расѡе на доњем делу сѡабљике дувана.* — Лѡиѡе од нāдбира је пўно земљѡе.

нāзāјд^н прил. *зajедно.* — Ајде да рўчāмо нāзāјд^н.

нāзѡр прил. *на силу, с ѡешком муком, једва.* — И што једѡм, једѡм нāзѡр.

нāковѡљати, -āм свр. *нāраѡиѡи досѡа деце.* — Накѡвѡљала ѡечурлиѡе, па сад не знā штā ће с ѡјма.

нāкосѡвити се, -ѡсѡвѡм се свр. *нāљуѡиѡи се.* — Накосѡвила се неќѡе јāде, ни с кѡм не гѡворѡ.

нāкошмўрити се, -ѡшмўрѡм се свр. *нāмргѡиѡи се.* — Кад^т се нāкошмўрѡ, јā ѡѡму не прилāзим.

нāлѡжити, нāлѡжѡм свр. *исѡуѡиѡи слāмњачу слāмом или вуном јасѡук.* — Јѡси ли нāлѡжила слāмњачу?

нāмрскати, -āм свр. *исковрѡиѡи косу.* — Она л^нѡпо кѡсу нāмрскала.

нāод мѡркѡ прил. *одмāрајуѡи се.* — Жѡли смо нāодмѡркѡ.

наокругалац прил. *около, наоколо*. — Нè жўримо па одосмо на округалац.

на палипёр прил. *на брзу руку, брзо*. — Нèдā кйша нйшта рāдити. И што ўрāдимо свè на палипёр мбрāмо.

напромашкè прил. *у йогод-ној йрилици, у йогодном шренушкy*. — Цèб дан кйша пāдā и прèстā¹è, те напромашкè жæéмо.

напўтарити, -йм свр. *йослайти, уйуйиши некога негде с неким циљем*. — Напўтариле га нй-зй двй да ў нās йштè пāре.

нараван, -вна, -вно *йовучен, ших, миран*. — Наравна је она, са свйма ће се дбóро слāгати.

наремўжити се, -ёмўжйм се свр. *в. накошмуриши се*. — Нарёмўжй се пòнекад па јој нйшта нè смйш рèћи.

насторањ м *йодлога од грања, бујади, сламе и сл., која се, као зашишиа, сйавља око коца за који се дене сено или кладња*.

натоврсти се, -рзём се свр. *наћи се на смейњи*. — Натоврзли ми се и они сад кад ймā највйше пòсла.

нашевўрити, -евўрим свр. *разбарушиши*. — Нашевўри мāло навйлке да се бòлè сўшè.

недóмак м 1. *оно шйю није досйело до нормалног развијка а. дейте недоношче; шакво младунче домаће живошйње*. — Кад^т се д^н¹éте рòдй прè дèвèт мјесèци, оно је недóмак. *в. недовољно развијен йлод неке бйлке*. — Нèмā мўруза да вāлā, свè нèкй недóмаци.

2. *мали йрсй на руци*. — Нèко кāжè за мāлй црст на рўци — недóмак.

нèизјèшан, -шна, -шно *који слабо једе*. — Пòтревй се пòнекад да је и бравче нèизјèшно.

нèиспрāван, -вна, -вно *који чини нешйю рђаво, који сноси кривуцу за нешйю, крив, нейраведан, нейошйен*. — Нèиспрāван си чим ёцу пòдвāјаш. Трèбā свйма јèд-нāко да дāш.

ненāвид м *својеглав, шврдоглав човек*. — Ненāвиде јèдан, кāко мòш тākò!

нèрāдиница ж *нерадиница*. — Дòшле ми на жетву свè сāmè нèрāдинице.

нèред м а. *мушкарац који на скуйовима са одрèженим церемонйјалом йрави исйаде и шакò нарушава ред*. — Он је ўв^н¹èк бй^тò нèред. *в. мушкарац који је неумерен у јелу и шйфу*. — Само глèдā кāко ће се нāјести и нāпити, нèред јèдан!

нèредòван, -вна, -вно *йохлејан, халайљив*. — Нèмòј бйти нèредòван, бйћè и теби да јèдèш и пй¹èш.

нèредòвнйк, -йка м *в. нered* (б). — Нèмā вèћèг нeredовнйка од нèгā кад^т се шта јèдè.

нèредòвница ж *женска особа неумерена у јелу и шйфу*. — Она се нèредòвница нāпйла, па нè знā ни шта прйчā.

нèредòвштина ж а. *нered, изгред*. — Свакојакй нèредòвштинā ймā на свадбама. Тўче, свāђе, свāшта. *в. неумереносй у јелу и шйфу*. — Нèредòвштина — тòти је кад^т се млòго јèдè, млòго пй¹è.

несмирèнйк, -йка м а. *онај који не може дyго да се задржи на јèдном мeшy, који је склон бурном, динамичном живошy*. — Онāј мòј несмирèнйк сāмо лўтā. Тòбoж тражй пòсла. *в. несйашан, немиран дечак*. — Онò нйсу ёца, онò су несмирèници. Само ёвāдлè и јўрè кò без глāвè.

несмирѐница ж а. она која је склона, бурном, динамичном *ексивоиу*. — А и она је несмирѐница. Ниђе да се скраси на једном мјесту. в. *несиашна, немирна девојчица*. — Несмирѐнице једна, штџ ниси ко ђстала ђеца!

непомѐница ж змија. — Ујела га, ћути, непомѐница.

нечастиљаќ м фиг. *сувише немиран дечак*. — Нечастиљаќи једни, штџ се не смјриће.

нећист ж *измеи*. — Не мош пјутем прђи од нећисти!

ноќити, -им несвр. *радиши иишав, замешан иосао (иќаши ћим, илесши, весши, низаши дуван и сл.)*. — Ја сам ноќтила и дан и ноћ да би штџ прђ изаткала ћилим.

нудамо прил. *онуда*. — Ну- дамo има гљива.

Љ

њикати, њичѐ несвр. о *говедима*: *рикаши исиуишајући ваздух кроз носне дуље*.

њуњкало с погрд. *онај коме ири говору део ваздушне сифрује иде кроз нос*. — Њуњкало само њуњка.

њуњкати, -ам несвр. *говориши кроз нос, мрмљашши*. — В. пр. под њуњкало.

О

обртјшка ж *дашчица за уи-врђивање заиворених враиа (обично враиа на иодруму или иишали), засун*. — Јеси окрѐно обртјшку на вратима, ућѐ крмци у подрум.

оглабак, -апка м оно *ишо је оглодано (обично коси ил огризак од какве воће)*. — Баџи тај оглабак па узми лепо паће мѐса.

огрљаџи м пл. *делови чарайе који обухваишау део ноге око чланака*. — Пожурђу да данас и огрљаќе исплетѐм.

огрт м а. *друга койња кукуруза*. — Скђро ће почѐти и огрт. в. *време у које се огрће кукуруз*. — Дђлазила је неђе уз огрт.

одаламити, -аламим несвр. *снажно ударити шамаром, иесничом или неким иредмешом*. — Ма одалами га мђткђм па нек се чђди.

одвилаћити, -иланим свр. I. *одломити, одрезати, одсећи*. — Одвилаћио пђла сомуна. Ко ђдвилаћи вђлику грана с мђђ трђшњѐ!

II. ~се *одломити се*. — Одвилаћила се највђћа дђдова грана.

ђдерак, -рка м } в. *издерак*.

ђдерина ж } — Нѐћа ишиѐ носити његови ђдеракѐ. -Нђсш тђђѐ ђдерине.

ђједнђма прил. *све у један мах, заједно, ђједаниуи*. — ђна свѐ стрпа ђједнђма у лђнаџ.

ђносит, -а, -о иун себе, *надмен, ображен*. — Нѐ волим ја кђ је ђносит.

ђносити се, ђносим се несвр. *биши ображен, иравиши се важан*. — Пђчѐла се ђносити па ни с ким ни да прођворђ. Нѐ ваља му што се мђђо ђносђ.

ђношљив, -а, -о в. *ђносђи*. — Нисам знала да је ђна наќђ ђношљива.

ђдоврат узвик којим се заирегнуиши волови иђсђрекавају на окрђшање ирилицом исиђивања бразде.

ђдрвинити, -им свр. *осђириши, оматориши*. — Одрвинио, нѐма ништа ђд њђа.

ђкавѐдати, -ам свр. *дуго се задржати*. — Ајмо кђћи, ђкавѐдасмо ђвде.

окиш *узвик којим се заустављају зайрегнути волови.*

окишање с *кишовићо* време. — Би љѣтос окишање, ништа нѣ стигосмо урадити.

оклавати, -ам несвр. *извлачићи неког од каквог љосла, зашпићиваћи га од њешког рада.* — Ја сам њѣга гаила и оклањала кад год сам мѣгла.

оклѣмпити се, оклѣмпим се свр. *погнути главу од неуривајности због нечег рђаво учињеног.* — Сви га подѣше грдити. Он се оклѣмпѣ и оде.

окоп м а. *окојаване кукуруза.* — Подѣ ове годинѣ рано окоп. б. *време кад се окојава кукуруз.* — Подвадише се њизѣ двѣ нѣђе уз окоп.

окут, -и и -ути ж *окука, кривина.* — На прѣвој њеш се окути сргати у потоку како си натоварио.

оно с зам. у пеј. значењу: *он, она (за мишку или женску особу која чини нешто рђаво).* — Ја рекла насамо Станку, и замисли, оно разгласило по целом сѣлу. Рекла сам јој да ћути, а оно опѣ свашта о мѣни прича.

о-ојч *узвик којим се заустављају говеда (обично уйрегнути волови).*

опарависати, -ишѣм свр. *погодићи, пошрефићи (обично при каквој оријентацији).* — Не могу д опаравишѣм ње ѣ међа.

опаћерити, -им свр. *изгрдићи, маршинути, наружићи.* — Ја сам њу опаћерила и вишѣ ми нѣ идѣ у кућу.

оплет м *пруће (обично врбово) које служи за оилењање ограде или обора.* — Идѣм да накрешѣм њѣ год прѣћа за оплет.

опричати, опричаѣм свр. *испричати.* — Опричај ми како ѣ бѣло.

орашина ж *љосласица од ораха.* — Орашина се спрѣма чѣсто за Бадњи дан.

орвати, -ам несвр. в. *рваћи.* — Ено њѣцѣ орвају под кући.

орде м *име крујном, лејом овну.*

орлов, -ова м *оро.*

ославити, ославѣ свр. *безл. љојусићи у хладноћи, ошолити.* — Мало ѣ јутрос ославило.

основичаст, -а, -о *стабилан, чврсти (обично о љредмејима).*

отандрѣити се, -андрѣи се свр. *исѣсти, искочићи из љрвобићног љоложаја, сиусићи се ниже (о разним љредмејима или њиховим деловима).* — Опѣт се врата отандрѣила нанижѣ.

отарашан, -шна, -шно *који брзо ошарашава љослове, вредан.* — Зови Ылију за ашчију, он је отарашан.

отпрѣити, отпрѣим свр. *ојусићи доњу усну (обично у љушњи).* — Отпрѣила му жѣна сѣрлу, ништа с њим не говорѣ.

отромбѣлити, -ѣмбѣлим I. свр. *љосѣати љром.* — Отромбѣлио ѣ он, јѣдва ѣдѣ.

II. ~ **се** *сиусићи се ниско, ојусићи се (о љрбуху, о нечем што се носи или вуче зайрегом).* — Отромбѣлио му се трбу, годтово му до кољѣна сишѣ. Слѣмат се отромбѣлила нѣс кола па волови јѣдва вучѣ.

отчѣнути се, отчѣнѣ се свр. *љочѣти се ломити (о грани, о стабљици неке крујније биљке).* — Отчѣнула се она шљивова грана што ѣ најбѣлѣ родила.

ѣчајкати, -ам свр. *осѣати, задржати се негде сувше дуго.* —

Очајка̄м на пи'аци за пѣт њла̄д̄а и њика̄ко ни толико њзбити.

очорѡкати, -ам свр. *оглода-ти косӣ*. — Очорѡка̄ј ове пӣлеће кѡсти, још ту мѣса њма̄.

оша̄јдарити, -ѡм свр. *в. одаламитӣ*. — Оша̄јдарѡ га у сред ва̄шера.

ѡшља ж бодљика на кошуљици ѡшеничног зрна. — Упала ми ѡшља у око.

ѡшља̄рити, ѡшља̄рим несвр. *залудничитӣ, дангубитӣ*.

ѡшље с зб. *им. од ѡшља*. — Пѡватало ми се ѡшље по пршњаку.

ѡшљика ж *в. ѡшља*. — Пуна ми кѡса ѡшљика̄.

П

паис узвик којим се вабе свиње.

паклић, -ѡћа м *кутица цигарѡша*. — Пѡпуши'о сам ѡба паклића.

памѣтати се, -ам се несвр. *ѡѡмећиватӣ се*. — Памѣта̄ј се, касно ће ти пѡсле бити.

пандрѡк м *ѡстѡшак сломене мошке, шѡша и сл.*

пандрѡковина ж зб. *круѡнији ѡстѡци нечег изломљеног или исеченог (грања, коца, сѡабљике кукуруза и сл.)*.

папрењик м вода у којој се киселе ѡѡрике. — Не пи папрењик, ѡут је кој гѡд.

папричанӣ, -а, -ѡ који је *зайаирен*. — Јѣдосмо неку папричану чѡрбу.

парјоница ж *дрвена ѡсуда у којој се ѡере веш*. — Све прљаве кошуље турѡ у парјоницу.

паскала ж (понекад погрд.) *назив за млађе особе (обично младиће) склоне разноврсним несѡашлуцима*. — Причѡва̄ј трѡшњу од паскалѣ.

паспаль, -аља м *несѡашлук*. — Њстера̄ћа паспаль ѡс тебѣ.

патеник м *ѡнај који се злоѡити, јадник, мученик*. — Патеник сам целѡг живѡта и бићу до грѡба.

патеница ж *јадница, мученица*. — Нема̄ већѣ патенице ѡд њѣ.

патљи прид. *непром. уредан, чист*. — Њѡе ѡна њикад патљи била, ѡв'ѡек је била зарѡзана и прљава.

патрљак, -љка м *ѡѡѡадак од дрвета (обично шљасѡ)*. — Стаѡо нѡгом на патрљак.

пашчиње с зб. *им. од ѡашче, ѡашчад*. — Дѡлази нѡћѡм пашчиње на кѡрто.

пѣдевса ж *мучан, ѡскудан, ѡежжак живѡт*. — Пѣдевса је кѡд нас вељика̄. Не зна̄ нам се ни дан ни нѡћ.

пѣдевсити, -ѡм несвр. *ѡскудно живѡти, мучитӣ се*. — Пѣдевситѡ ѡткад знамо за се.

пѣљати, пѣља̄м несвр. *ѡрљати (обично одећу)*. — Не пѣља̄ј ми капут, виш каке су ти рѡке.

пѣкуља ж *глинена ѡсуда за ѡечење меса*. — Дѡбро загри пѣкуљу, па у врућу турѡ јање.

пѣковина ж *ѡега на каквом воћном ѡлоду*.

пѣчан, -чна, -чно *размажен*. — Пѣчно ти је мѡлго д'ѡете.

пѣчити се, пѣчим се несвр. *ѡмиљаватӣ се*. — Неѡј се пѣчити, ти си вељики дѣчко.

пѡждѡлак, -ѡљка м *закржљали ѡлод (обично воћа или ѡврћа)*. — Ни једне јабуке да ваља, све пѡждѡљци.

пѡл (обично поновљено) *узвик којим се вабе ѡлићи*.

пилади'а ж зб. *у хѡи. значењу: ѡлад*. — Размиљила се пилади'а пѡ башчи.

пйле с део зајрежних кола у облику ћириличног слова п који сјаја осовину с јасиуком.

пилица ж млада кокошка. — Прднѣла ми још једна паница.

пйрга ж име кокошки сивкасиобелог йерја.

пирдѣан, -ана м гумени ојанак йроизведен у йиројској фабрици обуће. — Купила сам пирдѣане у Бајној Баши.

пирдѣанка ж в. йироѣан. — Сад р^ијетко ко ндси пирдѣанке.

питомача ж йлодна земља. — Лѣко је вама у питомачи, штѣ хемо мй што дрлије ймамо!

плѣза ж йраг саоница йо снегу, блашу или расквашеном земљишу. — Нѣко је вудѣ прдшѣ са соницама, вйш кѣликѣ су плѣзе.

плѣнйнка ж име овци.

плѣнути, плѣнем свр. овлаш, йшек йолико ойраши, йројлакнуйи (обично судове).

плѣстати, -ѣм несвр. о снегу: йадаши у налешима, вејаши. — Сад у сѣлу сн^ијег плѣстѣ.

плѣтежнйк и онај који йрима йлашу.

плѣтежница ж она која йрима йлашу.

плѣча ж погрд. йлачљива женска осба. — Плѣча заплѣчѣ за најмйиу ситницу.

плѣчо, -ѣ м погрд. йлачљив мушкарац. — Штѣ си се сплѣкѣ, плѣчо!

плѣтара } ж йорба у којој
плѣтйвара } се носи йлеши-
во. — Пднѣла плѣтйвару, а забѣравила плѣгѣње. — Тѣри клѣвак у плѣтару, изгубиѣш га нѣје.

плѣтара ж погрд. аброноша. — Кад дѣѣ јѣсѣн, плѣтаре не ѣдмичѣ од плѣтѣва, само вѣдѣ ѣброве о жѣнидбама и ѣдајама.

плѣвити, -йм несвр. брзо и много јѣсти (обично месо). — Плѣви ѣвнѣтину, брйшѣ кѣ мѣшава.

побамбрљити, -ѣмбрљйм свр. морално йосрнуши, осрамоиши се. — Нйко се нйје нѣдѣ да ѣ ѣн побамбрљити. Штѣ му је трѣбало да крадѣ!

поби'алица ж погрд. особа која воли да чѣсто залази у йуѣе куѣе. — Нѣ мош рѣчати од побй'алица. Свакй чѣс тумѣрнѣ ѣ куѣу.

повилѣнити, -йм некониро-
лисано се йонашаши (у лѣуиѣи,
радоси и сл.). — Штѣ е теби!
Смйри се. Вйж да си повилѣни'ѣ.

пѣдаица ж улизница, йол-
йрон. — Улизйвале се пѣдаице
сваком.

пѣдбир м зб. лшиѣе које рас-
ше на дну сйабљике дувана.

пѣдболица ж йѣдволак. —
Млѣго се ѣдѣблѣ, кѣликѣ му је
пѣдболица.

пѣдврошак, -шка м зб. лшиѣе
које расше йри врху сйабљике ду-
вана. — Пѣдврошак ми је нѣшто
бѣлй од срдѣњака. Дѣшѣ нѣкако
жѣи.

пѣдгрлица ж доња греда на
јарму. — Трѣба пѣдгрлицу мѣло
нѣвишѣ помѣи да се вѣ не би
извѣкѣ из јарма.

пѣдѣтѣв м йрава која йочиње
ницаши на йокошеној ливади. —
Скѣро покѣси, а веѣ ѣво йзби
пѣдѣтѣв.

пѣдрамак, -мка м краѣа
мошка која се ради лакшег ношења
сйавља на раме исйод йерѣша. —
Кад пѣтурйш пѣдрамак, лакше се
ндси тѣрет.

пѣдрамити, -йм свр. сйави-
ши йѣдрамак на раме исйод йерѣ-
ша. — Дѣбро сам пѣдрами'ѣ кѣ-
лац, мѣгу нѣсити и да се не ѣд-
мѣрам.

подрéпњача ж женски њолни орган код животиња.

пòзврати, -ām свр. *ѡкуйи-ти зврцалице*; исп. зврцалица.

покупúшити, -у́пушим свр. у дем. значењу: *ѡкуйиши*. — Покупúшила свàкú шљиву.

полеђана ж део земљера или ѡришњака који обухваћа леђа. — Исцлела сам гòтово целу полеђану.

полбвњача ж погрд. *неморална женска особа зашла у године*.

полб'ити се, полб'им се свр. погрд. *в. оклемйиши се*. — Џзгрдй га на пàсјє траље. Он се пòлб'и и òде.

понавильчити, -йм свр. *скуйиши сено на навильке*. — Пожурнемо да понавильчимо прè кйшè.

поњурити, поњурим свр. *ѡсрнуши на нос*. — Глèдāй куд ѡдèш, поњурнеш.

попрйткати -ām свр. *ѡобиши у земљу ѡришке*. — Попрйткāj чàском башчу па ајде д èдèмо.

попружати, *ѡѡружам* несвр. у дем. значењу: *ѡружати*. — Ја сам нèму ўв'јèк попружала и лèба и ш лèбом.

пòпружити, -йм свр. у дем. значењу: *ѡружати*. — Пòпружи тй нèму кòй динār кад нйко нè види.

пòрта ж *црквено дворйише*. — Рогачичкā црква ѡмā вèликú пòрту.

пòс (обично поновљено) узвик којим се ваби *шеле*. — Пòс бòло! Пòс кāja!

посавуљати, -ām свр. *халайливо, брзо ѡјасиши ѡраву*. — Посавуљаше гòведа свў нў траву по међи.

посијавати, посијавам несвр. *оговарати*. — Посијавā ме свўд по сèлу.

пòсјечити, -йм несвр. *клайи свиње и овце за зиму*. — Тāмо пòд јесèн се пòсјечй.

пòскупица ж *ѡскуйљење*. — Òпè нèкā пòскупица ѡ овè гòдинè.

постáтица ж дем. од *ѡсстайи*.

посунути, пòсунèм свр. *мало ѡсолийи*. — Посунй мāло чòрбу. фиг. *о снегу: ѡасиши у врло малòј мери*. — Посунò снèшчйи.

потайрити, -айрим свр. *досиа се намучиши обављајући неки ѡсао*. — Потайрисмо данāс купèни с'јèно.

потáторити, -йм свр. *ѡкрасиши*. — Потáтори'о ми нèко свè бундиве.

пòтекār прил. *ѡоново*. — Мòрāм звāти пòтекār жèтòвце.

пòткуп м *куйљење шљива ѡјалих од вейра*. — Сāмо смо у пòткупу накупили двè кàце шљивā.

пòтолит, -а, -о *равничасй, раван*. — Кòд вāс је тāмо пòтоли-то, нй'е брдòвито ко òвде.

пòтпорањ, -рња м (пл. пòт-порњеви, ген. потпорњевā, дат. -инстр.-лок. потпорњевима) *ѡдуйирач за сено, сламу или клад-њу*.

пòтрчан, -чна, -чно *који се ошйио о нешто шуђе, који све граби за себе, грамзив*. — Кāко је пòтрчан, свè би да 'е нèгово.

пòтўк м *мал' ваљкасйог облика са двема насйрамним дршкама који служи за ушāбавање земље*.

поту́цалица ж погрд. *в. ѡбијалица*. — Она твòја поту́цалица нйкад нй'е кòт кућè.

поћалавйскати, -ām свр. *шаль. брзо ѡјесиши*. — Поћалавйскāj бурани'у па ајмо.

пошāпити се, пòшāпим се свр. *ѡсрамйи се*. — Ћути, нйш-та не гòвори, пошāпи се!

пропáсница ж она која не-
умешно руководи кућевним њсло-
вима (најчешће кухињским). —
Ма пропáсницо једна, што си
вóлику мáст сручила у лóнац?

прòсијан, -а, -о *разбориш*,
џамешан. — Она је прòсијана,
нèш је лáко прѝварити.

просмијáвати се, -џáвá се
несвр. (обично безл.) *разведрава-*
иш се; ѝрогреваиш кроз облак или
маглу (о сунцу). — Просмијáвá се
òздò од Боснè. Просмијáвá се
с'нце цéло јўтро, а нѝкако д
òгри'è.

протандр̀кати, -áм оном.
свр. *ѝроћи с великом буком (обично*
са зайрежним возилом). — Про-
тандр̀ка нèко з двòколицама пў-
тем.

пртèњача ж оно шѝо је са-
шивено или скројено од конойљаног
џлаина: кошуља, шорба, ѝрекри-
вач и сл. — Вѝшè нѝко нè носѝ
пртèњаче, са се нòсè кўповнè ко-
шуље.

прт̀љача ж (понекад погрд.)
ѝрейтерано ѝричлива, брбљива осо-
ба. — Прт̀љача не затвáра ўста.

прўтуља ж *име крави*.

прўђице с зб. *дем. и хиѝ. од*
ѝруђе.

пр̀цикоза ж погрд. *уколѝ-*
ца, ѝрзница. — Пр̀цикозо једна,
сá сваким се закачѝш.

пр̀чò-пр̀ч (обично поновље-
но) *узвик којим се ваби овца да би*
ѝодојила жање.

пр̀ш *узвик којим се вабе овце*.

пршўрли'è ж пл. *сиѝина роба*.
— Нáкуповò сам дòста пршўр-
ли'á.

пўњер м *мала, мрачна и дим-*
љива кућна ѝросѝорија.

пўòр м *бели ѝеѝео који се*
хваѝа на жишѝи или на зайáленој
цигари. — Отрèси пўòр с цигáрè.

пўтко м *име ѝуѝасѝим дома-*
ћим живоѝињама а. коњу б. веѝру.

пушўрли'è ж пл. в. *ѝршур-*
ли'á.

Р

рáбити, -џм несвр. *грдишѝи,*
ѝсовашѝи. — Нèмòј рáбити, бòга ти.

равáшица ж *мала зараван на*
брдовѝишом земљѝишѝу. — Èно љèцè
јўрè се по равáшици.

рáжљика ж *ражана сѝаб-*
љика. — Пòкупи свè рáжљике по
стрѝѝишту.

развр̀тати се, рáзвр̀тиџм
се свр. погрд. *широм оѝворених*
устиá смејати се, џлакаѝи, викаѝи
и сл. — Развр̀тила ўста од увета
дò увета, не мòгу да е слўшáм
како рўља.

разрўнити се, рáзрўниџм се
свр. *расѝлесѝи косу сѝлèшèну у*
џлèшèнице. — Разрўњила кòсу, кò
страшѝило се начѝнила.

рамèница ж *раме*. — Н џмѝ
да кòсѝ па тўчè кòсòм зи рамè-
ниѝá.

ранило с *ограђен и ѝокривен*
ѝросѝор у којем се ѝове свиње. —
Èно рањеникá лèжè у ранилу.

рановача ж *вр̀стиá шљиве во-*
деног и слаѝког џлода. — Ёмáм
двè-трѝ рáноваче ў бáшчи.

раскуђаник м *онај који рас-*
куђује, ѝроџасѝи имешак.

раскуђаница ж *жена рас-*
куђаник.

распућкати, -áм свр. *ѝоѝро-*
шишѝи, ѝрођердаѝи. — Пáрá што
џмò свè распућкò.

рáткати, -áм несвр. у *дем.*
значењу: радишѝи. — Рáткáм пò-
мало свáкѝ дáн.

рвати, -áм несвр. *сѝвараѝи*
буку виком, јурњавом, обарањем,
ломљèњем ѝредмèшá (обично у как-

склѡнит, -а, -о *шешко уочљив, заклоњен, скривен, скровити*. — Сакри'о сам дѹван на склѡнито мјесто.

скљѣчит, -а, -о *узан, шесан*. — Њина је кућа скљѣчита, не мош се у њѡј окрѣнути.

скљѣчито прил. *узано, шесно*. — Било нам скљѣчито у стѣрѡј кући.

сковрчак, -чка м в. *ишж-дољак*.

скѡрвѡти се, -ам се свр. *окорѣти се, скорѣти се*. — Скѡрвѡ се љѣб, па дѡшѡ ко ст'јѣна.

скочѡвити се, скочѡвѣти се свр. *смрзнути се*. — Лѡжи вѡтру, скочѡвѣсмо се у вој лѣдари.

скрѡтак, -тка м (ном. пл. скрѡци) *оно што је крајко а. врста кукуруза, кромѣира и сл. која се налази на крају ѡрцеле (обично у њеном врху)*. — Осташе нам два-три скрѡтка неѡкопана. в. *недовољно одрасла ѡд неке гајене биљке*. — Ниђе мѹруза да ваља, свѣ сѡм скрѡтак.

скрѣман, -мна, -мно *скроман*. — Треба да бидѣш скрѣман.

скрозирати, скрозирѡ свр. *о мразу или сунчевој свѣлосити: ѡшћуно ѡрожеши (замрзнути, односно сасушити)*. — Мрѡз свѣ јѡбуке скрозирѡ. Д ѡћѣ сѹнца бити да скрозирѡ ѡтаву.

скѹла ж *незграјна и ѡрситѡдушна особа*. — Ђе ѡде она њѣгова скѹла.

скупљати, -ѡ несвр. *ѡскуивљивати*. — Скупљѡ кѡва

слаба ж *болешљива, слабуњава женска особа*.

слабѡст, -ости ж *болесѣ*. — Ударила нѣка слабѡст у народ.

слѡткача ж *јабука слајког ѡлода; њен ѡлод*. — Посѡди коју слѡткачу. Пѡјѡ сам свѣ слѡткаче.

слѣмити, слѣмѣм свр. *снимити*. — Ышла те слѣмила плѹћа на рѣнгел.

слѡмо, -ѣ м а. *огај који незграјно хода*. — Ајде, слѡмо, пѡтрчи, шта си се ѡтѣѡ! в. *хром човек*. — Ми ѡдосмо брѣжѣ, а слѡмо ѡста нарамѹѣ.

слѹшѡлица ж *вредно, ѡслушно деѣше*. — Менѣ мѡја слѹшѡлица ѹв'ѣк пѡслушѡ.

смѡлим прил. *замало, умало*. **смѣтљѣште** с *брлог*. — Изнеси смѣтљѣште ѣс кућѣ.

смѣ'ѹљка ж (обично у пл.) *рујница на лицу која је нарочитѡ уочљива ѡри смејану*. — Ы њѣ се виѡдѣ смѣ'ѹљке кад год се на-сми'ѣ.

смлѡдити се, смлѡди се *омладити се (о воћкама)*. — Свѣ се вѡћкице ѹ менѣ смлѡдиле.

смлѡта ж в. *замлаѣа*. — Кѡликѣ си, смлѡто јѣдна.

смѡрѡгати, -ам свр. *усѣишно и брзо урадити какав ѣзѣак ѡсаѡ*. — Час пѡсла ѡни смѡрѡгаше ѡно с'јѣно за кѡлац.

смрзла ж *пѡгрд. млишѡва, неѡшћѡрна женска особа*. — Ђе смрзла мѡжѣ снѡпље нѡсити.

смрзлица ж *смрзнути ѡлод воћке (најчѣшће јабуке)*. — Смрзлице су тврѡде кѡ камѣње.

смрзло, -ѣ м *пѡгрд. млишѡв, неѡшћѡран мушкарац*. — Није смрзло кѡдар ништа да пѡтѣгне.

смрзлотина ж *смрзнути земља*. — Чѹвѡј се, слѡмићеш се на вѡј смрзлотини.

смртвати, -ам свр. *физички ѡнемоћати, ѡслабити*. — івѣ сам зѣмѣ начисто смртвала.

совѣљага ж в. *савуљага*. — Гѡре у ісѡју ѣма дѡсти совѣљага.

сѡглав м *пѡгрд. будала, глуѣак*.

солѡник, -ѣка м *сланик*.

сѡпѣк м снег ѿгодан за вучу на саоницама. — Паѡ сѡнѣк, мѡш ѣубре вѡћи.

сѡрвати, -ам свр. в. сморогашѣ.

спѡрљичив, -а, -о који слабо једе, злѡхран. — Нѣшто ми д^нјете спѡрљичиво.

спѡсати, спѡшѣм свр. довесѣи имейак до рђавог сѣања, ѿишрошиши, ѿроћердаши, уѿройасѣиши. — Свѣ спѡсо, нѣшта нѣмѡ.

сплѡчѣвара ж ѿсуда (обично дрвена) у којој се држе сѣлачине. — Сѡспи сплѡчине у сплѡчѣвару.

сплѡвити, сплѡвѣм свр. зачас ѿјесѣи, смазѣи. — Док длѡн ѡ длан, ѡни ѡвна сплѡвише.

спѡдараќати, -ам свр. наговориши, наѣраши некога на нешѣо.

спрѡчак, -чка м (пл. спрѡци, ген. спрѡчѡка, дат.-инстр.-лок. спрѡцима) в. ѿждѡлак.

спрѡчо, -ѣ м мушкарац малог расѣа, мршав и ѿгурен. — Вѣди спрѡчѣ ѿ ѡн се нѣшто кѡчѡпѣрѣ.

спрадтениѣ с в. сѣраѡтеније.

стѡгуља ж сѣог саденуше дешелине, ѡшаве или ѿасуља.

стѡгуљица ж дем. од сѣогуља.

страдтениѣ с сѣрахѡба, сѣрах — ѡватило ме нѣкѡ страдтениѣ.

срѣдњѡк (и срѣдњѡк, -ѡка) м зб. дуванско лишѣе које расѣе на средини сѣрука ове билке. — Мѣни је град и срѣдњѡк стѡкѡ.

срѣна ж име хѣйрој ѡвци.

стабуља ж бунар у земљи ограђен даскама и ѿкривен ѿколѣцем. — Отѣђи на Ђѡкића стабуљу и пѣ водѣ.

стѡмити се, стѡмѣм се свр. сѣаши, заусѣавѣи се. — Е, нѣје се не стѡмиѡ! — Спаѡо с нѡгѡ

јурѣћи за ѡвцама. Нѣје нѣѣ да се стѡмѣ.

стѡн м део ѿлуга за који се ѿричерићују ѿлазе. — Стѡн је што се за његѡ плѡзе зашављѡвајѡ.

старѡнац, -нца м ѡвниѣ сѣарунче; исп. старунче. — Л^нјеп ми старѡнац, ѡставићу га ѡ ѡвце.

старѡница ж ѡвчица сѣарунче; исп. старунче. — Од свѣ јѡњаѡи најљѣвшѡ ми старѡница.

старѡнче с јѡгње које је ѿрво ѡјагњено, ѿрво, најсѣарије јѡгње. — Тѡчѣ ми старѡнче малѣ јѡње.

стѣска ж женска ѡсоба ѿврдѣца, ѡција. — п стѣско јѣдна! Шта си се стѣгла, пѡдѡј ѣѣци кѡјѡ крушку!

стѣско, -ѣ м погрд. шкрѣи чѡвек, ѿврдѣца, ѡција. — Нѣком нѣшта стѣско нѣѣ дѡти.

стѡкаменица ж погрд. зла жена. — Не грѡи ѣѣѣ, стѡкаменицо. Тѣби свѡк смѣтѡ, нѣко ти нѣје дѡбар.

стѡтѣнка ж име ѡвци.

стѡчѡриѡ (сѣѡчѡриѡ) ж ѿгрдан назѣа за сѣоку. — Дѡсѡдѣ ми стѡчѡриѡ.

страшѣлача ж погрд. неморална, обично и ружна, женска ѡсоба.

стрѣвљати (се), стрѣвљѡм (се), стрѣвљѡјѡ (се) несвр. среѣаши (се). — Стрѣвљѡ сам га чѣсто. — Стрѣвљѡмо се свѡки дан.

стрѣзити } -ѣм чезњѣиво глѣ-
стрѣзити } дѡши у јѣло кад неко једе. — Штѡ стрѣиш? Ако си глѡдан, сѣѣди па јѣди — Не стрѣзли кад нѣко тѡђѣи јѣдѣ ѡ кући.

стрѣнѣика ж доњи, ѿрилично жѣиѣ неѡдсечени, део сѣабла неке жѣиѣарице. — Убоде ме јѣдна стрѣнѣика.

стрѡвило с мношїиво оїалих или оїрешених воїних їлодова. — Под ѓбуком чїтаво стрѡвило.

стўва ж (обично погрд.) незграйна, несїрейна и їомало їросїа женска особа. — Доїе нам ѡнā његова стўва ў кућу, па нїкāко д ѡдѣ.

стўвара ж аугм. од сїува.

стўвāћ, -āћа м (обично погрд.) незграян, несїрейан и їомало їриїросї мушкарац. — Ёно стўвāћа їдѣ ѡзгѡ, свāкї камѣн пѡмїѣрā на пўту.

стўда ж хладно, мразовїио време. — Нāпољу стўда да се скѡчāћїш од зїмѣ.

сувāрица ж сува грана, суварак.

сувїна ж суво, їоїло време. — Дѡбро је што нāста сувїна да шта ї рāдїмо.

сувѡвина ж зб. суво грање, сува дрва за ложење. — Накупидѣ мāло сувѡвинѣ да зāложїмо вāтру.

сунавраткѣ } прил. сїрмо-
суновраткѣ } главце. — Пāѡ з грма сунавраткѣ и сав се излўпѡ.

сўћнути, -нѣм свр. їасїи (обично са дрвїша).

сўћнўт, -а, -о блесав, сумануш. — Бїжи ѡд његā, вїж да је сўћнўт.

сїјкати, сїјкā свр. I. о мразу: јако смрзнушїи земљу. — Мрāз сїјкѡ земљу, па се свā сїјктї.

II. ~ се смрзнушїи се (о намирницама). — Сїјкѡ се кўцус ў каци.

T

тāврљ м погрд. човек малог расїа и велике главе. — Дїгѡ тāврљ глāву, клїмā њѡме и їдѣ.

тāмнїк, -їка м јадник, несрейшїк. — Оста тāмнїк сам, ни сарāнити га нїко нѣмā.

тāнāп ж їлесан шїио се навхвāша у чабру с їуришїом, їо їосуди са сїром и сл. — Пѡватала се тāнāп у чабру с пāприкама.

танкѡвїа¹аст, -а, -о вїшак, їанак (обично у сїруку). — Она је бїла танкѡвїа¹аста у струку.

тāњеж м одећа од їанке їшканине. — Оно дрѡбā што їмāш свѣ ти је сām тāњеж.

тāшта речца за їошврїивање: дакако, дашїа.

творїзати, -āм } їра-
творїзати, твѡрїжѣм } вїшїи буку чесїтїм оїварањем враїа. — Не творїзāј!-Не мѡгу да слўшāм кад твѡрїжѣш.

тврдаја } ж сувїше їшврд
тврдача } їлод јабукѣ или крушке. — Зўбе ми пѡломї ова тврдача.

телāди¹а ж зб. у хїи. значењу: шелад. — Рāзїгрāла се телāди¹а пѡ бāшчи.

телїћ, -їћа м хїп. мушко шеле. — Ымāм двā л¹їѣпа телїћа.

терѣтисати, -ишѣм несвр. їодносїиши велики шерей, најорно жївѣшїи, мучїиши се. — Нїко у сѣлу не терѣтисѣ ко тї.

тїпак, -пка, -пко сїор, їиїав.

тїчїње с зб. им. од їшїица, їшїице. — Пѡјде тїчїње мўрузе.

тїшāк, -āка м мирна, шїиха речна вода. — Одо у тїшāк да се мāло рāзлāдїм.

тмѡра ж магла. — Спўстила се тмѡра, нїшта се нѣ вїдї.

тѡїчāк прил. мало їре. — Јā тѡїчāк дѡлази, тѣбѣ нѣ бї кѡт кућѣ.

тѡїчашвї, -ā -ѣ прил. малойреїашїи.

ушјајати, ушјајам несвр. у изр. ~ у с н а м а *йравийи се важан увијајући усне (обично о млађим женама)*. — Нацјнила се вајна, само ушјаја уснама.

уполовачити, -двѣчим свр. *довести, доћи у йроцесу радње или сѣања до њихове йоловине*. — Уполовачила гра̄ и донѣла га на̄ма. — Мѹруз уполовачи'о.

ўпримасе прил. *један нас-йрам другога*. — На̄ше су кѹће ўпримасе.

упртача ж *йорба са йовразовима (уиртѣачима)*. — Упртачу је згоднo нoсити. Навѹчѣш пoвразове на рамена и гoтoво.

ўрезак, -еска м *дуванско лишће савијено у йубу и на йај начин йрипремљено за резање*. — Урезo сам трѣ ўреска дувана, бйћѣ да дба пушймо.

урлама ж *весела исйуњено вреом, вриском и йесмом*. — Врй ў Тoдоровићима кo у кoтлу, прoби урлама увѣта.

урбжити се, ўрбжйм се свр. *укруийи се (обично од чира на врайу)*. — Ймѣ чйр на врагу, ца се урбжи'о нѣ можѣ главѣ да oкрѣнѣ.

успаљеник, -йика м (обично погрд.) в. *зайаљеник*. — Успаљеник се нйђе не смйру'ѣ, кo да је младйћ.

успаљеница ж погрд. в. *зайаљеница*. — Само врдаш око успаљеница̄, доће ти oне главѣ.

ўспротйв пред. *уйркос*. — Свѣ је ради'о ўспротйв њѣму.

устиђивати се, -йђу'ѣм се несвр. *сйидеи се*. — Нйкога̄ се oна не устиђу'ѣ.

устoшца ж дем. и хий. од *устйа, устйашца*.

усѹрлити се и **ўсѹрлити се** усѹрлийм се свр. *умусийи се*. —

Објесила сѹрлу, усѹрлила се, нѣшто јoј нйће пoтаман.

усусѣкати се, -ам се свр. *йравийи збуњујуће йокреише йри-ликом сусреиша или мимоилажења*. — Усусѣкала се па нйкако да се мимoйђемо. Чѣс тамо, чѣс вамо нйкуд.

па **ўтицати се**, -ичѣм се несвр. *намеийи се својим сйавом, мш-љењем, мешаийи се*. — Што се ти ўтичѣш ка те нйко не верма̄. Утичѣш се стѣлно, ал ти не вр'ѣдй.

утрупачкѣ прил. *не савијајући ноге, као йруйац*. — Oван oд б'јѣса све скѣчѣ утрупачкѣ.

ўћерѣзан, -зна, -зно *скроман, уљудан*. — Што нйси ўћерѣзан ко што си прѣ бй'б?

уцаклити, уцаклийм свр. у изр. ~ о ч и м а *засйаийи очима*. — Уцаклила oчима, нѣ трепћѣ.

учетвoрити, -ѣтвoрийм свр. *укоийи два йара волова ради лакше вуче великог йерейа*. — Ызми ў некога̄ јoш јѣдне вoлове, па учетвoри ако мйслиш да из-вѹчѣш.

учйњати, учйњам несвр. *мешаийи блайо са йлевом йриликом йрављења ћерйича*. — Йма нoге да ти пѹкнѹ кад учйњаш плѣву з бѣгом.

ушйпнити се, ушйпийм се свр. *лейо се обући, удесийи се*. — Ушйпила се кo да ће на вашер.

ушмаљак, -љка м в. *йиж-дољак*.

уштoкати се, уштoкѣм се свр. *узнемирийи се, уйлаийи се*. — Шта си се уштoкo, смйри се. Бйћѣ свѣ кѣко ваља.

Ц

цакли'ати се, -ѣ се несвр. *сйаийи се йoйуй сйакла, блешйа-*

иш, *свѣтлуцаиш*. — Цаклиѣ се нѣбо кѣ стакло.

цвѣиѣ с зб. *дем. и хий. од цваѣ*.

цвѣѣиѣ с зб. *дем. и хий. од цваѣ*.

цибурити, -и несвр. *цуриши*. — Цибурѣ расѣ ѣс кацѣ.

цигланаца ж *кућа озидана циглом*. — Сад нѣко вѣшѣ нѣ правѣ чѣтмаре, свѣ градѣ цигланице.

цѣпизла ж и м *загрижена, самовольна особа*.

цѣњак, -њка м *ѣлац сѣнављен између кажѣиѣрѣиѣ и великог ѣрѣиѣ, чиме се на одлучан и увредљив начин даје на знање да се неће удовольиш нечијим жѣлама или захѣвима*. — Ёвѣ ти цѣњак штѣ ћеш ѣшта дѣбити!

црвѣњак, -њка м *црвљив ѣлод (обично воћа)*.

црѣпљика ж *цреѣуља*. — Разбиѣо ми град цѣ-шѣс црѣпљикѣ.

црнѣгѣрка ж *име црноруној овци*.

црѣњаник м а. *несреѣшник*. — Ђути, црѣњаничѣ, дѣбро си прѣшѣ. в. *несѣашан дечак, немѣрко*. — Ку се здѣвѣ онај мѣј црѣњаник.

црѣњаница ж а. *несреѣшница*. — Удаде се црѣњаница у сиромѣштину. в. *несѣашина девојница*. — Смѣри се, црѣњаницо, не ѣавѣли.

цѣле | (обично поновљено)

цѣко | *узвик којим се вабе ѣси*.

Ч

чѣбѣрка ж *дрвена каца са два округла ошѣора у којима ѣрилком ѣечења ракије сѣоји лула*. — Чѣбѣрка ѣ напуњена водѣм, и ѣ ѣѣј се она пѣра што ѣдѣ кроз лулу прѣтѣвѣра у ракију. Она лѣдѣ лулу.

чѣдуља ж *име крави загасишожуѣ боје*.

чѣктара ж *погрд. брѣљива женска особа ѣискавог гласа*. — Не чѣкти чѣктаро! Нѣко нѣ можѣ дѣ рѣѣчи дѣћи.

чѣктати, -ѣм несвр. *брзо и ѣискаво ѣричѣиш*. — Чѣкти, уста не зѣтѣвѣра.

чандрљив, -а, -о *наѣрасѣиш, ѣргав, свадљив*. — С тѣбѣм се нѣ трѣбѣ шѣлѣти, ти си тѣко чандрљив.

чѣвѣљити, чѣвѣљѣм несвр. *сувише гласно ѣвѣиш (обично у ѣијансѣву)*. — Њѣѣ двоѣца чѣвѣљѣ кад зарѣѣѣ.

чѣзити, -ѣм несвр. в. *сѣѣрѣиш*. — Вѣ ѣдѣте, а дѣѣте чѣѣѣ, рѣстѣ му зѣзубице.

чѣпурка ж *чѣѣ за боѣе*.

чѣпуша ж *комушина*. — Штѣ ѣ дѣвно лѣћи на сламѣачу наложену чѣпушѣм.

чѣпушка ж *један лѣш од комушине*. — Пѣкупи свѣ чѣпушке јѣзук је да прѣпаднѣ.

чѣтѣрка ж *кладња чији су снѣйови жѣиѣ саденуѣи у чѣѣиѣри реда*. — Саѣѣдосмо свѣ снѣпље у чѣтѣрку да се бѣљѣ ѣсѣшѣ.

чѣкрѣља ж в. *дрѣѣа*. — У чѣкрѣљи слабо шта да рѣдѣ.

чѣкрѣмкати, -ѣм несвр. *ѣѣкидаѣиш (обично од хлеба или меса комадиѣ ѣо комадиѣ)*.

чѣкѣрити, -ѣ несвр. *жубѣришѣ*. — Чѣкѣри пѣток не мѣгу да разѣберѣм штѣ кажѣш.

чѣѣдан, -дна, -дно *лѣѣ*. Чѣѣдна му ѣѣвѣјка. Он је у младѣсти бѣѣѣ најчѣѣднѣ мѣмак.

чѣѣвѣпѣѣ с *велико изнаѣѣѣње, чудо*. — Разнѣ чѣѣвѣнѣѣѣ данѣс ѣмѣ.

чѣѣчаѣац, -ѣвѣцам *казан у којѣм се ѣече ракија*. — Јѣ ѣу пѣћи на чѣѣчаѣац кад нѣко нѣ дѣ лампек.

Ш

шавољ м мала дрвена посуда у којој се држе сѝлацине. — Сад шавољ р^нјетко кѝ да ѝмā. Свѝ кѝпују кѝве.

шāрица ж име шареној овци.

шāрица ж јело од исишњене ѝроје и измрвљеног сира.

шаровињлика ж в. шаровка. — Расјекла нѝгу на шаровињлику.

шаровишта с ѝива у којој је био засејан кукуруз. — Оћеш ѝрати ове јѝсени шаровиште.

шāрѝвка ж сѝлабљика кукуруза. — На пѝнекој шāрѝвци бѝдѝ и пѝ два мѝру а.

шāрѝг м име веѝру шарене длаке.

шāруга ж име крмачи шарене длаке.

шарѝдати, -āм несвр. крѝшāи се шāмо-āмо, кривудāи. — Штā ми шарѝдāш! Свѝ начѝнисмо ѝплазе.

шврљак, -љка м в. ѝиждољак.

шврљкати, -āм несвр. обављāи сѝишне, неважне, не шѝлико хѝишне ѝслове (обично с циљем да се избегну важнији и шѝжи).

шеврљуга ж име овци.

шѝрпати, -āм несвр. врзмаѝи се, муваѝи се шāмо-āмо. — Ено је шѝ рпā пѝ кући цѝло јѝтро, а ѝишта не отарāшāвā.

шѝћѝрка ж име овци.

шешѝлати, -āм несвр. ићи, крѝшāи се шāмо-āмо, шѝшѝураѝи. — Изглѝдā да је цѝнѝ, вѝш кāко шешѝлā.

шѝљѝг м двогодишњи ован. — Прѝдѝ сам шѝљѝга.

шѝљѝжица ж двогодишња овца. — Свѝ ће му се шѝљѝжице ѝзањити.

шѝљкати се, -āм се гуркаѝи се, ѝодгуркиваѝи се (обично у ша-

ли). — Њѝ двѝлица се стāлно шѝљкајѝ.

шѝнѝгāр м бич. — Шѝнѝгāром се тѝчѝ вѝ кад нећѝ д ѝдѝ.

шѝпѝура ж сѝишно зрно града. — Да га шѝпѝура не испрѝбѝја, дѝвāн би бѝѝ дѝбар.

шѝш узвик којим се одбијају кокоши.

шклѝбѝт м (пл. шклѝбѝти и шклѝбѝтови) мѝхур, клѝбук шѝио се сѝвара на води, кавкој другој шѝчносѝи и сл. — Сапѝница је пѝна шклѝбѝтовā.

шклѝмрачити, -ѝм несвр. ѝврѝичѝи. — Бѝгат је, а ѝпѝ у свѝму шклѝмрачѝ.

шљивāи само у изр. ~ р о д род шљива. — Нѝмā рѝда без шљивāнѝг рѝда.

шљивѝвѝк м сок од шљива који се сѝвара у ѝроцесу врења комине. — Опāсно је напѝти се шљивѝвѝка.

шљѝнути се, -нѝм се о јѝлѝма: слѝи се, сѝлѝожѝи се. — Гра се шљѝнѝ па га мāло.

шѝкати, шѝкāм (шѝкајѝ) несвр. неумерено, ѝреѝтерано ѝишѝ алкохол. — Њѝшта другѝ не рāдѝ, сāмо шѝкајѝ ракишѝину.

шпрљак, -љка м в. ѝиждољак. — Оно пāпрѝк што ѝмā, свѝ сāmѝ шпрљци.

шпрљав, -а, -о, закржљао у развоју (о воћним и ѝоврѝним ѝлодовима). — Ово вѝћа што ѝмā, свѝ шпрљаво.

шпѝрѝја ж (обично пл.) безвредна, некѝрисна сѝвар (обично кавак куйѝвни ѝредмѝ).

штрањка ж краћи коноѝац. — Њмāш ли кāку штрањку да свѝжѝм крāву.

штѝкāтор м шаваница. — Првѝ крѝчѝмо зѝдове пā ндā штѝкāтор.

шћокати се, шћокā се (шћо-
кају се) свр. *слећи се (о комини,
исџрулелом сџну и сл.)*. — Шћо-
кала се кџмина дџпола кџцџ. Сџ-
јџно се струљило па се шћокало.

шўбер м омањи ошвор на ша-
ваници. — Баца џрасе с тавана
кро шўбер.

шўкаљ } м име овну који не-
шўле } ма рогове.

шўмагла } ж ексер. — Трџ-
шўнагла } бā ми јџдна шў-
шўнигла } магла. — Куци

кџло шўнагла. — Набџдо се на
шўниглу.

шўнтара ж особа склона бес-
йосличењу, лушању, крађи. —
Сакрџ кџсу. Можџ проћи кака
шўнтара па ўзџги.

шўпити, -џм свр. *изненада*
бануши. — Шўпи ў куђу око
цџла нџћи.

шутанац м в. *шукаљ*.

Шести одељак

ТЕКСТОВИ

565. Милка Тешић:

а) „Кад је се заратило, ја сам црне мукѣ видла кад су Немци дошли. Кажу, ѐто кажњенѣ еспедициѣ идѣ у село. У њи се такѣ звало, — у Нѣмаца. Куку мене, кад је заглавио народ бижати тамо у Благојевиће и тамо по брдима, по шумама. Све ј то побјегло. Никог нѣма, само понека жена остаѣ.

Мој чѣлек би'ѣ у вадѣници. Побјегѣ. Ћто т Нѣкѣ идѣ.

— Ајѣј, Нѣко, ти побјегѣ! Штѣ си жито оставио тужѣ? Запалићѣ Немци вадѣницу! Изгорећѣ тужѣ жито!

— Ја нѣ смѣм! Како жито! Ја морам да бижем! Ако смѣш, ти иди, ако нѣ смѣш, ти нѣмѣј ићи.

Ку љу, шта љу!? Он побјеже, љѣца побјегоше. Све љтече. Оћераше и стоку и све тѣ побјегло. Прѣко брда очло тамо, у црногорскѣ срѣз побјегло. Ја ондај, шта љу, прѣвѣжем кужѣљу кучињару на преслицу, а љзмѣм вакѣ нѣкѣ марамчину, дрѣњу, као страшило начиним се. Па вакѣ љзмѣм ону кужѣљу па се скѣпим, па доћѣм. Отворим вадѣницу, пуштим камење да мѣљѣ. Наложим мало љ ватрѣ. Још се ништа нѣ чуѣ. Нѣма љѣба. Да мало испѣчѣм љѣба. Ја таман запрѣтѣла ону погачицу љ ватру и сјѣдим прид вадѣницѣм, ајѣј ка се помѣлише од Кѣстовића. Тѣ е прѣсак. Митрољѣзи само кѣсѣ на све стране по шумама.

Вѣдин тѣчѣ тежну гѣре мало вишљѣ, виш нѣс, виш вадѣницѣ гѣре пѣвишљѣ. Куку мене, како е Вѣдин снѣтрио те је вићѣ да ѣзгѣ пуцарајѣ, Вѣдин је наѣдѣ бижати гѣре љ шевѣр, љ Гѣј. Али гѣре бѣла кѣшара Радѣнкова. Радѣнко чѣмѣрнѣи све ѣнде и пѣсно и мѣрно оставио. Он поред кѣшарѣ љтече љ шевѣр. Немци за њим гѣре. Кѣшару запалише. Куку, кад стаѣ гѣре кѣшара гѣрети! Ја нѣма, само вакѣ чѣнѣ дрѣње на мѣни. А Лѣнка доће мѣни ѣзгѣ, свѣкрва, кажѣ: „Куку, Милка, ајде да бижѣмо љ Грабљѣ.“

— А шта ѣмо, црњо, љ Грабљѣ! Нек ме љбијѣ вод прид вадѣницѣм бѣљѣ је нег да ме љбијѣ ономо љ Грабљѣ. Иди гѣре, јадо, кѣћи.

Она, врати се, оде кући. Ја ђпе остадо.

Ето ти и ђпе озго. Ђпе пуцарају. Нема њи млого. Пуцају и йдју. Дођоше њој. Видим, наш, види се горе прет кућу. Дођоше њози горе. Она стои прет кућом. Цамораше ш њом нешто. Она не зна ништа шта јој цаморају. Обиђоше око куће, око зградѧ. Ајој, ето ти и мени сокаком. Озго нѡза сокак, па ваденици. Троица, нема више, али дрђе дрктѧ на мени. Цептим као прут. Ђпе сједнем на најкамѧн. Они йдју. Ја ђпе канѡ прѧдем, али руке дрктѧ, не могу да прѧдем. Само такѡ држим другу и прѧдем канѡм. Прођоше спѡред менѧ. Вакѡ йзнад менѧ прођоше. Одоше поред јаза прво. Извидише горе поред јаза. По нѡмѧ пишљагу извидише. А наш, пишљаг је око јаза. Й отуд обиђоше свѧ до бранѧ. Ајој, ето ти и ђпе озго од бранѧ йдју. Ђѧ ђпе долѧмо мени. Ајој, тамна, срце умрло у мени. Само што се нѡсам стрѡпалила да паднем.

Један дође нешто гѡвори. Ја не знам. Мрнциѧ нешта. Ништа не знам. Она двојица у ваденицу, й он за њима у ваденицу. Тамо завѡрише око мучницѧ, свѡд око цакѡвѧ. Извидише. Погледаше вакѡ. Ништа. Ето ти и изиђоше из ваденице. Ђпе један нешта мрнциѧ. Ништа не знам. Ја само шутим. Дрктим. Онда вакѡ ђпе, наш, прѧдем, канѡ да рѧкнѡ ѡни да прѧдем, ал цептим да паднем. Ђпе одоше навише на цаду. Прођоше и кућу Ленчину. Прођоше и мимо Ленку. Одоше путем.

Не би маѡ, куку мене, ка се стѧми дѡм оздо из Рѡгачице. Они запѧлили Сѡмиѧа кавану. Ленка каже: Куку, Мѡлка, шта ћемо!? Ај да бижѡмо! Ево и пѧлѧ редѡм!

— Ђути лѡдо, немамо кѡд. Очли су. Неће ваљаде се вратити баш сад. Да бѡдемо до мѡка па ћемо довече бѡжати. Йћемо.

Врати се и она кући. Ја би до мѡка. Стѧмѡ се у Рѡѡци, не види се ништа, бѡже сачувај, од дѡма. Пѧде дѡм по земљи. Гѡрела — као каванчина бѡла велика — гѡрело. Још не знам, још нешто су запѧлили.

Кад би мѡк, нѡћ ѡћѧ, ја закључѧвам ваденицу. Напустим ја. Цѧба ти и брашно и туђе жѡто, свѧ. Оћу д йдем кући. Закључѧм ваденицу. Изѡђѧм фѡрам.

Дођѧм кући. Нема ни чоѡка й' шевѡра, нема ни ѧецѧ. Никогѧ. Ни стѡкѧ. Не знаш ѧе се налазиш. Ја такѡ ѡзира се по ѧвлии, ѡзира. Ето ти чоѡка. Привѡче се чоѡк й' шевѡра. Дође.

— Ђѧ су ти, јадо, ѧца?

— Тамо су у Благоѡвићима. Очли у црнѡгорски срѧз. Свѧ ј то тамо ѡчло.

— О, бѡже сачувај, ку ћемо сад?

— Нека й. Ваљад враћаћѧ се ако смѡбуднѡ.

И ѡндај кад ѧто й. Једно по једно прѧвлѧчѧ се. Ђѧ се прѧвлѧчѧ, ѡуди се прѧвлѧчѧ, ѡрод се прѧвлѧчи, пошто нѡћ. А ѡтуд, послили су некогѧ да извиди да л су вам у сѧлу ил су ѡтишли. Један дошѡ извиди ѡ да нѡсу у сѧлу. Врати ѡ се тамо. Ондај ѡрод јадни нѡћѡм долѧзи кући.

Намучили смо се саклѡни бѡже. Недај, бѡже, накѡ никад да бѡде.“

b) „Била сам кò стокè у планини са бабòм, па сам изгубила овце. Ондај ја и баба одемо. Тражи овце, тражи — нема. Ноћ нас уватила. Дођемо кољеби нема водè. Немамо шта да пийемо. Офемо д идемо на изворац. Тамо има изворац. Офемо д идемо на изворац да донесемо водè. Ми тамо узмемо, прèкучимо се извòрцу — нешта б^ијело. Кòсе му, плетенице до земљè, б^ијело кò сн^ијèг. Ми онда глèдамо. Завата вòду из бунара и свè вакò умива се. А ми, ондај, пошто вйдимо, оно вила била, а ми ондај нàтраг. Нè тражимо водè. Више се не прèкучуемо. Одемо од водè. Пòбјегнемо у кољебу и више нисмо излазиле.

Кад пòсле тудè нека вилина кòсица нагасла кò тога извòрца.“

c) „Ишли ловци. Нашли под^т Пòвленом у пèћини срна и кòшутà и ту су пèћину зазидали па да вèчè дођу да и пòбију. Зазидају, пòду кўћи. Вèчè дођу кад бийò мрак да то пòбију. Ка ти викине са Медведника, вичè нешто: „Оо, сее-јо! Ајде вамо затворена нам је марва!“ (То викала вила. Она са Пòвлена викала у Медведник. Она се одавала у Мед. еднику). А они чўју. Бржè пèћину отворè, па бйжи. Само за живòтом једва пòбјегли. — Пòсле су бòловали, ћели пòмр^иети.“

d) Сава Савановић умрò и повампирй се. И ко ј год дошò у Јàгодића ваденицу он је то удавиò. И ондај један се нашò младйћ òћè д идè он у ваденицу. Мајка кўкала, òтац. Нè дају, бранè. Он нè да ником за њим. Одè сам. Дође, жар згрнè, кладицу запрèчè у пепò, а другу велику мèтнè вам крај òгњйшта. Пòкри'è некòм понавчинòм, а он одè гòре на таван. Пòпнè се гòре на таван и ћутиò. — Само се нешта òбре код òгњйшта. Б^ијело накò. Нèшта вучè за себòм. Код òгњйшта кладу гњави, пипа, гòна. Кажè: „Нема ништа.“ Ний'è глèдò гòре ће 'è он. Ондај разгртò жар. Нема ништа. Заплакò: „Како 'è Сава Савановић пòчò дòлазити у ваденицу ний'è òстò без вèчерè него вèчерас!“ И само га нестаде. Оде.

Ујутру кўкају, трчè — да ли 'è дòле у ваденици тај чòјек жив. Дођу дòле — он жив. Изишò прид ваденицу, смй'è се. Жив! — И пòсле òни мйслили ко мòрè да зна кад је умрò тај Сава Савановић. Док једна баба била, стò дèсèт гòдин јој било. Питали лўди бабè. Баба казала: „Сарањен је у планини под неким бр^иèстом, ал ја тò не би мòгла сад знати. Узмите кòња агировита и водите тудè пò тај бр^иèст. Ђè он закопа ногòм, ту 'è. Налòште ватру дòбру па ндај кòпајте нòде ће он запишти. И дрште гране. Лòмте па дрште. Шта будè изишло ви нагнајте у ватру оталè.“ — Такò лўди узму кòња одведу тудè. Кòњ њуши, њуши. Па кад загребе на једнòме мйèсту, па само њисну и òдустà òдандè! Они йскопали. — Кўку, чйча румен, црвèни се кò ружа! Кад нешта излèхе йж негà. Ко мйш излèхе. Òни оним гранама у ватру. Нагнали у ватру. Оно изгòрело у ватри. Спàлили тèло и свè. И ондај нема више вампира у тој ваденици Јàгодића. Нйти шта давй, нйти дòлази.“

e) „Кад^т сам била з бабòм код^т к òљебèу Лисини, запàнтила сам тò ајду да имају. — Пушке пòчèле пўцати једно вèчè пошто пòспò нàрод. Баба Миросава òсјетила. Вйкнула свè жèне. Дòшла па шаптала нà врата: „Устàјте! Пушке пўцају ко Тèовановè кòљебè!“ — Свè

тò һйшило и гòло. Нйшта не òблāчй. Како смо се дèсили тākò смо и пòбјегли. Свй се скўпймо зājдно ў бујад нèкў вèликў пòд некў ст^шёну и тў нòһймо. Тў шўтисмо, шўтисмо. Кад на бр^шёгу зājпёвā нèко: „Пò-кајасмо Йвка и Мāрйнка. Нāшу брāһу Йвка и Мāрйнка.“ — Штā е сād!? Жёне се уштòкале. Сутрèдāн — зòра — ўстанèмо. Нйко нйшта. Пòсле дāһòм кāжў — уби'ен Тёвāн Тёбиһ и һёца. Жёна òстала. — Кāко тò нāрод сазнò да су òни пјёвали, лўди вèлè издржāвò нèкогā па ўби'ò вāлāд. Пòсле прòчу'е се: òн ўби'ò та двā ајдўка што су кòд нёгā бйли, а òпè двā ајдўка дòшла и ўби'ў и нёгā и һёцу.“

ф) „Вйкò òвштйнкй слўжитèль (пандўром га звāли) свè пò имену лўде. Йзишò нā бр^шёг и вйчè: „Сād, тāj пўт òвштйни!“ — Лўди се сјèһājў да ймā нèшта. Трчè. Òде тò прйко врāта. Нèмā да то застāj-ку'è, него само òде. — Нйшта, шўтймо мй. Òдоше лўди. Врāһājў се лўди кārли. Пйтају жёне штā е. Кāжè — рāт, мобилзāцй'а! — Кўкāмо и жёне и һёца. Тò кўкā. Лўди се спрèмајў. Ўзимајў тòрбе, лёба, штā ймā ў тòрбу. Òде, трчй прйко врāта. Ми јāдни òстанèмо. Òсташе жёне, òсташе һёца. Мўке јāднè, чèмèрнè. Жёне òрў, жёне кòпајў, жёне кòсè. Нèмā нйкогā. Тёца само сйтна. То су грднè мўке бйле. Па нèродне й године, па нèмā лёба, па нèмā ш лёбом. Па чòкòһе нò чèмèрнò самельў па зājпреһў пò сач. Кад тамо д йзвадè, òно изгòрело. Нèмā нйшта да се йзедè, само ўглёвље по сачом.“

г) „Òчò Б^шёле Тёбиһ те ўкрò вāталицу рāки'è у Кóсиһима у Зāрожў и пòһò. Бйла клизавица. Кад бй'ò виш кòлбебу нāшу ў Ли-сини, он пāò, пòклизò се. Вāталица òчла нйз бујад, низ^с кóров. Он тражи'ò, тражи'ò — нй'е нāшò. Нāша кòлбеба блйзу бйла. Ето ти га бй и дòһе на врāта. Дòшò мòјòј мāјци. Вйчè:

— Кўмо, кўмо, прикўцдè се вāм да ти нèшто рèкнèм!

— Штā ш тй, Б^шёле, нòһāс!? Штā тражйш нòһāс!?

— Кўмо, йшò сам у Кóсиһе и ўкрò вāталицу рāки'è, па сам пòһò, па се исклйзну. Вāталица пāде. Тражи, не мòгодо нāһи. Него, кўмо, пòрани сўтре кад бйдè зòра, пòрани ако мòш те нāһи. Ако нāһèш, услòни ўз грм, а јā һу дòһи да те пйтāм јеси л нāшла.

— Кўку, кўме, штò си йшò нòһāс. Òтури се, кўме, краћè. Нè вāлā красти.

— Нāһи тй ако мòш. Услòни ўз грм. Дòһā.

— Пòранй. Нāшла. Услòнила ўз грм. Ето ти нёгā:

— Кўмо, јеси нāшла? Јес йшла?

— Нāшла сам, кўме. Услòнила сам ўз грм. Услòнила сам нòде ўз грм. Йди ўзми па вишè нèмòј то да крадèш. Нй'е краћа дòбра, д^шèте.

— Тўти, кўмо. Мòбрāм красти.

Òде. Пòгледасмо мй — сванўһе, свануло — ўзò вāталицу нā раме, прйко ст^шёнā òде пўтиһем. Òднесе у Тёбиһе.“

һ) „Како је се слāви'ò Бòжиһ прè? — Зòвè се Баднй дāн учи Бòжића. То се јўтру пòранй на тāj Баднй дāн. Сўдови се òперў, стòлице се òставè. Нè сједāмо на стòлице. Свè се то сākри'è. Òдў лўди, пòранè, дòнесў баднāк. Услонè ўс куһу баднāк. Пòсле жёне ўм^шèсè лёб и пòставймо нā земљу. Јèдèмо штā ймāмо на земљи. Пòсле зāколў

печеницу. Ко нѣмā печеницу заколѣ кѡкѡш, п^шѣвца, шта ѣмā. Кад бидѣ мрāк учи Бѡжића, ис^шѣч^у бадња^к. Донесу слāмѣ. Брѣме слāмѣ донесу у кућу. Пѡлегнѣмо свѣ на ну слāму. Нѣмā ништа. Ни покривāча вишѣ, ни простирāча. И ту нѡћимо. Сутрѣдāн устājемо, бѡгу се мѡлѣмо. Донесѣмо рāки^ѣ, зашѣћерѣмо. Свāкѡме мāло рāки^ѣ. Запāлимо св^шѣћу и сјѣднѣмо. Пѡставѣмо шта ѣмāмо, сјѣднѣмо и јѣдѣмо. На свѣ три Бѡжића тākѡ.“

566. *Борђе Драгојловић:*

„Прѣ се врло са кѡњима кѡ ѣ ѣмѡ, кѡ нѣ ѣ са вѡловима. Раsturѣмо снѡплѣ по г^умну. За^косѣмо г^умно, рāsturѣмо снѡплѣ, нагнāмо стѡку и вршѣмо. Јѣдан ујам ѣстерāмо па др^угѣ нāтурѣмо, па тākѡ ѣѡб дāн вршѣмо. Кад извршѣмо, ми ону слāму ѣsturѣмо. Оно жѣто и ону плѣву ск^упѣмо нāсред г^умна. И пѡсли, вршалицā нѣ ѣ бѣло, нѣ ѣ бѣло ни вѣтрѣнāчā, него на лѡпату развѣјāвāмо ѣѡб дāн или цѣлу нѡћ. Зāвисѣ за вѣстром. Развѣјāвāмо, развѣјāвāмо док рāзвѣјѣмо. Пѡсли ѡдносѣмо тѡ и пѡсле ѡпѣт прѡчѣнāмо нā р^уке, на решѣта. Нѣ ѣ бѣло ништа.

Ето тākѡ смо прѣ мѣ засл^ужили док нѣсу вршалице пѡстале.“

567. *Миломир Тодоровић:*

а) „Кад^т сам јā дѣчко бѣ^ѡ, нѣ знāм кѡлко ми ѣ гѡдѣнā бѣло, ѡд ѣладу дѣвестѡ двāнѣстѣ до ѣладу дѣвестѡ осāмнѣстѣ бѣ^ѡ ѣ гāt аустрѣнскѣ, тākѡ рѣкнѣм швāпскѣ, па сам бѣ^ѡ и глāдан и жѣдан.

Љ^уди ѡдоше у рāt. Нѣмā ко да рādѣ. Вāмој нāјвишѣ глāди. ѡдоше л^уди. Тāмо ѣзгибоше, а мѣ ѡстасмо. Копѣра нас Аустрѣя. Натерāвај^у нас, одрѣћуј^у нам стѡку да мѡрāмо дāвати. ѡвце нѣма гѡнити и шѣшати. ѡвце ми ѡнѣмо да сākриѣмо. ѡставѣмо по јѣдну, по двѣ. ѡни пѡпѣш^у, а ми ѡпѣт украдѣмо. Дѡгнāмо да шѣшāмо. ѡни брѡѣ ѡвце, а ми уставио двѣ-трѣ. ѡпѣт се снāлазѣмо. (Свāкā мāјка свѡме ѣтету коѣ јѡј гѡнѣ ѡвце пѡдāшила чарāпчине, ѡпанāкā нѣмā, и ѣдѣмо. Нāкѡ нā прāшина в^учѣ се зā нама, п^ушѣ). Пѡг^урāмо јѣдно др^угѡм ѡвце те тākѡ да ѣзѣћѣ нā брѡј, еда нас не би Швāбе т^укѣ. ѡглāлѣ пѡћѣмо. Нāше мāјке ѣд^у сā нама. Јā оглāдни. Вѣселā мāјка ѣмала мѣно брāшна па т^урѣ тигāнѣић и нāчинѣ мѣно чѡрбицѣ. Сркасмо, јѣдосмо и полѣгосмо и спāвати. Кад је с^утре ј^утро освāнуло, мāјка пѡм^узе ѡвце па нам м^лѣка прѡц^шѣдѣ и ѣзвāрѣ, па нам дāде те се нāписмо. Лѣба нѣмāмо. ѡна ѡдѣ код вāкѡ мāло бизѣрнѣ жѣнā коѣ су мāло богāтѣѣ и зāиштѣ брāшна. ѡдѣ код нѣкѣ бāбѣ В^ујке. Кāжѣ: „В^ујо, би л ми дāла, сѣ^ѡ, мāло брāшна? Нѣмāм штā д ѣдѣм.“ ѡна нѣкѣ п^ут дā, нѣкѣ п^ут нѣ дā. (Слāћѣ онај лѣбац ѡд рātлука дāнāшнѣга. Јā га јѣдѣм и ѣдѣм и свѣ ћ^укућѣм).

Тākѡ тѡ бѣ. Нāвāлѣ нāша вѡјска са Сол^уна и ѣст^јерā бѡгме Швāбе из Србѣѣ.“

б) „Мѡрем вам и рѣни прѣ кākѡ смо мѣ стārѣ жѣвили (мѡј ѡтац и мāјка и кѡншѣѣ), кākѡ смо бѣли кāним богāти. А штā смо бѣли богāти кад ѡпанāкā нѣ ѣ бѣло, панталѡна нѣ ѣ бѣло да се чѡѣк ѡб^учѣ. Узачѣ му жѣна, ѡпрѣдѣ ѡд в^унѣ, па ѣзачѣ нѣшто и нāчинѣ пѣлѣнгаѣ, а нѣмā г^уња него нāчинѣ нѣшта као цāк и нāтурѣ нā се. Тāј нāрод свѣ ѣ тākѡ

кѹће. Нѣко пй'ѣ, нѣко ѣутй. Скѹпѣ се, сјѣднѹ и рѹчајѹ код мѡмачкѣ кѹће. Кад' пѡћѹ ѣвојачкѡј по ѣвојку, ѡни пјѣвајѹ, врйштѣ, њйштѣ, штѡ ти нѣ радѣ. Свѣ двѡ'ѣ и двѡ'ѣ. Обично мѹшко и жѣнско. Ако йдѹ преко шѹмѣ, скрѣћѹ се ѹ смреке, скрѣћѹ се за жбѹневе.“

568. Тешо Тешић:

„Пѣкли мѡј ѡтац и Пѣтко раки'ѹ тѹде дѡле. И сад мй сјѣдймо. Знаш, наградй се казан. Нѣ будѣ ни пѡла рѡка кад би трѣбѡ д йзѡћѣ, ѡно йзѡћѣ вѡталица. іно се тѡмо лѹла прошѹпльила унѹтра, пѹстала мѡло вѡду. Пом'йшало се са раки'ѡм. Пѣтко ѹстанѣ:

— Штѡ 'ѣ ѡвѡ!? Само награћу'ѣм, — брзо йзлазй! Дѡјдѣ да пѡгледѡмо, море, да л нй'ѣ ѣе...!

— Море, видѣте да вам нй'ѣ ѣѣгод прошѹпльила се лѹла.

— і, бѡгати, шѹпља лѹла!“

Седми одељак

ЗАКЉУЧАК

569. У овом ћу одељку табеларно испоредити неке важније *акцентнајске, фонетске и морфолошке* особине љештанског говора са истим особинама неких других, за љештански говор релевантних, млађих новоштокавских говора, који се простојно налазе, грубо узевши, северније и јужније од Љештанског. Тако ће се видети којим особинама љештански говор чини прелаз између те две групе говора.

570. Податке за говоре чије ћу особине поредити са особинама љештанског говора узимао сам из ових извора (из извора које ћу навести видеће се који се говори пореде са љештанским говором):

а) извори података за говоре који се налазе северније од Љештанског:

1) Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗБ XVII, 367—473 (скраћеница Т);

2) Милош С. Московљевић, *Акцентнајски систем ѿоцерског говора*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 1., I—VIII+I—112, Београд 1928. (скр. П);

3) Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ XVI, 179—314 (скр. М);

4) Исти, *Колубарски говор*, СДЗБ XVIII, 1—71 (скр. К).

б) извори података за говоре који се налазе јужније од Љештанског:

1) Асим Пецо, *Говор источној Херцеговине*, СДЗБ XIV, 1—200 (скр. ИХ), — из овог рада узете су фонетске и морфолошке особине;

2) Јован Л. Вуковић, *Акцентнај говора Пиве и Дробњака*, СДЗБ X, 185—417 (скр. ПДр);

3) Исти, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1—113 (скр. иста), — из овог рада узете су фонетске и морфолошке особине;

4) Гојко Ружичић, *Акцентнајски систем ѿвеваљског говора*, СДЗБ III, 113—176 (скр. Пљ.);

Љ	Т	П	М	К
26 <i>умрѣѣи</i>	<i>умрѣи</i> 394	<i>умрѣи</i> = <i>умрѣи</i> 51	<i>умрѣи</i> = <i>умрѣи</i> 223	<i>умрѣи</i> = <i>узѣи</i> 27
27 <i>дѣи</i>	<i>дѣи</i> 394	<i>дѣи</i> 57	<i>дѣи</i> 223	<i>дѣи</i> (<i>ѣрѣи</i>) 28
28 <i>ѣчѣмо</i>	<i>ѣчѣмо</i> 395	<i>ѣлѣѣмо</i> 84	<i>ѣчѣмо</i> 227	<i>ѣчѣмо</i> 30
29 <i>имѣмо</i> (<i>имѣмо</i>)	<i>имѣмо</i> 396	<i>ломѣмо</i> 89	<i>кѣѣмо</i> = <i>ко-ѣмо</i> 230, <i>имѣмо</i> 231	<i>кѣѣмо</i> = <i>имѣмо</i> 32
30 <i>исѣчѣ</i>	<i>исѣчѣ</i> 395	<i>одрѣчѣм</i> 85	<i>исѣчѣм</i> 227	<i>исѣчѣ</i> = <i>ѣвѣзѣм</i> 30
31 <i>ѣзовѣ</i>	<i>ѣзовѣ</i> 396	<i>ѣзовѣм</i> = <i>ѣоздѣм</i> 84	<i>ѣзовѣм</i> = <i>ѣоздѣм</i> 229	<i>ѣзовѣ</i> = <i>ѣоздѣ</i> 31
32 <i>цѣлѣѣѣ</i>	<i>ѣсѣѣѣ</i> 396	[као у Љ]	<i>сѣѣѣѣ</i> 271	<i>сѣрѣѣѣ</i> 32

Коментар ѣѣѣѣ

Поређењем акценатских особина љештанског говора са акценатским особинама у говорима севернијим од њега — види се:

a) да се Љ потпуно слаже са Т у особинама под бројевима: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32 (укупно 22);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 29 (укупно 8);

да се разлизи с њим у особинама под бројевима: 3 и 28 (укупно 2);

b) да се Љ потпуно слаже са П у особинама под бројевима: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 32 (укупно 21);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 11, 14, 17, 18, 19, 22, 26, 29, 31 (укупно 10);

да се разлизи с њим у особини под бројем 28;

c) да се Љ потпуно слаже са М у особинама под бројевима: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 19, 20, 23, 24, 27, 30, 32 (укупно 19);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 12, 14, 17, 18, 21, 22, 25, 26, 29, 31 (укупно 11);

да се разлизи с њим у особинама под бројевима 3 и 28 (укупно 2);

d) да се Љ потпуно слаже са К у особинама под бројевима: 2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 20, 24, 25, 32 (укупно 14);

Коменитар табеле

Поређењем акценатских особина љештанског говора са акценатским особинама у говорима јужнијим од њега — виде се:

а) да се Љ потпуно слаже са ПДр у особинама под бројевима: 1, 3, 8, 10, 16, 18, 19, 21, 31 (укупно 9);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 2, 4, 5, 6, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 26, 27, 29, 32 (укупно 16);

да се разлилази с њим у особинама под бројевима: 7, 12, 15, 24, 25, 28, 30 (укупно 7);

б) да се Љ потпуно слаже са Пљ у особинама под бројевима: 1, 3, 5, 6, 9, 10, 13, 16, 18, 21, 27, 31, 32 (укупно 13);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 8, 11, 12, 14, 17, 19, 20, 22, 25, 26, 29, 30 (укупно 12);

да се разлилази с њим у особинама под бројевима: 2, 4, 7, 15, 23, 24, 28 (укупно 7);

с) да се Љ потпуно слаже са Г у особинама под бројевима: 2, 3, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 31, 32 (укупно 19);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 4, 11, 15, 17, 19, 26, 29 (укупно 8);

да се с њим разлилази у особинама под бројевима: 5, 7, 23, 28, 30 (укупно 5).

Са свим се овим говорима љештански говор потпуно разлилази у акценатским особинама под бројевима 7 и 28. У Љ је *гарава, црвенкасић*, — *ијечемо*, у ПДр, Пљ и Г: *-ав, -асић*, — *ијечемо*.

II. ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ

573. А) Спорење у Љештанском и говорима севернијим од њега

Љ	Т	М	К
1 ијекавски говор са неким старим и новим екавизмима и ограниченим бројем икавизама	слободна екавско-ијекавска мешавина	екавски говор са понешто ијекавизама и покојим икавизмом	као у М, с тим што се јавља и неизмешано б
2 <i>p + њ > pe (pje, pi)</i>	<i>p + њ > pe (pi) 399</i>	<i>p + њ > pe</i> (исп. <i>брегдвима 205, бресџић 208</i>)	<i>p + њ > pe</i> (исп. <i>брегдвима 21, ирџбало 25</i>)
3 <i>ирџ -> ире-, ири-;</i> <i>ири-> ири-, ире-</i>	<i>ирџ-> ире- (ири-);</i> <i>ири-> ири-, ире-</i> 399	<i>ирџ-> ире- (ири-)</i> 234—235; <i>ири-> ири-, ире-</i> 235	<i>ирџ-> ире-, ири-;</i> <i>ири-> ири (ире-) 35</i>

Љ	Т	М	К
20 група <i>ѣш-</i> : <i>шѣница</i>	<i>шѣница</i> 408	<i>ѣшѣница</i> = <i>шѣница</i> 249	<i>шѣнѣца</i> 41
21 група <i>-ѣшѣ-</i> : <i>дв-</i> <i>шѣница</i>	<i>дѣшѣница</i> = <i>двѣшѣница</i> 408	<i>дѣшѣница</i> = <i>двѣшѣница</i> 250	<i>двѣшѣница</i> 41
22 група <i>-ѣч-</i> : <i>кдѣча</i>	<i>клѣйче</i> — <i>кдѣчи</i> 408	<i>кдѣча</i> (<i>клѣче</i>) 250	<i>закдѣчѣ</i> — <i>клѣче</i> 41
23 група <i>зн-</i> : <i>знѣдѣш</i> = <i>нѣдѣш</i>	<i>знѣш</i> = <i>нѣдѣш</i> 409	<i>нѣш</i> (<i>знѣш</i>) 252	<i>знѣш</i> 42
24 група <i>сњ-</i> : <i>с њѣм</i> : = <i>ш њѣм</i>	<i>ш њѣм</i> 409	<i>с њѣм</i> = <i>ш њѣм</i> 254	<i>ш њѣм</i> 43
25 група <i>зњ-</i> : <i>ѣз њѣвѣ</i> = <i>ѣж њѣвѣ</i>	<i>ѣж њѣв</i> 409	<i>безж њѣга</i> 254	<i>ѣрез њѣ</i> — <i>уж њѣга</i> 43
26 група <i>-вљ-</i> : <i>дсѣя-</i> <i>вљен</i> = <i>дсѣявљен</i>	<i>нѣбѣявљѣ</i> — <i>ѣрдсѣя-</i> <i>вљѣ</i> 409	<i>дсѣявљѣм</i> 248, — <i>дд-</i> <i>сѣявљено</i> 249	<i>дрвљѣник</i> = <i>дрвљѣ-</i> <i>ник</i> 41
27 група <i>-дн-</i> : <i>сѣднѣ</i>	<i>ѣднѣ</i> 410	<i>сѣднѣ</i> 275	<i>сѣднѣ</i> 54
28 <i>брѣз</i> (<i>без</i>)	<i>брѣз</i> 411	<i>брѣз</i> 246 (<i>ѣрез</i> 250)	<i>брѣз</i> = <i>ѣрез</i> 40

Коменѣар ѣтабеле

Поређењем фонетских особина љештанског говора са фонетским особинама у говорима севернијим од њега — види се:

а) да се Љ потпуно слаже са Т у особинама под бројевима: 3, 5, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 23, 26, 27 (укупно 16);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 2, 4, 7, 8, 11, 18, 21, 22, 24, 25, 28 (укупно 12);

да се с њим не разлизи ни у једној поређеној особини;

б) да се Љ потпуно слаже са М у особинама под бројевима: 3, 6, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 24, 26, 27 (укупно 12);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 28 (укупно 15);

да се с њим разлизи у особини под бројем 1;

с) да се Љ потпуно слаже са К у особинама под бројевима: 3, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 25, 26, 27 (укупно 14);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 2, 4, 5, 7, 10, 18, 19, 22, 23, 24, 28 (укупно 11);

да се с њим разлизи у особинама под бројевима: 1, 9, 11 (укупно 3).

Нема ниједне поређене фонетске особине којом би се љештански говор потпуно разликовао од свих ових говора.

574. В) Сјање у Љешњанском и говорима јужнијим од њега

Љ	ИХ	ПДр	Г
1 ијекавски говор са неким старим и новим екавизмима и ограниченим бројем икавизма	ијекавски говор са неким екавизмима и нешто различитим рефлексима дугог њ	као у ИХ	ијекавски говор са неким старим и новим екавизмима
2 $p + \check{d} > pe$ (pje, pi)	$p + \check{d} > pe$ 58, pje 57	$p + \check{d} > pe$ (pje) 16	$p + \check{b} > pe$ (pje) 721
3 ѵрѣ-> ѵре-, ѵри-; ѵри-> ѵри-, ѵре-	не укрштају се префикси ѵрѣ- и ѵри-	као у ИХ	као и ИХ
4 ѵре=ѵри- ѵрије	ѵрије 192	ѵрије 109	ѵрије 654
5 ДЛсг. мѣни	мѣни (мѣне) 131	мѣне 58	мѣне 722
6 Исг. са онѣм Гпл. ѡѡ овѣ ЦИЛпл. ѡѡм	с ѡѡѣм 140 од ѡѡѣх 137 сѡѡѣм	ѡѡѣм ѡѡѣг 17 ѡѡѣм	јѡѡѣм=јѡѡѣм ѡѡѣг=ѡѡѣг 722 сѡѡѣм=сѡѡѣм
7 а) ѡѡѣм	а) ѡѡѣм 65	а) ѡѡѣм 73	а) ѡѡѣм 722
б) ѡѡѣм	б) ѡѡѣм	б) ѡѡѣм 74	б) ѡѡѣм
8 ѡѡѣм	ѡѡѣм 63	ѡѡѣм 45	ѡѡѣм (ѡѡѣм) 722
9 ѡѡ — ѡѡѣ	ѡѡ 191 — ѡѡѣ 63	ѡѡ — ѡѡѣ 109	ѡѡ — ѡѡѣ 656
10 ѡѡѣ — ѡѡѣ	ѡѡѣ 63 — ѡѡѣ 161	ѡѡѣ — ѡѡѣ (ѡѡѣ — ѡѡѣ) 18	ѡѡѣ — ѡѡѣ (ѡѡѣ — ѡѡѣ) 722
11 ѡѡѣ	ѡѡѣ, ѡѡѣ- ѡѡѣ 161	ѡѡѣ 376 ⁶⁴	ѡѡѣ 723
12 ѡѡѣ=ѡѡѣ	ѡѡѣ 35	ѡѡѣ 11	ѡѡѣ 723
13 х се најчешће губи или замењује	Муслимани га добро чувају — код православних слично као у Љ 68—69	као у Љ 34	као у Љ 723
14 1. л. сг. аор. ѡѡѣ	ѡѡѣ 71 — ѡѡѣ 72	ѡѡѣ 35	ѡѡѣ 723

⁶⁴ Податак узет из студије *Акцентни говори Пиве и Дробњака*.

Љ	ИХ	ПДр	Г
15 ф > в (й), а ређе остаје неизмењено	Муслимани га чувају — православни замењују 79—81	као у Љ 27	ф > в, а често се и напоредо употребљава с њим 724
16 мџем = мџрем	мџрем 99 = мџем 150	мџрем 68	мџем 724
17 ново јотовање као у књ. језику	постоји и код с, з 61	као у ИХ 45	као у ИХ 724
18 најновије јотовање захватило: л, н, ш, ђ (има и недоследности)	захватило: л, н, ш, ђ, с, з, ц — редовно; — њб, бб, вб, мб — нередовно 61—66	као у ИХ 44—47	као у ИХ, али са још више недоследности 665—666
19 -сѝ се задржава у именичким речима — мѝсѝ	лѝс 105	рѝдѝс 32	кѝс 724
20 група ѝш-: шѝница	шѝница 102	шѝница 27	ѝшѝница 724
21 група -ѝш(ѝ)-: двѝшина	двѝшно 94	двѝшина 27	дѝшѝина 724
22 група -ѝч-: кѝча	кѝча 94	кѝча 28	к. љѝче: -к. љѝче 724
23 група зн-: знѝдѝш = нѝдѝш	знѝм 179	знѝш 108	знѝш 725
24 група сѝ-: с ѝм = ш ѝм	ш ѝме 95	ш ѝм 37	с ѝм (ш ѝм) 725
25 група зѝ-: ѝз ѝвѝ = ѝж ѝвѝ	ѝж ѝвѝ 95	ѝж ѝга 47	крѝж ѝву 725
26 група -вљ-: дсѝављен = дсѝављен	дѝбављѝм (нѝбављѝ) 88	ѝдѝрављѝм (дѝвѝжѝ) 38	дсѝављѝмо (крѝвљѝча) 668
27 група -дн-: сјѝднѝ	сѝдне (ѝднѝм) 103	ѝднѝм 68	ѝднѝ (ѝднѝ) 725
28 без = брез	бѝздѝвно 162, брез 177	као у Љ (судѝни по примерима бѝз-обзѝркѝ 377 и брѝз-бѝли 381) ⁶⁵	брез 725

⁶⁵ Као под 64, а и сѝм сам се уверио да је у Пиви без = брез јер сам у лето 1974. год. боравио у Црквичком Пољу, пивском селу смештеном на једној висоравни испод планине Сокола.

Коментар табеле

Поређењем фонетских особина љештанског говора са фонетским особинама у говорима јужнијим од њега — види се:

а) да се Љ потпуно слаже са ИХ у особинама под бројевима: 1, 9, 11, 16, 20, 21, 22, 28 (укупно 8);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 2, 4, 5, 12, 13, 14, 15, 18, 23, 24, 25, 26, 27 (укупно 13);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 3, 6, 7, 8, 10, 17, 19 (укупно 7);

б) да се Љ потпуно слаже са ПДр у особинама под бројевима: 1, 9, 11, 13, 15, 16, 20, 21, 22, 28 (укупно 10);

да се с њим непотпуно слаже у особинама под бројевима: 2, 4, 10, 12, 18, 23, 24, 25, 26 (укупно 9);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 3, 5, 6, 7, 8, 14, 17, 19, 27 (укупно 9);

с) да се Љ потпуно слаже са Г у особинама под бројевима: 1, 9, 11, 13 (укупно 4);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 2, 4, 6, 8, 10, 12, 15, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 (укупно 15);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 3, 5, 7, 14, 16, 17, 19, 20, 21 (укупно 9).

Са свим се овим говорима љештански говор потпуно разилази у фонетским особинама под бројевима 3, 17 и 19. У Љ се префикси *јрѣ-* и *јри-* мешају, новим јотовањем није захваћено *с* и *з*, а група *-си* у именичким речима остаје неизмењена. У ИХ, ПДр и Г ти префикси се не мешају, *с* и *з* се јотују, а група *-си* > *и*.

III. МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ

575. А) Сјтање у Љештанском и говорима севернијим од њега

Љ	Г	М	К
1 наст. у Исг. им. м. р. <i>-ем = -ом</i>	<i>-ом</i> 412	<i>-ом (-ем)</i> 256	<i>-ом (-ем)</i> 45
2 наст. у Исг. им. с. р. <i>-ем (-ом)</i>	<i>-ом (-ем)</i> 414	<i>-ом (-ем)</i> 256	<i>-ом = -ем</i> 46
3 <i>Рашо — Рашѣ; — Рашић</i>	<i>Жићо — Жићѣ; — Љубић</i> 413	<i>Андро — Андрѣ (Љубо — Љубѣ); — Брѣн</i> 262	<i>Сима — Симѣ (Јѣф- шо — Јѣфија) 47; — Симѣн</i> 14
4 <i>Димитрије (Јерѣ- мија)</i>	<i>Вићѣнија</i> 413	<i>Димитрија</i> 262	<i>-ија</i> (Асг. <i>Аксѣни- ју</i> 42)

Љ	Т	М	К
21 прил. прошли се изгубио	као у Љ 422	[као у Љ]	као у Љ 53
22 иџчѹ, иѹчѹ	иџчѹ, вѹчѹ 423	иџчѹ, вѹчѹ 275	иџчѹ, сѣчѹ = исиџкѹ, ошсѣкѹ 54
23 сиџсиѹ (сиџсиѹи)	сиџсиѹи 424	сиџсиѹи 224 = сиџ- сиѹи 275	недостаје податак
24 чѣм (ѹкѣм)	ѹкѣ (чѣм) 425	ѹкѣм 277	изачѣ 55
25 крѹиѹен	крѹиѹен 427	крѹиѹиѣње = крѹиѹѣње 278	дѹрошѹиѣна 56
26 вдлѹм	вдлѹм—вдлѣм 427	вдлѹ = вдлѣ 278	вдлѹм = вдлѣмо 56
27 инф. биџсиѹи имп. биџси	бѣџсиѹи (биџсиѹи, бѣџсиѹи) 428 биџси = бѣџси	бѣџсиѹи = бѣџсиѹи 278	бѣџсиѹи 56 през. бѣџѹм
28 ћѹиѹиѹи (шѹиѹиѹи)	ћѹиѹиѹи 428	ћѹиѹиѹи = ћѹиѹиѹи 278	ћѹиѹиѹи 57

Коментар ѹабеле

Поређењем морфолошких особина љештанског говора са морфо-
лошким особинама у говорима севернијим од њега — види се:

а) да се Љ потпуно слаже са Т у особинама под бројевима: 3, 5,
6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 20, 21, 22 (укупно 13);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 2, 4, 14,
17, 18, 19, 23, 24, 26, 27 (укупно 11);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 7, 13, 25, 28
(укупно 4);

б) да се Љ потпуно слаже са М у особинама под бројевима: 5, 6,
8, 9, 10, 11, 12, 20, 21, 22 (укупно 10);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 2, 3, 4, 13,
14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 25, 26, 28 (укупно 15);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 7, 24, 27 (укупно 3);

с) да се Љ потпуно слаже са К у особинама под бројевима: 5, 6,
9, 10, 12, 13, 20, 21, 25 (укупно 9);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 2, 3, 4, 8,
11, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 26 (укупно 14);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 7, 19, 27, 28
(укупно 4). (За К недостаје податак под бројем 23).

Љ	ИХ	ИДр	Г
14 чѣири (чѣири)	чѣири 112	чѣири 66	чѣири 728
15 мѡгу (мѡжем, мѡ-рем)	мѡгу (мѡжем, мѡ-рем) 150	мѡгу 99	мѡгу (мѡжем) 728
16 сѣовѡрајѹ	ѣричајѹ 176	зѡийѣајѹ 324 ⁶⁷	чувајѹ 728
17 дѡзволѣ	дѣнѣ (подручје Гацког) 151—152	вѣиѣ 107	ѣрѡѣ 728
18 имперфекат се сачувао у малом броју примера	добро се чува 153	као у ИХ 71	чува се у нешто већој мери него у Љ 680
19 1. л. сг. аор. дѡђосмо	ѡийђосмо 154 (дѣиѡшмо 177)	ѡиђосмо 71	дѡдосмо 728
20 употребљава се прил. садашњи	као у Љ 158	као у Љ 74	као у Љ 682
21 прил. прошли изгубљен	као у Љ, изузимајући изр. <i>ѡнамо њѣму рѣкѡвши</i> 158	као у Љ, изузимајући изр. <i>ѣтамо њѣму рѣкѡв</i> 73	као у Љ 729
22 ѣѣчу, ѣѣчу	ѣѣку = ѣѣчу 152	дѡвѣку, ѣѣку ⁶⁸	ѡѣчу, ѣѣчу 729
23 сѣѡсиѣи (сѣѡсиѣи)	сѣѡсиѣи 151	сѣѡс 32	сѣѡсиѣи 729
24 чѣм (ѣкѣм)	чѣм (ѣкѡјѣм, ѣкѡм) 151	чѣм 68	ѣкѣм 729
25 кѣшиѣен	сѣѣшиѣен 92	кѣшиѣен = кѣшиѣен 47	кѣшиѣен 730
26 вѡлѣм	чује се и вѡлѹ 144	вѡлѣм (вѡлѹ) 68	вѡлѣм 730
27 инф. бѣѣсѣиѣи имп. бѣѣси	бѣѣѣсѣиѣи 65 бѣѣѣси, бѣѣѣси	бѣѣѣсѣиѣи 329 ⁶⁹ бѣѣѣси	бѣѣѣсѣиѣи 730 бѣѣѣси
28 ѣѣѣиѣи (ѣѣѣиѣи)	ѣѣѣиѣи 62	ѣѣѣиѣи 75	ѣѣѣиѣи (ѣѣѣиѣи) 690

⁶⁷ Исто.⁶⁸ Мој податак (в. фусноту 65).⁶⁹ Као под 64.

Коментар табеле

Поређењем морфолошких особина љештанског говора са морфолошким особинама у говорима јужнијим од њега — види се:

а) да се Љ потпуно слаже са ИХ у особинама под бројевима: 2, 11, 15, 16, 20, 21 (укупно 6);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 26 (укупно 15);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 3, 5, 13, 25, 27, 28 (укупно 6). (За ИХ недостаје податак под бројем 4).

б) да се Љ потпуно слаже са ПДр у особинама под бројевима: 6, 16, 17, 19, 20, 21 (укупно 6);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 2, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 24, 25, 26 (укупно 14);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 3, 5, 8, 11, 18, 22, 23, 27 (укупно 8);

с) да се Љ потпуно слаже са Г у особинама под бројевима: 5, 6, 8, 11, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26 (укупно 13);

да се непотпуно слаже у особинама под бројевима: 1, 2, 4, 9, 10, 12, 14, 15, 18, 23, 24 (укупно 11);

да се с њим разилази у особинама под бројевима: 3, 7, 27, 28 (укупно 4).

Са свим се овим говорима љештански говор потпуно разилази у морфолошким особинама под бројевима 3, 27 и 28. У Љ је: *Rámo* — *Rámē*; — *Ráshín*; — *bíjshái* — *bíjshi*; — *húyíshí* (*shúyíshí*). У ИХ, ПДр и Г постоји тип *Péro* — *Péra*; — *Pérov*; — а каже се: *bléjshái* — *bléjshi* — *shúheshí* (ИХ); — *bjéjshái* — *bjéjshi*; — *shúheshí* (ПДр); — *bjéjshái* — *bjéjshi*; — *húyíshí* (*shúheshí*) (Г).

IV. СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ ОДНОСА ЉЕШТАНСКОГ ГОВОРА ПРЕМА ГОВОРИМА С КОЈИМА ЈЕ ПОРЕЂЕН

577. Да би слика односа љештанског говора према говорима с којим је поређен била јаснија, приказаћу је табеларно. Навођење редоследа поређених говора отпочећу говором с којим се љештански говор највише слаже и наставити га другим говорима по степену њиховог слагања са љештанским говором. Знаком = обележићу колону са бројем потпуних слагања датог говора с љештанским говором, знаком ~ колону са бројем непотпуних слагања, а знаком ≠ колону са бројем потпуних разилажења. Број потпуних акценатских, фонетских и морфолошких слагања неког говора са љештанским говором изразићу и процентуално (у потпуна слагања урачуната је и половина збира непотпуних слагања), а из збира тих процената израчунаћу и просек потпуних слагања.

I. табела. — У овој табели су заступљени говори чије сам акценатске, фонетске и морфолошке особине поредио са љештанским говором.

	акц.			фон.			морф.			укупно			процент			Про-сек
	=	~	≠	=	~	≠	=	~	≠	=	~	≠	акц.	фон.	морф.	
I Т	22	8	2	16	12	0	13	11	4	51	31	6	81,25%	78,57%	66,07%	75,30
II М	19	11	2	12	15	1	10	15	3	41	41	6	76,56%	69,64%	62,50%	69,57
III К	14	16	2	14	11	3	9	14	4	37	41	9	68,75%	69,64%	57,10%	65,16
IV Г	19	8	5	4	15	9	13	11	4	36	34	18	71,88%	41,07%	66,07%	59,67
V ПДр	9	16	7	10	9	9	6	14	8	25	38	25	53,13%	51,79%	46,43%	50,45

II. табела. — У ову је табелу, поред говора наведених у претходној, укључен и источнохерцеговачки говор. У њој је наведено стање тих говора само у фонетици и морфологији у односу на љештански говор, јер монографија о источнохерцеговачком говору по својој природи не допушта комплетније поређење његових акценатских особина са истим особинама у љештанском говору. Стога овај говор и није могао ући у претходну табелу.

		фон.			морф.			укупно			процент		про-сек
		=	~	≠	=	~	≠	=	~	≠	фон.	морф.	
I	Т	16	12	0	13	11	4	29	23	4	78,57%	66,07%	72,30
II	М	12	15	1	10	15	3	22	30	4	69,64%	62,50%	66,07
III	К	14	11	3	9	14	4	23	25	7	69,64%	57,10%	63,37
IV	Г	4	15	9	13	11	4	17	26	13	41,07%	66,07%	53,57
V	ИХ	8	13	7	6	15	6	14	29	12	51,78%	48,21%	49,99
VI	ПДр	10	9	9	6	14	8	16	23	17	51,78%	46,43%	49,11

III. табела. — У овој су табели заступљени сви говори чије сам акценатске особине поредио са љештанским говором. Наиме, због ограничености свог материјала поцерски и пљеваљски говор нису могли ући ни у једну претходну табелу, па ћу им у овој табели одредити место међу другим говорима с обзиром на то у каквом односу њихове акценатске особине стоје према љештанском говору.

		акц.			процент
		=	~	≠	
I—II	Т	22	8	2	81,25%
II—I	II	21	10	1	81,25%
III	М	19	11	2	76,56%
IV	Г	19	8	5	71,88%
V	К	14	16	2	68,75%
VI	Пљ	13	12	7	59,38%
VII	ПДр	9	16	7	53,13%

578. Из свега наведеног очигледно је да се љештански говор највише слаже са тршићким⁷⁰ (просек потпуних слагања је 75,30), што и није нешто неочекивано јер се у оба случаја ради о ијекавским говорима пренесеним на западносрбијанско земљиште. Даље, љештански је говор ближи тршићком него нпр. пивско-дробњачком, са чијег је подручја досељена већина становништва оба места, и због тога што су оба говора, налазећи се у пограничном појасу источнохерцеговачког дијалекта, изложена утицају северних србијанских говора шумадијско-војвођанског типа (тршићки више него љештански, јер је овим говорима и територијално ближи). С друге стране, на љештански и тршићки говор морао је у извесној мери, иако не подједнако на оба, утицати и говор другог подринског живља — јер се зна да је подринско-ваљевски крај настањивао, мада не и бројно, стариначки, косовско-метохијски, икавски и источnobосански живаљ.

579. Све су ове околности утицале на формирање посебних црта у љештанском и тршићком говору у односу на друге говоре источнохерцеговачког дијалекта (источнохерцеговачки, пивско-дробњачки, горобиљски). Стога се слободно може рећи да у оквиру источнохерцеговачког дијалекта постоје особенији подрински западносрбијански говори, чије су везе са екавским говорима Мачве, Поцерине и Колубаре далеко јаче него њихова повезаност са говорима матичних крајева северозападне Црне Горе или источне Херцеговине.

V. ШЕМАТСКИ ПРИКАЗ РАЗМАТРАНИХ ОДНОСА

580. На крају ћу сликовито у облику кругова приказати у каквом односу поређени говори стоје према љештанском говору. Величина круга који представља један говор зависиће од тога у коликој се мери дати говор слаже са љештанским, тј. круг ће бити већи ако се дотични говор у већој мери слаже са љештанским и обрнуто. Сви поређени говори, без обзира на то да ли су све три врсте њихових особина поређене са љештанским говором, биће заступљени у овој шеми. Величине кругова за источнохерцеговачки, пљеваљски и поцерски говор треба схватити релативно, јер су засноване на претпоставкама. Наиме, за источнохерцеговачки говор претпостављам да је ближи љештанском него пивско-дробњачки зато што су у просеку његова фонетска и морфолошка слагања са љештанским говором нешто већа од пивско-дробњачких (в. II табелу). С друге стране, претпостављам да је пљеваљски говор ближи љештанском од источнохерцеговачког и пивско-дробњач-

⁷⁰ Оваквој тврдњи не смета много чињеница што тршићки и поцерски говор имају исти проценат акценатских слагања са љештанским говором (81,25%), јер је разложно претпоставити да би се у другим особинама, особито у фонетским, поцерски говор, као говор шумадијско-војвођанског дијалекта, мање слагао са љештанским од тршићког који, као и љештански, припада источнохерцеговачком дијалекту.

ког јер му је проценат акценатских слагања са љештанским говором већи од било ког процента датог за та два говора (в. II и III табелу). Уз то, пљеваљски је говор и територијално ближи љештанском него источнохерцеговачки и пивско-дробњачки. За поцерски говор претпостављам да је ближи љештанском од горобиљског, мачванског и колубарског јер му је проценат слагања акценатских особина са љештанским говором толико висок (81,25%) да је логично закључити да би и у другим особинама у просеку био ближи љештанском говору него поменути говори. Ово значи да ће круг за поцерски говор бити мањи само од круга који представља тршићки говор (исп. за ово фусноту 70).

Друга објашњења за ову шему мислим да није потребно давати. У случају евентуалних нејасноћа треба погледати податке дате у последње три табеле.

ЛИТЕРАТУРА

1. Данило Барјактаревић, *Акцентни новозазарско-сјенички говора*, ЗбФФП I, 1—148.
2. Данило Барјактаревић, *Новозазарско-сјенички говори*, СДЗб XVI, 1—177.
3. Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, Нолит Београд 1960, 1—172.
4. Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са деклинацијом*, Научна књига, Београд 1962, I—II + 1—272.
5. Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2.: *Речи са конјугацијом*, Научна књига, Београд 1962, I—II + 1—212.
6. Dalibor Brozović, *O problemu ijekauskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb II, 119-208.
7. Јован Л. Вуковић, *Акцентни говора Пиве и Дробњака*, СДЗб X, 187—417.
8. Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1—113.
9. Данило Вушовић, *Дијалекти источне Херцеговине*, СДЗб III, 1—70.
10. Ђуро Даничић, *Српски акценити*, Посебно издање СКА LVIII, Београд 1925, I—XIV + 1—320.
11. Милка Ивић, *Рејеритиор синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, ЗбФЛ VI, 13—30.
12. Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, МС, Нови Сад 1956, 1—220 + Дијалектолошка карта штокавског наречја.
13. Pavle Ivić, *Izveštaj o dijalektološkoj ekskurziji po užoj Srbiji oktobra 1959*, ГФФНС IV, 397-400.
14. Pavle Ivić, *Inventar fonetske problematike štokavskih govora*, ГФФНС VII, 99—110.
15. Павле Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. II, Просвета, Београд 1966, 19—186.
16. Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, СКЗ, коло LXIV, књ. 429, Београд 1971, 1—328 + две шеме + Дијалектолошка карта српскохрватског подручја.
17. Душан Јовић, *Трпјенички говор*, СДЗб XVII, 1—239.
18. Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1898.
19. Милош Московљевић, *Акцентни систем јоцерског говора*, Библиотека ЈФ, књ. I, Београд 1928, I—VIII + 1—112.
20. Милош Московљевић, *Икавски говори у СР Србији*, ЈФ XXVI, св. 1—2, 471—509.
21. Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗб XVI, 179—314.
22. Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗб XVII, 368—473.
23. Берислав М. Николић, *Колубарски говор*, СДЗб XVIII, 1—71.

24. Берислав М. Николић, *Основи млађе новошћокавске акценџуације*, Библиотека ЈФ, н. с., књ. I, 1—122.
25. Мирослав Б. Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пољеге)*, СДЗБ XIX, 619—746.
26. Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 1—200 + Дијалектолошка карта Херцеговине.
27. Асим Пецо, *Акцентнај села Орђијеџа*, Грађа НД БиХ X, Одјељење историјско-филолошких наука, књ. 7, 5—51.
28. Асим Пецо, *Основи акценџуације срђскохрвајског језика*, Научна књига, Београд 1971, 1—180.
29. Митар Б. Пешикан, *Шћароцрногорски средњокајџунски и љшански говори*, СДЗБ XV, 1—VIII + 1—294.
30. Митар Пешикан, *Вуков и Даничићев сисџем глаголског акценџа и његове новије модификације*, ЈФ XXVI, св. 1—2, 247—292.
31. Митар Пешикан, *О основама шћокавске акценџуације*, ЈФ XXVIII, св. 1—2, 107—142.
32. *Правойис срђскохрвајског језика са Правойисним речником*, МС—МХ, Нови Сад — Загреб 1960.
33. *Речник срђскохрвајског књижевног и народног језика*, књ. 1—9, САНУ, Београд.
34. Гојко Ружичић, *Акцентнајски сисџем љљевалског говора*, СДЗБ III, 113—176.
35. Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗБ XIX, 1—618 + карта Левча.
36. Милија Станић, *Ускочки говор*, I, СДЗБ XX, 1—259.
37. Михаило Стевановић, *Савремени срђскохрвајски језик I (граматички сисџеми и књижевнојезичка норма)*, *Фонетика и морфологија*, Научна књига, Београд 1964, I—X + 1—696.
38. Михаило Стевановић, *Савремени срђскохрвајски језик II, Синџакса*, Научна књига, Београд 1969, I—VIII + 1—902.
39. Љиљана Суботић, *Главне фонетске особине семберијског говора*, ППЈ 9, 79—126 + карта Семберије.
40. Herman Hirt, *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien*. Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil. — hist. Classe CXLVI (Wien 1903) V Abh., 1—56.
41. Јован Цвијић, *Мејанасџазичка креџања, њихови узроци и последице*, СЕЗБ XXIV, 1—96.

